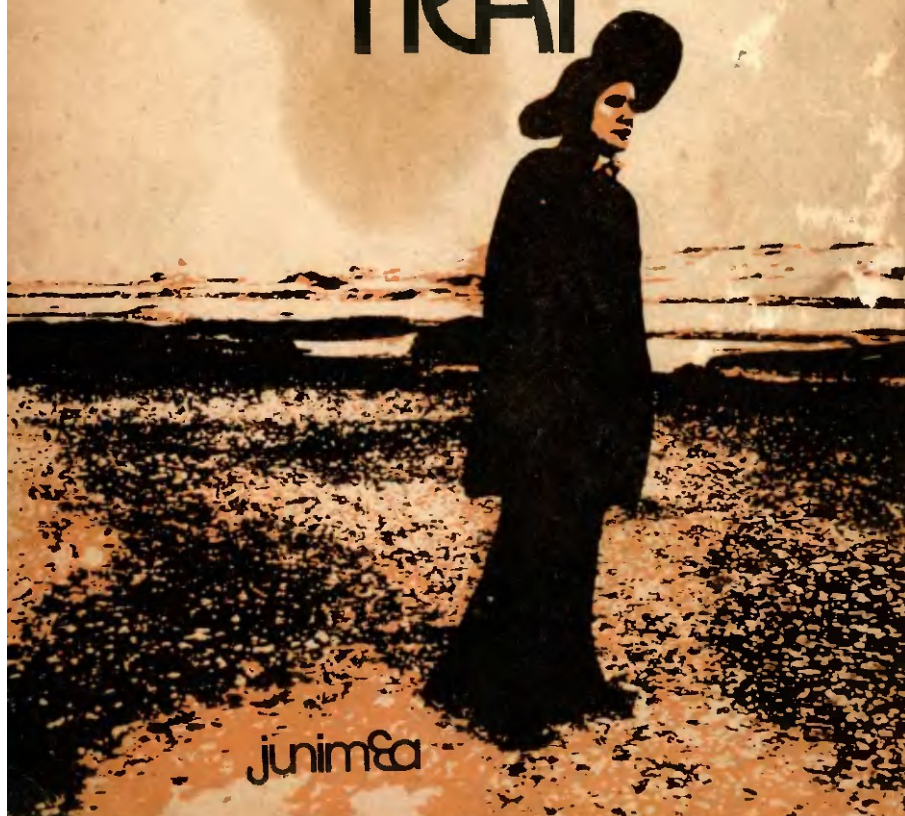

EMILÉ ZOLA BUCURIA DE A TRAI

Emile Zola

Bucuria de a trăi

Traducere de Angela Cismaș

EDITURA JUNIMEA IASI
1978

Cuprins

[Prefată](#)

[I](#)

[II](#)

[III](#)

[IV](#)

[V](#)

[VI](#)

[VII](#)

[VIII](#)

[IX](#)

[X](#)

[XI](#)

Prefată

Între „Valea plângerii” și „Bucuria de a trăi”

În urma vizitei pe care Jules și Edmond de Goncourt – cronicari părtinitori și caustici ai întregii vieți literare din cea de-a doua jumătate a veacului trecut – o fac lui Zola, la Médan, Jurnalul lor va însemna, la data de 20 iunie 1881, prima informație privind geneza Bucuriei de a trăi. Cartea se află așadar „în șantier” la această dată, intenția scriitorului fiind aceea de-a o insera în cadrul ciclului Rougon-Macquart imediat după Nana. Vom vedea motivele pentru care Zola renunță la acest proiect, intercalând între Nana și Bucuria de a trăi alte două romane: Pot-Bouille și La Paradisul femeilor. În foileton, (Gil Blas) Bucuria de a trăi începe să apară încă de la finele lui

1883, iar în volum, la începutul anului următor, fiind al doisprezecelea titlu din seria de douăzeci a întregului ciclu. Ca totdeauna în cazul unei noi apariții Zola, ecourile în presă sunt (cu mici dar prestigioase excepții) unanime în a-l defăima o dată mai mult pe reprezentantul cel mai de seamă al „gunoiernei”, al „literaturii putrede”, „pornografice”, „obscene”, „imorale”. Calificative care nu trebuie să ne mire: autorii cronicilor literare din gazetele vremii desemnau astfel în mod curent operele scriitorilor naturaliști. Acestea (în special romanele lui Zola), deși scoase în tiraje impresionante și bucurându-se de un mare succes de public, sunt greu acceptate de critica oficială, care nu vede în ele decât un succes de scandal, mărginindu-se să sublinieze tocmai acele scene și amănunte – considerate a fi un atac la adresa pudorii. Același lucru i se reproșează lui Zola și cu ocazia apariției Bucuriei de a trăi: descrierea, în paginile cărții, a tulburărilor fiziologice legate de apariția pubertății, înfățișarea unei agonii, ca și prezentarea în toată cruditatea ei științifică a unei nașteri dificile. Ceea ce însemna cantonarea în aspectele de suprafață ale cărții și trecerea sub tăcere a sensului ei profund uman, filosofic. Nu putem însă să nu constatăm progresul realizat de critica oficială a celei de-a treia republici față de autoritățile celui de-al doilea imperiu: condamnarea Doamnei de Bovary (1856), a Florilor răului (1857) și a autorilor lor, siliți să compară pe banca tribunalului corecțional și supuși la amendă, va sta veșnic mărturie pentru îngustimea de vederi a cenzurii lui Ludovic-Bonaparte.

În 1883, Zola este o autoritate unanim recunoscută, chiar dacă e defăimat dimpreună cu discipolii săi („domnii Zola”). Încă din 1878, după succesul uriaș al romanului L'Assomoir, își cumpăraseră proprietatea de la Médan, în apropiere de Paris, ale cărei liniște și confort îi îngăduie să-și desfășoare neobosit, zi de zi, munca. Prin numeroasele

articole teoretice pe care le publică (grupate ulterior în volum), lansează doctrina naturalistă. Tot acum se încheagă și „grupul de la Médan”: Maupassant, Huysmans, Paul Alexis, Léon Hennique, Ceara. Les soirées de Médan (Serile de la Médan), un volum colectiv de șase nuvele, e emanația directă a acestuia. În prefața ce deschide volumul, Zola afirmă o dată mai mult tendințele școlii, ale analiștilor, anatomiștilor, colecționarilor de documente umane, ale acelor care nu admit decât autoritatea faptului.

*

Zola s-a născut în 1840, când lui Balzac, marele său exemplu și maestru, nu-i mai rămân decât zece ani de viață, iar Flaubert – singurul maestru dintre contemporani pe care-l va recunoaște – e un tânăr în vârstă de nouăsprezece ani. Sau, cum însuși va spune, a avut neșansa să se nască la confluența lui Balzac cu Hugo. Mărturisire ce trebuie înțeleasă în sensul ei adevărat: confluență a realismului, al cărui epigon nu dorea să fie, cu a romantismului, pe care-l va nega vehement. Iată motivele ce-l vor îndemna să caute și să găsească o modalitate proprie de exprimare, ajutat întru aceasta de întreg curentul epocii.

După debutul din 1864 (volumul de nuvele Contes à Ninon) și romanul autobiografic La Confession de Claude (1865), paralel cu o susținută activitate gazetărească la jurnalele de opoziție, Zola acceptă propunerea publicației din Marsilia, Le Messenger de Provence, care îi solicită un foileton bazat pe episoade din unele procese de mare răsunet. Prilej cu care Zola își va făuri metoda de lucru: va porni, cel mai adesea, în romanele sale de la un fapt trăit relatat în ziarele vremii sau constatat personal de el însuși în timpul documentării. Încât Germinal sau La Bête

humaine vor fi aproape niște reportaje scrise pe viu¹. Un întreg sistem de note referitoare la caracterul personajelor, la unele crâmpie ale intrigii, precum și numeroase alte tăieturi extrase din ziare vor veni să se adauge acestui procedeu. Referitor la metoda propriu-zis de lucru, Zola mărturisește faptul, obișnuit în zilele noastre, și anume, că lasă romanul să se facă singur. „Nu știu să invent fapte: acest gen de imaginație îmi lipsește cu totul... Am luat hotărârea să nu mă preocupe niciodată subiectul. Încep să lucrez la roman fără să știu nici ce evenimente se vor desfășura, nici ce personaje vor lua parte la acțiune, nici începutul, nici sfârșitul. Nu cunosc decât personajul principal. Meditez asupra temperamentului său, asupra familiei în care s-a născut și asupra clasei în care am hotărât să-l fac să trăiască. În loc să apelez la imaginație, apelez la logică”. (cf. A. Lanoux.) Cel puțin două din mărturisirile făcute în acest pasaj merită a fi reținute, ele vor constitui metodologia și liantul nu numai ale ciclului Rougon-Macquart, ci și ale operei lui Zola în întregime: pe de-o parte, meditația asupra temperamentului (ereditatea), a familiei și clasei personajului (deci mediul), pe de altă parte înlocuirea imaginației cu logica, deci metoda omului de știință, preluată de la Claude Bernard, de la care Zola se revendică².

Apariția, în 1867, a primului mare roman care îl impune pe Zola atenției publicului și criticii, Thérèse Raquin, constituie adevăratul act de naștere al scriitorului Zola. Cartea este inspirată dintr-un fapt real și poartă drept

¹ Cf. Armand Lanoux: *Bonjour, Monsieur Zola*, Grasset, 1977.

² Amintim că pentru chestiunile din domeniul științelor naturale, chimiei, fiziologiei etc., atacate în *Bucuria de a trăi*, Zola a purtat corespondență cu celebrul naturalist Edmond Perrier (viitorul director al muzeului de istorie naturală), de asemenea a consultat *Tratatul de chimie* de Würtz, *Fizica biologică* de Gavaret, *Tratatul de botanică* de Bâillon, *Anatomia descriptivă* de Cruveilhiers și Sappey, *Tratatul de fiziologie* de Longuet.

motto cunoscuta profesiune de credință a lui Taine: „Viciul și virtutea sunt produse, la fel ca zahărul și vitriolul”. Ceea ce însemna înrolarea sub stindardul determinismului, taine-ean, expus dei către acesta cum nu se poate mai răspicat în celebra prefață a Istoriei literaturii engleze (1864). Sainte-Beuve, căruia ulterior opera lui Zola avea să-i inspire o „simpatie moderată”³ criticând estetica acestuia, salută apariția Thérèsei Raquin, considerând-o „o operă remarcabilă, care poate însemna o dată în istoria romanului contemporan”. La rândul lor, frații Goncourt îi scriu: „Suntem de partea dumitale și a cărții dumitale, cu toată simpatia, întru ideile, principiile, afirmarea drepturilor Artei moderne, a Adevărului și a Vieții”. Începută sub auspicii bune (Zola, fără a-i cunoaște pe Jules și Edmond de Goncourt, avea să scrie o cronică elogioasă cu ocazia apariției, în 1865, a romanului acestora Germinie Lacerteux, afirmând dreptul romancierului de a scrie un „roman medical”; în 1868, în Le Gaulois, le dedică fraților Goncourt un medalion literar, apoi „lansează” Madame Gervaisais, în 1869), prietenia cu cei doi nu va întârzia să se deterioreze. Văzând succesul uriaș al unora din romanele „elevului” și „admiratorului” lor, ca și priceperea cu care acesta se folosea de gazetărie pentru a-și lansa teoriile și operele, acriți pe de altă parte de insuccesul propriilor lor cărți, „cei doi holtei bogați și liberi, cărora le era îngăduit să facă diletantism și care nu aveau de ce să-și urască soarta”, se vor arăta din ce în ce mai reticenți și mai insinuanți. În „succesul enorm, gigantic, fără precedent” al romanului Gervaise (L’Assomoir) văd manifestarea urii întregii lumi împotriva stilului. Sunt de asemeni indignați când aceeași Gervaise „e declarată o capodoperă, cuvânt foarte rar întrebuințat de critică pentru cartea unui om în viață, pentru cartea unui tânăr”. Tot în legătură cu Gervaise

³ cf. René Wellek, *Istoria criticii literare moderne*, vol. III, Ed. Univers. 1976, p. 27, trad. De Rodica Tiniș.

Își vor acuza discipolul de plagiat după propria lor carte, La Fille Elisa. De plagiat îl vor învinui pe Zola și în momentul apariției romanului L'Oeuvre (Creație) inspirat, pretind ei după Manette Salomon. Pe când în La Terre (Pământul) vor vedea plagierea romanului lui Balzac Țăranii. Jurnalul abundă în însemnări răuvoitoare la adresa lui Zola, considerat a fi un „parvenit în plin triumf”, un „pleșcar” (veinard). După cum frații Concourt vor fi neobosiți în consemnarea eșecului. Rilor cu care se vor solda repetatele candidaturi la Academie ale „elevului” lor. Într-adevăr, popularitatea uriașă a lui Zola îl va face impopular și indezirabil în grupul atât de conservator al „nemuritorilor”, care nu-i vor ierta nici cruditatea adevărilor înfățișate în operă, nici faima de anticlericalist, dobândită cu prilejul publicării trilogiei Lourdes (1894), Romme (1896), Paris (1898) și, mai cu seamă, atitudinea cetățenească dovedită cu prilejul Afacerii Dreyfus. Fără voia lui, de astă dată, discipolul își urmează maestrul: și încercările lui Balzac, ne amintim, de-a deveni academician, rămăseseră infructuoase.

Cronicari conștiincioși, Jules și Edmond de Concourt vor înregistra însă în paginile Jurnalului, cu ocazia primei vizite făcută lor de Zola (14 dec. 1868), pe lângă „energia turbată a acestuia”, și „dorința... și nevoia ca un editor să-i cumpere pentru șase ani (operele)”, asigurându-i astfel „posibilitatea de a scrie Istoria unei familii, roman în zece volume”. Este proiectul, inform încă, a ceea ce, începând din 1870 și până în 1893, se va concretiza în ciclul Rougon-Macquart, adică „istoria naturală și socială a unei familii sub cel de-al doilea imperiu”. Tonul pătimaș cu care autorul Thérèsei Raquin vorbește, ambiția lui de-a clădi un roman fluviu și de-a rivaliza cu Balzac îi sperie pe frații Goncourt. Dacă succesul unei singure opere (patronată de ideile lor) putea fi tolerat, izbânda deplină a unei întregi cariere scriitoricești era de natură să-i alarmeze.

Între timp, „elevul” se ține de cuvânt. Și nu numai că nu se sfiește să-l aleagă drept model virtual pe Balzac, dar dorește ca propria lui ctitorie – prin întreg sistemul de concepție, prin investigația și îmbrățișarea unor medii sociale mai largi, prin spațiul acordat nu numai personajului, ca entitate profund individualizată, ci și ansamblurilor sociale (maselor) – să se diferențieze în mai bine față de opera maestrului. Este desprinderea de coordonata Balzac și aflarea coordonatei Zola. Deoarece, privită în timp și din afară, Comedia umană își dezvăluie cu ușurință slăbiciunile: legătura dintre diversele opere e concepută posterior apariției lor; inexistența muncitorului în paginile sale⁴ etc. Zola le va suplini în felul specific talentului său, găsind în suportul științific oferit de epocă legătura dintre diferitele romane ale ciclului: ereditatea. Ideea transmisibilității caracterelor antecesorilor „plutește în aer”. Zola ia cunoștință de Originea speciilor a lui Darwin prin traducerea apărută în 1862. Citește de asemeni și Tratatul filosofic și fiziologic al eredității de Prosper Lucas, Fiziologia Pasiunilor de doctorul Letourneau și, mai cu seamă, Introducerea la Medicina experimentală (1865) de Claude Bernard. După cum parcurge și faimosul Curs de filosofie pozitivă (1830—1842) al lui August Comte, fondatorul pozitivismului (cunoașterea realității pe baza faptelor și-a experienței directe). Ideea principală care stă la baza sociologiei acestuia, și anume, că „circuitul social e identic cu cel vital”, va face mulți prozeliti, între alții pe Taine, cum am văzut, și va duce la identificări rigorigiste între științele exacte (chimie, biologie, botanică, geologie) și disciplinele umaniste (literatură, istorie etc.). Dezvoltarea impetuoasă a primelor, progresele uriașe realizate de

⁴ cf. André Malraux *L'Homme précaire et la littérature*, Gallimard, 1977, p. 123: „... Naturalismul chema zugrăvirea fidelă a unei colectivități aproape absentă în roman: muncitorii [...], o nouă ficțiune luase naștere, mai puțin imparțială decât aceea a lui Flaubert, dar mai fraternă”.

numeroși savanți iluștri vor determina excesul interpretării științifice și fetișizarea atotputernicei științei (scientism). Fenomen explicabil dacă ne gândim că la acea dată scientismul constituie replica „laică”, fortificată de argumente „pozitive”, „exacte”, dată interpretărilor și teoriilor metafizice și idealiste. E ceea ce va demonstra atât de limpede Zola în Romanul experimental, text teoretic fundamental în înțelegerea și justificarea ideologică și estetică a naturalismului. „Tocmai prin eforturile lui divergente, îndreptate în toate direcțiile, secolul al XIX-lea ne oferă un adevărat laborator [...], o uriașă și neîntreruptă dezbateră, în cadrul căreia fiecare poziție posibilă a fost împinsă până la ultima limită. Putem observa dezvoltarea (iar uneori reducerea la absurd) a aproape tuturor teoriilor pe care le mai întâlnim și astăzi: scientism, istorism, realism, naturalism, didacticism, estetism, simbolism etc.”⁵ În Romanul experimental⁶ exagerând cu bună știință, pentru că e însuflețit de spirit partizan în calitate de adept și promotor al literaturii experimentale, Zola motivează și scuză în același timp, în ochii posterității, necesitatea acesteia „ca armă polemică antiromantică” și ca modalitate de investigare a adevărului vieții, redat în întreaga gamă a variațiilor sale, de la sublim până la abject. Continuând ideea lui Claude Bernard din Introducere la metoda experimentală, care susține că aceasta trebuie aplicată în fiziologie și în medicină, iar nu numai corpurilor brute din domeniul chimiei și al fizicii, Zola pretinde ca aceeași metodă să fie aplicată și cunoașterii vieții pasionale și intelectuale. Scopul acesteia este de-a afla cauzele determinante ale fenomenelor, știut fiind că acestea sunt supuse unui determinism absolut. Pentru aflarea acestuia, romancierul naturalist recurge la experiență (ca și omul de știință), care nu e altceva decât o observație provocată.

⁵ R. Wellek, *op. cit.*, p. 28.

⁶ Bibliothèque Charpentier, Eugène Fasquelle éditeurs. Paris, 1923.

Investigația științifică, judecata experimentală înlocuiesc ipotezele idealiştilor, iar romanul de strictă imaginație e înlocuit cu romanul bazat pe observație. Zola consideră drept cauze determinante în manifestările intelectuale și pasionale ale omului ereditatea și mediul social. În acest sens, romanul experimental nu e decât rezultatul evoluției științifice ce-a avut loc în decursul veacului al XIX-lea, substituind studiului omului abstract, metafizic, pe acela al „omului natural, supus legilor fizico-chimice și determinat de influențele mediului”. Stadiul acesta întruchipează „literatura evului nostru științific, după cum literatura clasică și romantică au corespuns evului scolastic și celui teologic”. Procedând astfel, autorii naturaliști fac operă utilă și morală, deoarece scopul lor ultim este acela de a studia natura pentru a o aservi omului și „a întrona pe pământ cât mai multă dreptate și libertate”. Polemic, Zola respinge cele două mari acuze aduse naturaliștilor: aceea de a fi niște simpli fotografii ai realității și de-a lăsa cale liberă fatalismului. La prima, argumentul său este că ideea de experiență o antrenează pe aceea de modificare, iar geniul și inventivitatea creatorului depind de felul în care va ști să producă și să dirijeze fenomenele investigate. La a doua, Zola definește, deci delimitează, noțiunile de fatalism: „manifestarea unui fenomen independent de condițiile sale” și determinism: „condiția necesară a unui fenomen, a cărui manifestare nu e forțată”. Romancierul are deplină independență de acțiune: modificând cauzele determinante (mediul) se vor schimba și urmările, deci oamenii, pasiunile, deprinderile lor. (Ceea ce, transpus la viață socială, va crea situația revoluționară din Germinai, de pildă.) Zola respinge în același timp didacticismul și tezismul, concluzia operelor naturaliste, oricât de moralizatoare, trebuind a fi conținută în opera însăși. „Terenul nostru (spune Zola) este corpul omenesc, în întregimea lui, cu fenomenele sale cerebrale și senzuale, în

stare sănătoasă și în stare morbidă.” Evidențiind acest lucru în articolul său *Arta și Urâtul*, Mihai Ralea remarcă faptul că „Realismul în literatură atinge apogeul în evoluția contra frumosului”, dând drept de cetate subiectelor „umile, modeste, urâte”. Naturalista sunt așadar considerați inițiatorii unui nou criteriu de evaluare estetică: acela al adevărului, indiferent de aspectele sub care acesta se poate înfățișa. În concluzia sa, Mihai Ralea pledează la rândul-i pentru lărgirea ariei de cuprindere a literaturii, considerată în esteticele predecesorilor (clasici, romantici) a fi apanajul pasiunilor elevate, al personalităților de excepție. Singur veacul al XVIII-lea dăduse o lecție de modestie prin încercarea lui Diderot de a crea drama burgheză, cu o problematică la nivelul scenelor obișnuite din viața cotidiană (ceea ce în artele plastice ar corespunde picturii de gen)... „se poate spune că un fenomen sau un subiect urât e mai susceptibil de a fi tratat artistic decât unul frumos, fiindcă lasă o margine mai mare creației artistului.”⁷ „Dar naturalismul înseamnă punctul extrem al tendinței care propune ca scop al scriitorului mai curând adevărul decât frumosul” e și părerea lui Philippe van Tieghem⁸, deci una de adeziune la estetica naturalistă, deși criticul are rezerve față de afirmația lui Zola atunci când acesta susține că „lumea umană e supusă aceluiași determinism ca și restul naturii”. Ceea ce presupune „o concepție materialistă și mecanicistă a lumii morale”⁹. Stilul, după părerea lui Zola, trebuie să fie aservit aceluiași scop moral: redarea adevărului. Criticii, se știe, au fost necruțători cu Zola în această privință. Thibaudet consideră că stilul lui Zola se situează la nivelul institutorului, al muncitorului instruit, socotindu-l un stil grosolan, plin de locuri comune, de epitetele previzibile. Ni se pare o

⁷ Mihai Ralea, *Scrieri din trecut*, Editura pentru literatură, 1963, p. 219.

⁸ *Marile doctrine literare în Franța*, Editura Univers, 1972, p. 219.

⁹ Philippe van Tieghem. Op. cit., p. 237.

judecată aspră pentru cel care dorea ca „ideea să fie într-atât de adevărată, de despovărată, încât să apară transparentă ea însăși, și de-o soliditate de diamant în cristalul frazei. „Aș vrea să culc umanitatea pe o pagină albă! Să văd totul, să știu totul, să spun totul!” În Romanul experimental polemizează și cu adepții scriiturii alese. „Dacă e să-mi spun părerea pe șleau, zic că astăzi se acordă o pondere exagerată formei [...]. Cel care va scrie mai bine nu e cel ce va galopa cu mai mult avânt printre ipoteze, ci acela care va ținti de-a dreptul adevărul. [...] marele stil e făcut din logică și claritate”. Ne explicăm între altele de ce L'Assomoir e dedicată „marelui său prieten Gustave Flaubert, în semn de ură împotriva bunului-gust”.

Dacă, asemeni lui Wellek, putem astăzi considera drept un eșec „încercarea unor Taine, Hennequin, Brunetière și Zola de-a crea o știință a poeziei după modelul științelor naturii”¹⁰, se cuvine însă să facem disocierea, cel puțin în cazul lui Zola, între activitatea sa de teoretician al literaturii experimentale și rezultatul concret, oferit de realizarea unei opere monumentale, ce s-a bucurat de o uriașă popularitate și care e tradusă și astăzi în lumea întreagă. Operă ce nu e delimitată de un cadru rigid, nu e încorsetată de ideile sale teoretice, acestea fiind expuse mai cu seamă în romanul de început, La Fortune des Rougon, cel ce deschide ciclul, și reluate apoi în tomul final, Doctorul Pascal. Opera aceasta care numără o mie două sute de personaje reprezintă o secțiune prin toate mediile sociale: negustori mărunți (Pântecele Parisului); preoți (Greșeala abatelui Mouret); mari politicieni (Excelența sa Eugène Rougon); mici meseriași sau decasați (Gervaise); curtezane (Nana); familia burgheză, cu prejudecățile, ipocrizia și moravurile ei corupte (Pot-Bouille); marele negoț și marele capital luptând împotriva micului capital (La Paradisul femeilor), carte pentru a cărei documentare

¹⁰ R. Wellek, op. Cit., p. 27.

Zola a citit economie politică și pe socialiști, de la cei utopici (Courier) până la Marx; muncitori și revoluționari (Germinai), artiști (Creație); țărani (Pământul); feroviari (Bestia umană); marea finanța (Banii); militari, dezvăluind în Prăpădul eșecul armatei celui de-al doilea imperiu etc.

După terminarea ciclului, în interviul luat de l'Echo de Paris la 10 iunie 1893, Zola declară: „Am scris mult dar aş dori să pot vorbi; aş dori să închin ceea ce-mi mai rămâne din viață apărării câtorva idei sociale”. Afacerea Dreyfus, care se declanșează în 1894, îi va oferi, în următorii cinci ani, posibilitatea de a-și dovedi din plin atitudinea cetățenească. După aceasta, și după cele Trei Orașe, scriitorul întreprinde ciclul Celor patru Evanghelii: Fécondité (Fecunditate), 1899; Travail (Muncă), 1901; Vérité (Adevăr), 1903, deci apărută cu un an după moartea sa, și Justice (Dreptate), rămasă neterminată, lucrări în care revine din punct de vedere al concepției la ideile socialismului Umanitar, utopic.

*

Privită ca una din verigile ciclului, Bucuria de a trăi se integrează acestuia și în același timp se diferențiază. Se integrează prin întreaga familie de personaje a cărei istorie naturală și socială Zola o descrie: Pauline, eroina principală, este fiica măcelarului Quenu și a Lisei Quenu, cei cu mezelăria de lângă Hale, care apar în Pântecele Parisului. Sunt de asemeni amintiți (ca tutori ai copilei) dar fără a participa câtuși de puțin la acțiune verii Octave Mouret (Greșeala abatelui Mouret) și Claude Lantier, nepotul Lisei Quenu și fiul Gervaisei Macquart, viitorul pictor din Creație. După cum e pomenit și numele speculatorului Saccard.

Trăsătura de unire hotărâtoare pentru întreg ciclul rămâne însă ereditatea, determinarea psiho-fiziologică a personajelor de către predecesorii lor. Acest lucru reiese

explicit și în Bucuria de a trăi. În legătură cu ieșirea violentă a Paulinei din seara sosirii Louisei, când cei ai casei o înconjoară pe aceasta cu întreaga lor afecțiune, iar Pauline se simte stingheră și se răzbună cu sălbăticie pe Mathieu, câinele, Zola comentează: „Aceste violente crize de gelozie îi veneau, pare-se, de departe, de la un anume străbunic dinspre mamă, trecând peste echilibrul mamei și al tatălui ei, a cărui copie fidelă era. Cum avea multă judecată pentru cei zece ani ai ei, Pauline explica singură că se străduia din răspuțuri să-și înăbușe accesesele acelea de furie, dar că nu izbutea”. Ca adolescentă, în pragul căsătoriei cu Lazare, Pauline va avea o nouă și violentă ieșire, la descoperirea trădării logodnicului (doamna Chanteau preferând-o pe Louise, moștenitoarea bogată, și-n brațele căreia ea însăși își împinge fiul). Va fi și ultima scenă de acest fel, Pauline învățând într-atât să-și stăpânească instinctele și pornirile, încât, pentru ceea ce ea crede a fi fericirea lui Lazare, se va sacrifica pe sine. Pauline este exemplificarea pe viu a faptului că la Zola ereditatea nu acționează ca un dat orb, dominator, ca forța absurdă a unei fatalități. În Notele preliminare la Bucuria de a trăi se găsește dealtfel și această însemnare a sa:... „vreau numai să-mi prezint personajul în lupta pentru fericire, împotriva principiilor ereditare care sunt în el și împotriva influențelor mediului”. La rândul său, Lazare e dominat și el ereditar: „Când doamna Chanteau îl văzuse pierzându-și zile întregi cu cioplitul țărășilor, cu nasul vârât în tratate de mecanică, își amintise, tremurând, de bunic, de dulgherul întreprinzător și încurcă-lume, a cărui capodoperă inutilă dormea într-o lădiță cu geamuri.. Oare bătrânul avea să renască, pentru a desăvârși ruina familiei?”

Bucuria de a trăi se diferențiază de celelalte opere ale ciclului mai cu seamă din punct de vedere tematic: drama care se consumă într-o minusculă așezare de pescari, la țărmul mării, având drept protagoniști numai câteva

personaje, nu se aseamănă întru nimic cu temele așa-numit majore ale altor romane, care i-au adus celebritatea scriitorului. Subiectul poate părea surprinzător chiar pentru cititorii superficiali ai lui Zola. Interpretările simpliste n-au lipsit nici din partea criticilor, în epocă. Francisque Sarcey, deținătorul cronicii literare în *Le XIX-e Siècle* și unul dintre cei mai înfocați detractori ai lui Zola se mulțumește să releve în carte aspectele naturaliste (în sensul crudităților fiziologice „șocante”, sistematic evitate de predecesori „din decență”): „De ce avem nevoie să citim într-un roman pagini smulse dintr-un manual de patologie? E drept că domnul Zola își dă osteneala să le scrie în limbajul lui pitoresc, dar nu face decât să-și prăpădească degeaba timpul și stilul”¹¹ Pe alt plan – cel simplist autobiografic – alți interpreți au văzut în *Bucuria de a trăi*, relatarea morții doamnei Emilie Zola (mama scriitorului), șocul suferit de acesta în timpul agoniei bolnavei (întruchipată sub trăsăturile doamnei Chanteau în carte), neputința de-a o asista, încercarea de-a uita coșmarul prin lungi și istovitoare plimbări în jurul Médanului (de-a lungul țărmului din Bonneville, în carte). Chiar dacă unele detalii de pe cele două planuri – cel real autobiografic – și cel al transpunerii literare – sunt izbitor de asemănătoare, conținutul cărții depășește simpla autobiografie. Știm astăzi cu precizie din *Notele scriitorului* ca și din *Jurnalul fraților Goncourt*, neprețuit când e vorba de a stabili adevărul în privința genezei sau ecourilor unora din lucrările lui Zola, că acesta meditează încă din 1880 la o carte pe tema morții. Evenimentele tragice din acel an (moartea mamei, moartea lui Flaubert) vor întârzia însă materializarea acestui proiect. Tot în acel an, 1880, la data de 1 februarie, Jules și Edmond de Goncourt notează faptul că la una din obișnuitele lor

¹¹ cf. *La Joie de vivre et la critique*, în *La Joie de vivre, Notes et commentaires* de Maurice Le Blond (Texte de l'édition Eugène Fasquelle).

cine de la Magny, „Zola enumera fenomenele morbide care îl fac să se înspăimânte că nu va ajunge niciodată să termine cele unsprezece volume ce-i mai rămân de scris”. Bucuria de a trăi poate fi așadar privită ca o carte autobiografică în măsura în care o bună parte din trăsăturile temperamentale ale lui Zola (sensibilitate maladivă, teamă obsesivă de moarte, dorința de-a o înlătura prin ticuri și manii superstițioase: „Totul se asocia cu ideea de simetrie: trei pagini la stânga și trei pagini la dreapta, mobilele, orânduite de-o parte și de alta a căminului sau a unei uși, erau atinse fiecare de un număr egal de ori; fără să mai punem la socoteală că, sub toate acestea, se ascundea ideea superstițioasă că un anumit număr de atingeri, cinci, sau șapte de exemplu, distribuite într-un anume fel, împiedica rămasul-bun să fie definitiv. În ciuda inteligenței lui, a faptului că nega supranaturalul, Lazare practica docil, ca o necuvântătoare, religia aceasta idioată, pe care o ascundea ca pe-o boală rușinoasă”) se identifică celor ale personajului Lazare. Intenția cărții ar fi, între altele, aceea de exorcizare „de exteriorizare și desprindere a autorului de propria sa angoasă. Trăsătură care nu le scăpase fraților Goncourt, observatori lucizi și pătrunzători: „Ca moral, partea care domină e cea maladivă, suferindă, ultra-nervoasă [...]. Ființă insesizabilă, profund [...] dureroasă, anxioasă, tulbure, îndoielnică” (însemnare din Jurnal, cu prilejul primei întâlniri dintre ei, la 14 dec. 1868). Ideea unui Zola rudimentar alcătuit sufletește este încă unul din clișeele acreditate de istoria literară. În mod firesc, printr-o simplă mișcare de translație, aceasta a fost extinsă și asupra personajelor sale¹²: „Psihologia romanelor domnului Zola e foarte redusă. Doctrina lui pretinde, și temperamentul său nu i se împotrivea, că observația științifică e exterioară. [...] Zola nu a căutat nimic altceva în viața umană dincolo de

¹² Gustave Lanson. *Histoire de la Littérature française*, p. 1080.

accidentele de nevroză și de fenomenele de nutriție. Agitații de nebuni și poftă de brute – iată ce ne oferă: de-aici, sărăcia psihologică, vidul îngrijorător al creaturilor sale” Or, atât schițele inițiale ale planului cărții cât și conținutul în sine al Bucuriei de a trăi îl contrazic pe Lanson. În Notele¹³ pregătitoare ale cărții, Zola își exprima dorința de a scrie un roman psihologic, adică „povestea intimă a unei ființe, a voinței, sensibilității și inteligenței sale [...]. Dar nu pornesc de la dualitatea spiritualiștilor, suflet și trup”. Apoi Zola mai adaugă: „Nimic nu se vede pe dinafară, totul se petrece pe dinăuntru”. Realizându-și această intenție, Zola compensează în Bucuria de a trăi simplitatea exterioară a intrigii, numărul redus de personaje prin dimensiunea interioară a profunzimii. Carte a condiției umane, romanul de față repune în discuție datele unei străvechi probleme existențiale, pe care omenirea și-a pus-o neobosit din toate timpurile: aceea a acceptării sau neacceptării propriului destin. „A înțelege o operă nu e o expresie mai puțin confuză decât «a înțelege un om». Nu e vorba să faci inteligibilă o operă, ci să-i faci pe ceilalți sensibili la ceea ce formează valoarea ei”, afirmă Malraux¹⁴. Călcând pe urmele lui Gide, același mai adaugă: „La ceea ce contemporanii admiră la un autor, e timpul să adăugăm și elementul necunoscut nouă și pentru care veacul următor îl va admira altfel. Nevoia de a scoate la lumină într-o operă făgăduiala supraviețuirii ei”. Dintre contemporani, acela care a deslușit sensul profund al cărții, ceea ce-i dă preț nouă, celor de azi, e Maupassant: „Povestea acestei fete (personajul Pauline) devine povestea întregii noastre spețe. Povestea sinistră, palpitantă, umilă, magnifică, plămădită din vise, din suferințe, din nădejde și desperare, din rușine și măreție,

¹³ cf. Éd. Îngrijită de Maurice Le Blond, p. 370.

¹⁴ André Malraux, *L'Homme précaire et la littérature*, p. 14.

din infamie și dezinteres, din veșnică jale și veșnică iluzie”¹⁵.

Că tematica Bucuriei de a trăi are o valoare generală, depășind aspectul autobiografic, se vede limpede din aceleași Note în care autorul își exprimă intenția de-a transmite o anumită încărcătură de idei prin unul sau altul dintre personaje. În legătură cu Lazare, Notele consemnează intenția de-a întruchipa „un bolnav al conștiințelor noastre începătoare” (...de nos consciences commençantes); iar în altă parte: „un bolnav al științelor noastre aflate la început”. Într-un cuvânt, Zola intenționează să sugereze prin Lazare pe toți acei tineri inteligenți, care sunt la curent cu noutățile epocii, sunt de partea științei, au cunoștință de metoda experimentală ca și de aplicarea acesteia la literatură, dar care, „dintr-un soi de îngustime de vederi și mai cu seamă din multă neputință personală, neagă totul”. Lazare reprezintă așadar, în plină epocă scientistă, scepticul care neagă atotputernicia științei, deși e ateu, deși recunoaște și proferează uriașele posibilități de progres oferite de știință (a se vedea încrederea cu care pornește întreprinderea de exploatare a algelor marine). În cuprinsul cărții, Zola va mai preciza, în același sens, despre eroul său: „împărțășea plictisul sceptic al întregii sale generații, iar nu plictisul romantic al unui Werther sau al unui René, deplângând regretul după vechile credințe, ci plictisul noilor eroi ai îndoielii, cel al tinerilor chimiști care se supără și declară că lumea nu e posibilă deoarece ei n-au descoperit dintr-o dată viața în adâncul retortelor lor”. În complexitatea personajului lui Zola trebuie descifrată buna-credință cu care adeptul și teoreticianul metodei experimentale își exprimă rezerva față de atotputernicia totală a științei, anticipând întrucâtva prin aceasta experiența dobândită de

¹⁵ Cf. Cronica scriitorului din Le Gaulois, aprilie 1884, în ediția îngrijită de Maurice te Blond.

veacul următor; știința nu se poate substitui vieții morale a individului. În câteva din ultimele sale texte: lucrarea anterior citată, *L'Homme précaire et la littérature* ca și Lazare, această sinceră și inteligentă disertație pe tema morții, poate cea din urmă experiență a sa de viață, aceea de bolnav al clinicii Salpêtrière, Malraux își imaginează bilanțul câștigurilor pe care le avem noi, cei de astăzi, de pe urma progreselor științei. Punctul său de pornire e tocmai epoca scientismului și citează din același Jurnal al fraților Concourt unul din episoadele intru totul revelatoare din timpul celebrelor cine de la Magny. „Berthelpt prezice că, după o [sută de ani de știință, omul va ști ce este atomul și va putea, după placul lui, să modereze, să stingă, sau să aprindă soarele. Claude Bernard, la rândul lui, anunță că peste o sută de ani fiziologia va putea întocmi legea organică, creația umană. [...] Nu vreau să pun în discuție valoarea metodei științifice [...] ci să-i precizez natura, pentru că de la știință și numai de la ea aștepta veacul al XIX-lea secretul pe care omenirea îl așteptase de la religii. [...] Domeniul pe care-l desemna cu. Cuvântul suflet se destrăma, cel al inconștientului nu exista încă...”¹⁶ Recunoscând uriașa forță creatoare – sau distrugătoare – pe care știința o poate reprezenta, Malraux afirmă, în numele veacului nostru, că acesteia nu trebuie să i se ceară elucidarea tuturor întrebărilor pe care conștiința umană și le va pune neîncetat: pentru om, omul este obiect de întrebare. Și „nicio întrebare nu se pune omului într-un fel atât de imperios ca aceea care îl întreabă asupra sensului vieții, deoarece e pusă de moarte”.

Aflat la răscrucea a două mentalități, aceea religioasă, pe care o respinge, și aceea a științei, pe care o acceptă, dar ale cărei limite le întrevăde, eroul lui Zola fixează un moment de criză a spiritului uman, în măsura în care acesta nu și-a asimilat pe deplin lecția științei și simte

¹⁶ *L'Homme précaire et la littérature*, pp. 309—310.

nevoia unui suport care să-i îngăduie să-și regăsească echilibrul. (Este întocmai ceea ce remarcă și critica actuală¹⁷ referindu-se la lucrările în care transpar cu ușurință dimensiunile spirituale ale lui Zola: Creație, Bucuria de a trăi, Doctorul Pascal: faptul că prin înfruntările sincere și dureroase ale conștiinței eroilor ce-l reprezintă, scriitorul își resimte epoca drept una din etapele importante de tranziție în mersul spre civilizație al umanității). Pentru Lazare, suportul acesta îl reprezintă sistemul schopenhauerian. Ecourile și influența gândirii filosofului german asupra spiritelor vremii (Huysmans, Maupassant, între alții) este din cele mai puternice¹⁸. Despre eroul său, Zola ne spune că se „azvârlise asupra lui Schopenhauer”, deci apelase la învățătura acestuia ca la un refugiu salvator. Toate elementele din recuzita filosofiei lui Schopenhauer vehiculate de Lazare, ca și soluțiile salvatoare ale acestuia, remediile lui supreme, sunt însă în mod cert prezentate într-o lumină parodică. Student ratat, Lazare se va hrăni pentru tot restul vieții cu reminiscențe din lecturile, de tinerețe, ca și din discuțiile purtate cu colegii, la Paris. „Pesimismul îl atinsese cu aripile lui, un pesimism prost asimilat, din care nu rămăseseră decât niște butade geniale, poezia măreață și tenebroasă a lui Schopenhauer”. Lazare profesează neobosit crâmpenie din convingerile sale de tinerețe (ce-i drept, mai mult pentru a-și demonstra sieși și celorlalți inutilitatea oricărui efort, de vreme ce sensul vieții e unul tragic, și pentru a-și justifica

¹⁷ A se vedea îndeosebi aportul participanților la Colocviul Zola, în *Les Cahiers naturalistes*, nr. 42/1971, Editions Fasquelle și volumul *Les critiques de notre temps et Zola*, présentation par Colette Becker, Garmér, 1972.

¹⁸ Pentru literatura română, cf. G. Călinescu. *Izvoarele filosofiei teoretice a lui M. Eminescu*, Studii și Cercetări de istorie literară și folclor, anul V, 1956, nr. 3—4", Tudor Vianu, *Eminescu și etica lui Schopenhauer*, în *Studii de literatură română*, Edit. Didactică și pedagogică, 1965; Liviu Rusu. *Eminescu și Schopenhauer*, Editura pentru literatură, 1966.

în felul acesta și repetatele eșecuri în tot ceea ce întreprinde). De fiecare dată interlocutoarea sa este Pauline, care, precum ea însăși o spune, nu are „cap metafizic”, îngăduindu-și să ia în derâdere disertațiile varului despre vicleniile Voinței, „cea care e motorul lumii”, despre „eliberarea prin nimicire”, ca și despre „mijlocul practic al unei sinucideri generale, al unei dispariții totale și rapide, consimțită de totalitatea ființelor”. E o modalitate prin care Zola sugerează neadeziunea la soluțiile adoptate de personajul său.

Zola, așa cum remarcă David Baguley¹⁹, resimte o neîncredere instinctivă față de speculațiile abstracte, desprinse de elementul concret al realității. „În afara vieții, a trudei continui a umanității, nu există decât sminteli metafizice, înșelăciuni și necazuri”²⁰. În consecință, eroii săi care vor incarna personajul intelectualului (Claude Lantier, doctorul Pascal, Lazare) ajung în mod paradoxal, prin însăși complexitatea frământărilor și căutărilor interioare, victime ale unei idei fixe. E ceea ce-i face să se distanțeze de căldura umană și de real, pe care-l reneagă. Acesta însă își ia revanșa făcând din ei niște ființe mutilate, unidimensionate – am spune – incapabili să resimtă plenitudinea vieții. Femeia, dimpotrivă, (cf. David Baguley), atunci când nu e pervertită de societate și abătută de la rolul ei nativ, întruchipează forțele elementare și esențiale ale vieții. Henri Barbusse, la rândul său, se numără printre cei care scot. În evidență geniul popular al lui Zola, identificându-l cu o forță a naturii, nu cu un zămislicor de idei”²¹.

Lazare este ceea ce s-ar putea defini drept un pacient tragic,²² adică ființa conștientă de propria sa finitudine

¹⁹ *L'Anti-intellectualisme de Zola, Colloque*, pp. 119-129.

²⁰ *Oeuvres complètes*, t. XI, p. 305, Editions de la Pléiade.

²¹ Henri Barbusse, *Zola*, Gallimard, 1932, p. 265.

²² Pentru toate considerațiile privind delimitarea noțiunii de tragic și a purtătorilor ei cf. Gabriel Liiceanu, *Tragicul, o fenomenologie a limitei și*

percepută ca limită; altfel spus, ființa consumată de situația tragică în care se zbate la nesfârșit; incompatibilitatea dintre libertatea absolută, a gândirii, a fanteziei, aspirației și puțința realizării acestora. Impedimentul e dat de statutul fizic, finit, al omului ca viețuitoare biologică. În cazul lui Lazare (amintim că nomenclatura personajelor la Zola este din cele mai importante; numele personajului Duverdy, din Pot-Bouille, consilier la Curtea de apel, i-a atras un proces: răsunător, din partea omonimului său real, având aceeași funcție la Curtea de apel din Paris; în ciuda voinței sale Zola fusese constrâns să cedeze, schimbând numele în Duveyrier), confruntarea cu tragicul este dată de obsesia morții. Gândul neființei, al propriei morți proiectată într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat – dar indubitabil – îi năruie existența, îl împiedică să se împărtășească din bucuriile simple ale vieții, să clădească ceva. Contemplarea naturii, devine, în cazul său, prilej de reanimare a răului lăuntric. „Pe cer furnicarul de stele creștea din clipă în clipă, ca niște lopeți de jeratic aruncate de-a curmezișul, infinitului.

— Tu încă n-ai învățat asta, murmură el în sfârșit. Fiecare stea e un soare, împrejurul căruia se învârtesc mașinării ca pământul; și sunt milioane altele îndărătul ăstora, și veșnic altele...

Tăcu, apoi urmă cu o voce gătuită de un fior puternic:

— Mie nu-mi place să le privesc... Mă înspăimântă.

Marea, în creștere, aducea o tânguire îndepărtată, asemănătoare deznădejdii unei întregi mulțimi plângându-și soarta mizeră. Pe orizontul necuprins, întunecat acum, ardea pulberea zburătoare a lumilor. Și, în această plângere a pământului strivit de numărul fără de sfârșit al stelelor, copila crezu că aude aproape de ea hohotul unui plânset.

— Ce ai, ți-e rău?

Nu-i răspunse, suspina cu fața acoperită de mâinile crispate violent, ca și cum n-ar fi voit să mai vadă. Când putu să vorbească, bâigui:

— Oh, de-aș muri, de-aș muri!”

Se spune că la subiecții de rină, confruntarea celor două spații, cel al intimității cu imensitatea spațiului lumii, e consonantă.²³ Imensitatea, considerată drept o categorie filosofică a visării, determină o stare sufletească deosebită, încât îl pune pe cel care visează „în afara lumii apropiate, dinaintea unei lumi care poartă semnul infinitului”²⁴. Pentru Lazare „semnul acesta este cu necesitate și cel al tragicului, deoarece contemplarea măreției și a imensității răscolește în el sentimentul acut al mărginirii în timp a omului. Oricare alt pretext: un cuvânt [aruncat la întâmplare de cineva, simplele habitudini zilnice pot dezlănțui în el aceeași trăire intensă, aceeași cutremurare intolerabilă. „Într-o seară, pe când Pauline, îi citea unchiului ziarul, Lazare ieșise din încăpere, răscolit de fantezia unui scriitor care înfățișa cerul secolului XX plin de zborul baloanelor, plimbând călătorii de la un continent la altul: el n-avea să mai fie acolo, baloanele acelea pe care nu le va vedea vor dispărea, înghițite de neantul secolelor viitoare, al căror mers în afara ființei sale îl umplea de neliniște.” Sentimentul chinuitor al incompletudinii, al nerealizării, sporește intoleranța față de marile întrebări ale existenței. Activitățile care îi stârnesc interesul: compozitor, doctor, industriaș, constructor, gazetar, scriitor etc. Sunt, rând pe rând, abandonate cu dezinteres, după ce la început îi stârniseră un entuziasm exagerat. Mai mult decât manifestarea firii sale nestatornice, incompatibilă de sentimente continui și trainice, trebuie văzut în succesiunea de ratări a lui Lazare (manifestată chiar și în dragoste) un dat ereditar (cum am mai amintit) și pe care

²³ cf. Gaston Bachelard, *La Poétique de l'espace*, P.U.F., 1967, p. 184.

²⁴ *Idem*, p. 168.

acesta, nu e apt să-l depășească.

Modalitatea prin care Zola înfățișează cazul personajului său, acesta reprezentând, neîndoielnic, o extremă, o abatere de la normal prin intensitatea și frecvența malativă cu care își. Anticipează propria moarte, fac din el un precursor. În Romanul experimental el însuși avusese intuiția acestui fapt când amintea despre rolul de pionieri pe care Claude Bernard îl impune filosofilor. Și adaugă, privitor la rolul scriitorilor: „S-a spus adesea că scriitorii ar trebui să deschidă calea savanților. E adevărat. [...] Poeții și-au spus părerea iar savanții au venit apoi să controleze ipotezele și să fixeze adevărul”. Analizând cele două personaje principale din Bucuria de a trăi, Lazare și Pauline, în diverse ipostaze ale existenței lor, Zola procedează în felul psihanalistilor, ale căror metode le anticipează, Amintim că Zola era la curent cu lucrările lui Charcot, eminentul neurolog al vremii, autorul celebrelor Lecții asupra maladiilor nervoase. Acesta înființase prima catedră din lume de boli nervoase (1862—1885). Ca director al ospiciului Salpêtrière, ca profesor, autoritatea și notorietatea sa devansează cu jumătate de secol faima lui Freud. Simptomele monomaniei lui Lazare s-ar încadra astfel, după autorul Interpretării viselor, la capitolul nevrozelor traumatice. Viața onirică a. Acestora prezintă caracteristica de-a aduce mereu bolnavul la situația ideii obsesionale, situație din care se trezește cu o nouă spaimă. „De ani de zile, în clipa când se culca, gândul că va trebui să moară i se întipărea pe față, înghețându-i sângele în vine. Acum, nici nu mai îndrăznea să adoarmă, muncit de teama de-a nu se mai scula. Ura somnul, se cutremura de groază simțindu-și făptura pe punctul de a-și pierde cunoștința, în clipa când din starea de veghe se prăbușea în vârtejul neantului. Apoi, trezirile bruște îl zdruncinau și mai mult, îl scoteau din întunecime, ca și cum un pumn uriaș l-ar fi apucat de păr și l-ar fi aruncat în viață, stăpânii

de spaima nedeslușită a necunoscutului din care ieșea.” Aceeași prefigurare a metodelor de investigare a subconștientului e prezentă și în cazul descifrării vieții erotice a Paulinei, în timpul îndrăgostirii de Lazare. Zola se oprește asupra viselor, punct nodal în cercetarea psihanalitică, intuind faptul că rămășițele diurne influențează și declanșează visul, acesta fiind investit de subiect cu o puternică coloratură a libidoului: „După cină, într-o seară, Pauline vorbi despre năstrușnicia viselor: nu e revoltător să te afli culcat pe spate, fără supărare, pradă închipuirilor celor mai bizare? iar ceea ce-o exaspera părea a fi moartea voinței în timpul somnului, abandonul complet al persoanei proprii. Vărul, cu teoriile lui pesimiste, era și el pornit împotriva viselor, deoarece tulburau fericirea desăvârșită a neantului; în timp ce unchiul făcea distincție, îi erau pe plac visele agreabile, ura coșmarurile provocate de febră. Dar Pauline se înverșuna într-atât, încât doamna Chanteau, surprinsă, o întreabă despre ceea ce visa noaptea. Atunci fata se încurcă: nimic, absurdități, lucruri prea nedeslușite pentru a le putea ține minte. Și nici atunci nu mințea, deoarece visele acelea se petreceau într-o stare de somn și trezie, resimțea atingeri părelnice, sexul său feminin i se trezea la viață, fără ca vreodată vreo imagine limpede să-și precizeze senzația. Nu vedea pe nimeni, putea crede că e mângâierea vântului mării care, vara, pătrundea pe fereastra deschisă”.

Pentru Zola, personajul Pauline este replica dată lui Lazare și pesimismului său tenebros pe toate planurile. Scriitorul preferă, sau nu întrevade altă posibilitate de redare a celor două răspunsuri posibile pe care omul le-ar da existenței: acceptarea sau neacceptarea condiției sale, decât prin întruparea lor în două personaje divergente. Din Notele sale, se vede că Zola a ezitat multă vreme asupra unei multitudini de variante ale titlului, toate conținând în ele motivul Lazare, tonalitate deprimantă: La Valée des

Larmes (Valea plângerii), L'Espoir du Neant (Speranța în Neant), Le Vieux cynique (Bătrânul cinic), La Sombre Mort (Sumbra moarte), Le Tourment de l'Existence (Chinul existenței), La Misère du Monde (Jalea lumii), Le Repos sacré du Néant (Sacra odihnă a Neantului), Le Triste Monde (Trista lume). Toate par într-adevăr inspirate de „pasărea neagră cu aripi desfăcute: moartea”, ce domină întreaga carte. Cuvintele aparțin lui Maupassant, din aceeași cronică anterior citată. Tot el va remarca „ironia amară” a titlului sub care cartea apare, părându-i-se, fără îndoială, a contrasta în mare parte cu însuși conținutul. Pentru că Bucuria de a trăi reprezintă într-adevăr o opțiune programată, voită, impusă sieși de scriitor. Pauline, mesagera acestei soluții, anulează tragicul, întruchipând conștiința comună, cea pentru care finitudinea se situează la o limită foarte îndepărtată și însumând un moment unic, fără repetări și trăiri anticipante. Pauline nu are sentimentul dureros al scurgerii timpului, deci al apropierii de limită. Pentru ea, timpul nu e un tot, o categorie globală, ci o multitudine de momente înșiruite unele după altele, o îmbucătățire în etape mai mari sau mai mici: ani (cu vreme bună sau rea, cu recoltă îmbelșugată sau nu), anotimpuri (calde sau reci, secetoase sau ploioase), luni, săptămâni și zile, care la rândul lor se împart în momente, diferite după ocupațiile pe care le are. Ocupații care de la o zi la alta se repetă, și tocmai în repetabilitatea lor, în infinitatea de îndeletniciri sezoniere personajul află sens existenței, rațiune de-a fi. „Și zilele începură iar să se scurgă în casa de la Bonneville. După o iarnă foarte rece, venise o primăvară ploioasă, marea biciuită de averse părea un lac de nori; apoi, vara târzie se prelungise până în mijlocul toamnei, toropită de un soare arzător, care dogora necuprinsul albastru cu niște călduri copleșitoare, adormindu-l; pe urmă se ivise iarna, și o primăvară, și încă o vară, scurgându-se toate minut cu minut, în același ritm,

în pasul cadențat al orelor.

Pauline, ca și cum inima i s-ar fi potrivit după mișcarea aceea de orologiu, își regăsise calmul. Suferința îi amorsea, legănata de scurgerea regulată a zilelor, prinsă în ocupații ce ajungeau să fie mereu aceleași. Dimineața cobora, își săruta unchiul, schimba cu slujnica aceleași cuvinte ca în ajun, cosea după-amiaza, seara se culca devreme și, a doua zi, totul era luat de la capăt, fără ca vreodată un eveniment neașteptat să întrerupă monotonia vieții.” Natura este de asemeni pentru Pauline o entitate apropiată, familiară, un prieten statornic, darnic în bucurii și plăceri simple, sănătoase, în fragmentul ce urmează, Lazare – care de obicei vede în mare un dușman și un rival de temut, încercând zadarnic să-l domolească –, împărtășește și el viziunea Paulinei, deoarece, după consumarea experienței erotice cu Louise, se simte din nou atras în constelația Paulinei – ceea ce-i îngăduie s-o redescopere pe prietena escapadelor din copilărie – ev între toate fericit, când marile și îngrijorătoarele întrebări ale existenței nu-l frământau încă. „Legănatul proaspăt al mării le ajungea până la șolduri, se îmbătau de aerul curat cu gust de sare ce adia dinspre larg. Și porneau în escapadele de pe vremuri, se plimbau până departe, odihnindu-se pe nisip sau adăpostindu-se în adâncul unei grote, ca să treacă o aversă venită pe neașteptate, apoi se întorceau la căderea nopții, pe cărările întunecate. Nimic nu părea să se fi schimbat nici sub cer, marea era tot acolo, nesfârșită, repetând mereu aceleași orizonturi, în veșnica ei schimbătate. Oare nu ieri o văzuseră, înveșmântată în albastrul acela turcoaz, străbătută de dărele tremurătoare și ceva mai deschise, ca de moar, pe unde pătrundea fiorul curenților? Iar marea aceea plumburie, sub cerul livid, ca și bura de ploaie, spre stingă, ce sosea odată cu fluxul, n-aveau să le vadă și mâine, făcându-i să confunde zilele? Întâmplări mărunte și uitate le veneau în minte, dându-le

senzația puternică a realității imediate.”

Ca și predecesorii sau succesorii săi care s-au aplecat asupra condiției umane, Zola ajunge la concluzia că o eradicare totală a răului nu este posibilă. Manifestarea acestuia sub diverse forme a existat și va exista, fie că e vorba de suferință fizică (a se vedea în acest sens discuțiile lui Lazare cu doctorul Cazenove) pricinuită de boală (Chanteau) de simple stări fiziologice (aducerea pe lume a unui copil, Louise), de suferință morală (Lazare), sau de cataclisme naturale (dezastrele provocate de furia mării). Devalorizarea optimismului simplist, ridicol: totul e cât se poate de bine, în cea mai bună dintre lumi, a fost făcută cu strălucire de Voltaire, care demonstrează în Candide, prin peripeziile și adversitățile sorții la care își supune inexperimentatul erou, în cât de mare măsură formula leibniziană e încărcată de ridicol. Adevărata călătorie întreprinsă de Candide e nu atât spațială, în ciuda deselor schimbări de decor, în bună tradiție picarescă, ci mai curând una interioară (inițiativă, am spune azi): părăsirea convingerilor leibniziene și adoptarea cu modestie a optimismului propus de Voltaire. Acesta își trage izvorul din însăși înțelepciunea vieții și se mărginește la a ne învăța să prețuim cum se cuvine îndeletnicirile simple ale traiului de fiecare zi, cele pe măsura omului și-a omenescului. Considerată în spiritul, iar nu în litera ei, formula lui Voltaire (cultivons notre jardin) se extinde, firește, și la îmbogățirea lăuntrică, prin cultivarea harurilor minții ale judecății și-ale înșușirilor, întreaga viață a patriarhului de la Ferney ca și sfaturile date cu înțelepciune și bonomie prietenilor au slujit drept pildă practică preceptului său:... „și vă rog să vă bucurați cât veți putea mai mult de această viață, care nu înseamnă mare lucru, fără să vă temeți de moarte, care nu înseamnă nimic” (Scrisoare către Doamna du Deffand, 13 octombrie 1765).

Criticii din vremea lui Zola nu i-a scăpat referirea la

Voltaire, de vreme ce Francisque Sarcey în cronică sa din *Le XIX Siècle* (1885) scrie: „Bucuria de a trăi e Candide adus în lumea noastră contemporană și tratat prin procedee naturaliste”. La Zola însă, care nu recurge la maniera parodică, acceptarea măsurii umane e resimțită cu atât mai dureros. Pauline nu e o simplă replică plăsmuită pentru a contracara convingerile Hui Lazare: ea însăși constată că actele ei de caritate printre copiii și familiile din sat le ușurează acestora prea puțin existența; că renunțarea la Lazare nu a adus fericirea menajului acestuia cu Louise; că nepoțelul ei, pe care s-a îndârjit să-l readucă la viață, e handicapat fizic, și că, în general „bunătatea nu duce totdeauna la fericire”. Dimpotrivă, în momentele sale de luciditate și mare sinceritate, Lazare recunoaște: „Ce prostii toată fanfaronada, toate tenebrele pe care le vânturam din teamă și din vanitate! [...] Existența e atât de ușoară când cei din casă sunt bine dispuși și trăiesc unii pentru alții!” Toleranța față de ceilalți și dăruirea ar fi așadar după Zola soluțiile în virtutea cărora omul se cuvine să facă alegerea, acceptându-și condiția sa de om. Suferința, împotrivirea, sfâșierea lăuntrică sunt pe cât de istovitoare, pe atât de inutile. Prin aceasta, prin această acceptare dureroasă dar conștientă, autorul *Bucuriei de a trăi* poate fi pus alături de Camus. (Mai puțin alături de Malraux, care ne propune ca pildă de realizare personalități de excepție în împrejurări de excepție, consumarea în aventură prin fapta istorică de importanță covârșitoare.) Camus însă, se simte solidar în primul rând „cu omul de toate zilele” (Interviuri)²⁵ acceptă insignifianța, adică „obișnuința ființelor de a fi ceea ce sunt” (Despre insignifianță)²⁶ Natura, îmbrățișată în toată grandoarea și simplitatea ei, confundarea omului cu elementele, bucuria

²⁵ cf. Camus, *Eseuri*, Edit. Univers, 1976, p. 381. Traducere și cuvinte introductive de Modest Morariu.

²⁶ Idem. Pp. 254—255.

resimțită de pe urma acestei nuntiri – este încă unul din marile motive camusiene care pledează pentru asumarea condiției umane: „Curând, când mă voi azvârli în ierburile aromate ca să-mi îmbib trupul de miresmele lor, voi avea conștiința, împotriva tuturor prejudecăților, că îndeplinesc un adevăr care e acela al soarelui și va fi și acela al morții mele într-un anume sens, însăși viața mea e în joc aici, o viață cu gust de piatră caldă, plină de suspinele mării și de greierii ce se pornesc să cânte. Briza e răcoroasă și cerul albastru. Mă dăruiesc din plin acestei vieți și vreau să vorbesc despre ea în libertate: căci îmi dă mândria condiției mele umane. Totuși, mi s-a spus adesea: n-avem de ce să fim minări. Ba da, avem: cerul, marea, inima mea zvâcnind de tinerețe, trupul meu cu gust de sare și necuprinsul decor unde duioșia și gloria se întâlnesc în galben și albastru. Intru cucerirea acestora trebuie să-mi întrebuițez forța și capacitatea. Totul aici mă lasă intact, și nu părăsesc nimic din mine însumi, nu-mi pun nicio mască: mi-e de-ajuns să învăț cu răbdare dificila pricepere de-a trăi. [...] Pe mare, domnește tăcerea uriașă a amiezii. Orice ființă frumoasă nutrește orgoliul firesc al frumuseții ei, lumea, astăzi, lasă orgoliul să țâșnească din ea. Față în față cu ea, de ce aş nega bucuria de a trăi, de vreme ce nici nu mă pricep să cuprind totul înlăuntrul bucuriei de a trăi? Nu-i nicio rușine să fii fericit”²⁷. Camus pledează pentru aceste adevăruri relative, care se confundă cu tot atâtea momente resimțite ca derizorii și esențiale. Esențiale, pentru că, în cadrul unui timp limitat, definesc însăși fericirea, adică „simplul acord între o ființă și existența pe care o duce”. Derizorii, deoarece omul are dubla conștiință a dorinței sale de dăruire și a destinului său, ce-l sorocește morții. Așa încât și la Camus, ca și la Zola, consimțirea și revolta se îngemănează.

Se întâmplă ca, prin dezlegările asemănătoare găsite

²⁷ Albert Camus, *Noces*, Gallimard, 1959 (*Noces a Tipassa*, p. 18—19).

unor chestiuni ce i-au frământat, spiritele să-și răspundă peste veacuri, în pofida catalogărilor prestabilite și a etichetărilor date de istoricii literari.

În cuvântul său din cadrul Colocviului²⁸, Philip D. Walker observă că, fără a dispărea total, dorința demiurgică și ambițioasă a lui Zola de identificare cu natura lasă, loc, pe măsură ce scriitorul înaintează în vârstă, unei atitudini stoice, unei acceptări resemnate a condiției umane: statutului limitat în timp al omului, stării lui de ființă pieritoare. Opera prin care se exemplifică această schimbare în viziunea sa e tocmai Bucuria de a trăi.. Aceeași acceptare cumpănită în progresul încet dar inexorabil al științei și-al viitorului este manifest declarată de Zola în cuvântarea ținută studenților, în 1893. „Față de noul secol ce se înalță la orizont, nutresc mai curând curiozitate decât revoltă, simpatie înflăcărată decât îngrijorare personală; fie așadar ca eu însumi să pier și întreaga mea generație dimpreună cu mine [...], intru ajutorul celor care urmează după noi și care se îndreaptă spre lumină²⁹. Trei ani mai târziu, adresându-se din nou tineretului, Zola își mărturisește generoasa profesiune de credință: „Mi-am statornicit încrederea în mătă, o socot bună la nesfârșit, unica făuritoare ia sănătății și a forței”³⁰. Este glasul experienței și al înțelepciunii, însuși testamentul spiritual al scriitorului, care nu va mai socoti omul decât ca pe-o simplă verigă în marele angrenaj al vieții.

Acum, la aproape opt decenii de la moartea sa, când s-au stins animozitățile politice, religioase și morale în numele cărora critica oficială a vremii l-a combătut pe scriitor, acesta este repus în deplinătatea drepturilor sale. Încă din prima jumătate a veacului nostru, voci din cele mai prestigioase s-au ridicat în apărarea celui ce scrisese

²⁸ Zola et la lutte avec l'Ange, pp. 79—92.

²⁹ cf. Oeuvres complets, t. XII, p. 677, ed. cit.

³⁰ idem, t. XIV, p. 726.

Familia Rougon-Macquart. Dacă Mallarmé sau Cocteau scot în evidență calitățile artistice și poetice ale acestei opere, Gide și Thomas Mann insistă asupra conținutului ei propriu-zis („Nu există romancier mai personal, nici mai reprezentativ”³¹), asupra însemnătății momentului Zola în ansamblul romanului realist francez de la finele veacului trecut. Marele scriitor german, în cartea pe care i-o dedică (tradusă în 1939 în franceză) mărturisește: „Emile Zola mi s-a părut a fi totdeauna unul dintre reprezentanții cei mai puternic marcați, cei mai exemplari ai veacului al XIX-lea”.

Începând cu cea de-a doua jumătate a secolului nostru, critica, inclusiv cea universitară, îl „acceptă” și-l preia pe Zola, dedicându-i nenumărate lucrări³², în care operele scriitorului sunt analizate prin prisma unor metodologii specifice (tematică, psihanalitică, experimentală etc.), autorii lor întrecându-se în a descoperi acele laturi ale creației sale prin care Zola se adresează sensibilității moderne, ne este accesibil nouă, celor de azi. Publicația *Les cahiers du Naturalisme*, ce se bucură de aportul criticilor și istoricilor literari din toată lumea, ca și Colocviile Zola, dovedesc audiența internațională de care se bucură „părintele naturalismului”.

Excelentă operă de exegeză zolistă, cartea criticului marxist Jean Fréville, *Zola semănător de furtuni*, oferă o sinteză a idealurilor social-umane ale scriitorului, a încrederii sale în progres, precum și a trăinicieii unei opere al cărei nedezmințit crez estetic a fost acela al investigației obiective și curajoase. Mai presus de orice, Fréville discernă în Zola crainicul vremurilor viitoare: „Dintre toți romancierii veacului al XIX-lea, Zola s-a îndreptat cu cea mai mare ardoare spre viitor. Realismul său social, atât de nou într-o epocă de individualism extrem, îl opune contemporanilor.

³¹ André Gide, *Jurnal*, însemnarea din 17 iulie 1932.

³² cf. *Les Critiques de notre temps et Zola*, présentation par Colette Becker, Garnier, 1972.

[...] Singur Zola intuiește în clasa muncitoare forța ascendentă, pe eroul lumii viitoare, și ascultă încordat, cu înfrigurare și încredere, acum încolțesc germenii acesteia, răzbătând prin carapacea nedreptăților seculare [...].

În ciuda dezolării, a cruzimii și a amărăciunii unor pasaje, întreaga sa operă stă mărturie a încrederii în om. Zola s-a îndreptat împotriva «zeului îmbuibat, chircit, a idolului monstruos, ascuns în adâncul tabernacolului» și a preamărit năvala adevărului, pe care nimic nu-l va fi putut opri. Iată cele două atitudini ce vor fi reținute de posteritate”.³³

Mai presus de orice, Opera însăși e cea care astăzi, ca și în timpul vieții autorului ei, obține un uriaș succes popular, croindu-și singură drumul spre cititor. Despre această uimitoare adeziune în mase vorbesc numeroasele scrisori, aflate astăzi la Biblioteca Națională din Paris³⁴, adresate scriitorului de către comitetele de grevă, asociațiile cooperatiste, grupurile de muncitori ce fundau un ziar sau o bibliotecă și care solicitau sprijin material sau numai câteva din cărțile preferate: *Gervaise*, *Germinai*, *Munca*, *Fecunditate*, *Prăpădul*. Cărți care, atunci ca și acum, obțin tiraje fabuloase, se editează în colecții populare, mărturisind o dată mai mult că fiecare nouă generație află în Zola o parte însemnată din propria-i hrană spirituală.

ANGELA CISMAȘ

³³ Jean Fréville, *Zola semeurs d'Orages*, Editions Sociales, Paris, 1952.

³⁴ cf. Colette Becker.

Cucul ornicului din sufragerie cântă de șase ori, iar domnul Chanteau își pierde orice nădejde. Se ridică anevoie din fotoliul pe care ședea, încălzindu-și picioarele greoaie de reumatic în fața căminului, unde ardea un foc de cărbune. De două ceasuri, o aștepta pe doamna Chanteau care, după ce lipsise cinci săptămâni, trebuia s-o aducă în ziua aceea de la Paris pe micuța lor verișoară Pauline Quenu, rămasă orfană la vârsta de zece ani, și căreia soții Chanteau consimțiseră să-i fie tutore.

— Nu-mi închipui ce s-a putut întâmpla, Véronique, spuse domnul Chanteau împingând ușa de la bucătărie. Trebuie să li se fi întâmplat vreun necaz.

Slujnica, o zdrahoancă de femeie de vreo treizeci și cinci de ani, cu mâini ca de bărbat și cu trăsături de jandarm, tocmai se pregătea să ia de pe foc un jigou care cu siguranță că avea! să fie prea ars. Își reținea mânia, dar furia i se citea pe fața cu trăsături aspre, din care sângele pierise.

— Doamna o fi rămas la Paris, spuse ea pe un ton tăios. Cu toate încurcăturile astea care nu se mai isprăvesc și care fac să s-aleagă praful de casă!

— Nu, nu, explică domnul Chanteau, telegrama de ieri spunea că afacerile micuței s-au aranjat definitiv... Doamna trebuie să fi sosit în dimineața asta la Caen, unde s-a oprit ca să treacă pe la Davoine. La ora unu a luat trenul; la ora două a coborât la Bayeux; la ora trei, trăsura lui moș Malivoire a lăsat-o la Arromanches, și chiar dacă Malivoire n-o fi înhămat numaidecât caii la vechea lui berlină, doamna tot ar fi putut fi aici pe la patru, patru și jumătate cel mai târziu... Nu sunt decât zece kilometri de la Arromanches la Bonneville.

Bucătăreasa, neslăbind din ochi friptura, asculta toate

socotelile astea dând din cap. Domnul Chanteau adăugă, după oarecare șovăială:

— Ar trebui să te duci să vezi la cotul drumului, Véronique.

Femeia se uită la el, încă și mai palidă de mânie contenită.

— Ia te uită! Și de ce, mă rog?... De vreme ce domnul Lazare a și pornit în întâmpinarea lor și înoată prin noroaie, nu văd de ce-ar mai trebui să mă mânjesc și eu până la genunchi.

— Pentru că, vezi tu, spuse Chanteau cu blândețe, încep să fiu îngrijorat și de fiul meu... Nici el nu se ivește. Ce-o fi făcând pe drum, de-o oră, de când s-a dus?

Atunci, fără să mai adauge nimic, Véronique își luă dintr-un cui un șal vechi de lână neagră, în care-și înfășură capul și umerii. Apoi, cum stăpânul ieșise după ea pe coridor, îi zise repezindu-l:

— Întoarce-te la focul duminale, dacă nu vrei să zbieri mâine toată ziua din pricina durerilor.

Și, ajunsă pe peron, după ce trânti ușa, își puse sabotii și strigă așa, în vânt:

— Oh, Doamne! Ce ți-e și cu mucoasa asta, care se poate lăuda că ne învârte ca pe niște titirezi!

Chanteau rămase liniștit. Se obișnuise cu ieșirile slujnicei, care intrase în serviciu la ei de când avea cincisprezece ani, chiar în anul când se însurase. După ce nu mai auzi clămpănitul sabotilor, o șterse ca un școlar în vacanță și se duse să se posteze, la capătul celălalt al coridorului, în fața unei uși cu geam, care dădeau spre mare. Acolo, uită de sine pentru o clipă, mic de stat și pântecos cum era, cu fața stacojie, privind cerul cu ochii lui mari și albaștri ce-i ieșeau din orbite de sub acoperișul părului alb ca neaua, tăiat scurt. N-avea decât cincizeci și șase de ani; dar crizele de reumatism de care suferea îl îmbătrâniseră de timpuriu. Abătându-i-se gândul de la starea aceea de îngrijorare, cu

privirile pierdute departe, își spunea că micuța Pauline o va cuceri până la urmă pe Véronique.

Și-apoi, nu se simțea vinovat deloc. Când notarul acela din Paris îi scrisese că vărul lui, Quenu, văduv de șase luni, murise și el, însărcinându-l prin testament să-i fie tutore fetei sale, nu se simțise în stare să refuze. Desigur, nu-și mai făceau vizite defel, familia se împrăștiase, tatăl domnului Chanteau fundase pe vremuri, la Caen, un depozit de cherestea ce-i era adusă din nord, după ce părăsise sudul Franței și cutreierase toată țara, ca simplu muncitor dulgher, în timp ce micuțul Quenu, de cum îi murise mama, descinsese la Paris, unde un alt unchi de-al său îi cedase ceva mai târziu o mare mezelărie, în plin cartier al Halelor. Și-abia dacă se văzuseră, de vreo două trei ori, pe vremea când Chanteau, silit din pricina durerilor să părăsească negoțul de cherestea, făcuse călătorii la Paris, ca să consulte celebriți medici. Cei doi se stimau însă unul pe celălalt, muribundul visând, poate, pentru fetița lui aerul salubru al mării. Aceasta, dealtfel, rămânea moștenitoarea mezelăriei, era departe de-a fi o greutate pentru ei. În cele din urmă, doamna Chanteau acceptase, chiar cu oarecare vioiciune, pretextând că voise să-și scutească soțul de oboseala primejdioasă a unei călătorii, să plece singură, să bată trotuarele, să pună ordine în afaceri, însuflețită de veșnica ei nevoie de activitate; iar domnului Chanteau îi era de-ajuns să știe că soția sa e mulțumită.

Dar de ce, oare, nu mai soseau odată? Temerile îl apucau din nou, văzând culoarea palidă a cerului, pe care vântul dinspre apus mâna nori mari și negri, ca niște zdrențe de funingine, ale căror strame se prelungeau până departe, în largul mării. Era una din acele furtuni de martie când mareele din timpul echinoxului se izbesc furioase de coaste. Fluxul, care abia începea să crească, nu pune la orizont decât o linie albă, o spumă mărunță și risipită; iar

plaja, atât de larg descoperită în ziua aceea, colcăind de pietre și de alge întunecate, câmpia netedă, mânjită de bălți, pătată de-un negru-îndoliat, răspândeau o melancolie groaznică la ceasul acela al înserării, în timp ce norii fugeau înspăimântați.

— S-ar putea foarte bine ca vântul să le fi răsturnat în vreun șanț, murmură Chanteau.

Nevoia de-a vedea îi dădea ghes. Deschise ușa cu geam, îndrăzni să înainteze cu pâslarii lui cadrilați pe prundișul terasei ce domina satul. Câteva picături de ploaie purtate de vijelie îi biciuiră fața, o răbufnire cumplită îi plesni marginile puloverului de lână groasă, albastră. Dar se încăpățâna să înainteze, cu capul descoperit, aplecat din șale; și ajunse să se sprijine în coate de balustradă, ca să supravegheze drumul, în jos. Drumul acela scobora printre două faleze, ai fi zis că e ca urma unei toporiști într-o stâncă, o plesnitură care lăsase să se scurgă cei câțiva metri de pământ pe care se aflau semănate vreo douăzeci și cinci sau treizeci de dărăpănături din Bonneville. De fiecare dată, fluxul părea c-o să le strivească de peretele stâncos, pe albia îngustă a pietrișului. La stânga, se afla un mic port de acostare, o limbă de nisip unde oamenii trăgeau cu strigăte ritmate vreo zece bărci. Nu erau nici măcar două sute de locuitori, trăiau de pe urma mării, cât se poate de prost, lipiți de stânca aceea cu o îndărătnicie stupidă de moluscă. Și, pe deasupra unor acoperișuri mizere, desfundate în fiecă iarnă de valuri, nu se mai zărea pe cele două faleze în pantă decât biserica, la dreapta, și casa familiei Chanteau, la stingă, despărțite de adâncitura drumului. Asta era toată așezarea Bonneville.

— Afurisită vreme, nu-i așa? strigă o voce.

Ridicându-și privirea, Chanteau îl recunoscuse pe preot, abatele Horteur, un om îndesat, cu grumaz ca de țăran și căruia, în ciuda celor cincizeci de ani ce-i avea, nu-i albise încă părul roșcat. În fața bisericii, pe o parcelă din locul

cimitirului, preotul își făcuse grădina de zarzavat; și stătea acolo, uitându-se la cele dintâi lăptuci, strângându-și între picioare poalele sutanei, ca furtuna să nu i le dea peste cap. Chanteau, aflat împotriva viratului, nu putea nici să vorbească, nici să se facă auzit, așa că se mulțumi să salute fluturându-și mâna.

— Cred că fac bine să tragă bărcile pe uscat, continuă preotul răcnind din toate puterile. Pe la ora zece s-ar fi ciocnit una de alta.

Și, cum o rafală îi smulsese cu siguranță poalele, punându-i-le în cap, dispăru îndărătul bisericii.

Chanteau se întoarse vârandu-și gâtul între umeri, rezistând cum putea. Cu ochii plini de stropii de apă, aruncă o privire, spre grădina pârjolită de mare și spre casa din cărămidă, cu două etaje și cinci ferestre, ale căror obloane, în ciuda ivărilor ce le zăvora, amenințau să fie smulse. Când rafala se domoli, se aplecă. Din nou să se uite pe drum; și o zări pe Véronique, făcând gesturi largi cu brațele.

— Cum așa! Ai ieșit din casă?... Te poftesc să intri numaidecât înăuntru, domnule!

Îl ajunse din urmă pe coridor și-l muștrului ca pe-un copil care a făcut o boroboață. N-avea dreptate? A doua zi, când aveau să-l apuce durerile, nu tot ea va fi nevoită să-l îngrijească?

— N-ai văzut nimic? Întrebă el pe un ton supus.

— Te cred că nu, ce era să văd?... Doamna, fără doar și poate, trebuie să se fi adăpostit pe undeva.

Nu îndrăznea să-i spună că ar fi trebuit să se ducă până mai departe. Acum, mai cu seamă absența fiului îl îngrijora.

— Am văzut, adăugă Véronique, că tot satul e-n aer. De data asta le e frică să rămână pe loc... Știi doar că în septembrie casa lui Cuche s-a crăpat de sus până jos, iar Prouane, care se ducea să bată clopotul pentru slujba de seară, mi s-a jurat că mâine o să se pomenească și el sub dărăpănăturile casei.

În clipa aceea, un băiat mare, de nouăsprezece ani, păși dintr-un salt peste cele trei trepte ale peronului. Avea fruntea largă, ochii foarte deschiși la culoare, și tuleie rare, de barbă castanie, ce-i încadrau fața prelungă.

— Ah, slavă Domnului, uite-l pe Lazare! spuse Chanteau cu ușurare. Da' știu că te-a udat, bietul de tine!

Tânărul agăță în vestibul o pelerină cu glugă, muiată toată de ploaie.

— Ei, ce s-aude? Întrebă din nou tatăl.

— Ei bine, nu-i nimeni! răspunse Lazare. M-am dus până la Verchemont, unde am așteptat în șura hanului, cu ochii pironiți pe drum, care-i un adevărat râu de noroi. Nimeni!... Și cum m-am gândit că dacă mai întârzii o să te sperii, m-am întors.

Isprăvise liceul din Caen în luna august, după ce-și dăduse bacalaureatul și, de opt luni, cutreiera falezele, neputându-se hotărî să-și aleagă o ocupație, singura-i pasiune fiind doar muzica, ceea ce-o exaspera pe mama lui. Aceasta plecase supărată, deoarece Lazare refuzase s-o însoțească la Paris, unde doamna Chanteau nădăjduia să-i găsească o situație. Toată casa se ducea de râpă, oțărâți cu toții fără voia lor, situație pe care viața în comun o agrava încă și mai mult.

— Și acum, după ce ți-am spus cum stau lucrurile, reluă tânărul, vreau să mă duc până la Arromanches.

— Nu, nu, se lasă noaptea! strigă Chanteau. Nu se poate ca maică-ta să nu ne dea un semn de viață. Mă aștept la vreo teler gramă... la te uită! ai zice că s-aude o trăsură.

Véronique deschisese ușa.

— E cabrioleta doctorului Cazenove, vesti ea. Dar, oare, domnul doctor trebuia să dea pe-aici?... Ah, uite-o pe doamna!

Coborâra cu toții repede peronul. Un câine mare, ciobănesc, corcitură cu un terra-nova, care dormea într-un colț al vestibulului, se năpusti cu lătrături furioase. La tot

tămbălăul ăsta, o pisicuță albă, delicată, se ivi și ea pe prag; dar în fața curții noroioase, coada ei avu un tremur ușor de dezgust, așa că se așeză la loc curat, în susul scărilor, ca să vadă.

În acest timp, o femeie cam de cincizeci de ani sărise din cabrioletă cu sprinteneala unei copile. Era micuță și slabă, cu părul încă foarte negru, cu fața plăcută, stricată de un nas mare, ce vădea ambiția. Dintr-un salt, câinele îi puse labele pe umeri, ca s-o pupe; și ea se supără.

— Fii cuminte, Mathieu, lasă-mă-n pace!... N-ai terminat, grăsanule!

Lazare, mergând în spatele câinelui, străbătea curtea. Strigă, ca să întrebe:

— Nimic grav, mamă?

— Nu, nu, răspunse doamna Chanteau.

— Doamne, am fost atât de îngrijorați! spuse tatăl, care-și urmase fiul, în ciuda vântului puternic. Ce s-a întâmplat?

— Oh! numai necazuri, explică doamna Chanteau. Mai întâi, drumurile sunt așa de desfundate, încât ne-au trebuit două ore ca să venim de la Bayeux. Pe urmă, la Arromanches, unde mai pui că un cal de-al lui Malivoire își rupe un picior; n-a putut să ne dea altul, și m-am gândit cu groază că va trebui să dormim la el... în sfârșit, doctorul a fost atât de îndatoritor și ne-a dat cabrioleta lui. Și Martin a avut bunătatea să ne-aducă.

Vizitiul, un bătrân cu picior de lemn, fost matelot, operat pe vremuri de chirurgul de marină Cazenove și rămas mai târziu în slujba lui, se pregătea să potrivească hățurile la cal. Doamna Chanteau se întrerupse ca să-i spună:

— Martin, ajut-o, te rog, pe fetiță să coboare.

Nimeni nu se gândise încă la copil. Podețul cabrioletei fiind tras până foarte jos, nu i se vedeau decât fusta de doliu și mâinile micuțe, înmănușate în negru. Dealtminteri, nici nu așteptă ca vizitiul s-o ajute, ci sări sprinten la rându-i. Vântul se înteți, făcu să-i fluture veșmintele, cârlionții

bruni ai părului îi tremurară sub crepul pălăriei. Și părea foarte bine dezvoltată pentru cei zece ani ai ei, cu buzele cărnoase, fața plină și albă, albeața aceea pe care-o căpătă copilele crescute în odăile din spatele dughenelor pariziene. Toți o priveau. Véronique, venită să-și întâmpine stăpâna, rămase la o parte, cu fața împietrită și pizmașă. Dar Mathieu, fără nicio rezervă, se năpusti între mâinile copilei, lingând-o pe față.

— Nu-ți fie teamă, strigă Chanteau, nu e rău.

— O, nu mi-e teamă, răspunde blând Pauline. Îmi plac tare mult câinii.

Într-adevăr, stătea foarte liniștită, în fața asprelor acolade ale lui Mathieu. Micuța ei figură gravă se luminează de un zâmbet, în ciuda suferinței pricinuite de doliu; apoi sărută din toată inima botul câinelui ciobănesc.

— Dar pe oameni nu-i săruți? o întreabă doamna Chanteau. Iată-l pe unchiul tău, de vreme ce mie îmi spui mătușă... Și iată-ți și vărul, un băiețoi în toată puterea, mult mai puțin cuminte decât tine.

Copila nu se simțea deloc stingherită. Îmbrățișa pe toată lumea, spuse câte o drăgălășenie fiecăruia, cu o grație de micuță pariziană, obișnuită de timpuriu cu politețurile.

— Unchiule, nu știu cum să-ți mulțumesc că mă iei în casa dumitale... Ai să vezi, vere, o să ne împăcăm de minune...

— Dar e tare drăgălașă! spuse Chanteau încântat.

Lazare se uita la ea cu mirare, căci și-o închipuise mai micuță, plină de acea nerozie și sălbăticie pe care o au fetele mici.

— Da, da, tare drăgălașă, repeta bătrâna doamnă. Și curajoasă cum nu vă închipuiți!... Vântul ne suflă drept în față, în trăsură, și stropii prefăcuți în pulbere ne orbeau. De nu știu câte ori am crezut că pocletul, care se zbătea ca o eșarfă, o să plesnească. Pe când ea se amuza, găsea că toate astea sunt nostime... Dar de ce stăm aici? Suntem și-

așa destul de uzi, și ploaia se pornește iar.

Se întoarse, căutând-o din ochi pe Véronique. Când o zări stând la o parte, cu fața îndărătnică, îi spuse ironic:

— Ziua bună, dragă, ce mai faci?... Până una alta, du-te de adă o sticlă din pivniță pentru Martin, ce zici?... N-am putut să luăm și cuferele, Malivoire o să ni le-aducă mâine, dis-de-dimineată...

Se întrerupse, se întoarse spre trăsură, răscolită toată:

— Și geanta mea?... Am tras o spaimă, m-am temut să nu fi căzut pe drum.

Era o poșetă mare de călătorie din piele neagră, albită pe la colțuri de-atâta frecuș, și pe care se împotrivi din răspuțeri s-o încredințeze fiului. În sfârșit, porniră cu toții spre casă, când o nouă răbufnire de vânt și de ploaie îi țintui locului, tăindu-le răsuflarea, în fața ușii. Pisica, stând așezată lângă prag, îi privi curioasă cum se luptă cu vântul; iar doamna Chanteau voi să știe dacă Minouche fusese cuminte cât lipsise ea. Numele acesta de Minouche o făcu din nou să zâmbească pe Pauline, în ciuda gravității ce-i era întipărită pe chip. Se apleacă, mângâie pisica, iar aceasta începu numaidecât să i se frece de fustă, ridicându-și coada în sus. Mathieu începuse iar să latre din răspuțeri, vestind întoarcerea la vizuină și văzând familia urcând peronul, apoi se duse în sfârșit la culcușul lui din vestibul.

— Ah, ce bine-i aici, spuse mama. Credeam că n-o să mai ajungem... Da, Mathieu, ești un câine de ispravă, dar lasă-ne în pace. O, te rog, Lazare, fă-l să tacă: îmi sparge urechile!

Câinele se înverșuna, pătrunderea familiei Chanteau în sufragerie având loc în acompaniamentul asurzitor al acestei muzici de bucurie. În față, o poșteau să meargă pe Pauline, noul copil al casei; iar în spate, venea Mathieu, tot lătrând, urmat la rândul lui de Minouche, a cărei blană fremăta nervos de atâta gălăgie.

În bucătărie, Martin apucase să bea pe nerăsuflăte două

stacane de vin și-acum pleca, izbind pardoseala cu piciorul de lemn și zicând cu glas tare seara bună la toată lumea. Véronique pusese iar friptura pe foc, căci se răcise. Se ivi și întrebă:

— Pot s-aduc mâncarea?

— Cred și eu, e ora șapte, zise Charateau. Numai că, draga mea, ar trebui să așteptăm mai întâi ca doamna și micuța să se schimbe.

— Dar n-am cufărul Paulinei, observă doamna Chanteau. Bine că nu suntem ude până la piele... Scoate-ți pălăria și pelerina, drăguța mea. Ajut-o, Véronique, ce stai?... Și descalt-o, ce mai aștepți?, Am aici tot ce trebuie.

Slujnica fu nevoită să îngenuncheze dinaintea copilei, care se așezase. Intre timp bătrâna doamnă scotea din geanta ei de călătorie o pereche de păslari micuți din fetru, cu care o încălță chiar ea. Apoi se lăsă descălțată, la rândul ei, scotoci din nou în geantă, de unde scoase o pereche de pantofi ponosiți pentru ea.

— Ei, ce s-aude, pot s-aduc mâncarea? întrebă iar Véronique.

— Numaidecât... Pauline, vino în bucătărie să te speli pe mâini și pe față... Acum suntem moarte de foame, o să ne spălăm așa cum trebuie mai târziu.

Pauline se ivi cea dintâi, lăsându-și mătușa aplecată deasupra unei străchini mari, de lut. Chanteau își reluase locul dinaintea focului din cămin, cufundat în fotoliul lui de catifea galbenă, și-și freca picioarele cu un gest mașinal, temându-se de izbucnirea apropiată a unei crize, în vreme ce Lazare tăia pâine stând în picioare, lângă masa pe care așteptau de mai bine de o oră patru tacâmuri. Cei doi bărbați, puținel stingheriți, îi zâmbeau copilei, fără să găsească o vorbă de spus. Pauline examina liniștit sufrageria cu mobilă de nuc, trecând de la bufet la cele șase scaune și la lampa suspendată de un abajur de aramă vopsită, oprindu-se mai cu seamă asupra celor cinci

litografii înrămate, cele patru Anotimpuri și o vedere a Venetiei, ce ieșeau în evidență de pe pereții tapetați în maroniu. Fără îndoială, falsul lambriu din stejar vopsit, purtând urme de zgârieturi albe, oa de ipsos, parchetul murdărit de urme vechi de unsoare, lipsa de îngrijire a acestei camere comune unde stăteau cu toții o făcură să regrete mezelăria frumoasă, căptușită cu marmură, pe care o părăsise în ajun, căci ochii i se întristară, păru pentru o clipă să ghicească neînțelegerile ascunse ce mocneau sub bonomia acelei familii noi pentru ea. În sfârșit, privirea, după ce se interesă de un barometru foarte vechi, așezat într-o plăcuță de lemn aurit, i se așază pe o construcție ciudată, susținută de întreaga placă a căminului, pusă sub sticlă și prinsă în colțuri cu bentițe subțiri de hârtie albastră. Ai fi zis că-i o jucărie, un pod de lemn în miniatură, dar un pod de-o alcătuire deosebit de complicată.

— Tatăl meu a făcut asta, explică Chanteau, fericit să găsească un subiect de conversație. Da, tata a început ca dulgher... Am păstrat totdeauna opera asta frumoasă, ieșită din mâinile lui.

Nu-i era rușine de neamul din care se trăgea, iar doamna Chanteau îngăduia prezența podului pe cămin, chiar dacă deseori bombănea din pricina acelei curiozități stingheritoare, ce-i amintea că se căsătorise ou fiul unui lucrător. Dar fetița nu mai asculta spusele unchiului: pe fereastră, tocmai zărise orizontul nemărginit, încât străbătu repede odaia, se așază dinaintea geamurilor, ale căror perdele de muselină erau prinse în șnururi de bumbac. Din clipa când părăsise Parisul, marea o preocupa necontenit. Visa la ea, îi pune mereu întrebări mătușii în timp ce se aflau în tren, voind să știe, dinaintea fiecărui dâmb, dacă marea nu se afla în spatele munților aceloră. În sfârșit, când ajunseră pe plaja de la Arromanches, rămase mută, cu ochii larg deschiși, cu inima prea-plină de un suspin adânc; apoi, de la Arromanches la Bonneville, scosese capul în fiece

clipă de după podețul cabrioletei, în ciuda vântului, ca să vadă marea care-i urma. Iar acum marea se afla tot aici, o va avea mereu aici, ca pe un lucru al ei. Încet, din privire, păru să pună stăpânire pe ea.

Noaptea pogora din cerul alburii, pe care vârtejurile de vânt păreau să biciuiască galopul învălmășit al norilor. Nu se mai deslușea, în adâncul haosului crescând al tenebrelor, decât paloarea fluxului care venea. Era o spumă albă, tot mai cuprinzătoare, o succesiune de vălătuci ce se rostogoleau, inundând totul cu iarbă de mare, acoperind lespezile stâncoase într-o alunecare molcomă și legănătoare, a cărei apropiere era asemenea unei mângâieri. Dar în depărtare larma valurilor crescuse, creste uriașe se înălțau, și un crepuscul funerar plutea, întinzându-se dinspre poalele falezelor peste întreaga așezare Bonnevillie, pustie, zăvorită îndărătul ușilor; în vremea aceasta, bărcile părăsite pe partea înălțată a pietrișului zăceau ca niște leșuri, de pești mari, eșuați. Ploaia îneca satul într-o ceață fumurie, singură biserica desprinzându-se încă limpede din întunecime, într-un ungher mai luminos al norilor.

Pauline nu spuse nimic. Inima-i micuță suspină din nou; se sufoca, așa încât răsufla îndelung, întreaga-i suflare părând că i se scurge printre buze.

— E mai mare decât Sena, nu-i așa? o întrebă Lazare, care venise în spatele ei.

Copila asta continua să-l uimească. Încerca, de la sosirea ei, o timiditate de băiețoi stângaci.

— Oh, da, spuse ea foarte încet, fără să-și întoarcă privirea.

Era cât pe ce s-o tutuiască, dar se opri.

— Nu vă sperie?

Atunci fata îl privi, mirată.

— Nu, de ce?... Nici vorbă că apa n-o să ajungă până aici.

— Ei, mai știi? spuse el, pradă unui imbold de-a o lua

peste picior. Uneori, apa trece pe deasupra bisericii.

Dar Pauline izbucni într-un râs răsunător. Ceea ce, pentru micuța ei făptură chibzuită, însemna năvala unei veselii zgomotoase și sănătoase, veselia unei persoane cu judecată pe care absurdul o înveselește. Și ea îl tutui cea dintâi pe băiat, luându-i mâinile într-ale ei, ca pentru joacă.

— O, vere, mă crezi chiar așa de proastă!... Oare tu ai rămâne aici dacă apa ar trece pe deasupra bisericii?

Lazare începu și el să râdă, strângea mâinile copilei, buni camarazi amândoi de acum înainte. Doamna Chanteau își făcu apariția tocmai când răsunau hohotele lor de râs. Păru fericită și zise ștergându-se pe mâini:

— Văd că ați făcut cunoștință... Știam eu că o să vă împăcați de minune amândoi.

— Aduc mâncarea, doamnă? o întrerupse Véronique, stând în pragul ușii de la bucătărie.

— Da, da, dragă... Numai că ar fi mai bine să aprinzi întâi lampa. Nu se mai vede deloc.

Noaptea se lăsa într-adevăr atât de repede, încât sufrageria, cufundată în întuneric, nu mai era luminată decât de răstrângerea roșietică a focului de cărbune. Ceea ce mai întârzie din nou lucrurile. În sfârșit, slujnica scoborî abajurul, putură zări tacâmurile puse sub cercul puternic de lumină. Și toată lumea se așeză, Pauline între unchiul și vărul ei, în fața mătușii, când aceasta se ridică iar, cu acea vioiciune de femeie bătrână și slabă ce nu-și găsește stare.

— Unde mi-e geanta?... Așteaptă, drăguț, am să-ți dau paharul tău de metal... la paharul ăsta de sticlă, Véronique. Fetița e obișnuită cu paharul ei.

Și scoase un pahar de argint, a cărui cupă nu mai era netedă, pe care-l șterse cu șervețelul ei, apoi îl puse dinaintea Paulinei. Pe urmă așeză geanta lângă ea, pe un scaun aflat în spate. Slujnica aduse o supă cu tăieței, prevenindu-i cu înfățișarea ei posacă de faptul că era prea fierbinte. Nimeni nu îndrăzni să se plângă, le era tare

foame, fiertura sfârâia în linguri. Apoi fu adus rasolul. Chanteau, deși era foarte lacom, abia dacă gustă, păstrându-și loc pentru friptură. Dar când aceasta se află pe masă, protestară zgomotos cu toții. Era ca o talpă uscată, nu se putea mânca.

— La naiba, cred și eu, spuse Véronique liniștită. Nu trebuia, să întârziați atâta!

Pauline, veselă, își tăie felia de carne în bucățele mici, mâncând-o totuși. Iar Lazare, care niciodată nu știa ce are în farfurie, ar fi înghițit felii goale de pâine luându-le drept piept de pasăre. Domnul Chanteau însă privea chiorăș spre friptură.

— Ce mai ai, Véronique, în afară de asta?

— Sote de cartofi, domnule.

Chanteau făcu un gest de deznădejde,. Afundându-se moale în fotoliu. Slujnica urmă:

— Dacă domnul vrea să-i aduc din nou rasolul de vacă... Dar Chanteau refuză cu un clătinat melancolic din cap. Ori pâine ori rasol, totuna era. Ah! Doamne! Ce mai cină! Iar cu vremea asta rea, nici pește nu putuseră să-și procure. Doamna Chanteau, prea puțin mâncăcioasă, îl privea cu milă.

— Dragul meu, spuse ea deodată, mă doare sufletul că te văd supărat... Aveam aici un mic cadou pentru mâine; dar, de vreme ce în seara asta suntem înfometați...

Deschise iar geanta, de unde scoase un vas de lut în care se aflau pateuri de ficat. Ochii domnului Chanteau începură să scapere. Pateu de ficat! Fructul oprit! O delicată mult râvnită, interzisă cu strășnicie de doctor!

— Numai că, vezi tu, nu-ți dau voie să iei decât unul... Fii cumpătat, altfel nu mai capeți niciodată.

Chanteau pusese mâna pe ulică, din care scotea pateuri cu mâna tremurătoare. Deseori, bălăii cumplite se dădeau astfel între groaza de criză și violența lăcomiei; și, aproape totdeauna, lăcomia ieșea biruitoare. Ce-a fi o fi! Prea era

bun. N-avea decât să îndure durerile!

Véronique, care-l văzuse cum înfuleca zdravăn, se întoarse la ea în bucătărie mormăind:

— Las că știu eu! Ce-o să mai zbiere domnul!

Cuvântul ăsta îi venea firesc pe buze, stăpânii îl acceptaseră, atât de simplu îl spunea. Domnul zbiera când îl apuca o criză; și într-atât era de adevărat, încât nici nu se mai gândeau s-o pună la punct pe slujnică.

Sfârșiră cina în mare veselie, Lazare, glumind, luă ulcica din mâinile tatălui. Dar în clipa când desertul fu adus, o bucată de brânză de Pont-l'Évêque și pișcoturi, hazul cel mare îl stârni apariția lui Mathieu. Până atunci dormise undeva pe sub masă. Sosirea pișcoturilor îl trezise, părea că le simțise prin somn; și, în toate serile, exact în clipa asta, se trezea, se scutura, umbla de la unul la altul, pândindu-le bunăvoința pe chip. De obicei, Lazare se lăsa cel mai repede înduioșat; numai că, în seara aceea, cum trecea a doua oară pe lângă ea, Mathieu se uită fix la Pauline, cu privirile sale blânde și omenești; apoi, ghicind în ea o mare prietenă a animalelor și a oamenilor, își așeză capul uriaș pe genunchii micuți ai copilei, fără s-o slăbească din. Ochi, privind-o duios și rugător.

— Oh, cerșetorul, spuse doamna Chanteau. Încet, Mathieu! Ce-ar fi să nu te repezi așa la mâncare?!

Câinele, dintr-o hăpăitură, înghițise bucata de pișcot întinsă de Pauline, și-și așeză din nou creștetul pe genunchii ei firavi, cerând încă o bucată, cu ochii în ochii noi sale prietene. Ea râdea, îl săruta, îl găsea tare nostim, cu urechile lui clăpăuge, cu o pată neagră deasupra ochiului stâng, singura de pe toată blana aceea albă, cu părul lung și creț. Dar se petrecu un mic incident: Minouche, pisica geloasă, sări ușor pe marginea mesei; și, torcând, cu spinarea arcuită, cu unduiri de ied, o izbea pe fetiță cu capul în bărbie. Era felul ei de-a se alinta, îi simțeau nasul rece, atingerea colților ascuțiți; apoi se ridica pe labele de

dinapoi, ținând ca un ucenic de brutar oare frământă pâinea. Pauline era încântată că stă între cele două animale, pisica la stânga, dulăul la dreapta, năvălind amândouă peste ea, exploatată fără milă, gata să-i mănânce și ultima firmitură de desert.

— Gonește-i, spuse mătușa. N-o să-ți lase nimic.

— Nu-i nimic, răspuse ea simplu, fericită că poate da.

Sfârșiră cina. Véronique strânse masa. Animalele, văzând că totul fusese dus de pe masă, plecară fără a mulțumi, lingându-se pe bot pentru o ultimă oară.

Pauline se ridicase și, stând în picioare, în fața ferestrei, încerca să deslușească prin întuneric. Încă de când fusese adusă supa, vedea cum fereastra se tot întunecă, ajungând în cele din urmă neagră ca și cerneala. Acum devenise un zid de nepătruns, o masă de tenebre în care totul se cufundase, cerul, apa, satul, până și biserica. Fără să se sperie de glumele vărului ei, căuta marea, o frământă dorința de-a ști până unde avea să urce apa aceea; și nu auzea decât freamătul ei crescând întruna, o voce puternică, monstroasă, a cărei amenințare continuă sporea cu fiecă minut, dimpreună cu urletele vântului și biciuirile aversei. Nicio scânteiere de lumină nu se mai zărea, nici măcar alburiul spumei în haosul de umbre; nimic altceva decât galopul valurilor, șfichiuit de furtună, în adâncul aceluși neant.

— Pe naiba! spuse Chanteau, dă năvală, nu glumă... Și mai are încă două ore de urcat!

— Dacă vântul ar sufla dinspre nord, explică Lazare, cred că s-ar zice cu Bonneville. Din fericire, ne ia dintr-o parte.

Fetița se întorsese cu fața spre ei și-i asculta, cu ochii mari, plini de-o milă îngrijorată.

— Lasă, adăugă doamna Chanteau, noi suntem la adăpost, ceilalți s-or descurca ei, fiecare cu necazurile lui... la spune, mititico, vrei o ceașcă de ceai fierbinte? Și-apoi, ne ducem la culcare.

Véronique pusese, după ce strânsese masa, o carpetă veche și roșie, cu niște flori mari, împrejurul căreia familia își petrecea serile. Fiecare se așeză la locul lui. Lazare, după ce ieșise o clipă, se întorsese cu o călimară, cu o pană și un top de hârtie; se așeză drept sub lumina lămpii și începu să copie partituri. Doamna Chanteau care, de cum sosise, nu înceta să-și învâluie fiul în priviri afectuoase, se oțărî dintr-o dată.

— Iar cu muzica ta! Nu poți să ne dăruiești nici măcar o seară, nici chiar în ziua sosirii mele?

— Dar bine, mămico, doar nu plec, rămân lângă tine... Știi că asta nu mă împiedică să trăncănesc. Haide, haide, zimi ceva! Am să-ți răspund.

Și se încăpățână, înșirându-și hârtiile pe jumătate de masă. Chanteau se cufundase molatec în fotoliu, lăsându-și mâinile să atârne. Așezat dinaintea căminului, Mathieu era gata să ațipească, în vreme ce Minouche, urcându-se dintr-un salt pe carpetă, se spăla cu foc, ținându-și unul din picioarele de dinapoi în aer, lingându-și grijuliu blana de pe pânțe. O intimitate plăcută părea să pogoare din înaltul lămpii de aramă, și curând, Pauline, care zâmbea cu ochii întredeschiși noii sale familii, nu se mai putu împotrivi somnului, frântă de oboseală, amortită de căldură. Lăsa să-i alunece capul și ațipi pe brațul îndoit, luminată din plin de sclipirea blândă a lămpii. Pleoapele-i delicate erau asemeni unui vâl de mătase tras peste priviri, și o răsuflare regulată ieșea dintre buzele neîntinate.

— N-o mai țin puterile, spuse doamna Chanteau scoborând vocea. O s-o trezim ca să-și bea ceaiul apoi o s-o culcăm.

Și se lăsa tăcerea. Prin zbuciumul furtunii, nu se mai auzea decât scârțâitul penei lui Lazare. O tihnă adâncă, picoteala vechilor obiceiuri, traiul rumegat seară de seară într-același loc. Mult timp, tatăl și mama se priviră fără să spună nimic. În cele din urmă, Chanteau întrebă șovăitor:

— Și la Caen, oare lui Davoine i-o fi ieșit inventarul așa cum trebuie?

Doamna Chanteau înălță furioasă din umeri.

— Ei da, ia te uită, să-i iasă inventarul așa cum trebuie!... Când îți spuneam că te lași dus de nas!

Acum, când micuța moțăia, puteau vorbi. Vorbeau cu glas scăzut, nu voiau la început decât să-și comunice pe scurt știrile. Dar se lăsară stăpâniți pe patimă și, puțin câte puțin, toate necazurile familiei ieșiră unul câte unul la iveală.

La moartea tatălui său, fostul dulgher, care făcea negoț cu lemne aduse din nord, dând dovadă de îndrăzneală, ca o fire imprudentă ce era, Chanteau găsisese afacerile foarte compromise. Puțin activ, de o prudență inspirată de rutină, se mărginise să salveze situația, făcând o ordine strictă și mulțumindu-se cu un trai modest dar cinstit, bazat pe beneficii sigure. Singura aventură din viața sa a fost căsătoria, însurându-se cu o învățătoare, pe care o întâlnise într-o familie de prieteni. Eugénie de la Vignière, orfana unor boiernași de țară ruinați din Cotentin, nădăjduia să-i insuflă ambiție. Dar el, având o educație incompletă, deoarece fusese trimis într-un târziu la un pensionat, dădea îndărăt în fața afacerilor de anvergură, opunea inerția firii sale voinței dominatoare a nevestei. Când fură dăruți cu un fiu, aceasta își puse toată nădejdea încropirii unei mari averi în copil îl dădu la liceu, îl ajuta la lecții ea însăși, seară de seară. Între timp, o ultimă nenorocire avea să-i zdruncine socotelile: Chanteau, care de la vârsta de patruzeci de ani suferea de reumatism, sfârși prin a avea crize atât de dureroase, încât începu să pomenească de vinderea negoțului. Ceea ce însemna un trai mediocru, puținele lor economii aveau să fie consumate, iar copilul mai târziu, urma să-și înceapă viața fără sprijinul unei prime rente de douăzeci de mii de franci, pe care mama o visa pentru el.

Atunci, doamna Chanteau voi măcar să se ocupe ea de vânzarea negoțului. Câștigul se putea ridica la vreo zece mii de franci, din care familia ar fi trăit în îndestulare, deoarece deprinseseră gustul vieții mondene. Doamna Chanteau îl descoperi pe un anume domn Davoine, iar acestuia îi veni ideea combinației următoare: el cumpăra negoțul cu chereștea plătind o sută de mii de franci, dar avea să le dea numai cincizeci de mii: lăsându-i lui celelalte cincizeci de mii, familia Chanteau rămânea asociată cu el, urmând să împartă câștigul. Davoine părea a fi un om inteligent și plin de îndrăzneală; chiar admitând că n-avea să mai mărească negoțul, și tot le rămâneau cinci mii de franci asigurați care, adăugați celor trei produse de plasamentul asupra ipotecii sumei de cincizeci de mii, constituia în total o rentă de opt mii de franci. După care nu le rămânea decât să aibă răbdare, să aștepte succesele fiului, care avea să-i scoată din viața aceea mediocră.

Și lucrurile s-au petrecut astfel. Chanteau tocmai cumpărase, cu doi ani în urmă, o casă pe malul mării, la Bonneville, o ocazie pescuită cu prilejul ruinei unui client insolubil. În loc s-o vândă la rândul lor, așa cum îi venise pentru o clipă ideea, doamna Chanteau hotărî să se retragă cu toții acolo, cel puțin până la primele succese ale lui Lazare. Să renunțe la recepțiile ei, să se înfunde într-un colț uitat de lume însemna pentru ea o adevărată sinucidere; dar casa lor o cedau în întregime lui Davoine, așa că tot ar fi trebuit să închirieze în altă parte, și-apoi o îmboldea ideea curajoasă de-a economisi, cu gândul îndărătnic de a-și face mai târziu o intrare triumfală la Caen, când fiul ei avea să dețină în oraș o poziție din cele mai bune. Chanteau încuviința totul. Cât privește reumatismul, trebuia să se obișnuiască cu vecinătatea mării; de altminteri, din trei doctori câți consultaseră, doi avuseseră îndatorința să declare că vântul din larg avea să fortifice puternic starea generală a bolnavului. Așadar, într-o dimineață de mai, soții

Chanteau îl lăsară la internatul liceului pe Lazare, în vârstă pe atunci de paisprezece ani, și plecară să se instaleze definitiv la Bonneville.

De la ruptura aceasta eroică se scurseseră cinci ani, iar afacerile familiei mergeau din ce în ce mai rău. Cum Davoine se lansa în speculații mari, spunea mereu că are nevoie de avansuri bănești, punea din nou în pericol câștigul, în așa fel încât inventariile se soldau aproape prin pierderi. Cei de la Bonneville ajunseseră să trăiască din renta de trei mii de franci, și cu atâta cumpătare, încât fuseseră siliți să vândă calul, iar Véronique se ocupa singură de gradina de zarzavat.

— Să fim cinstiți, Eugénie, îndrăzni Chanteau să spună, dacă am fost dus de nas e și puțin din vina ta.

Dar doamna Chanteau nu mai accepta această responsabilitate, uita bucuros că asocierea cu Davoine era opera ei.

— Cum așa? Din vina mea! răspunse ea cu o voce aspră. Eu sunt cea bolnavă?... Dacă nu te-ai fi îmbolnăvit, am fi fost, poate, milionari.

De fiecare dată când amărăciunea nevestei se revărsa în felul acesta, Chanteau lăsa capul în jos, stingherit și rușinat că adăpostea în oasele sale dușmanul familiei.

— Trebuie să așteptăm, murmură el. Davoine pare sigur pe ceea ce-a pus la cale. Dacă prețul bradului urcă, ne îmbogățim.

— Și-apoi, ce? îi întrerupse Lazare, fără a înceta să copieze notele muzicale, avem ce mânca... Rău faceți că vă necăjiți atâta. Mie puțin îmi pasă de bani!

Doamna Chanteau înălță pentru a doua oară din umeri.

— Tu, tu ai face mai bine dacă ți-ar păsa și dacă nu ți-ai pierde timpul cu prostii.

Și unde mai pui că ea îl învățase să cânte la pian. Iar acum, numai vederea unei partituri și o scotea din sărite. Până și ultima nădejde i se năruia: fiul acesta pentru care

visase postul de prefect sau de președinte de tribunal le spunea că vrea să compună opere; și-l vedea mai târziu ajuns să dea lecții particulare, ca ea, bătând străzile noroite.

— În fine, iată pe scurt situația ultimelor trei luni pe care Davoine mi-a dat-o... Dacă merge tot așa, noi o să-i datorăm lui bani în iulie.

Își pusese geanta de piele pe masă, de unde scoase o hârtie pe care i-o întinse lui Chanteau. Fu nevoit s-o ia, o suci, o răsuci, punând-o în. Cele din urmă în fața lui, fără s-o deschidă. Véronique chiar atunci aducea ceaiul. O tăcere prelungă se lăsa, ceștile rămaseră goale. Așezată lângă zaharniță, Minouche, care-și ținea labele ca într-un manșon, strângea pleoapele, fericită; Mathieu, dinaintea căminului, sforăia ca un om. Iar glasul mării continua să crească, afară, asemănător unui bas formidabil, acompaniind zgomotele mărunte și pașnice ale acestui interior somnolent.

— Mamă, ce-ar fi s-o trezești? zise Lazare. Nu doarme bine aici.

— Da, da, murmură doamna Chanteau preocupată, cu ochii ațintiți la Pauline.

Toți trei se uitau la copila ațipită. Răsufla încă și mai ușor, obraji albi și gura roză aveau o blândețe nemișcată, de buchet, la lumina lămpii. Doar părul lung, castaniu, zbârlit de vânt, puneă o umbră pe fruntea-i delicată. Și gândul doamnei Chanteau zbură spre Paris, la necazurile pe care le avusese, mirată ea însăși de înflăcărarea cu care acceptase să fie tutore, resimțind o considerație instinctivă pentru o pupilă bogată dar și imboldul unei onestități totale, fără gând ascuns, în legătură cu banii ce-i reveneau în pază.

— Când am descins în prăvălia aceea, începu ea să povestească pe îndelete, avea o rochiță simplă pe ea și m-a sărutat hohotind de plâns... oh! o mezelărie foarte frumoasă, numai marmură și sticlă toată, chiar în fața

Halelor... Și-am dat acolo peste o fată drăguță și curajoasă, mare cât un năpârstoc, proaspătă, rumenă, care-l înștiințase pe notar, chemase să se pună sigiliile, și care continua să vândă liniștit caltaboși și cârnați... Adèle, fata asta, mi-a povestit cum a murit bietul nostru văr Quenu. De șase luni de când se prăpădise nevastă-sa, Lisa, i se urcase sângele la cap; veșnic își ducea mâna la gât, ca pentru a-și scoată cravata; în cele din urmă, într-o seară, l-au găsit cu fața vânătă, cu nasul într-o strachină de untură, așa cum se prăbușise... Și unchiul ei, Gradelle, a murit tot așa.

Tăcu, și tăcerea se așternu din nou. Peste fața adormită a Paulinei trecu un vis, lumina fugară a unui zâmbet.

— Și în legătură cu procura, totul a mers bine? întrebă Chanteau.

— Foarte bine... Numai că notarul tău a avut ideea bună să lase locul numelui în alb, căci se pare că eu nu te puteam înlocui: femeile sunt excluse de la soiul ăsta de afaceri... Așa cum ți-am scris, m-am dus de cum am sosit să lămuresc lucrurile cu notarul acela din Paris care-ți trimisese o copie după testament, în care erai numit tutore. Numaidecât a trecut procura pe numele șefului de birou, ceea ce se întâmplă des, din câte mi-a spus. Și așa lucrurile au putut merge mai departe. La judecătorul de pace, am desemnat, ca să facă parte din consiliul de familie, trei rude din partea Lisei, doi veri tineri, Octave Mouret și Claude Lantier, și un văr prin alianță, domnul Rambaud, care locuiește la Marsilia; apoi, din partea noastră, a familiei Quenu, i-am desemnat pe nepoții Naudet, Liardin și Delorme. După cum vezi, e un consiliu de familie foarte convenabil și din care o să facem ce-o să poftim pentru fericirea copilei... Și-atunci, în prima ședință, l-am numit ca substitut de tutore, pe care nu-l puteam alege decât dintre rudele Lisei, pe domnul Saccard...

— Sst! se trezește, o întrerupse Lazare.

Într-adevăr, Pauline făcuse ochi mari. Fără să se miște, îi

privi cu un aer mirat pe oamenii aceia care vorbeau; apoi, cu un zâmbet scăldat în somn, își închise iar pleoapele, pradă unei oboseli de neînfrânt; și fața ei nemișcată își reluă transparența lăptoasă, de camelie.

— Saccard ăsta nu e speculatorul? întrebă Chanteau.

— Da, răspunse soția lui, l-am văzut, am stat de vorbă. Un om încântător... Are atâtea afaceri pe cap, încât m-a prevenit să nu contăm pe concursul lui... Pricepi, n-avem nevoie de nimeni. De vreme ce-o luăm la noi pe micuță, o luăm, nu-i așa? Mie nu-mi place deloc să vină unul și altul să-și vâre nasul în casă la mine... Și, din clipa aceea, totul a mers ca pe roate. Procura ta specifica, din fericire, toate împuternicirile necesare. Au fost luate sigiliile, s-a făcut inventarul averii, s-a vândut la mezat mezelăria. O! ce noroc! doi concurenți înverșunați, nouăzeci de mii de franci bani gheață! Notarul mai găsisese și el șaiszeci de mii de franci în titluri, într-o mobilă. L-am rugat să cumpere tot titluri și iată o sută cincizeci de mii de franci în valori solide, pe care am fost foarte mulțumită să le aduc numai decît, după ce i-am încredințat șefului de birou procura și chitanța pentru bani, pe care ți-am cerut-o prin poștă... Poftim! Uită-te aici.

Își vârî mîna în geantă de unde scoase un pachet voluminos, pachetul cu titlurile, strâns legate între două coperti de carton dintr-un registru vechi de la mezelărie, ale cărui pagini fuseseră smulse. Coperta, cu vinișoare largi, verzi, era stropită cu pete de grăsime. Tată și fiu priviră la bogăția aceea, care cădea pe carpeta veche de pe masa lor.

— Ceaiul trebuie să se fi răcit, mamă, zise Lazare lăsând în sfârșit pana din mână. Să torn în cești, nu-i așa?

Se ridicase, umplea ceștile. Mama nu-i răspunsese, cu ochii ațintiți asupra titlurilor.

— Firește, urmă ea cu o voce trăgănată, într-o ultimă întrunire a consiliului de familie, pe oare am avut-o, am cerut să mi se achite cheltuielile de călătorie, iar pensia

micuței pentru cât stă la noi a fost fixată la opt sute de franci... Suntem mai săraci decât ea, nu-i putem da de pomană. Niciunul dintre noi n-ar vrea să câștige de pe urma acestei copile, dar ne e greu să punem de la noi. Dobânzile de pe urma rentelor ei vor fi plasate din nou, capitalul i se va dubla, aproape, de-acum și până la majorat... Doamne Sfinte! Nu ne facem decât datoria. Se cuvine să dai ascultare morților. Dacă mai punem și ceva de la noi, ei bine! poate ne va aduce noroc, lucru de care avem mare nevoie... Biata micuță a fost atât de zguduită, suspina așa de tare când s-a despărțit de slujnică! Vreau să fie fericită alături de noi.

Cei doi bărbați se simțeau mișcați.

— Nici vorbă, eu unul nu-i vreau decât binele, spuse Chanteau.

— E încântătoare, adăugă Lazare. Îmi place tare mult, de pe acum.

Dar, simțind ceaiul prin somn, Mathieu se scuturase și-și pusese din nou capul lui mare pe marginea mesei. Minouche, la rândul ei, se întindea, își încovoia spinarea, căscând. A avut loc o trezire în toată regula, pisica întinse în cele din urmă gâtul, ca să adulmece pachetul cu titluri strânse între cartoanele pline de grăsime. Și, cum cei din familia Chanteau își îndreptau privirile spre Pauline, o zăriră cu ochii deschiși, fixați asupra hârtiilor și-a registrului aceluia vechi, ferfenițat, pe care-l vedea acolo.

— Oh, știe foarte bine ce înseamnă hârtiile astea, reluă doamna Chanteau. Nu-i așa, mititico, ți le-am arătat acolo, la Paris... E averea pe care bietul tău tată și biata ta mamă ți-au lăsat-o.

Lacrimi începură să se rostogolească pe obrajii fetei. Durerea o încerca uneori astfel, în adieri bruște, de primăvară. Dar începuse să zâmbească printre lacrimi, se distra cu Minouche, care, după ce mirosise îndelung titlurile, ispitită fără îndoială de miros, începuse să-și

frământate lăbuțele și să toarcă, izbind puternic cu capul în colțurile registrului.

— Minouche, fii cuminte! strigă doamna Chanteau. Doar banii nu sunt jucărie!

Chanteau râdea, ca și Lazare. La capătul mesei, Mathieu, ațâțat la culme, sorbea din ochii lui arzători hârtiile, pe oare trebuie să le fi luat drept o delicatesă, lătrând la pisică. Și toată familia făcea haz, zgomotos. Pauline, încântată de jocul ăsta, o luase în brațe pe Minouche, pe care o legăna și-o mângâia, ca pe-o păpușă.

De teamă ca Pauline să n-adoarmă din nou, doamna Chanteau îi dădu să bea ceaiul numaidecât. Apoi o strigă pe Véronique.

— Dă-ne sfeșnicele... Trăncănim și nu ne ducem la culcare. Uite că s-a făcut ora zece! Și eu, care dormeam pe mine în timp ce mâncam!

Dar auzi o voce de bărbat în bucătărie și o întrebă pe slujnică cine e, în clipa când aceasta aduse cele patru sfeșnice aprinse.

— Cu cine vorbești?

— Cu Prouane, doamnă... A venit să-i spună domnului că lucrurile nu merg cum trebuie acolo, jos. Mareea distruge totul, pe cât se pare.

Chanteau trebuise să primească funcția de primar la Bonneville, și Prouane, un bețiv care-i slujea drept țarcovnic abatelui Horreur, mai îndeplinea, pe deasupra, și funcțiile de grefier. Fusese gradat în marină, scria ca un învățător. Când i se strigă să intre, își făcu apariția, ținându-și fesul de lână în mână, cu vesta și cizmele șiroindu-i de apă.

— Ia spune, Prouane, ce s-a întâmplat?

— Păi, domnule, pentru moment casa lu' Cuche a fost rasă de apă... Dacă o ține-o tot așa, e rândul casei lui Gonin... Eram cu toții acolo: Tourmal, Houtelard, eu și ceilalți. Dar ce vreți! Parcă te poți pune cu scârba asta? E scris ca în fiecare an să ne mai ia câte-o bucată de pământ.

Pentru o clipă, se lăsa tăcerea. Cele patru lumânări ardeau cu flăcări înalte și se auzea marea, scârbavnică, izbind în faleze. La ceasul acela era în plinătatea puterii, fiecare talaz, spărgându-se, clătina casa. Parcă erau detunăturile unei artilerii uriașe, izbituri profunde și regulate, dimpreună cu răpăitul pietrișului rostogolit pe pietroaie și aducând cu pocnetele continue ale unor împușcături. Și tot vacarmul acela era însoțit de răgetul tânguitor al vântului, iar ploaia, care uneori sporea în intensitate, părea a biciui zidurile cu o grindină de plumb.

— E sfârșitul lumii, murmură doamna Chanteau. Și cei din familia Cuhe unde au să se adăpostească?

— Va trebui cu orice preț să-i găzduiască cineva, răspunse Prouane. Până una alta, s-au dus la alde Gonin... De i-ați fi văzut cum arătau! Al mic, care n-are decât trei ani, ud learcă! Și maică-sa în camizol, arătându-și tot ce are, să-mi fie cu iertăciune! Și taică-su, cu capul pe jumătate spart de-o grindă, încăpățânându-se să salveze cei patru pereți!

Pauline se ridicase de la masă. Se apropiase iarăși de fereastră și asculta cu o gravitate de om mare. Chipul ei exprima bunătatea și părerea de rău, înfrigurată toată de simpatie, încât buzele-i pline tremurau.

— O, mătușă, spuse ea, bieții oameni!

Și cu privirea iscodea afară, în prăpastia aceea de smoală unde tenebrele păreau încă și mai de nepătruns. Se simțea că marea galopase până la drum, că acum se afla acolo, umflată, urlând; dar tot nu se vedea, părând să fi înecat cătunul, stâncile de pe coastă, ca și întreg orizontul cu valuri de cerneală. Pentru copilă, era o surpriză dureroasă. Apa aceea care i se păruse atât de frumoasă și care se arunca asupra lumii!

— Cobor împreună cu dumneata, Prouane, strigă Lazare. Poate că se mai poate face ceva.

— Oh, da, vere! murmură Pauline, cu ochii strălucitori.

Dar omul clătină din cap.

— Nu merită osteneala să vă deranjați, domnule Lazare. N-o să puteți face mai mult decât tovarășii mei. Stăm cu brațele încrucișate și ne uităm la ea cum ne dărmă cât poștește; și când n-o mai pofti, ei bine, până și-atunci o să-i fim recunoscători... Am venit doar să-l înștiințez pe domnul primar.

Atunci, Chanteau se supără, furios, pe nenorocirea aceea care avea să-i strice noaptea și să-i dea de furcă a doua zi.

— Nici că s-a mai văzut, strigă el, sat clădit atât de prosteste! V-ați vârât în gura valurilor, pe legea mea! Nu-i de mirare că marea vă înghite casele, una după alta... Și-apoi, de ce stați în văgăuna asta? Trebuie să plecați.

— Dar unde? Întrebă Prouane, care-l asculta cu un aer prostit. Aici ne aflăm, domnule, și-aici rămânem... Tot trebuie să te afli undeva.

— Asta așa e, trase concluzia doamna Chanteau. Și-apoi, vezi, aici ori mai departe, răul tot te ajunge... Noi urcăm să ne culcăm. Noapte bună! Mâine o să fie frumos.

Omul plecă zicând seara bună și o auziră pe Véronique cum trage zăvorul după el. Fiecare ținea câte-o luminare; îi mai mângâiară o dată pe Mathieu și pe Minouche, care dormeau împreună, în bucătărie. Lazare își adunase partiturile, în timp ce doamna Chanteau strângea sub braț titlurile, între scoarțele vechiului registru. Luă de pe masă și inventarul lui Davoine pe care soțul său îl uitase acolo.

Hârtia aceea îi sfâșia inima, nu era cazul s-o lase să zacă peste tot.

— Noi urcăm, Véronique, strigă ea. Doar n-o să-ți mai faci de lucru la ora asta?

Și, cum dinspre bucătărie nu se auzi decât un mormăit, doamna Chanteau continuă, cu glas ceva mai scăzut:

— Dar ce are? Doar nu-i aduc un copil de țâță pe care să-l înțarce.

— Las-o în pace, zise Chanteau. Știi cum o apucă

năbădăile... Ei? Am ajuns toți patru la odăile noastre. Noapte bună!

El se culca la parter, la capătul celălalt al coridorului, în fostul salon, transformat în dormitor. În felul acesta, când îl apucau durerile, puteau cu ușurință să-l transporte la masă sau pe terasă în fotoliul pe roțile. Deschise ușa de la cameră, se mai opri încă o clipă, cu picioarele amortite, muncite de apropierea mocnită a unei crize, vestite încă din ajun de înțepeneala încheieturilor. Hotărât lucru, făcuse tare rău că mâncase pateu gras de ficat. Certitudinea asta, acum, îl deznădăjduia.

— Noapte bună, repetă el cu o voce îndurerată. Voi puteți dormi totdeauna, voi știți... Noapte bună, micuț. Odihnește-te în voie, așa se cade la vârsta ta.

— Noapte bună, unchiule, spuse la rândul ei Pauline, sărutându-l.

Ușa se închise. Doamna Chanteau o lăsă pe fetiță să urce prima. Lazare le urma.

— Adevărul e că n-o să fie nevoie să mă legene nimeni în seara asta, spuse bătrâna doamnă. Și-apoi, pe mine tot vacarmul ăsta mă adoarme, nu-mi displace deloc... La Paris, parcă nu mă simțeam bine că nu mi se zgâlțâia patul.

Ajunseră toți trei la primul etaj. Pauline, care-și ținea lumânarea drept de tot, se amuza de faptul că urcau în șir, fiecare cu câte o luminare, a cărei flacără făcea să danseze umbrele. Pe coridor, se opri, șovăind, neștiind unde avea mătușa s-o conducă, dar aceasta o împinse încetișor.

— Mergi înainte... Iată o cameră de oaspeți și, în față, camera mea... Intră o clipă, vreau să-ți arăt.

Era o odaie cu un tapet de creton galben cu ramaje verzi, mobilată foarte simplu, cu piese din acaju: un pat, un dulap, un scrin, în mijloc, un gheridon era pus pe o carpetă roșie. După ce-și plimbă lumânarea prin cele mai neînsemnate unghere, doamna Chanteau se apropie de scrin, a cărui tăblie o scoborî.

— Vino să vezi, îi zise.

Deschise unul dintre sertărașe, unde puse oftând inventarul dezastruos al lui Davoine. Apoi goli un alt sertar de deasupra, îl scoase, îl scutură ca să cadă din el firimituri mai vechi și, pregătindu-se să pună înăuntru titlurile, de față cu fetița care privea, îi spuse:

— Vezi, le pun aici, vor rămâne numai ele, singure... Vrei să le pui cu mâna ta?

Pauline simțea o rușine pe care nu și-o putea explica. Roși.

— Oh, mătușă, n-are rost.

Dar se și pomeni ținând vechiul registru în mână și trebui să-l pună în fundul sertarului, în timp ce Lazare, cu lumânarea întinsă, lumina interiorul mobilei.

— Așa, continuă doamna Chanteau, acum ești sigură și fii liniștită, mai curând am muri de foame decât să... Ține minte, primul sertar din stânga. Nu vor ieși de-aici decât în ziua când vei fi destul de mare ca să le iei tu singură... Nu-i așa? Doar nu Minouche o să se vâre aici, înăuntru, ca să le mănânce.

Ideea asta cu Minouche deschizând scrinul și mâncând hârtiile o făcu pe fetiță să izbucnească în râs. Stinghereala resimțită pentru o clipă dispăruse, acum se juca cu Lazare care, ca s-o distreze, torcea ca pisica, prefăcându-se că vrea să mănânce sertarul. Râdea și el din toată inima. Dar mama lui ridicase solemn capacul, apoi răsuci cheia de două ori, energic.

— Gata, zise ea. Hai, Lazare, nu te mai prosti... Acum urc și eu, să văd dacă nu-i lipsește nimic.

Și toți trei, mergând tot în șir, se pomeniră pe scară. La etajul al doilea, Pauline, șovăind iarăși, deschise ușa din stânga, când mătușa îi strigă:

— Nu, nu, nu pe partea aceea! Acolo e camera vărului tău. Camera ta e vizavi.

Pauline rămăsese nemișcată, încântată de mărimea odăii

și de mulțimea de lucruri grămădite acolo, ca într-un pod, un pian, un divan, o masă imensă, cărți, tablouri. În sfârșit, împinse cealaltă ușă, și fu încântată, cu toate că odaia i se păru foarte micuță, în comparație cu cealaltă. Tapetul avea fondul ecru, presărat cu trandafiri albaștri. Se afla un pat de fier, cu perdeluțe de muselină, o masă de toaletă, o comodă și trei scaune.

— Nu lipsește nimic, murmură doamna Chanteau, apă, zahăr, prosoape, săpun... Și somn ușor. Véronique doarme într-o cameră de serviciu, alături. Dacă ți se face frică, bate în perete.

— Și-apoi sunt și eu pe-aici, o asigură Lazare. Când se ivește vreun strigoi, sar și eu cu sabia cea mare.

Ușile celor două camere, aflate față în față, rămăseseră deschise. Pauline își plimba privirile dintr-una într-alta.

— Nu e niciun strigoi, spuse cu aerul ei vesel. Sabia e bună pentru hoți... Noapte bună, mătușă. Noapte bună, vere.

— Noapte bună, drăguțo... Știi să te dezbraci?

— Oh! da, da... Nu mai sunt fetiță mică. La Paris făceam totul.

O sărutară. Doamna Chanteau îi spuse, plecând, că putea închide ușa cu cheia. Dar copila se și afla în fața ferestrei, nerăbdătoare să știe dacă odaia avea vedere spre mare. Ploaia șiroia atât de tare de-a lungul geamurilor, încât nu îndrăzni să deschidă. Era foarte întuneric, fu însă foarte fericită să audă marea zbatându-i-se la picioare. Apoi, cu toată oboseala care o făcea să cadă din picioare, dădu ocol încăperii, privi mobilele. Ideea că avea o cameră a ei, o cameră separată de celelalte, unde îi era îngăduit să se închidă, o făcea să simtă un orgoliu de om mare. Totuși, în clipa, când să răsucescă cheia, cum își scosese rochia și se găsea în cămășuță, șovăi, o apucă un fel de amețeală. Pe unde să fugă dacă ar fi văzut pe cineva? O cuprinse un fior, deschise ușa. În față, în mijlocul camerei celeilalte,

Lazare stătea și el și-o privea.

— Ce s-a întâmplat? o întrebă. Ai nevoie de ceva?

Se făcu roșie ca para, voi să mintă, apoi cedă nevoii de sinceritate.

— Nu, nu... Știi, mă cuprinde spaima când știu ușile închise cu cheia. Așa că n-am să închid, înțelegi, iar dacă ciocănesc la tine în ușă, înseamnă că vreau să vii... Tu, m-auzi, nu slujnica!

Lazare venise spre ea, cucerit de farmecul acestei copile atât de integre și de duioase.

— Noapte bună, repetă el, întinzându-i brațele.

Fetița i se aruncă de gât, îl strânse cu brațele ei firave, fără să-i pese de goliciunea ei de fetiță.

— Noapte bună, vere.

Cinci minute mai târziu, suflă curajos în luminare, se ghemui în fundul patului cu perdelețe de muselină. Oboseala puse multă vreme pe semnul ei pecetea unei ușurințe de vis. Mai întâi, o auzi pe Véronique urcând cu zgomot și izbindu-se de mobile, ca să trezească lumea. Apoi, nu mai fu decât tunetul și bubuitul furtunii: ploaia bătea cu îndârjire în olane, vântul zgâlțâia ferestrele, urla pe sub uși; și, încă o oră, canonada continuă, fiecare val ce se năpustea zgâlțâind-o cu un Cutremurat puternic și surd. I se părea că toată casa, năruită, nimicită sub tăcere, o pornise pe apă ca o corabie. Își aflase acum în culcuș o căldură plăcută și jilavă, gândul ei tremurător îndreptându-se plin de milă și dorință de-a ajuta către bieții oameni de-acolo, din josul falezei, izgoniți din așternuturile lor. Apoi totul se cufundă în întuneric, adormi fără să mai sufle.

II

Încă din prima săptămână, prezența Paulinei aduse bucuria în casă. Sănătatea ei tonică, înțelegătoare, zâmbetul ei liniștit potolea a reala mocnită în care trăiau cei din familia Chanteau. Tatăl găsisese în ea o infirmieră, mama era bucuroasă că băiatul rămânea mai multă vreme pe-acasă. Numai Véronique continua să bodogănească. Părea că banii, cei o sută cinzeci de mii de franci încuiați în scrin, dădeau familiei sentimentul că e mai bogată, cu toate că nu se atingeau de ei.

Peste două zile, în timpul nopții, criza de reumatism pe care Chanteau o simțea apropiindu-se, izbucni. De o săptămână, îl înțepa pe la încheieturi, avea frisoane ce făceau să-i tremure mâinile și picioarele, încerca o groază cu neputință de învins pentru orice fel de mișcare. Seara, se culcase totuși ceva mai liniștit, când, pe la trei dimineața, durerea îl săgeta în degetul mare de la piciorul stâng. Până la ziuă se plânse încetișor, asudând în așternuturi, nevoind să deranjeze pe nimeni. Crizele lui erau spaima casei, răbda până în ultima clipă, și-abia atunci striga pe cineva, rușinat că-l apucă din nou și desperat la gândul furiei cu care cei ai casei întâmpinau manifestările bolii. Dar, pe la ora opt, când Véronique trecu pe dinaintea ușii, nu-și putu înăbuși un strigăt, pe care o sfredelire mai adâncă i-l smulse.

— Bravo! a început, mormăi slujnica. A început să zbiere.

Intră, se uită la el cum își rostogolește capul scoțând gemete, și nu găsi decât aceste cuvinte de mângâiere:

— Dacă cumva îți închipui că doamna o să se bucure!?

Într-adevăr, când, după ce i se spuse, doamna veni și ea, lăsă brațele să-i cadă într-un gest de descurajare exasperată, zicând:

— Iarăși! Abia am sosit, și a și început!

Între ea și reumatism era o răcă de cincisprezece ani. Îl ura din răspuțeri, ca pe un dușman ticălos care-i distrusese viața, îi ruinase fiul, îi ucisese ambițiile. Dacă n-ar fi fost

vorba de reumatism, s-ar fi surghiunit, oare, în fundul satului ăstuia uitat de lume? Și, cu toate că n-avea inimă rea, stătea tremurând de furie și ostilă în timpul crizelor soțului, zicând că e neîndemânatecă, neînstare să-l îngrijească.

— Doamne! Ce rău mă doare, bâiguia nefericitul de el. De data asta va fi mai rău decât data trecută, o simt... Nu sta lângă mine, de vreme ce te irită; dar trimite numaidecât după doctorul Cazenove.

Din clipa aceea, totul în casă a fost dat peste cap. Lazare pornise spre Arromanches, deși nu-și mai puneau mari nădejdi în doctori. De cincisprezece ani, Chanteau încercase toate leacurile; și, cu fiecare încercare, boala se înrăutățea. La început slabe și rare, crizele se înmulțiseră curând, devenind tot mai violente; ajunsese ca picioarele amândouă să-i fie prinse, și chiar unul din genunchi îi era amenințat. De trei ori până atunci bolnavul suportase schimbarea modului de tratament, bietul său trup sfârșind prin a fi un câmp de experiențe pe care-și disputau întâietatea doctoriile recomandate de reclame. După ce i se luase sânge din belșug, i se făcuseră clisme cu nesocotintă, iar acum era îndopat cu sirop de brândușă și cu litiu. Așa se face că, sângele subțiindu-se și organele debilizându-i-se, reumatismul lui acut se prefăcu puțin câte puțin în reumatism cronic. Tratamentele locale nu erau nici ele mai de folos, lipitorile îi lăsaseră articulațiile țepene, opiumul prelungea crizele, vezicațiile aduceau după ele ulceratii. Tratamentele la Wies-baden și Carlsbad nu i-au fost de niciun ajutor, o cură la Vichy fu cât pe ce să-l ucidă.

— Doamne! Ce rău mă doare! spunea Chanteau întruna, parcă niște, câini mi-ar mușca piciorul.

Și, cuprins de agitație și neliniște, sperând să-i mai treacă dacă-și schimba poziția, își tot suceea și răsucea piciorul. Dar durerea sporea, fiecă mișcare smulgându-i noi gemete. Curând, ajuns la paroxismul suferinței scoase un urlet

continuu. Îl lua când cu frig, când cu cald, o sete arzătoare îl pârljolea.

În acest timp, Pauline se strecurase în camera bolnavului. Stând în picioare, în fața patului, își privea unchiul cu un aer serios, fără să plângă. Doamna Chanteau se pierdea cu firea, enervată de strigăte. Véronique voise să potrivească învelitoarea, a cărei greutate bolnavul n-o putea îndura; dar, când se apropie cu mâinile ei bărbătești, acesta strigă și mai tare, oprind-o să-l atingă. Îl îngrozea, învinuind-o că îl zgâlțâie ca pe un balot de rufe murdare.

— Dacă-i așa, domnule, nu mă mai chema, zise ea plecând furioasă. Când rezezi oamenii, te îngrijești singur.

Încetșor, Pauline se apropiase; și, cu degetele-i de copil, cu o ușurință plină de îndemânare, ridică pledul. Bolnavul simți o scurtă ușurare, îi acceptă serviciile.

— Mulțumesc, drăguță... Uite, și-aici, încreșitura asta. Mă apasă cu o greutate de cinci sute de livre... Oh! Nu așa de repede! m-ai speriat.

Dealtminteri, durerea se porni iar, și mai vârtos. Și cum doamna Chanteau încerca să fie cu ceva de folos prin odaie, ducându-se să tragă perdelele la fereastră, întorcându-se să pună o ceașcă pe noptieră, bolnavul își ieși iarăși din fire.

— Te rog, nu mai merge, faci să se zgâlțâie toate cele... La fiecare din pașii tăi, mi se pare că cineva mă izbește cu un ciocan.

Doamna Chanteau nu încercă nici măcar să se scuze și să-i dea ascultare. Totdeauna așa se sfârșea. Era lăsat să sufere de unul singur.

— Vino, Pauline, spuse numai. Vezi doar că unchiul tău nu ne poate suporta pe lângă el.

Dar Pauline rămase. Se mișca atât de gingaș, încât picioarele ei micuțe abia dacă atingeau parchetul. Și, din clipa aceea, se instala lângă bolnav, care nu mai suferi pe nimeni altcineva în odaie. Așa cum spunea, ar fi dorit să fie

îngrijit de-o răsuflare. Pauline înțelegea răul, ghicindu-l și pricepându-se să-i ușureze bolnavului suferința; prevenindu-i acestuia dorințele, îi făcea întuneric sau îi dădea cești cu fiertură de arpacaș, pe care Véronique le aducea până la ușă. Ceea ce-l liniștea mai cu seamă pe bietul om era s-o vadă neîncetat dinainte-i, cuminte, nemișcată, șezând pe marginea unui scaun, cu ochii larg deschiși și compătimitori, veșnic ațintiți asupra-i. Chanteau încerca să mai uite, povestindu-i ce simțea.

— Vezi tu, în clipa asta simt ca un cuțit cu lama știrbită care-mi retează oasele piciorului; și, în același timp, aș putea să jur că cineva îmi toarnă apă caldă pe piele.

Apoi, senzațiile dureroase se schimbau: i se lega glezna cu o sârmă de fier, simțea mușchii încordându-i-se gata să plesnească, de parcă erau niște corzi de vioară. Pauline asculta cu bunăvoință, părând a înțelege totul, îndura fără crâcnire urletul și plânsetul bolnavului, cu gândul numai și numai la vindecarea lui. Era chiar veselă, izbutea să-l facă să râdă printre gemete.

Când doctorul Cazenove sosi în cele din urmă, se minună și-o sărută zgomotos pe păr pe micuța infirmieră. Era un bărbat de cincizeci și patru de ani, uscățiv și viguros care, după ce slujise treizeci de ani în marină, se retrăsese de curând la Arromanches, unde un (unchi îi lăsase o casă. Se împrietenise cu soții Chanteau de când o vindecase pe doamna Chanteau de o entorsă primejdioasă.

— Așadar, încă o criză, spuse el. Am dat fuga să-ți strâng mâna. Dar știi că nu pot face mai mult decât copila asta. Dragul meu, când te-ai procopsit cu reumatismul și ai trecut de cincizeci de ani, trebuie să porți doliu după sănătate. Și unde mai pui că ți-ai ruinat sănătatea cu tot felul de leacuri... Știi care-i singurul remediu: răbdare și flanele!

Afișa un mare scepticism. Vreme de treizeci de ani văzuse agonizând atâția nefericiți, în toate climatele și-n

toate putreziciunile, încât la drept vorbind ajunsese foarte modest: cel mai adesea prefera să lase natura să lucreze. Examina totuși degetul cel gros, care era umflat, și-a cărui piele lucitoare era de-un roșu-întunecat, cercetă și genunchiul, pe care să se umfle și el, constată prezența unei mici broboane tari și albicioase la urechea dreaptă.

— Doctore, gema bolnavul, dar nu mă poți lăsa să mă chinui în halul ăsta!

Cazenove nu mai glumea. Bobița aceea de materie rozacee îi stârnea interesul și-și regăsea încrederea în fața aceluși simptom nou.

— Oh, Doamne, și eu doresc din inimă să încerc cu alcaline și cu săruri... Boala devine cronică, e limpede.

Pe urmă se supără:

— Și-apoi e vina dumitale, nu urmezi regimul pe care ți l-am prescris... Niciun pic de mișcare, veșnic cuibărit în fotoliu. Pun prinsoare că bei și vin, că mănânci carne, nu-ia așa? Recunoaște că ai mâncat ceva ce ți-a căzut greu.

— Oh, puținel pateu de ficat, mărturisi încetișor Chanteau. Doctorul înălță mâinile spre ceruri, ca să ia drept mărturie întreaga fire. Apoi scoase diverse flacoane din buzunarele redingotei sale încăpătoare și începu să prepare o poțiune. Ca tratament local, se mulțumi să înfășoare laba piciorului și genunchiul în vată, pe care o înveli apoi într-o pânză cerată. Și, la plecare, Paulinei îi repetă recomandările: câte o lingură din poțiunea aceea la fiecare două ore, zeamă de arpacaș la discreție și, mai cu seamă, o dietă strictă.

— Dacă-ți închipui că-l putem opri de la mâncare!? zise doamna Chanteau conducându-l pe doctor.

— Nu, nu, mătușă, o să fie cuminte, ai să vezi, își îngădui Pauline să spună. Îl fac eu să asculte.

Cazanove o privea, amuzat de mutrișoara ei serioasă. O sărută din nou pe amândoi obraji.

— Iată o copilă care a venit pe lume ca să le fie de folos

celorlalți, zise el, pătruns de clarviziunea aceea limpede cu care punea diagnosticele.

Chanteau răcni opt zile în șir. Piciorul drept se porni să-l înjunghie tocmai când criza părea să se fi terminat; iar durerile izbucniră mai violente încă. Toți ai casei erau înnebuniți. Véronique se zăvora în fundul bucătăriei ca să nu audă, doamna Chanteau și până și Lazare fugeau uneori afară, cuprinși de-o stare nervoasă. Numai Pauline nu părăsi odaia, unde mai avea de înfruntat și capriciile bolnavului, care voia cu orice preț să mănânce un cotlet, strigând că-i e foame, că doctorul Cazenove e un dobitoc, de vreme ce nu era în stare să-l vindece. Noaptea mai cu seamă, boala îl chinuia și mai rău. Fetița abia dacă dormea două-trei ore. Altminteri era veselă, nicicând o fetiță ca ea nu crescuse mai sănătos. Doamna Chanteau, căreia i se ridicase o piatră de pe inimă, acceptase în cele din urmă ajutorul acestei copile care se pricepea să potolească spiritele din casă. În sfârșit, sosi și convalescența, Pauline deveni iar liberă și o prietenie strânsă se înfiripă între ea și Lazare.

Totul începu mai întâi în odaia cea mare a băiatului. Pusese să se dărâme un perete, așa încât ocupa jumătate din întreg etajul al doilea. Un pat micuț din fier se pierdea într-un ungher, îndărătul unui paravan străvechi, plesnit. Lângă unul din pereți, pe scânduri de lemn negeluite, erau rânduite, vreo mie de volume, cărți clasice, lucrări desperecheate, descoperite în fundul unui pod din Caen și aduse la Bonneville. Lângă perete, un dulap vechi, după moda normandă, nespus de încăpător, era bușit cu o îngrămădeală de obiecte nemaipomenite, eșantioane de roci, unelte ce nu se mai întrebuițau, jucării stricate. Și-apoi mai era și pianul deasupra căruia se aflau o pereche de florete și o mască de scrimă, fără să mai punem la socoteală masa uriașă din mijlocul încăperii, o fostă masă de desen, foarte înaltă, ticsită de hârtii, de poze, de cutii

pentru tabac, de pipe, și pe care era greu să găsești o palmă de loc pentru scris.

Pauline, lăsată slobodă în dezordinea aceea, fu încântată. I-a trebuit o lună până să exploreze încăperea; și în fiecare zi descoperea alte noutăți, un Robinson cu gravuri peste care dădu în bibliotecă, o paiață pescuită sub dulap. De cum se trezea dimineța, o zbughea în camera vărului ei, unde se instala, apoi venea din nou după-amiaza, își petrecea toată ziua acolo. Lazare, chiar din prima zi, o acceptase ca pe un băiat, ca pe un frate mezin, cu nouă ani mai mic decât el, dar atât de vesel, de nostim, cu ochii lui mari și inteligenți, încât nici nu se mai simțea stingherit, fuma pipă, citea trântit pe un scaun, cu picioarele proptite pe ceva. Atâta doar că tovarășul lui devenea uneori de-o turbulență cumplită. Se cățara dintr-o dată pe masă, sau trecea dintr-o săritură prin spărtura paravanului. Într-o dimineță, cum o căută din ochi căci n-o mai auzea, o zări, purtând pe față masca de scrimă, cu o floretă în mână, salutând în gol. Și dacă începea să strige la ea să se potolească, dacă o amenința că o dă afară, totul se termina de obicei prin niște înfiorătoare încăierări, alergau ca niște căprioare prin neorânduiala camerei. Ea îi sărea de gât, iar el o răsucea prin aer ca o morișcă, cu fustele umflate, devenit el însuși copil, râzând amândoi din inimă, ca niște copii.

Apoi pianul le stârni interesul. Instrumentul data din 1810, un vechi pian furnizat de manufactura Erard, cu ajutorul căruia, pe vremuri, domnișoara Eugenie de la Vignière dăduse lecții vreme de cincisprezece ani. În cutia de acaju scorjită, coardele suspinau scoțând sunete îndepărtate, de-o blândețe învăluitoare. Lazare, care nu putea obține din partea mamei un pian nou, izbea în clapele acestuia din toate puterile, fără a izbuti să scoată sonoritățile fantastice ce-i zbârnâiau prin cap; și deprinsese obiceiul să le dea tărie el însuși, pe cale vocală, pentru a

obține efectul voit. Patima aceasta curând îl făcu să abuzeze de bunăvoința Paulinei; avea un auditor, își desfășura repertoriul după-amiezi întregi: era tot ce putea fi mai complicat în muzică, mai cu seamă paginile, contestate pe-atunci, de Berlioz și Wagner. Și scotea adevărate mugete, sfârșind prin a-și folosi în egală măsură atât vocea cât și degetele, în zilele acelea, copila se plictisea cumplit, rămânând totuși liniștită și ascultând, de teamă să nu-și supere verișorul.

Uneori amurgul îi surprindea astfel. Atunci, Lazare, năucit de ritmuri, își mărturisea marile lui vise. Și el avea să fie un muzician de geniu, în ciuda mamei sale, în ciuda tuturor. La liceul din Caen, avusese un profesor de vioară care, impresionat de inteligența lui muzicală, îi prezisese un viitor strălucit. Luase pe ascuns lecții de compoziție, acum lucra singur, și ajunsese să aibă oarecum o idee nedeslușită despre o simfonie privitoare la paradisul terestru; un fragment fusese chiar găsit, Adam și Eva alungați de îngeri, un marș într-o tonalitate solemnă și dureroasă, pe care consimți să i-l cante într-o seară Paulinei. Fetița aproba, găsea bucata foarte bună. Apoi își dădea cu părerea. Fără îndoială, trebuie să simți o mare plăcere când compui muzică bună; dar poate că ar fi fost mai cuminte din partea lui dacă ar fi dat ascultare părinților, care voiau să-l facă prefect sau judecător. Casa întreagă era deznădăjduită de cearta dintre mamă și fiu pe tema asta, Lazare susținând că se duce la Paris să se prezinte la Conservator, doamna Chanteau dându-i termen până în luna octombrie ca să-și aleagă o carieră de om cinstit. Iar Pauline susținea proiectul mătușii, pe care o anunțase cu înfățișarea aceea liniștită și convinsă că lua asupra-și să-și convingă vărul. Cei din casă râdeau, Lazare, furios, trântea capacul pianului strigându-i că e o „burgheză mărginită”.

Supărarea ținu trei zile, apoi se împăcară. Ca s-o câștige de partea muzicii, Lazare își vârâse în cap s-o învețe să

cânte la pian. Îi așeza degetele pe clape, o puneă ore întregi să execute game suitoare și coborâtoare. Dar, hotărât lucru, îl scotea din sărite cu lipsa ei de înflăcărare. Pauline nu căuta decât prilej de râs, găsea că-i nostim s-o plimbe pe Minouche de-a lungul claviaturii, care interpreta astfel cu lăbuțele simfonii barbare; și jura că pisica ataca faimoasa izgonire din Paradisul terestru, ceea ce-l înveselea pe autorul însuși. Și-atunci marile lor jocuri reîncepeau, ea îi sărea de gât, Lazare o învârtea, în vreme ce Minouche, luând și ea parte la joacă, sărea de pe masă pe dulap. Cât despre Mathieu, nu era primit, deoarece își manifesta veselia prea zgomotos.

— Lasă-mă-n pace, burgheză micuță și prostuță! îi spuse iar într-o zi Lazare, exasperat. Mama o să te învețe să cânți la pian, dacă vrea.

— N-o să te-alegi cu nimic de pe urma muzicii tale, spuse Pauline răspicat. Să fiu în locul tău, m-aș face doctor.

Jignit, Lazare o privi. Doctor acumă! De unde o mai scosese și pe asta? Și se exalta, se lăsa pradă patimii sale cu o impetuoșitate ce părea să măture totul din cale.

— Ascultă, strigă el, dacă ai mei nu mă lasă să devin compozitor, îmi pun capăt zilelor!

Vara îl ajutase pe Chanteau să iasă din convalescență, și Pauline putu să-l însoțească pe Lazare pe-afară. Marea lui odaie fu părăsită, camaraderia lor se consumă în escapade nebunatică. Primele zile se mulțumiră cu terasa, unde vegetau câteva tufe de tamarin, pârjolite de vântul din larg; apoi năvăliră în curte, rupseră lanțul cisternei de apă, speriară găinile slăbănoage în număr de vreo douăsprezece, care se hrăneau cu lăcuste, se jucau de-a v-ați-ascunselea prin grajd și prin magazia goală, ale cărei ziduri erau lăsate în paragină; apoi ajunseră în grădina de zarzavat, un pământ uscat pe care Véronique îl săpa ca un țăran, patru straturi semănate cu legume noduroase și cu peri având niște cioturi ca de infirm, aplecați cu toții într-aceeași parte,

Încotro suflau vânturile dinspre nord-est; și de-aici, împingând o portiță, se pomeniră pe faleză, sub cerul liber, față în față cu largul mării. Pauline nutrea o curiozitate pătimașă față de apa asta necuprinsă, atât de netedă și atât de blinda acum, sub soarele limpede de iulie. Tot timpul se uita spre mare de la fereastra fiecăreia din odăile casei. Dar încă nu se apropiase de ea, și o viață nouă începu în clipa când se trezi liberă alături de Lazare, cutreierând prin singurătatea însuflețită a plajelor.

Ce mai escapade! Doamna Chanteau bodogănea, voia să-i oprească acasă, deși avea încredere în judecata fetei. De aceea nu treceau niciodată prin curte, de unde Véronique i-ar fi văzut; o ștergeau prin grădină, dispărând până seara. Curând, plimbările prin jurul bisericii, prin colțurile cimitirului umbrit de tise, cele câteva fire de lăptuci ale preotului îi plictisiră; iar în opt zile văzură tot ce era vrednic de văzut în Bonneville, cele treizeci de case lipite de peretele stâncos, valul de pietriș sau pescarii trăgându-și bărcile pe uscat. Mai amuzant era ca, în timpul refluxului, să se ducă până foarte departe, pe sub faleze: călcau pe un nisip fin, pe care crabii o luau la fugă, săreau din stâncă în stâncă, printre alge, ca să evite scurgerile de apă limpede, colcăind de creveți, fără să mai vorbim de pescuit, de scoicile mâncate fără pâine, așa crude cum le scoteau din cochilie, de viețuitoarele stranii, puse într-un colț al batistei, de tot felul de descoperiri neașteptate, o limandă rătăcită, un micuț homar întins pe fundul unei scobituri. Marea începea să crească, uneori se lăsau surprinși, se jucau de-a naufragiații, refugiați pe vreun recif, așteptând ca apa să binevoiască a se retrage. Erau încântați, se întorceau uzi până la umeri, cu părul fluturându-le în bătaia vântului, într-atât de obișnuiți cu aerul curat și sărat al mării, încât se văitau că se sufocă, seara, sub lumina lămpii.

Dar marea lor bucurie a fost scăldatul. Plaja era prea

plină de pietre ca să poată atrage familiile din Caen și Bayeux. În vreme ce, cu fiecare an, falezele de la Arromanches se umpleau de vilișoare noi, niciun amator de scaldă nu se arăta la Bonneville. Iar ei descoperiră, la un kilometru de sat, spre Port-en-Bessin, un colțișor minunat, un golf micuț și adâncit între doi pereți stâncoși, înconjurat de-un nisip fin și aurit. Îl botezară golful Comorii, din pricina apelor lui solitare, părând a rostogoli monezi de douăzeci de franci. Acolo aveau să se simtă ca acasă, aveau să se dezbrace fără rușine. Lazare, continuând să vorbească, se întorcea pe jumătate, își încheia costumul de baie. Pauline, își ținea pentru o clipă cămașa cu dinții, apoi se iveau strânsă peste șolduri cu un brâu de lână. În opt zile o învăță să înoate: progresa mai rapid decât la pian, era însuflețită de-un curaj ce-o făcea deseori să bea înghițituri mari de apă sărată. Întreaga lor tinerețe râdea în această prospețime aspră, când un val mai puternic îi azvârlea unul într-altul. Iese: u strălucitori de sare, își uscau în vânt brațele ude, fără a pune capăt jocurilor lor îndrăznețe de ștreqari. Era încă și mai amuzant decât pescuitul.

Zilele treceau, ajunseseră la începutul lui august și Lazare nu luase o hotărâre. Pauline, în octombrie, trebuia să intre la un internat în Bayeux. După ce marea îi amorțea, făcându-i să simtă o oboseală fericită, se întindeau pe nisip, vorbeau despre treburile lor cât se poate de înțelept. Pauline îi stârni în cele din urmă interesul pentru medicină, explicându-i că, dacă ar fi fost bărbat, cel mai pasionant lucru i s-ar fi părut acela de-a vindeca oamenii. Tocmai se întâmpla ca de o săptămână, Paradisul terestru să meargă prost, Lazare se îndoia de geniul lui. Desigur, existaseră și glorii medicale, mari nume i se perindau prin minte, Hipocrat, Ambroise Paré și atâția alții. Dar, într-o după-amiază, Lazare începu să scoată strigăte de bucurie, știa ce fel de capodoperă va face: Paradisul era o prostie, avea să-l arunce cât colo, avea să compună Simfonia Durerii, pagini

în care va transcrie, în armonii sublime, plânsetul disperat al umanității suspinând sub bolta cerului; și-avea să folosească marșul lui Adam și-al Evei, făcând cu îndrăzneală din el marșul Morții. Timp de opt zile, entuziasmul îi spori din oră în oră, rezuma întreg universul în planul său. Mai trecu o săptămână și prietena lui rămase foarte mirată într-o seară auzindu-l zicând că se va duce totuși la Paris să studieze bucurios medicina. Se gândise că lucrul acesta avea să-l apropie de Conservator: să fie acolo mai întâi, apoi va vedea el. Doamna Chanteau se bucură nespuse de mult. Ar fi preferat ca fiul ei să aibă o funcție în administrație sau magistratură; dar doctorii erau cel puțin oameni onorabili, și-apoi, câștigau bani mulți.

— Ești, așadar, o micuță zână? zise ea sărutând-o pe Pauline. Ah, drăguța mea, ne răsplătești așa cum se cuvine pentru faptul că te-am luat în casa noastră!

Totul a fost aranjat. Lazare urma să plece pe 1 octombrie. Așa încât, în septembrie, escapadele lor reîncepură cu și mai mult entuziasm, cei doi camarazi dorind să sfârșească demn frumoasa-le viață de libertate. Uitau de ei până la căderea nopții, pe nisipul din golful Comorii.

Într-o seară, întinși unul lângă altul, priveau cum răsar stelele ca niște ținte de foc pe cerul palid. Pauline, serioasă, arăta o admirație liniștită, de copil sănătos. Lazare, înfrigurat de când se pregătea de plecare, clipea nervos, asaltat de alte proiecte ce-i dădeau ghes fără-nctare.

— Ce frumoase sunt stelele „spuse fetița după o tăcere prelungă. Lazare lăsa din nou tăcerea să se înstăpânească. Veselia lui nu mai răsună atât de limpede, un rău lăuntric îi tulbura ochii larg deschiși. Pe cer, furnicarul de stele creștea din clipă-n clipă, ca niște lopeți de jăratec aruncat de-a curmezișul infinitului.

— Tu încă n-ai învățat asta, murmură el în sfârșit. Fiecare stea e un soare, împrejurul căruia se învârtesc mașinării ca

pământul; și sunt miliarde, altele îndărătul ăstora, și veșnic altele...

Tăcu, apoi urmă cu o voce gătită de un fior puternic:

— Mie nu-mi place să le privesc... Mă înspăimântă.

Marea, în creștere, aducea o tânguire îndepărtată, asemănătoare deznădejdiei unei întregi mulțimi plângându-și soarta mizeră. Pe orizontul necuprins, întunecat acum, ardea pulberea zburătoare a lumilor. Și, în această plângere a pământului strivit de numărul fără de sfârșit al stelelor, copila crezu că aude aproape de ea hohotul unui plâns.

— Ce ai? Ți-e rău?

Nu-i răspunse, suspina cu fața acoperită de mâinile crispate violent, ca și cum n-ar fi voit să mai vadă. Când putu să vorbească, bâigui:

— Oh, de-aș muri, de-aș muri!

Pauline rămase de pe urma acestei scene cu o amintire plină de mirare. Lazare se sculase cu greu, se întorcea la Bonneville prin întuneric, cu apa ajungându-le la picioare; și niciunul, nici celălalt nu mai găseau nimic să-și spună. Fetița îl privea cum merge înaintea ei, i se părea mai scund, aplecat sub suflarea vântului ce bătea dinspre apus.

În seara aceea un oaspete nou îi aștepta în sufragerie, stând de vorbă cu Chanteau. De opt zile o așteptau pe Louise, o fetiță de unsprezece ani jumătate, care, în fiecare an, petrecea două săptămâni la Bonneville. Se duseseră de două ori zadarnic la Arromanches după ea; și-acum sosise pe nepusă masă, seara, când nici nu se mai gândeau la ea. Mama Louisei își dăduse sufletul în brațele doamnei Chanteau, rugând-o să aibă grijă de copila ei. Tatăl, domnul Thibaudier, un bancher din Caen, se recăsătorise șase luni după aceea, și avea trei copii. Acaparât de noua lui familie, cu capul zumzăindu-i de cifre, o lăsa pe micuță la internat, se lipsea bucuros de ea în timpul vacanțelor, când putea s-o trimită pe la prietenii. Cel mai adesea, nici măcar nu se ostenea personal, un servitor o adusesse pe domnișoara,

după o întârziere de opt zile. Domnul avea atâtea pe cap! Și servitorul pornise numaidecât îndărăt, zicând că domnul va face tot posibilul ca să vină personal s-o ia pe domnișoara.

— Hai, Lazare, arată-te odată! strigă Chanteau. Uite-o că a sosit!

Louise, zâmbitoare, îl sărută pe tânăr pe amândoi obraji. Se cunoșteau puțin totuși, fetița era veșnic închisă la ea în internat, iar Lazare terminase liceul abia de un an. Prietenia dintre ei se legase numai în timpul ultimei vacanțe; iar Lazare se purtase ceremonios, simțind cum se și născuse cochetăria în ea și că disprețuiește jocurile zgomotoase ale copilăriei.

— Cum așa, Pauline! N-o săruți? spuse doamna Chanteau făcându-și apariția. E mai mare decât tine cu un an și jumătate... Să vă împăcați bine una cu alta, mi-ar face plăcere.

Pauline se uita la Louise, subțirică și delicată, cu o față ce nu avea trăsături regulate, dar fermecătoare, cu un păr blond, frumos pieptănat și încrețit ca părul unei doamne. Pălise când o văzuse de gâtul lui Lazare. Și când fetița o sărută vesel, o sărută la rându-i cu buzele tremurătoare.

— Ce ai? o întreabă mătușa. Ți-e rece?

— Da, puțin, vântul nu e cald, îi răspunse, înroșindu-se toată din pricina minciunii.

La masă nu se atinse de mâncare. Se uita neîncetat la toți cei de față, și privirea i se întuneca și devenea sălbatecă, ori de câte ori vărul, unchiul și până și Véronique îi dădeau atenție Louisei. Dar păru că suferă mai cu seamă atunci când Mathieu, la desert, făcându-și ocolul obișnuit, se duse să-și pună capul mare pe genunchii noii-venite. Degeaba îl chemă, animalul n-o părăsea pe fetiță, care-l îndopa cu zahăr.

Se sculaseră de la masă, Pauline se făcuse nevăzută, când Véronique, care strângea masa, se întoarse de la bucătărie, zicând cu un aer triumfător:

— Ei bine, doamnă, 'mneata, care găseai că Pauline e pâinea lui Dumnezeu!... Duceți-vă-n curte să vedeți.

Toată lumea se duse. Ascunsă în spatele magaziei, copila îl ținea pe Mathieu înghesuit la perete și, pradă unui acces nestăpânit de sălbăticie, îl lovea în cap cu toată puterea pumnilor ei micuți. Câinele, amețit, fără a se apăra, își ținea capul în jos. Se repezira spre ea, dar Pauline continua să lovească. Trebuiă s-o ducă de-acolo, țeapănă, ca moartă, și simțindu-se atât de rău, că fură nevoiți s-o culce numaidecât, iar mătușa își petrecu o parte din noapte la căpătâiul ei.

— E drăgălașă, e drăgălașă foc, spunea întruna Véronique, în sfârșit încântată că îi găsisese un cusur copilei.

— Mi-amintesc că mi s-a vorbit despre accesele astea de furie la Paris, spunea doamna Chanteau. E geloasă, urât lucru... De șase luni de când e aici, mi-am dat și eu seama de unele apucături mărunte; dar să vrei să ucizi câinele, asta întrece orice măsură.

A doua zi, când Pauline îl văzu pe Mathieu, îl strânse în brațele-i tremurătoare, îl sărută pe bot cu un asemenea suvoi de lacrimi, încât se temură să nu se repete criza. Cu toate acestea, copila nu se îndreptă, era pradă unui impuls lăuntric ce-i pompa sângele din vine spre creier. Aceste violente crize de gelozie îi veneau, pare-se, de departe, de la un anume străbunic dinspre mamă, trecând peste echilibrul mamei și-al tatălui, a cărui copie fidelă era. Cum avea multă judecată pentru cei zece ani ai ei, Pauline explica singură că se străduia din răsputeri să-și înăbușe accesele acelea de furie, dar că nu izbutea. După trecerea lor, rămânea tristă, ca de pe urma unui rău de care te rușinezi.

— Vă iubesc atâta, iar voi de ce iubiți pe alții? răspunse ea, ascunzându-și capul la pieptul mătușii, care o mustra la ea în odaie.

Așa încât, în ciuda strădaniei ei, Pauline suferea mult de

pe urma prezenței Louisei. De cum i se anunțase venirea, o așteptase cu o curiozitate plină de neliniște, iar acum număra zilele, plină de dorința nerăbdătoare de a o vedea plecând. Altminteri Louise o impresionase plăcut, era bine îmbrăcată, se purta ca o domnișoară mare, atotștiutoare, plină de grație, căuta mângâierile, ca un copil ce nu avusese parte de ele la ea în casă; dar, când Lazare era de față, tocmai seducția aceea de femeie, trezirea aceea a necunoscutului o tulburau și o iritau pe Pauline. Băiatul, însă; o trata pe Pauline ca pe preferata lui; glumea pe seama celeilalte, spunea că-l plictisește cu aerele ei și c-o s-o lase de una singură să facă pe doamna, ca să se ducă amândoi să se joace mai departe, în voia lor. Renunțaseră la jocurile violente, se uitau la poze în cameră, se plimbau pe plajă mergând liniștit. Au fost două săptămâni cu totul și cu totul stricate.

Într-o dimineață, Lazare spuse că pleacă mai devreme cu cinci zile. Voia să se instaleze la Paris, trebuia să-l găsească pe unul dintre foștii lui colegi de la Caen. Iar Pauline, pe care gândul acestei plecări o aducea la desperare de o lună, sprijini din răspuțeri noua hotărâre a vărului ei, își ajută mătușa să-i facă valiza, activă și veselă. Apoi, după ce moș Malivoire îl luă pe Lazare în vechea lui berlină, alergă și se încuie în fundul odăii ei, unde plânse îndelung. Seara, se purtă foarte drăguț cu Louise; iar cele opt zile pe oare aceasta le mai petrecu la Bonneville fură încântătoare. Când servitorul tatălui ei veni din nou s-o ia, explicând că domnul nu putuse părăsi banca, cele două micuțe prietene se aruncară una în brațele celeilalte și-și jurară iubire veșnică.

Pe urmă, încet, se scurse un an. Doamna Chanteau se răzgândise: în loc s-o trimită pe Pauline la internat, avea s-o țină pe lângă ea, luând această hotărâre mai ales din pricina văicărelilor lui Chanteau, care nu se mai putea lipsi de copilă; dar nu-și mărturisea că hotărârea asta era

interesată, dorea să se ocupe ea însăși de educația fetei, întinerită de-a binelea la gândul de-a se apuca din nou de învățământ. La internat fetele aud fel de fel de lucruri urâte, pe când ea voia să păstreze neștirbită nevinovăția elevei sale. Pescuiră, în fundul bibliotecii lui Lazare, o gramatică, o aritmetică, un tratat de istorie, Chiar și un rezumat de mitologie; și doamna Chanteau își luă iar rolul în primire, o singură lecție pe zi, dictări, probleme, recitări. Camera cea mare a vărului fu transformată în sală de clasă, Pauline trebui să învețe și pianul, fără a mai pune la socoteală și bunele maniere, ale cărei principii mătușa i le explică în toată severitatea, ca s-o îndrepte de purtările ei băiețești; de altminteri, fetița era docilă și inteligentă, învăța cu sârg, chiar când materiile nu-i plăceau. O singură carte o plictisea: catehismul. Încă nu-și dădea seama că mătușa se deranja ducând-o duminica la slujbă. Ce era de făcut?. La Paris, niciodată n-o duseseră la Saint-Eustache, deși biserica era chiar lângă casa lor. Ideile abstracte îi intrau foarte greu în minte, mătușa trebui să-i explice că o domnișoară binecrescută nu putea, la țară, să nu fie un bun exemplu, purtându-se politicos cu preotul. Ea însăși nu pusese nicicând alt preț pe religie decât acela dat de conveniențe, și care ținea de-o educație aleasă, la fel ca și bunele maniere.

În acest timp marea izbea de două ori pe zi în falezele de la Bonneville cu veșnicul legănat al hulei, iar Pauline creștea înconjurată de spectacolul orizontului necuprins. Nu se mai juca, nemaivând cu cine. Galopa primprejurul terasei împreună cu Mathieu sau se plimba prin fundul grădinii cu Minouche cocoțată pe umăr, singura-i desfătare fiind să privească marea veșnic vie, albicioasă în timpul înnegurat al lui decembrie, de un verde delicat, de moar, devenind transparentă, odată cu primele zile însorite din mai. A fost un an bun de altfel, fericirea pe care prezența sa părea a o fi adus în casă manifestându-se încă o dată, prin

trimiterea unei sume nemaisperate de către Davoine, pentru a evita ruptura cu care Chanteau îl amenința. Foarte scrupulos, mătușa se ducea în fiecare trimestru să ridice de la Caen renta Paulinei, reținea cheltuielile de călătorie și pensia fetei alocată de consiliul de familie, apoi cu restul cumpăra noi titluri; și, la întoarcere, ținea ca micuța s-o însoțească în odaia ei, descuria faimosul sertar al scrinului și spunea mereu același lucru:

— Vezi, îl pun și pe ăsta peste celelalte... Ce zici? grămada s-a înălțat. Nu-ți fie teamă, o să găsești totul, nu va lipsi o centimă.

În august, Lazare sosi într-o bună dimineață aducând noutatea unui succes deplin la examenul de sfârșit de an. Era așteptat cu o săptămână mai târziu dar voise să-i facă o surpriză mamei. Ceea ce i-a bucurat nespus. În scrisorile trimise din două în două săptămâni, manifestase un interes din ce în ce mai pasionat pentru medicină. Când îl văzură, li se păru cu totul schimbat, nu mai vorbea despre muzică, și-i plictisi până la urmă cu veșnicele lui istorii despre profesori și disertațiile științifice, care-i veneau în minte în legătură cu orice, cu mâncărurile aduse la masă, cu vântul care bătea. Un nou entuziasm pătimăș pusese stăpânire pe el, i se dăruise în întregime, cu înfrigurare, gândindu-se că va fi un doctor de geniu, ce avea să revoluționeze întreaga lume.

Pauline mai cu seamă, după ce-i sărise de gât ca un copil ce nu-și ascunde încă sentimentele de tandrețe, rămânea surprinsă, simțindu-l schimbat. Aproape că era mâhnită de faptul că nu-i mai cu putință să nu mai ții la un lucru după ce l-ai iubit pătimăș? În ziua în care-i puse întrebări despre simfonia lui, Lazare începu să facă glume, zicând că se sfârșise de-a binelea cu toate prostiile astea; și fetița simți o mare tristețe. Apoi vedea stinghereala ce-l cuprindea în prezența ei, râzând cu un râset urât, având în privire, în gesturi, zece luni dintr-o existență ce nu putea fi povestită

fetițelor mici. Își golise el însuși valiza, ca să-și ascundă cărțile, romane, volume de știință pline de poze. N-o mai învătea ca pe-o morișcă, înfoindu-i, fustele, stingherit uneori când ea se încăpățâna să intre și să sta la el în cameră. Totuși, Pauline abia dacă crescuse, îl privea drept în față, cu ochii ei plini de nevinovăție; și, după opt zile, camaraderia lor băiețească se înnodă la loc. Briza aspră a mării îl spăla de mirosurile cartierului latin, se trezea din nou copil alături de copila aceea sănătoasă, cu izbucniri zgomotoase de veselie. Totul fu reluat, început de la capăt, jocurile primpjurul mesei celei mari, galopadele în tovărășia lui Mathieu, și a Minouchei, în fundul grădinii, escapadele până la golful Comorii și băile nevinovate sub arșița soarelui, în veselia zgomotoasă a cămășilor care li se zbăteau de picioare oa niște drapele. Și tocmai în vara aceea, Louise, venită în mai la Bonneville, se dusesse să-și petreacă vacanța mare lângă Rouen, la alți prieteni. Două luni minunate se scurseră, nicio supărare nu le strică prietenia.

În octombrie, în ziua în care Lazare își făcu valiza, Pauline îl văzu îndesând cărțile pe care le adusese și care rămăseseră închise în dulap, fără să-i treacă măcar prin minte să deschidă vreuna.

— Le iei îndărăt? întrebă ea cu un aer deznădăjduit.

— Fără îndoială, răspunse el. Pentru studiile mele... Ah, Doamne, cum am să mai învăț! Trebuie să parcurg toate astea.

O pace ca de mormânt învălui din nou căsuța din Bonneville, zilele se desfășurară monoton, după vechile tipicuri, în fața ritmului etern al oceanului. Dar în anul acela în viața Paulinei avu loc un eveniment însemnat: prima împărțășanie, în luna iunie, la vârsta de doisprezece ani și jumătate. Încet, religia puse stăpânire pe ea, o religie gravă, mai presus de răspunsurile catehismului, pe care le spunea și-acum pe de rost, fără să le înțeleagă. Mintea ei

tânăra și sănătoasă sfârși prin a și-l închipui pe Dumnezeu drept un stăpân atotputernic, atotăștiutor, care diriguia totul, în așa fel încât totul să se desfășoare pe pământ după dreptate; această părere simplistă îi era de ajuns pentru a se înțelege cu abatele Horteur. Acesta, fiu de țăran, captare în care numai litera Evangheliei putuse pătrunde, ajunsese să se mulțumească doar cu practicile exterioare, cu o devoțiune decentă și ordonată. În ceea ce-l privește, se îngrijea de propria lui mântuire; cât despre enoriașii lui, atâta pagubă dacă se hărăzeau infernului. Vreme de cincisprezece ani încercase să-i sperie fără să izbutească, așa încât nu le mai cerea decât bunacuviință de-a urca dealul bisericii la sărbătorile mari. Toți cei din Bonneville veneau la biserică, dintr-un obicei mai vechi, în ciuda păcatului în care satul se scălda. Indiferența față de mântuirea celorlalți trecea drept toleranță din partea preotului. În fiecare sâmbătă se ducea la Chanteau să joace dame, în ciuda faptului că primarul, sub pretextul bolii, nu pusese niciodată piciorul în biserică. Doamna Chanteau, la rândul ei, se mulțumea cu strictul necesar, urmând neabătut cerințele slujbelor și ducând-o cu sine și pe Pauline. Marea simplitate a preotului o cucerea încetul cu încetul pe copilă. La Paris, se vorbea disprețuitor despre preoți de față cu ea, ipocriții ăștia ale căror anterie negre ascundeau toate fărădelegile. Dar preotul acesta de la malul mării i se părea cu-adevărat un om de treabă, cu pantofii lui grosolani, cu ceafa arsă de soare, cu purtarea și vorbirea lui de fermier sărac. Un lucru o cucerise mai cu seamă: abatele Horteur fuma pățimaș pipă, o pipă greoaie de spumă de mare, deși avea muștrări de cuget și se ducea tocmai în fundul grădinii, printre lăptucile lui, când se deda acestei plăceri; și pipa asta, pe care o ascundea, încurcat, când cineva îl prindea asupra faptului, o mișca mult pe fetiță, fără să știe de ce. Luă împărtășania ca pe ceva foarte serios, alături de alte două copile și de un ștregar din sat. Seara, pe când

preotul cina la familia Chanteau, spuse că niciodată până atunci nu avusese o enoriașă cu o ținută atât de demnă lângă masa sfintei cuminecături.

Anul acela fu mai puțin bun, creșterea prețurilor la lemnul de brad, atât de mult așteptată de Davoine, nu se produse; vești proaste soseau de la Caen: era mai mult ca sigur că, silit să vândă în pierdere, se îndrepta fără doar și poate spre catastrofă. Familia trăi din zgârcenie, cele trei mia de franci abia ajungând nevoilor strict necesare ale casei, făcând economii la toate proviziile. Grija cea mai mare a doamnei Chanteau era Lazare, de la care primea scrisori și le ținea numai pentru ea. Părea să nu ducă o viață ordonată. Îi cerea întruna bani. În iulie, când luase rentele Paulinei, se duse pe nepusă masă la Davoine; două mii de franci pe care acesta i le dădu, ajunseră în mâinile tânărului; și izbuti să-i mai smulgă încă o mie, trimițându-i deîndată la Paris. Lazare îi scrisese că nu poate veni acasă dacă nu-și plătește datoriile.

O săptămână întreagă îl așteptară. În fiecare dimineață sosea o scrisoare, amânând plecarea pentru ziua următoare. Doamna Chanteau și Pauline porniră în întâmpinarea lui până la Verchemont. Se sărutară pe drum, meraseră prin praf urmați de trăsura goală, care ducea valiza. Dar de astă dată întoarcerea fu mai puțin veselă decât surpriza triumfală din urmă cu un an. Căzuse la examenul din iulie, vorbea cu năduf despre profesori, toată seara își vărsă necazul pe ei, niște măgari de care se săturase, după cum spunea. A doua zi, de față cu Pauline, își azvârli cărțile pe un raft din dulap, zicând că dinspre partea lui n-avea decât să mucezească acolo. Sila asta atât de timpurie o uluia, îl auzea cum își bate joc cu cruzime de medicină, prinzându-se că n-ar fi în stare să vindece nici măcar un guturai, iar într-o zi, când ea apăra știința într-un elan de tinerețe și de încredere, Pauline se înroși toată, într-atât băiatul luă în derâdere entuziasmul ei neștiutor.

Altminteri se resemna totuși să se facă doctor; ce mi-e doctor, ce mi-e altceva; la drept vorbind, nimic nu era nostim. Pauline se indigna de ideile astea noi cu care venise. De unde le luase? de prin cărți rele, desigur; dar nu îndrăznea să discute, stingherită de neștiința ei deplină, simțindu-se prost față de rânjetul vărului, care se prefăcea că nu-i poate mărturisi totul. Și astfel vacanța se scurse tachinându-se veșnic unul pe altul. De plimbări Lazare părea acum că se plictisește, găsind că marea-i o neroadă, veșnic aceeași; între timp, se apucase de făcut versuri, ca să-și omoare timpul, și scria sonete despre mare într-o formă foarte îngrijită și cu rime bogate. Refuză să se scalde, susținând că băile reci erau potrivnice firii sale; deoarece, în ciuda faptului că nega puterea medicinei, își exprima opinii categorice, condamna sau salva oamenii cu un singur cuvânt. Spre mijlocul lui septembrie, cum Louise trebuia să sosească, aduse dintr-o dată vorba de întoarcerea la Paris, pretextând nevoia de-a se pregăti pentru examen: fetițele îl cicăleau de moarte, mai bine era să-și reia cu o lună mai devreme traiul în cartierul latin. Pauline se făcuse mai blândă pe măsură ce-o necăjea mai mult. Când o repezea sau când își făcea o bucurie din a o exaspera, ea îl privea cu ochi blânzi și râzători, privirea aceea cu care alina durerile lui Chanteau, când acesta zbiera, înfricoșat de apropierea unei crize. După părerea ei, vărul era pesemne bolnav, căci privea viața la fel ca și bătrânii.

În ajunul plecării, Lazare fu atât de bucuros că părăsește Bonneville, încât Pauline izbucni în lacrimi.

— Nu mă mai iubești!

— Prostuțo! Doar știi că trebuie să-mi fac o carieră, nu?... Ești o fată în toată firea și bocești!

Pauline deveni încrezătoare, începu să zâmbească.

— Să înveți bine anul ăsta, ca să te poți întoarce mulțumit.

— Oh! Nu face să te spetești muncind. Examenul lor e

prostie curată! Dacă nu l-am trecut e pentru că nu mi-am dat osteneala să vreau... Trebuie să îndur și cazna asta, de vreme ce, lipsit de avere cum sunt, nu-mi pot îngădui să stau cu brațele încrucișate, singurul lucru inteligent pe care un om îl poate face.

Din primele zile ale lui octombrie, după plecarea Louisei la Caen, Pauline își reluă lecțiile cu mătușa. Materiile celui de-al treilea an priveau mai cu seamă istoria Franței cenzurată și mitologia pentru uzul fetelor tinere, învățătură aleasă ce avea să le îngăduie să înțeleagă tablourile din muzee. Dar copila, atât de silitoare cu un an în urmă, părea acum grea de cap: adormea uneori în timp ce-și făcea lecțiile, accese bruște de căldură îi împurpurau fața. O criză de mânie violentă împotriva slujnicei care, spunea Pauline, n-o iubește, o făcuse să stea la pat două zile. Apoi se petreceau în ea schimbări ce-o tulburau, o prefacere înceată a întregului său trup, se iveau rotunjimi, parcă lăuntrice și dureroase, umbre negre cu moliciuni de puf în cele mai intime și delicate părți ale pielii. Când își arunca o privire fugară, seara, la culcare, încerca un fel de rău, de rușine, ce-o făcea să sufle repede în luminare. Vocea îi căpăta inflexiuni pe care ea le găsea urâte, se simțea stingherită, își petrecea zilele într-un fel de așteptare nervoasă, sperând nici ea nu știa ce, neîndrăznind să vorbească despre lucrurile astea cu nimeni.

În cele din urmă, către Crăciun, starea Paulinei o neliniști pe doamna Chanteau. Copila se plângea de dureri mari în șale, mergea aplecată ca sub povara unei greutate, totul însoțit de accese de febră. După ce doctorul Cazenove, care ajunsese bunul ei prieten, îi puse unele întrebări, o luă pe mătușă de-o parte și o sfătuia să-și prevină nepoata. Fluxul pubertății urca înlăuntrul ei, și spunea că văzuse, îngrozite, copile ce se îmbolnăviseră de spaimă. Mătușa se feri la început, găsind o asemenea precauție exagerată, neplăcându-i confidențele de felul acestora: avea drept

sistem de educație neștiința deplină, evitarea faptelor supărătoare, atâta vreme cât nu se impuneau de la sine. Dar cum doctorul insista, făgădui să vorbească, n-o făcu în seara aceea, apoi amină de pe-o zi pe alta. Copila nu era fricoasă; și apoi atâtea altele înaintea ei nu fuseseră prevenite. Va avea destul timp să-i spună că pur și simplu lucrurile stăteau așa, fără să se expună dinainte unor întrebări și explicații indecente.

Într-o dimineață, în clipa când doamna Chanteau ieșea de la ea din odaie, auzi plânsete în camera Paulinei și urcă foarte îngrijorată. Stând în mijlocul patului, cu pledurile date la o parte, copila își chema mătușa cu un strigăt continuu, palidă de spaimă [...]:

— Oh, mătușă! Oh, mătușă!

Doamna Chanteau înțelese din prima clipă.

— Nu-i nimic, drăguță. Liniștește-te.

Dar Pauline, care se privea întruna, într-o atitudine încordată de ființă rănită, nici n-o auzea.

Glasul îi pierea. Strigătul vărului ei îi răsună în urechi, strigătul acela resimțit în fața nemărginirii cerului și-a cărui desperare n-o înțelesese.

— Totul s-a sfârșit, am să mor.

Năucită, mătușa căuta cuvinte decente, o minciună care s-o liniștească, fără a o instrui întrucâtva.

— Hai, liniștește-te, dacă ai fi în pericol, eu m-aș simți și mai îngrijorată decât tine... îți jur că lucrul ăsta li se întâmplă tuturor femeilor [...].

— Nu, nu, spui așa ca să mă liniștești... Am să mor, am să mor!

Nu mai era timp de pierdut. Când doctorul Cazenove sosi, se temu de un acces de febră cerebrală. Doamna Chanteau o culcase pe copilă, făcând-o să se rușineze de spaima ei. Trecură câteva zile, Pauline ieși din criză, mirată, gândindu-se de acum înainte la lucruri noi și nedesluite, păstrând în străfundul ființei o întrebare la care căuta să afle răspuns.

Săptămână următoare începu din nou să învețe și păru să facă o adevărată pasiune pentru mitologie. Nu mai scobora din odaia mare a lui Lazare, care și acum îi slujea de sală de clasă; trebuia să fie strigată pentru fiecare masă, și sosea cu capul năuc, amorțit de-atâta neclintire. Dar sus, în odaie, mitologia stătea pe colțul mesei, Pauline petrecându-și zile întregi citind din cărțile de medicină lăsate în dulap, cu ochii măriți de nevoia de-a se instrui, cu tâmplele strânse în mâini, înghețate de-atâta sânge. Lazare, în zilele lui bune când se înflăcăraseră după medicină, cumpăraseră volume care nu-i erau de nicio utilitate imediată, *Tratatul de fiziologie* de Longuet, *Anatomia descriptivă* de Cruveilhier; tocmai acestea rămăseseră, în vreme ce pe celelalte, de care avea nevoie, le luase cu el. Pauline le scotea de cum mătușa ieșea din cameră, apoi le pune la loc, la cel mai ușor zgomot, fără grabă, nu ca o curioasă vinovată, ci ca o elevă silitoare căreia părinții i-ar fi contrariat vocația. La început nu înțelesese, poticnindu-se de cuvintele tehnice pe care trebuia să le caute în dicționar. Intuind apoi necesitatea unei metode, se înverșunase să înțeleagă *Anatomia descriptivă* înainte de-a trece la *Tratatul de fiziologie*. Așa se face că fetița aceasta de paisprezece ani află, ca pe o lecție, ceea ce se ascundea fecioarelor până în noaptea nunții. Răsfoia planșele *Anatomiei*, planșele acelea minunate, de-o realitate sângeroasă; stăruia asupra fiecărui organ; [...] nu-i era rușine, era serioasă, mergând de la organele ce zămislesc viața la cele ce-o reglează, sedusă și salvată de ideile carnale, de dragostea ei pentru sănătate. Descoperirea înceată a mașinăriei omenești o umplea de admirație. Citea paginile acelea cu pasiune, nicicând poveștile cu zâne și *Robinson*, pe vremuri, nu-i dezvoltaseră într-atât inteligența. Apoi, *Tratatul de fiziologie* a fost ca un comentariu al planșelor, nimic nu-i rămase ascuns. Dădu chiar și peste un *Manual de patologie și clinică medicală*, se

aplecă asupra maladiilor groaznice, asupra tratamentelor fiecărui fel de putreziciune. Multe lucruri îi scăpau, avea numai intuiția a ceea ce trebuie să știi ca să ușurezi pe cei suferinzi. Inima i se strângea de milă, se întorcea la vechiul ei vis de-a cunoaște totul pentru a tămădui totul.

Acum, Pauline știa de ce valul sângeros al pubertății tâșnise ca dintr-un ciorchine copt, zdrobit de teasc. Taina, odată pătrunsă, îi dădea o anume gravitate, simțind marea aceea de viață urcând înlăuntrul-i. Nutrea numai mirare și-i purta pică mătușii pentru faptul că nu-i spusese nimic, ținând-o într-o neștiință desăvârșită. De ce-o lăsase să se sperie așa? Nu era drept, nu era niciun rău în a ști.

Dealtfel, nimic nu se mai petrecu vreme de două luni. Doamna Chanteau spuse într-o zi:

— Dacă ți se mai întâmplă să pățești ca în decembrie, ți-amintești, nu-i așa? Să nu te mai speria... E mai bine.

— Da, știu, răspunse liniștit fata.

Mătușa o privi plină de spaimă.

— Ce naiba știi?

Și-atunci Pauline roși la gândul să mintă, să-și ascundă în continuare lecturile. Nu putea îndura minciuna, preferă să mărturisească totul. Când doamna Chanteau deschise cărțile pe masă și zări pozele, rămase înmărmurită. Și ea, care-și dădea atâta osteneală ca să facă nevinovate dragostele lui Jupiter! Lazare ar fi trebuit să încuie asemenea grozăvii, zău așa! Și-o interogă îndelung pe vinovată, cu precauții și subînțeleșuri de toate felurile. Dar Pauline, cu aerul candid, o puse în cele din urmă în încurcătură. Și-apoi ce? așa e omul zidit, nu-i niciun rău într-asta. Pasiunea cu totul și cu totul cerebrală a Paulinei sărea în ochi; nicio senzualitate ascunsă nu se trezise încă în ochii mari și limpezi ai copilei. Pe același raft dăduse peste romane ce-o dezgustaseră de la primele pagini, într-atât o plictiseau, îmbâcsite de fraze din care nu înțelegea nimic. Mătușa, din ce în ce mai descumpănită, oarecum liniștită

totuși, se mulțumi să închidă dulapul și să ia cheia. Opt zile mai târziu, cheia era din nou la vedere și Pauline își îngăduia când și când, ca o recreație, lectura unui capitol asupra nevrozelor, gândindu-se la vărul ei, sau asupra reumatismului, cu gândul să-și ajute unchiul.

Dealtfel, în ciuda severității doamnei Chanteau, nu se rușina față de ea. Cele câteva vietății de pe lângă casă ar fi instruit-o, chiar dacă n-ar fi dat peste cărți. Mai cu seamă Minouche o interesa. Minouche asta era o adevărată pramatie, de patru ori pe an își făcea de cap într-un chip nemaipomenit. Deodată, ea, atât de delicată, veșnic spălându-se, nepunând lăbuțele afară decât cu gesturi tremurătoare, de teama de-a nu se murdări, dispărea câte două-trei zile. O auzeau miorlăind și bătându-se, vedeau lucind în întuneric, ca niște flăcări, ochii tuturor motanilor din Bonneville. Apoi se întorcea într-o stare jalnică, răvășită ca o târătură și-atât de jumulită și murdară, că se lingea pe urmă o săptămână întreagă. După aceea își lua iar aerul ei dezgustat de prințesă, se alinta izbindu-și capul de bărbia oamenilor, fără a părea că-și dă seama cum i se rotunjește burta. Într-o bună dimineață, o găseai cu pisoii alături. Véronique îi lua pe toți într-un capăt al pestelcii și se ducea să-i azvârle în apă: Și Minouche, mamă netrebnică, nici măcar nu-i căuta, obișnuită să fie scutită astfel și crezând că maternitatea se sfârșește aici. Se spăla iar, torcea, făcea pe cocheta, până în seara când, lepădând rușinea, zgârâind și miorlăind, pornea din nou să-și umple pânțele. Mathieu se dovedea a fi un tată mai bun pentru copiii aceia pe care nu-i făcuse, deoarece urma șorțul slujnicii gemând și avea obiceiul pătimaș să lingă toate făpturile mici.

— Oh, mătușă, de data asta trebuie să-i lăsăm unul, spunea de fiecare dată Pauline, indignată și încântată de obiceiurile de îndrăgostită ale pisicii.

Dar Véronique se supăra.

— Nici pomeneală! Ca să mi-l ducă peste tot!... Și-apoi

nici nu ține la ei. Se alege numai cu plăcerea, fără a avea și răul.

Pauline resimțea pe măsură ce zilele treceau o dragoste tot mai mare de viață și care făcea din ea, cum spunea mătușa „mama lighioanelor”. Tot ce viețuia, tot ce suferea o umplea de-o milă activă, plină de îngrijiri și de mângâieri. Uitase Parisul, i se părea că răsărise din pământul acela aspru, legănată de răsuflarea curată a vântului de mare. În mai puțin de-un an, copila cu forme șovăielnice se prefăcuse într-o tânără robustă, cu șolduri bogate, cu piept înfloritor. Iar tulburările acestei înfloriri piereau, ca și întreagă starea aceea neprielnică a trupului plin de sevă, pudoarea neliniștitoare a pieptului îngreuiat, a pufului întunecat de pe pielea mătăsoasă și brună. Dimpotrivă, acum resimțea bucuria acelei înfloriri, senzația victorioasă de-a crește și de-a se pârgui în soare. Sângele ce urca inundând-o cu ploaia lui roșie o făcea să se simtă mândră. De dimineață până seara, umplea casa cu vocalizele ei de un timbru ceva mai grav, găsimdu-l acum frumos; și, la culcare, când privirea îi aluneca pe rotunjimea înfloritoare a sinilor, până la pata de cerneală ce-i umbrea pântecul arămiu, zâmbea, își respira propria-i mireasmă ca pe aceea a unui buchet proaspăt, fericită de mirosul ei nou de femeie. Accepta viața, o iubea în toate funcțiile sale, fără dezgust nici teamă, salutată de cântecul triumfător al sănătății.

În anul acela, Lazare nu le scrisese timp de șase luni. Abia dacă trimitea niște bilețele scurte întru liniștirea familiei. Apoi, una după alta, își copleși mama cu scrisori. Respins din nou la examenul din noiembrie, din ce în mai dezgustat de studiile medicale, care manipulau materii prea triste, se lăsase pradă unei alte pasiuni, chimia. Din întâmplare, făcuse cunoștință cu ilustrul Herbelin, ale cărui descoperiri revoluționau pe atunci știința, și intrase în laboratorul acestuia ca preparator, fără a mărturisi totuși că abandona

medicina. Dar curând umplu scrisorile cu expunerea unui proiect, la început timid, puțin câte puțin entuziast. Era vorba de-o mare exploatare a algelor marine, care avea să aducă un câștig de milioane, grație unor metode și reactivi noi, descoperite de ilustrul Herbelin. Lazare enumera șansele de succes: ajutorul marelui chimist, ușurința de a-și procura materia primă, instalația puțin costisitoare, în sfârșit, își exprimă răspicat dorința de-a nu fi doctor, glumi, spunând că preferă să vândă leacuri bolnavilor decât să-i ucidă el însuși. Argumentul unei îmbogățiri rapide încheia fiecare din scrisori, în care, pe deasupra, îi mai momea pe cei din familie și cu promisiunea de-a nu-i mai părăsi, de a-și îngheba uzina acolo, în apropiere de Bonneville.

Lunile treceau, Lazare nu veni în vacanță. Toată iarna vorbi în amănunt despre proiectul acesta în pagini multe pe care doamna Chanteau le citea cu glas tare, seara, după cină. Într-o seară din mai, un mare consiliu de familie avu loc, căci Lazare cerea un răspuns categoric. Véronique dădea târcoale, strângea fața de masă, punea carpeta.

— E leit bunică-su, încurcă-lume și întreprinzător, spuse mama, aruncând o privire spre opera fostului meșter dulgher, a cărei prezență pe cămin o irita totdeauna.

— Da, nu-mi seamănă mie, mie mi-e groază de schimbare, murmură Chanteau printre gemete, cufundat în fotoliul lui, și aflat la sfârșitul unei crize. Dar nici tu, draga mea, nu ești prea calmă.

Doamna Chanteau ridică din umeri, ca pentru a răspunde că activitatea ei era susținută și condusă de logică. Apoi spuse rar:

— În fine, ce vrei? Trebuie să-i scriem să facă așa cum pofteste... Aș fi voit să fie în magistratură; ca doctor, începea să nu prea fie în regulă; și iată-l acum spițer... Să se întoarcă și să câștige bani mulți, tot o să fie ceva.

La drept vorbind, gândul la bani o îmboldea. Adorația pentru fiul ei o făcea să nutrească un nou vis: îl vedea ajuns

foarte bogat, proprietar al unei case la Caen, consilier general, poate deputat. Chanteau nu avea nicio părere, se mulțumea să sufere, lăsând pe seama soției grija aleasă a intereselor familiei. Iar Pauline, în ciuda surprizei și-a dezaprobării mute față de veșnicile schimbări ale vărului ei, era de părere să fie lăsat să se întoarcă, să pună pe roate afacerea aceea mare.

— Măcar o să fim cu toții împreună, zise ea.

— Și-apoi, pentru toate drăgălășeniile pe care le-o fi făcând domnul Lazare la Paris, își îngădui Véronique să spună, e mai bine să-și îngrijească puțin stomacul aici, la noi acasă.

Doamna Chanteau dădea din cap. Luă iar scrisoarea primită în dimineața aceea.

— Așteptați, aduce vorba de partea financiară a afacerii.

Și-atunci citi, comentă. Era nevoie de vreo șaizeci de mii de franci pentru instalarea micii uzine. Lazare, la Paris, se întâlnise cu unul dintre foștii lui colegi de la Caen, cu grăsanul Boutigny, care părăsise umanul în clasa a patra și care acum era plasator de vinuri. Boutigny, foarte entuziasmat de proiect, oferea treizeci de mii de franci: ar fi fost un asociat excelent, un administrator ale cărui deprinderi practice ar fi asigurat succesul material. Rămâneau de împrumutat treizeci de mii de franci, căci Lazare dorea să aibă în mână jumătate din proprietate.

— Așa cum ați auzit, continuă doamna Chanteau, mă roagă să mă adresez în numele său lui Thibaudier. Ideea e bună, Thibaudier i-ar împrumuta banii numaidecât... Se întâmplă ca Louise să se simtă cam rău, încât sper să mă duc eu s-o aduc pentru vreo săptămână, așa că o să am ocazia să-i vorbesc tatălui ei.

Privirea Paulinei se încetșase, un spasm nervos făcea să-i tremure buzele. Stând în picioare, de partea cealaltă a mesei, Véronique o privea, în timp ce ștergea o ceașcă de ceai.

— M-am gândit și la altă soluție, murmură mătușa, dar cum în industrie întotdeauna sunt riscuri, mi-am spus ca nici măcar să nu aduc vorba despre asta.

Și, întorcându-se spre fată, adăugă:

— Da, draguță, soluția ca tu însăși să fii aceea care să-împrumuți vărului tău cei treizeci de mii... Niciodată nu vei fi făcut un plasament mai avantajos, banii tăi ți-ar aduce poate un procent de douăzeci și cinci la sută, căci Lazare te-ar asocia la câștigul lui; și mi se rupe inima când mă gândesc că tot bănetul ăsta o să intre în buzunarul altuia... Numai că nu vreau să-ți primejduiești banii. Îmi sunt dați în păstrare cu sfințenie, sunt acolo sus, și ți-i voi înmâna neatinși.

Pauline asculta și mai palidă încă, pradă unei lupte lăuntrice. Exista în ea moștenirea unei înclinații spre avariție, dragostea lui Quenu și-a Lisei pentru bănetul din tejgheaua dughenei lor, cea dintâi educație primită pe vremuri în mezelărie, respectul pentru bani, teama de-a le duce lipsa, un sentiment necunoscut și rușinos, o josnicie ascunsă ce se trezea în adâncul inimii ei bune. Și-apoi, mătușa îi arătase atâta sertarul scrinului unde dormea moștenirea ei, încât gândul de-a o vedea topindu-se în mâinile neîndemânaticale ale vărului o irita aproape. Și tăcea, răvășită și de imaginea Louisei, aducându-i tânărului un sac doldora de bani.

— Chiar de-ai vrea tu, n-aș vrea eu, reluă doamna Chanteau. Nu-i așa? Dragul meu, e vorba de un caz de conștiință.

— Banii ei sunt banii ei, răspunse Chanteau, scoțând un strigăt, deoarece încercase să-și ridice piciorul. Dacă lucrurile ar lua o întorsătură proastă, noi am cădea rău... Nu, nu, Thibaudier va fi foarte fericit să împrumute.

Dar Pauline prinse în sfârșit glas, într-o izbucnire pornită din inimă.

— Oh, nu-mi faceți necazul ăsta, eu trebuie să-l

împrumut pe Lazare! Nu-i, oare, fratele meu?... Ar fi prea urât din partea mea dacă i-aș refuza banii ăștia. De ce m-ai mai întrebat, mătușă? Dă-i banii, dă-i-i pe toți!

Efortul pe care-l făcuse îi aduse lacrimi în ochi; și zâmbea, încurcată de-a fi șovăit, muncită încă de un regret, care-o făcea să despereze. Dealtfel, trebui să lupte cu unchiul și cu mătușa, care se înverșunau să-i arate eventualele părți rele ale afacerii. În împrejurarea aceasta se arătară de-o probitate desăvârșită.

— Hai, vino să mă săruți, sfârși prin a spune mătușa, gata s-o podidească lacrimile. Ești o fetiță micuță și de treabă... Lazare o să ia banii tăi, de vreme ce te superi.

— Și pe mine nu mă sărutați? întrebă unchiul.

Plânseră, se îmbrățișară cu toții împrejurul mesei. Apoi, în timp ce Véronique servea ceaiul, iar Pauline îl striga pe Mathieu, care lătra în curte, doamna Chanteau adăugă, ștergându-se la ochi:

— E o mare mângâiere să știi că are o inimă de aur.

— La naiba! mormăi slujnica, chiar dacă celălalt n-ar da nimic, ea și-ar da și cămașa de pe ea.

Opt zile mai târziu, într-o sâmbătă, Lazare se întoarse la Bonneville. Doctorul Cazenove, poftit la cină, trebuia să-l aducă în cabrioleta lui. Sosit primul, abatele Horteur, care era și el poftit, juca dame cu Chanteau, lungit în fotoliul său de convalescent. Criza ținuse trei luni, niciodată până atunci nu se chinuise atâta: iar acum se simțea ca în rai, în ciuda mâncărimii groaznice de pe picioare: pielea se crăpa, edemul aproape că dispăruse. Véronique frigea porumbei, așa că de fiecare dată când se deschidea ușa la bucătărie, Chanteau trăgea mirosul pe nări, pradă lăcomiei lui obișnuite; ceea ce-i atrăgea înțeleptele muștrări ale preotului.

— Nu ți-e gândul la joc, domnule Chanteau... Crede-mă, ar trebui să fii cumpătat în seara asta la masă. Belșugul de hrană nu-ți priește la sănătate.

Louise sosise în ajun. Când Pauline auzi cabrioleta doctorului, amândouă se repezică în curte. Dar Lazare părea că nu-și vede decât verișoara, uluit.

— Cum, asta e Pauline?

— Vezi bine, eu sunt.

— Oh, Doamne, ce-ai putut să mănânci de-ai crescut atâta?... Ești bună de măritat acum.

Pauline roșise, râzând de plăcere, cu ochii strălucindu-i, văzând cum o cercetează astfel. Lăsase o ștrengăriță, o școlăriță în uniformă de bumbac, și-avea acum în fața ochilor o domnișoară mare, cu piept și cu șoldurile strânse cochet într-o rochie primăvărată, albă cu flori roz. Dar curând redeveni gravă, Pauline îl privi la rândul ei și-l găsi îmbătrânit: părea adus de spate, nu mai avea râsul tânăr, un freamăt ușor și nervos îi străbătea fața.

— Ei, continuă el, va trebui să te iau în serios... Bine te-am găsit, asociata mea.

Pauline roși și mai tare, cuvântul ăsta o umplea de fericire. După ce-o sărutase pe ea, n-avea decât s-o sărute și pe Louise: nu era geloasă.

Cina a fost încântătoare. Chanteau, îngrozit de amenințările doctorului, mănăcă măsurat. Doamna Chanteau și preotul făcură proiecte minunate pentru mărirea Bonneville-ului, după ce exploatarea algelor va fi adus bogăția în ținut. S-au dus la culcare abia la unsprezece. La catul de sus, cum Lazare și Pauline se îndreptau fiecare spre odaia lui, tânărul, pe ton glumeț, întrebă:

— Cum așa, dacă am crescut nu ne mai spunem noapte bună?

— Ba da! strigă ea, aruncându-se de gâtul lui și sărutându-l din plin pe gură, cu vechea ei zburdălnicie de fetiță.

III

Două zile mai târziu, un reflux puternic descoperea colțurile de stâncă de la mare adâncime. În avântul patimii ce punea stăpânire pe el de fiecare dată când începea să întreprindă ceva, Lazare nu voi să aștepte mai mult, porni desculț, numai cu o haină cerată pusă de-a dreptul peste costumul de baie; și Pauline făcea parte din echipa de prospectare, tot în costum de baie și ea, în picioare având niște încălțări grosolane, folositoare atunci când avea să umble pentru pescuitul creveților.

Când ajunseră la un kilometru de faleze, în mijlocul câmpului de alge șiroind încă de apa care se retrăgea, entuziasmul băiatului izbucni, ca și cum atunci ar fi descoperit pentru prima oară cantitatea aceea nesfârșită de ierburi marine, pe care de nenumărate ori o străbătuseră împreună.

— Privește! Privește! strigă el. Uite câtă marfă!... Și nu se face nimic din ea, și se găsește până la o adâncime de o sută de metri!

Apoi începu să-i enumere diversele specii de alge cu o pedanterie veselă: zosterele, de un vergelând, asemănătoare unor plante gingașe, acoperind la nesfârșit porțiuni întinse de peluze; ulvele, cu frunze late și prelungi, asemănătoare lăptucilor, dar de-o transparență verzuie; fucusii dantelați, fucusii bășicați, într-atât de numeroși încât acopereau cu masa lor verde stâncile, ca o spumă înaltă; și pe măsură ce coborau, urmând retragerea apelor, întâlneau specii de dimensiuni mai mari și cu un aspect mai ciudat, laminarele, mai cu seamă Cingătoarea lui Neptun, centura aceea ca din piele verzuie, cu marginile încrețite, ce pare croită ca pentru trupul unui uriaș.

— Vezi? Uite câtă bogăție risipită! continuă Lazare. Ce prostie!... Barem în Scoția, oamenii sunt atât de deștepți și mănâncă ulvele. Pe când noi facem împletituri vegetale din

zostere iar în fucuși învelim peștele. Restul e îngrășământ, de calitate discutabilă, care e lăsat pe mâna țăranilor de pe coastă... Și unde mai pui că știința n-a depășit încă metoda barbară de-a arde câteva care, ca să scoată din ele sodă.

Pauline, cu apa ajungându-i până la genunchi, era fericită de răcoarea aceea sărată. Altminteri explicațiile vărului ei o interesau cât se poate de mult.

— Și spui, întrebă ea, c-o să te-apuci să distilezi toate astea? Cuvântul a „distila” îl amuză mult pe Lazare.

— Da, să distilez, dacă vrei. Dar e al naibii de complicat, o să vezi, drăguțo... N-are a face, ține minte ce-ți spun: vegetația terestră a fost cucerită, nu-i așa? plantele, copacii, ceea ce ne slujește la construcții, ceea ce mâncăm; ei bine, cucerirea vegetației marine poate că ne va îmbogăți și mai mult, în ziua în care omul se va hotărî să facă acest pas.

Și amândoi, cuprinși de zel, începură să strângă eșantioane. Își umplură brațele, uitară și merseră atât de departe, încât la întoarcere apa îi udă până la umeri. Și explicațiile continuau, Lazare repeta cuvintele maestrului Herbelin: marea era un rezervor necuprins de compuși chimici, algele vor fi industrializate, condensând în țesuturile lor sărurile pe care apele unde trăiesc le conțin într-o proporție slabă. Problema consta, așadar, în extragerea economicoasă din alge a tuturor compușilor utili. Și Lazare spunea să se ia rezultatul arderii lor, soda impură, din comerț, apoi să se separe din ea și să se vândă în stare de perfectă puritate, bromurile, iodurile, de sodiu și de potasiu, sulfatul de sodiu, ca și alte săruri de fier și de magneziu, în așa fel încât să nu rămână niciun deșeu din materia primă. Ceea ce îl entuziasma era speranța de-a nu pierde nici măcar un singur corp util, mulțumită metodei frigorifice, găsită de ilustrul Herbelin. Era vorba de exploatarea unei bogății imense.

— Doamne! Frumos mai arătați! strigă doamna Chanteau

când îi văzu venind.

— Nu te supăra, răspunse vesel Lazare, azvârlind maldărul de alge în mijlocul terasei. Uite! îți aducem exemplare de câte un franc.

A doua zi, un țăran din Verchemont aduse o căruță întreagă de ierburi marine și studiile începură în odaia cea mare de la catul al doilea. Pauline obținu gradul de preparator. Fură cuprinși de-o, adevărată furie timp de o lună întreagă, odaia se umplu repede de alge uscate, de borcane unde înotau ramificații arborescente, de instrumente cu lame bizare, un microscop ocupa un colț al mesei, pianul era acoperit tot de retorte și eprubete, până și dulapul era ticsit de lucrări de specialitate, de colecțiile unor publicații mereu consultate. Dealtfel, experiențele făcute astfel, în proporții reduse, cu o grijă minuțioasă, dădură rezultate încurajatoare. Metoda frigorifică se baza pe descoperirea că anumite corpuri se cristalizează la temperaturi joase, care diferă de la corp la corp; nu mai era vorba decât de obținerea și menținerea temperaturilor dorite: fiecare compus se depunea succesiv, se separa de celelalte. Lazare ardea algele într-o groapă, apoi trata prin frig leșia obținută din cenușa lor, cu ajutorul unui sistem refrigerent bazat pe evaporarea rapidă a amoniacului. Dar operația aceasta trebuia executată pe scară largă, dintr-o experiență de laborator trebuia prefăcută într-o industrie, instalând și punând în funcțiune în mod economic aparatura.

Ziua în care izbuti să separe din apa-mumă cinci compuși cu totul diferiți, camera răsună de strigăte triumfătoare. Realizaseră mai cu seamă o cantitate surprinzătoare de bromură de potasiu. Doctoria aceea la modă avea să se vândă ca pâinea caldă. Pauline, care dansa în jurul mesei, apucată de vechile ei purtări copilărești, coborî scara în goană, ajunse în mijlocul sufrageriei unde unchiul citea ziarul, în timp ce mătușa cosea monograme pe șervețele.

— Gata, strigă ea, puteți fi bolnavi cât vreți, vă putem da bromură!

Doamna Chanteau, care de la o vreme suferea de crize nervoase, fusese supusă de către doctorul Cazenove unui regim cu bromură. Zâmbi și spuse:

— O să aveți destulă ca să vindecați pe toată lumea, de vreme ce toată lumea e sărită în ziua de azi?

Fata, cu mâinile ei puternice și cu fața veselă și strălucind de sănătate, își desfăcu brațele ca pentru a-și arunca leacul în cele patru vânturi:

— Da, da, o să saturăm întreg pământul... S-a terminat cu nevrozele lor nemaipomenite!

După ce vizită coasta și discută chestiunea amplasamentului, Lazare hotărî să instaleze uzina în golful Comorii. Acesta întrunea toate condițiile: plajă nesfârșită, pietruită parcă de dale plate, ceea ce ușura recoltarea algelor; drumuri mai directe de transport, prin Verchemont; terenuri ieftine, materiale la îndemână, depărtare destulă față de Bonneville, fără a fi excesivă. Și Pauline glumea în legătură cu numele dat odinioară golfului, din pricina nisipului fin ca aurul: nici nu le-ar fi venit să creadă ce bine o nimeriseră: o adevărată „comoară”, numai că de astă dată se afla în apele mării. Începuturile au fost minunate, cumpărarea convenabilă a douăzeci de mii de metri de landă pustie, autorizația prefecturii obținută după numai două luni de așteptare. În sfârșit, muncitorii începuseră să înalțe clădirile. Sosi și Boutigny, un omuleț roșu, de vreo treizeci de ani, cu o înfățișare foarte comună, care le displicu mult unchiului și mătușii. Refuzase să locuiască la Bonneville, deoarece descoperise la Verchemont, spunea el, o casă foarte comodă; și răceala familiei față de el spori când aflară că adusese și o femeie cu el, vreo fată pierdută, adunată, desigur, de prin vreun loc rău famat din Paris. Lazare ridica din umeri, jignit de ideile astea provinciale; căci femeia era foarte drăguță, o blondă plină de

devotament pe cât își dădea seama, de vreme ce consimțise să se îngroape în colțul acela uitat de lume; dealtfel, nu insistă, din cauza Paulinei. Ceea ce așteptau din partea lui Boutigny, la urma urmei, era o supraveghere activă, o organizare inteligentă a muncii. Iar din punctul ăsta de vedere omul se arăta a fi o adevărată minune, veșnic prezent, înflăcărat de geniul organizării. Sub supravegherea lui, zidurile se înălțau văzând cu ochii.

Așa încât, vreme de patru luni, atât cât ținură lucrările de construcție și de instalare a aparaturii, uzina Comorii, cum îi spuseră în cele din urmă, deveni o țintă zilnică de plimbare. Doamna Chanteau nu-i însoțea totdeauna pe copii, în vreme ce Lazare și Pauline își reluasera escapadele de odinioară. Numai Mathieu îi urma, obosind repede, târându-și labelle greoaie și culcându-se de cum ajungea, cu limba scoasă, cu răsuflarea scurtă și gâfâită ca burduful unei forje. Și numai el se mai scălda acum, aruncându-se în mare când azvârleai un băț, și având inteligența să-l apuce după trecerea valului, ca să nu înghită apă sărată. La fiecare vizită, Lazare îi zorea pe antreprenori; iar Pauline îndrăzneala să dea glas unor observații practice, de-o mare îndreptățire uneori. Lazare comandase aparatele la Caen, după planuri desenate de el, iar muncitorii veniseră să le instaleze. Boutigny începu să dea semne de îngrijorare, văzând devizele urcând întruna. De ce Lazare nu se mulțumise pentru început cu sălile strict necesare, cu mașinile absolut indispensabile? De ce construcțiile acelea întortocheate, aparatele acelea uriașe, în vederea unei exploatare pe care ar fi fost înțelept s-o mărească puțin câte puțin, când își va fi dat seama cu exactitate de condițiile fabricării și ale vânzării? Lazare se mânia. El vedea lucrurile foarte în mare, ar fi construit bucuros pentru hangare o fațadă monumentală, dominând marea, dând frâu liber dinaintea orizontului necuprins ideii lui mărețe. Apoi, vizita se termina printr-o speranță plină de înfrigurare: de ce să

se zgârcească, de vreme ce bogăția se afla în mâna lor? Iar întoarcerea era cum nu se poate mai veselă, băgau de seamă că Mathieu rămâne mereu în urmă. Pauline și Lazare se ascundeau dintr-o dată în spatele unei stânci, amuzându-se amândoi ca niște copii, iar câinele, speriat că se află singur, crezându-se pierdut, umbla de colo colo, speriat și caraghios.

În fiecare seară, acasă, erau întâmpinați cu aceeași întrebare:

— Ei, cum merge? Sunteți mulțumiți?

Iar răspunsul era și el totdeauna același.

— Da, da... Dar nu mai isprăvesc odată.

Lunile acestea s-au scurs într-o intimitate deplină. Lazare nutrea față de Pauline o afecțiune vie, în care se simțea recunoștința pentru banii pe care consimțise să-i investească în întreprinderea lui. Puțin câte puțin, din nou femeia din ea dispărea, Lazare simțindu-se lângă Pauline ca în tovărășia unui băiat, a unui frate mai mic, ale cărui calități îl impresionau tot mai mult pe zi ce trecea. Era atât de chibzuită, atât de curajoasă, de-o bunătate atât de veselă, încât îi inspira un fel de stimă nemărturisită, un respect tăcut, împotriva căruia se apăra iarăși, glumind. Liniștit, ea îi mărturisise ce citise, ca și spaima mătușii la vederea planșelor anatomice; și, o clipă, băiatul rămase surprins și stingherit, dinaintea acestei fete atotștiutoare, cu ochi mari și nevinovați. După aceea legătura dintre ei se strânse și mai mult, Lazare își luă obiceiul să vorbească fără opreliști despre orice, în studiile pe care le făceau împreună când Pauline îl ajuta: și toate astea într-o deplină simplitate științifică, folosind cuvântul propriu, ca și cum n-ar fi existat altul. Ea însăși, fără a părea că e mânată de altceva decât de plăcerea de-a învăța și de a-i fi utilă, aborda toate subiectele. Dar îl amuza deseori pe Lazare, într-atât de multe goluri avea instrucția ei, într-atât de amestecate și neobișnuite îi erau cunoștințele, care se băteau cap în cap:

ideile pedagogice ale mătușii, adică punctul de vedere al moralei pudibonde ce domnește într-un internat; apoi faptele precise citite de ea în operele de medicină, adevărurile fiziologice ale bărbatului și-ale femeii ce dezleagă tainele vieții. Când Pauline spunea o naivitate, Lazare râdea așa de tare, încât ea se supăra: în loc să râdă, n-ar fi făcut mai bine să-i arate greșeala? și, cel mai adesea, cearta se termina printr-o lecție, Lazare desăvârșindu-i educația, ca un tânăr chimist ale cărei păreri erau mai presus de conveniențe. Căci fata știa prea multe, ceea ce-i dădea dreptul să știe totul. Dealtfel, o schimbare înceată se petrecea în ea, Pauline continua mereu să citească, făcea puțin câte puțin legătura dintre ceea ce auzea și ceea ce vedea, rămânând respectuoasă totuși față de doamna Chanteau, ale cărei minciuni decente continua să le asculte cu o înfățișare serioasă. Numai față de vărul ei, acolo, în odaia cea mare, Pauline devenea un băiat.

Totuși, o tulburare nedeslușită puneă stăpânire pe ea. Când Lazare o îmbrâncea uneori frățește, ea rămânea pentru câte va clipe cu răsuflarea tăiată, cu inima zbătându-i-se să-i spargă pieptul. Femeia, de care uitau amândoi, se trezea în carnea ei, odată cu însăși zvâcnirea sângelui. Într-o zi, cum Lazare se răsuci, o izbi cu cotul. Pauline țipă, ducându-și mâinile la piept. Cum așa? o durea? dar abia dacă o atinsese! Și cu o mișcare firească, voi să-i îndepărteze baticul ca să vadă. Fata se dădu îndărăt, rămânând amândoi față în față, încurcați, zâmbindu-și cu un aer silit. În altă zi, în cursul unei experiențe, nu voi să-și vâre mâinile în apă rece. Lazare se miră, se supără: pentru ce? Ce capriciu! Dacă n-avea de gând să-l ajute, ar fi făcut mai bine să coboare. Apoi, văzând-o că roșește, înțelese, o privi năuc. Prin urmare copila aceea, fratele lui mai mic era o femeie, nu mai încăpea nicio îndoială! N-o puteai atinge fără să nu scoată un scâncet, nici nu trebuia să contezi pe ea în toate zilele

din lună. De fiecare dată avea câte-o nouă surpriză, ca o descoperire neprevăzută care îi încurca și-i emoționa și pe unul și pe celălalt, în camaraderia lor băiețească. Lazare nu părea decât necăjit de pe urma acestor întâmplări, nu mai era cu puțință să lucreze împreună, de vreme ce ea nu era un bărbat și o nimica toată o deranja. La rândul ei, Pauline resimțea un soi de tulburare, de neliniște în care se făcea tot mai mult simțită o anume încântare nespusă.

Din clipa aceea în tânăra fată se înfiripară senzații despre care nu pomeni nimănui nimic. Nu mințea, ci pur și simplu tăcea, dintr-un fel de mândrie îngrijorată, dar și din rușine. De mai multe ori se crezu bolnavă, pe punctul de-a se îmbolnăvi grav, căci seara, la culcare, avea frisoane, o chinuiau insomniile, târâtă toată în tumultul surd al necunoscutului ce-o năpădea. Apoi, când se făcea ziuă, nu era decât sleită de puteri, nevăitându-se nici măcar față de mătușa sa. Simțea cum o cuprind dintr-o dată căldurile, o sures-. Citare nervoasă și gânduri neașteptate care pe urmă o revoltau, dar mai cu seamă vise de pe urma cărora se supăra pe ea însăși. Lecturile, anatomia și fiziologia pe care le studiase pasionat și amănunțit, o lăsaseră într-atât de pură fizicește, încât era uimită ca un copil de fiecare dată când anumite fenomene se iveau. Apoi cugetând, se liniștea, nu era o ființă aparte, trebuia să se aștepte să vadă desfășurându-se în ea mecanismul vieții făcut pentru ceilalți. După cină, într-o seară, vorbi despre năstrușnicia viselor: nu e revoltător să te afli culcat pe spate, fără apărare, pradă închipuirilor celor mai bizare? iar ceea ce-o exaspera părea a fi moartea voinței în timpul somnului, abandonul complet al persoanei proprii. Vărul, cu teoriile lui pesimiste, era și el pornit împotriva viselor, deoarece tulburau fericirea desăvârșită a neantului; în timp ce unchiul făcea distincție, îi erau pe plac visele agreabile, ura coșmarurile provocate de febră. Dar Pauline se înverșuna într-atât, încât doamna Chanteau, surprinsă, o întrebă

despre cele ce visa noaptea. Atunci fata se încurcă: nimic, absurdități, lucruri prea nedeslușite pentru a le putea ține minte. Și nici atunci nu mințea, deoarece visele acelea se petreceau într-o stare de somn și trezie, resimțea atingeri părelnice, sexul său feminin i se trezea la viață, fără ca vreodată vreo imagine limpede să-și precizeze senzația. Nu vedea pe nimeni, putea crede că e mângâierea vântului mării care, vara, pătrundea pe fereastra deschisă.

În timpul acesta marea afecțiune a Paulinei pentru Lazare părea să devină mai arzătoare pe fiecare zi; nu era vorba numai de trezirea instinctivă a femeii după cei șapte ani de camaraderie frățească: Pauline simțea și nevoia să se devoteze, o anume iluzie despre el îl făcea să și-l închipuie ca pe cel mai inteligent și mai puternic bărbat. Încetul cu încetul fraternitatea aceea se prefăcea în dragoste, cu gângurelile minunate ce răsunau din plin, atingeri furișe și stăruitoare, întreaga pornire încântătoare spre tărâmul tandreței, aflată sub biciuirea instinctului genezic. El, apărat de revărsările de vitalitate din cartierul latin, nemaiaivând nicio curiozitate, continua să vadă în ea o soră, pe care dorința ei nu-l atingea. Ea, dimpotrivă, virgină încă, în singurătatea aceea unde nu-l afla decât pe el, începu să-l adore puțin câte puțin, dându-i-se pe de-a-ntregul. Când se aflau împreună, de dimineață până seara, părea a se hrăni cu prezența lui, ochii ei căutându-i pe-ai lui, grăbindu-se să-l slujească.

Cam pe-atunci, doamna Chanteau se miră de cuvioșenia Paulinei. O văzu de două ori mărturisindu-se. Apoi, pe neașteptate, fata păru supărată pe abatele Horteaur; refuză chiar să se ducă la slujbă trei duminici la rând, și nu consimți să calce iar în biserică decât numai ca să nu-și supere mătușa. Dealtminteri, nu dădu nicio explicație, trebuie să fi fost jignită de întrebările și muștrările abatelui, care nu se pricepea să sufle peste rană. Și tot atunci, cu nasul ei de mamă pătimașă, ghici doamna Chanteau

dragostea crescândă a Paulinei. Dar tăcu, nevorbindu-i nici măcar soțului. Potriveala aceasta a sortii o uimea, deoarece până atunci o dragoste, posibilă sau poate o căsătorie nu intrase în planurile sale. Ca și Lazare, continuase să se poarte cu pupila ei ca și cu o copilă, și doamna Chanteau voia să chibzuiască, își făgădui să-i supravegheze, dar nu făcu nimic, plăcându-i prea puțin să se îngrijească de ceea ce nu era pe placul fiului ei.

Veniră zilele călduroase de august, băiatul hotărî într-o seară că a doua zi aveau să se scalde în drum spre uzină. Muncită de gândurile ei asupra buneicuviențe, mama îi întovărăși, în ciuda soarelui arzător de la ora trei. Se așeză lângă Mathieu pe prundișul arzător, se adăposti sub umbrelă, sub oare câinele încerca să-și lungească și el capul.

— Ei, Doamne! Dar unde se duce? întreabă Lazare, văzând-o pe Pauline cum dispare aproape după o stâncă.

— Se duce să se dezbrace, ce naiba! spuse doamna Chanteau. Întoarce-te cu spatele, ei e rușine, nu se cade.

Lazare rămase foarte uimit, mai privi o dată spre stâncă, unde flutura o bucată albă de cămașă, apoi se uită spre mama lui, hotărându-se să se întoarcă cu spatele. Și se dezbracă repede el însuși, fără să pună nimic pe el.

— Ești gata? strigă, în sfârșit. Dar știu că te mai moșești. Ți-oi fi punând podoabe?

Ușoară, Pauline venea în fugă, râzând cu prea multă veselie, în care se simțea oarecare stinghereală. De când vărul se întorsese acasă, nu se mai scăldaseră împreună. Avea un costum de înotătoare în toată regula, dintr-o singură piesă, strâns în mijloc cu un cordon și descoperind șoldurile. Cu talia suplă, cu sânii ridicați, semăna, subțiată astfel, cu o marmură florentină. Coapsele, brațele-i goale, picioarele-i micuțe și goale, în niște sandale, păstrau o albeață de copil.

— Ce zici? o întreabă Lazare, ne ducem până la Picochets?

— Chiar așa, până la Picochets, răspunse ea.

Doamna Chanteau striga:

— Nu vă duceți departe... Mereu mă speriați!

Dar ei pătrunseră în apă. Picochets, un grup de stânci dintre care unele rămâneau descoperite chiar în toiul fluxului, se aflau la vreun kilometru. Și înotau amândoi unul lângă altul, fără grabă, ca doi prieteni porniți în plimbare, pe un drum frumos și neted de-a binelea. La început, Mathieu îi urmase. Apoi, văzându-i ducându-se întruna, se întoarse și se scuturase, stropind-o pe doamna Chanteau. Isprăvile inutile nu erau pe plac trândăviei lui.

— Tu, tu ești cuminte, îi spunea bătrâna doamnă. Cum e cu puțință să-ți riști viața în felul ăsta!

Abia dacă mai zărea creștetele copiilor, asemănătoare unor tufe de varec, săltând odată cu valurile. Marea era destul de furioasă, înotau legănați de ondulări molatece, vorbeau liniștit, preocupați de algele care treceau pe sub ei, și pe care le vedeau prin apa cristalină. Pauline, obosita, făcu pluta, cu fața spre înaltul cerului, pierdută în adâncul acela albastru. Apa care-o legăna rămăsese marea ei prietenă. Îi plăcea boarea ei aspră, valurile reci și caste, i se dăruia, fericită să-i simtă pe trup alunecarea nesfârșită, înfruptându-se din bucuria acelei mișcări violente, ce-i măsura bătăile inimii.

Deodată scoase o exclamație ușoară. Lazare, neliniștit, o întreabă ce are.

— Ce s-a întâmplat?

— Cred că mi-a plesnit sutienul... Am dat prea cu putere din brațul stâng.

Și glumiră amândoi. Pauline începuse iar să înoate încetisor, râzând încurcată, văzând ce s-a întâmplat: cusătura de la umăr se rupsesse, umărul și sânul erau descoperite în întregime. Băiatul, foarte vesel, îi spunea să se caute prin buzunare, să vadă dacă n-are ace. Ajunseră la Picochets, Lazare se cațără pe o stâncă, așa cum făcea de

obicei, ca să-și tragă sufletul, înainte de-a porni îndărăt spre țarm. Pauline înota întruna pîmprejur.

— Nu urci?

— Nu, mă simt bine.

Crezu că e vorba de-un capriciu și se supără. N-avea minte? La întoarcere, puteau să n-o mai țină puterile, dacă nu se odihnea puțin. Dar fata se încăpățâna, nici nu-i mai răspundea, strecurându-se cu un clipocit ușor prin apa până la bărbie, cufundându-și albeața goală a umărului, nedeslușit și lăptos ca sideful unei scoici. Stîncă avea o scobitură spre larg, ca un fel de grotă, unde pe vremuri se jucau de-a Robinson, în fața orizontului pustiu. De cealaltă parte, spre plajă, doamna Chanteau părea asemeni petei negre a unei insecte.

— Afurisită mai ești! Fie! strigă Lazare în cele din urmă, azvîrlindu-se în apă. Dacă tragi o înghițitură, am să te las să bei, pe cuvîntul meu!

Încet, porniră îndărăt. Se tachinau, apoi nu-și mai vorbiră. Cum o auzea suflînd greu, Lazare îi spuse să facă măcar pluta. Pauline păru că nu-l aude. Ruptura se făcea mai mare: la cea mai mică mișcare ce-ar fi. Schițat-o ca să se-ntoarcă, pieptul ar fi început să-i plutească pe fața apei, ca un buchet de alge. Atunci Lazare înțelese, desigur; și, vîzînd cât e de obosită, simțind că niciodată n-avea să ajungă la plajă, se apropie, hotărât s-o susțină. Pauline voia să se zbată, să înainteze singură; apoi trebui să i se lase în voie. Ajunseră la mal, strînșî unul lîngă altul.

Speriată, doamna Chanteau alergă, în vreme ce Mathieu urla, vîrît în apă până la pîntece.

— Doamne, ce imprudență!... V-am spus eu că vă duceți prea departe!

Pauline își pierduse cunoștința. Lazare o purtă pe brațe ca pe-un copil și o așeză pe nisip; fata rămânea lipită de pieptul lui, pe jumătate goală acum, șiroind amîndoi de apă amară. Curînd, suspină, deschise ochii. Când îl recunosc

pe tânăr, izbucni în hohote de plâns, îl sufoca strângându-l cu nervozitate, sărutându-l pe față cu toată gura, la întâmplare. Era ca și inconștient, elanul eliberat al dragostei ieșind la iveală cu prilejul acestei primejdii de moarte.

— Ah, cât de bun ești, Lazare! Ah, cât de mult te iubesc!

Tânărul rămase foarte mișcat de sărutările acelea pătimașe. Când doamna Chanteau o îmbrăcă pe Pauline, el se îndepărtă fără să-i mai spună. Întoarcerea la Bonneville fu înceată, și anevoioasă, și unul și celălalt părint zdrobiți de oboseală. Între ei, mergea doamna Chanteau, gândindu-se că sosise momentul să ia o hotărâre.

Alte griji frământară familia. Uzina Comorii fusese înălțată, de opt zile aparatele fuseseră puse în funcțiune, iar rezultatele lor erau jalnice. Lazare recunoscuse faptul că asamblase prost unele piese. Se duse la Paris ca să-l consulte pe maestrul Herbelin, de unde se întoarse desperat: totul trebuia refăcut, marele chimist își perfecționase metoda, ceea ce aducea modificări esențiale aparatelor. Dar cei șazeci. De mii de franci fuseseră cheltuiți, Boutigny nu voia să investească niciun ban mai mult, de dimineața până seara nu vorbea decât că banii fuseseră aruncați în vânt, cu încăpățânarea insuportabilă a omului cu simț practic căruia împrejurările îi dau dreptate. Lui Lazare îi venea să-l bată. Poate că ar fi lăsat totul baltă, dacă n-ar fi simțit o strângere de inimă la gândul că azvârlise pe apa sâmbetei cei treizeci de mii de franci ai Paulinei. Onestitatea și mândria din el se revoltau: era cu neputință, trebuia să facă rost de bani, nu putea părăsi astfel o afacere care mai târziu ar fi adus un venit de milioane.

— Liniștește-te, îi spunea doamna Chanteau văzându-l bolnav de incertitudine. N-am ajuns încă să n-avem de unde lua câteva bancnote de-o mie.

Doamna Chanteau avea un plan al ei. După ce la început

o surprinse, ideea unei căsătorii între Lazare și Pauline i se părea convenabilă. La urma urmei, între ei nu era decât o diferență de nouă ani, lucru foarte obișnuit. Oare asta n-ar fi aranjat lucrurile? Pe viitor, Lazare ar fi muncit pentru nevasta lui, n-ar mai simți muștrări de conștiință din pricina datoriei, ar fi împrumutat chiar de la Pauline suma de care avea nevoie. În adâncul inimii ei, doamna Chanteau simțea nedeslușit prezența unui scrupul, teama unei catastrofe finale, ruina pupilei lor. Numai că îndepărta deznodământul acesta imposibil: oare Lazare nu era un băiat genial? O va îmbogăți pe Pauline, așa că fata era aceea care făcea o afacere avantajoasă. E drept că fiul ei era sărac, dar prețuia cât o adevărată avere, numai să i-l dea ea.

Căsătoria fu hotărâtă foarte simplu. Într-o bună dimineață, mama o întrebă pe fată la ea în odaie iar acesta își descarcă inima numaidecât, plină de o liniște încrezătoare. Apoi mătușa își ceru scuze sub pretext că nu se simte prea bine; după-amiază, își întovărăși singură băiatul la uzină. Când, la întoarcere, îi explică pe îndelete planul ei, dragostea micuței verișoare, avantajele unei asemenea căsătorii, foloasele pe care și unul și celălalt le-ar trage, Lazare păru uluit la început. Niciodată nu se gândise la una ca asta, ce vârstă avea fata? Apoi, rămase foarte mișcat; desigur, și el o iubea din inimă, va face cum va dori mama.

Când se întoarseră, Pauline își căuta de lucru punând masa; în acest timp, unchiul, cu ziarul căzut pe genunchi, se uita la Minouche, care-și lungea delicat pânțele.

— Prin urmare, vrei să te măriți cu mine? întrebă Lazare ascunzându-și emoția sub o veselie zgomotoasă.

Pauline rămase cu o farfurie în mână, fără glas, roșindu-se toată.

— Cine se mărită? întrebă unchiul, trezindu-se parcă atunci, într-o tresărire.

Doamna Chanteau îl pusese în gardă de dimineață; dar

hărnicia cu care pisica își plimba limba pe păr îl absorbise cu totul. Își aminti însă numaidecât.

— Ah! da, strigă el.

Și-i învăluie pe tineri într-o privire șireată, cu gura schimonosită de un rictus, din pricina unui junghi în piciorul drept. Pauline, încetîșor, pusese farfuria pe masă. În cele din urmă îi răspunse lui Lazare:

— Dacă vrei și tu, eu, despre partea mea, vreau.

— Atunci suntem înțeleși, sărutați-vă, trase concluzia doamna Chanteau, în timp ce-și punea în cuier pălăria de paie.

Fata înainta prima, cu brațele întinse. Lazare, continuând să râdă, le luă într-ale lui și glumi:

— Prin urmare, nu te mai joci cu păpușile? De asta erai așa de ascunsă, că nu te mai putea zări omul nici când te spălai pe vâful degetelor!... Și tocmai pe nefericitul ăsta de Lazare l-ai ales drept victimă?

— Oh, mătușă, spune-i să tacă, altminteri fug! murmură fata, rușinată, încercând să-i scape din brațe.

Puțin câte puțin Lazare o trăgea spre el, se mai juca tot ca pe vremea camaraderiei lor de școlari; și, dintr-o dată, Pauline îl sărută zgomotos pe obraz, iar el îi răspunse la întâmplare, nimerind urechea. Apoi, un gând nemărturisit păru să-l întunece, și adăugă cu tristețe în glas:

— Oh, ce mai târg faci, biata mea copilă! Dacă ai ști cât de bătrîn sunt, de fapt!... Dar, în sfârșit, de vreme ce mă vrei!

Cina a fost zgomotoasă. Vorbeau cu toții deodată, făceau tot felul de planuri, ca și cum s-ar fi aflat împreună pentru prima dată. Véronique, care își făcuse apariția tocmai când se sărutau, trînteau cu zgomot ușa de la bucătărie, ținându-și buzele strânse. Mama le explică de ce căsătoria nu putea avea loc mai devreme de doi ani: dorea să aștepte vârsta legală de emancipare a fetei, căci nu voia să i se aducă învinuirea că, prin fiul ei, exercitase o presiune asupra unui copil. Răgazul acela de doi ani o îngrozi pe Pauline; dar

cinstea mătușii o impresiona mult, se ridică și se duse s-o îmbrățișeze. Se fixă o dată, tinerilor nu le, rămânea decât să aștepte, și în acest timp urmau să agonisească cei dintâi bănuți din viitoarele milioane. Chestiunea banilor fu astfel tratată cu entuziasm.

— Ia din sertar, mătușă, spunea Pauline întruna. Cât o vrea, ce naiba! Acum banii sunt și-ai lui cât și-ai mei.

Doamna Chanteau protesta:

— Nu, nu, n-o să fie cheltuit fără rost niciun bănuț... Știi că poți să ai toată încrederea, mai degrabă mi-ar reteza cineva mâna decât să... Vă trebuie zece mii de franci pentru lucrări: vă dau zece mii de franci și răsucesc cheia de două ori. E lucru sfânt.

— Cu zece mii de franci, spuse Lazare, sunt sigur de succes... Cheltuielile cele mari sunt făcute, ar fi o adevărată crimă să ne descurajăm. O să vedeți, o să vedeți... Și pe tine, drăguț, vreau să te îmbrac într-o rochie aurită, ca de regină, în ziua nunții noastre.

Bucuria spori și mai mult odată cu sosirea neașteptată a doctorului Cazenove. Venise să-l panseze pe un pescar care-și zdrobise degetele sub o barcă; și-l opriră, silindu-l să bea o ceașcă de ceai. Vestea cea mare nu păru să-l surprindă. Numai atunci când îi auzi pe cei din familia Chanteau entuziasmându-se în privința exploatării algelor, se uită la Pauline cu îngrijorare, murmură ceva.

— Desigur, ideea era ingenioasă, se putea face o încercare. Dar rentele sunt ceva și mai solid. În locul dumitale aș vrea să mă știu numaidecât fericit, acolo într-un colțisor...

Dar se întrerupse, văzând cum ochii fetei se umbresc. Afecțiunea mare ce-o nutrea față de ea îl făcu să continue, împotriva convingerilor sale:

— Da, banii sunt buni, nimic de zis, câștigați cât mai mulți... Și, știți, am să dansez la nunta voastră. Da, am să dansez *Zambaco*, dansul din Caraibe, pe care mă prind că

nu-l știți... Uite așa! Dai dintr-amândouă mâinile ca o morișcă, te plesnești cu amândouă mâinile peste coapse și te învârti în jurul prizonierului fiert, în timp ce femeile îl taie în bucăți.

Lunile prinseră iar să se scurgă. Pauline își găsise acum liniștea zâmbitoare, numai nesiguranța apăsă asupra firii ei integre. Mărturisirea dragostei, fixarea datei pentru căsătorie păreau să-i fi potolit până și chinurile cărnii; și accepta fără înfrigurare preaplinul vieții, înflorirea aceea înceată a trupului ei, valul acela roșu al sângelui, care odinioară îi chinuise zilele și-i năpădisese nopțile cu vise. Nu asta era legea sortită tuturor? Trebuia să crești ca să poți iubi. Altminteri, între ea și Lazare nu se schimbaseră nimic, continuau să lucreze amândoi cot la cot: el, veșnic ocupat, potolit în accesele lui de dorință de câte-o aventură la vreun hotel închiriat eu ora, ea, atât de simplă, atât de neabătută în liniștea ei de fată știutoare și nevinovată, simțindu-se parcă apărată de-o îndoită armură. Uneori, totuși, în mijlocul odăii aceleia ticsite, se luau de mână, râzând drăgăstos. Răsfoiau împreună un tratat de psihologie, apropiindu-și capetele; sau, examinând un flacon purpuriu de brom, un eșantion violet de iod, se sprijineau pentru o clipă unul de celălalt; sau Pauline se apleca spre el, pe deasupra instrumentelor îngrămădite pe masă și pe pian, îl chema ca s-o ridice până la raftul cel mai de sus al dulapului. Dar în aceste atingeri de fiecă clipă nu se afla decât mângâierea îngăduită și care se petrece sub privirea bunicilor, o prietenie sănătoasă, abia atârțată de un grăunte de bucurie senzuală, ca între un văr și-o vară ce urmează să se căsătorească într-o bună zi. Așa cum spunea doamna Chanteau, erau cât se poate de cuminți. Când Louise se iveau și se vâră între ei, cu gesturile nostime de fată cochetă, Pauline aproape că nici nu mai părea geloasă.

Un an întreg se scurse astfel. Uzina începuse acum să funcționeze, și poate că mai cu seamă grijile acestea îi feri.

După ce cu greu instalară alte aparate, primele rezultate păruă excelente; desigur, randamentul era mediocru; dar, îmbunătățind metoda, sporind îngrijirea și activitatea, trebuiau să atingă o producție uriașă. Boutigny găsisese numeroase debușeuri, prea numeroase^ poate. Bogăția le păru ca și sigură. Și, din clipa aceea, nădejdea asta îi îndârji, nu dădură crezare avertismentelor că ruina îi paște, uzina ajunse ca un hău fără fund, unde azvârleau banii cu lopata, convinși mereu că aveau să-i găsească sub înfățișarea unui lingou de aur, la fund. Fiecare nou sacrificiu îi înverșuna și mai mult.

La început, doamna Chanteau nu lua nicio sumă din sertarul scrinului fără s-o înștiințeze pe Pauline.

— Mititico, trebuie făcute plățile sâmbătă, vă mai trebuie trei mii de franci... Vrei să urci cu mine ca să alegem titlul pe care să-l vindem?

— Dar poți să-l alegi și singură, mătușă, răspundea fata.

— Nu, știi doar că nu fac nimic fără învoirea ta. Sunt banii tăi. Apoi doamna Chanteau renunță la ceremonia asta. Într-o seară,

Lazare îi mărturisi o datorie de care Pauline nu știa: cinci mii de franci cu care cumpăraseră țevi de cupru, care nici măcar nu fuseseră utilizate. Și cum mama și Pauline tocmai trecuseră pe la sertar, doamna Chanteau se întoarse singură, luă cele cinci mii de franci, îmboldită de deznădejdea fiului, făgăduindu-și să-i pună la loc odată cu primul câștig. Dar, începând din ziua aceea, spărtura era făcută, se obișnuiră, luă fără să mai numere. Dealtminteri, găsea că e jignitor, la vârsta ei, această veșnică supunere față de bunul plac al unei fete; și-i purtă pică. Doar aveau să-i înapoieze banii aceia; chiar dacă îi aparțineau, nu era un motiv să nu-și mai îngăduie niciun gest fără ca mai întâi să-i ceară îngăduința. De cum făcu spărtura aceea, doamna Chanteau nu mai cern să fie însoțită. Pauline simți ca o ușurare; deoarece, în ciuda sufletului ei bun, vizitele la scrin

Îi erau deosebit de neplăcute: judecata o înștiința de apropierea unei catastrofe, spiritul de economie și prudență al mamei ei se revolta în ea. La început se miră de tăcerea doamnei Chanteau, simțea doar că banii tot se duceau și că se lipseau de ea pur și simplu. Apoi preferă să se întâmple așa. Cel puțin vederea împuținării lor nu-i mai făcea rău. Între ele două de acum înainte nu mai avu loc decât un schimb rapid de priviri, la anumite ore: privirea fixă și îngrijorată a nepoatei, când ghicea un nou împrumut; privirea șovăitoare a mătușii, iritată că trebuia să-și întoarcă ochii. Era ca un grăunte de ură care germina.

Din nefericire, în anul acela Davoine fu declarat falit. Fuseseră preveniți de dezastru, cu toate astea lovitura fu pentru ei la fel de cumplită. Nu le mai rămânea decât renta de trei mii de franci. Tot ce izbutiră să smulgă din prăpăd, vreo douăsprezece mii de franci, fură numaidecât plasați, ceea ce le mai aduse o sumă de trei sute de franci pe lună. Așa se face că doamna Chanteau, de la a doua chenzină, trebui să ia cincizeci de franci din banii Paulinei: măcelarul din Verchemont aștepta să-i fie achitată nota, nu putea fi trimis îndărăt. Apoi avu nevoie de o sută de franci pentru un cazan de fiert leșia, până la sume de câte zece franci pentru cartofi și cincizeci de centime pentru pește. Ajunsesă să-l întrețină pe Lazare și uzina prin mici sume sustrase rușinos, de azi pe mâine; și decăzu și mai mult, luă pentru gologanii de coșniță, o copleșeau toate acele datorii ce trebuiau cârpite jalnic. Către sfârșitul lunii mai cu seamă, era văzută mereu dispărând discret și întorcându-se aproape numaidecât, cu mâna în buzunar, de unde se hotăra să scoată pentru câte-o factură, bănuț cu bănuț. Căpătase obiceiul, trăiau pe seama sertarului de la scrin, dusă de val, nemaiputându-se împotrivi. Totuși, obsedată de nevoia ce-o aducea mereu acolo, când scobora capacul, mobila scotea un strigăt ușor, care-o enerva. Ce mai hodorogă de sipet! Și unde mai pui că nu se învrednicise

niciodată să-și cumpere un birou al ei! Scrinul ăsta venerabil, care, ticsit cu o avere întreagă, adusese la început în casă o atmosferă de veselie și bogăție, o răscolea acum, era ca o cutie otrăvită, păstrătoare a tuturor nenorocirilor, lăsând nenorocirea să se scurgă prin crăpăturile ei.

Într-o seară, Pauline veni din curte strigând:

— Brutarul!... îi datorăm pâinea pe trei zile, doi franci și optzeci și cinci de centime.

Doamna Chanteau se scotoci.

— Trebuie să urc, zise ea.

— Lasă, spuse fata, neprevăzător, urc eu... Unde-ți ții banii?

— Nu, nu, n-ai să-i găsești... Sunt puși într-un loc...

Mătușa se bâlbâi și schimbară amândouă privirea aceea care făcea să le piară sângele din obraz. După o șovăială penibilă, doamna Chanteau urcă, simțind un fior rece de furie contenită, având certitudinea că nepoata știa unde se duce să ia cei doi franci și optzeci și cinci de centime. De ce oare pe vremuri o luase de-atâtea ori să-i arate banii cum dormeau în sertar? Vechea ei probitate indiscretă o scotea din sărite, micuța o urma probabil în închipuire, o vedea cum deschide, cum scotocește, cum închide. După ce cobori și-i plăti brutarului, mânia i se revărsă asupra fetei.

— Frumos mai arată rochia ta! De unde vii în halul ăsta? ... Aha! Ai scos apă pentru udatul grădinii. Las-o pe Véronique să-și vadă de treburile ei. Te murdărești dinadins, zău așa, parcă nu pricepi cât costă... Pensia ta nu-i chiar așa de mare, nu mai ajung s-o scot la capăt...

Și-o țină tot așa. Pauline, care la început încercase să se apere, o asculta acum fără să scoată un cuvânt, supărată. De la o vreme, mătușa o iubea din ce în ce mai puțin, simțea asta, fără putință de îndoială. Când rămase singură, numai cu Véronique, izbucni în plâns; iar slujnica începu să dea iama prin tigăi, ca să nu fie nevoită să țină partea

cuiva. Și-acum bodogănea împotriva fetei; dar în asprimea cuvintelor ei existau izbucniri de dreptate.

Sosi iarna, Lazare își pierdu curajul. Și de data asta înflăcărarea i se răcise, uzina îi stârnea repulsie și-l înspăimânta. În noiembrie îl cuprinsese panica, aflându-se din nou fără bani. Trecuse; prin alte încercări asemănătoare, dar asta îl înspăimânta de-a binelea, cuprins de desperare, învinuind până și știința. Ideea lui de-a exploata algele era prostească, degeaba ar fi perfecționat ei metodele, niciodată nu vor ajunge să smulgă naturii ceea ce ea nu voia să dea; și-l nimicea până și pe maestrul lui, ilustrul Herbelin care, având gentilețea să-și întrerupă o călătorie ca să viziteze uzina, rămăsese încurcat în fața aparatelor, prea mari poate, spunea el, ca să funcționeze cu regularitatea micilor aparate din cabinetul lui. Cu alte cuvinte, experiența părea eșuată, și adevărul e că, în reacțiile acelea bazate pe frig, nu găsiseră încă mijlocul să mențină temperatura scăzută și necesară, trebuitoare cristalizării corpurilor. E drept că Lazare scotea din alge o anumită cantitate de bromură de potasiu; dar cum pe urmă nu izbutea să izoleze îndeajuns ceilalți patru sau cinci compuși care constituiau deșeurile, exploatarea devenise un dezastru. Și asta îl îmbolnăvea, se declara învins. Seara în care doamna Chanteau și Pauline îl imploră să se calmeze, să încerce un ultim efort, avu loc o scenă dureroasă, fură rostite cuvinte jignitoare, răsunară plânsete, ușile se trântiră cu o asemenea violență, încât Chanteau, înspăimântat, tresărea la el în fotoliu.

— O să mă ucideți! strigă băiatul, răsucind cheia de două oii în urma lui, pradă unei deznădejdi de copil.

La prânz, a doua zi, aduse o foaie plină de cifre. Fuseseră mâncați până atunci aproape o sută de mii din cei o sută optzeci de mii de franci ai Paulinei. Era înțelept să mai continue? Totul avea să fie înghițit; și teama din ajun îi înspăimânta iarăși. Dealtfel, acum mama îi dădea dreptate;

niciodată nu-l contrazisese, îl iubea până și în greșelile lui. Numai Pauline mai încerca să discute. Cifra de o sută de mii îi dădea ameteți. Cum așa! aici ajunseseră, îi luase mai bine de jumătate din avere! Cei o sută de mii de franci aveau să fie pierduți de-a binelea, dacă refuza să lupte mai departe! Dar vorbi în zadar, în timp ce Véronique strângea masa. Apoi, ca să nu izbucnească în reproșuri, se duse să se încuie la ea în cameră, disperată.

După plecarea ei, se lăsase tăcerea, familia, încurcată, nu se mai ridica de la masă.

— Hotărât lucru, copila asta e zgârcită, e un cusur urât, spuse în cele din urmă mama. N-am niciun chef ca Lazare să se spetească muncind și să aibă tot felul de necazuri.

Tatăl îndrăzni să spună cu o voce timidă:

— Nu mi s-a spus că e vorba despre o asemenea sumă... O sută de mii de franci, Doamne! e cumplit.

— Ei și ce e cu o sută de mii de franci? îl întrerupse ea cu glasul ei rețezat, o să-i înapoiem... Dacă băiatul nostru o ia de nevastă, e el în stare să câștige o sută de mii de franci.

Numaidecât Lazare se ocupă cu lichidarea afacerilor. Boutigny îl îngrozise, prezentându-i în linii mari cât era de dezastruoasă situația. Datoria se ridica la aproape douăzeci de mii de franci. Când... văzu că asociatul său e hotărât să se retragă, spuse mai întâi că el însuși avea de gând să plece și să se stabilească în Algeria, unde îl aștepta o situație minunată. Apoi fu bucuros să preia uzina; dar părea că gândul ăsta îi face atâta silă, încurcă într-atât socotelile, încât sfârși prin a căpăta terenurile, clădirile, aparatele, în contul datoriei de douăzeci de mii de franci; și Lazare, în ultima clipă, socoti ca pe o victorie să mai smulgă de la el cinci mii de franci, rambursabili din trei în trei luni. Rămas stăpân, Boutigny vându instalațiile de aramă și amenaja clădirea pentru fabricarea pe scară largă a sodei obișnuite, fără nicio pretenție de cercetare științifică, utilizând din plin rutina metodelor cunoscute.

Pauline, rușinată de primul ei imbold de fată econoamă și prudentă, redevenise foarte veselă, foarte bună, ca și cum ar fi căutat să i se ierte o greșeală. De aceea, când Lazare aduse cele cinci bancnote, doamna Chanteau triumfă. Trebui ca Pauline să urce să le pună singură în sertar.

— Tot am recuperat cinci mii de franci, drăguțo... Sunt ai tăi, iată-i. Fiul meu n-a vrut să păstreze nimic, pentru toată osteneala pe care și-a dat-o.

De la o vreme, Chanteau se necăjea în jilțul lui de reumatic. Deși nu îndrăznea niciodată să nu-și pună semnătura pe vreun act, felul în care soția lui administra averea pupilei lor îl îngrijora. Suma de o sută de mii de franci îi răsunau mereu în urechi. Cum să umpli o asemenea spărtură, în ziua în care va trebui să dea socoteală? Și cel mai rău era că locțiitorul de tutore, Saccard acela, care făcea pe-atunci să vuiască Parisul cu speculațiile sale spectaculoase, își amintise de Pauline, după ce păruse s-o uite aproape opt ani. Acum scria, cerea noutăți, pomenea chiar să vină într-o bună zi la Bonneville, cu prilejul unei afaceri pe care-o avea la Cherbourg. Ce să-i răspundă, dacă cerea explicarea situației, după cum era îndreptățit s-o facă? Trezirea lui bruscă, după o indiferență atât de lungă, devenea amenințătoare.

Când Chanteau aduse în cele din urmă vorba despre asta față de soția sa, văzu că aceasta e muncită mai mult de curiozitate decât de îngrijorare. O clipă, intuise adevărul, gândindu-se că Saccard, în galopul milioanei sale, rămăsese poate fără niciun ban, și se gândea să-i fie încredințați banii Paulinei, pentru a-i înzecii. Apoi o luă razna, se întrebă dacă nu cumva chiar fata îi scrisese locțiitorului ei de tutore, minată de gândul răzbunării. Și cum presupunerea asta îl revolta pe soț, își închipui o poveste complicată, scrisori anonime trimise de fufa lui Boutigny, nemernica aceea pe care nu voiseră s-o primească la ei în casă și care-i făcea cu ou și cu oțet prin

dughenile din Verchemont și Arromanches.

— Puțin îmi pasă de ei, la urma urmei! spunea doamna Chanteau. Fata n-are încă optsprezece ani, e drept; dar n-am decât s-o mărit numaidecât cu Lazare, căsătoria emancipează, dând drepturi depline.

— Ești sigură? întrebă Chanteau.

— Te cred, chiar în dimineața asta am citit în Codul penal, într-adevăr, doamna Chanteau citea acum Codul penal! O mai frământau încă unele scrupule; căuta justificări; și-apoi întregul mecanism ascuns al unei captări legale o interesa, după ce-și terfelise onestitatea neîncetat, ceas de ceas, ispitită de suma aceea mare, ce zăcea acolo, lângă ea.

Altminteri, doamna Chanteau nu se hotăra să treacă la încheierea căsătoriei. După dezastrul cu banii, Pauline ar fi vrut să grăbească lucrurile: de ce să mai aștepte încă zece luni, până va împlini optsprezece ani? era mai bine să se sfârșească totul, nu voia ca Lazare să-și facă mai întâi o situație.. Îndrăzni și-i vorbi despre asta mătușii care, încurcată, născoci o minciună, după ce închise ușa, scoborî vocea, ca să-i mărturisească un necaz secret ce nu-i dădea pace fiului ei: Lazare avea o fire foarte delicată, ar suferi mult dacă s-ar căsători fără ca mai întâi să-i pună o întreagă avere la picioare, acum după ce compromisese propria ei avere. Fata o asculta cu uimire, neînțelegând rafinamentul ăsta romanesc; chiar de-ar fi fost foarte bogat și tot ar fi vrut să se mărite cu el, de vreme ce-l iubea; și, dealtfel, cât ar fi trebuit să aștepte? la nesfârșit, poate. Dar doamna Chanteau protesta, lua asupra-i să pună capăt acelui sentiment exagerat al onoarei, dacă lucrurile nu erau silite. La sfârșit, o puse pe Pauline să jure că va păstra tăcerea, căci se temea de-un gest necugetat, de plecarea de pe-o zi pe alta a băiatului, în clipa când i s-ar fi ghicit secretul, ar fi fost dezvăluit și s-ar fi vorbit despre el. Pauline, cuprinsă și ea de îngrijorare, se resemna să

aștepte și să tacă.

Între timp, când Chanteau era cuprins de teama intervenției lui Saccard, îi spunea nevastei:

— Dacă asta aranjează totul, însoară-i odată pe copiii ăștia.

— Nimic nu ne grăbește, primejdia nu bate la ușă.

— Dar de vreme ce tot va trebui s-o faci într-o zi... Presupun că nu te-ai răzgândit, nu? Ar muri de inimă rea.

— Oh! Ar muri de inimă rea... Atâta vreme cât un lucru nu e făcut, poți să nu-l faci, dacă vezi că înclină spre rău. Și-apoi ce? Au deplină libertate, o să vedem noi dacă ideea asta le convine la fel ca mai înainte.

Pauline și Lazare își reluaseră vechiul lor trai, ferecați în casă de vremea rea a unei ierni aspre. În prima săptămână Pauline îl văzu atât de trist, atât de rușinat de el însuși și atât de pornit împotriva vieții, încât îl îngrijii ca pe-un bolnav, cu menajamente nespuse; nutrea până și milă față de băiatul ăsta mare a cărui voință dăinuia atât de puțin, la care curajul aducea cu un acces nervos, ceea ce-i explica eșecurile; și puțin câte puțin căpăta asupra lui autoritatea muștrătoare a unei mame. La început, Lazare își ieși din fire, spuse că are de gând să se facă țăran, plănuind o groază de lucruri trăsnite, menite să-l îmbogățească rapid, rușinându-se de pâinea pe care o mânca, nevoind să fie nicio oră mai mult o povară pentru familie. Apoi, pe măsură ce zilele treceau, amina mereu pe mai târziu punerea în aplicare a ideilor lui, mulțumindu-se să-și schimbe în fiecare dimineață planurile care, din câteva salturi, trebuiau să-l poarte pe culmile fericirii și-ale bogăției. Pauline, speriată de confidențele mincinoase ale mătușii, îl bombarda la rândul ei: cine-l pune să-și spargă capul cu-atâtea gânduri? va căuta o situație în primăvară și-o va găsi numaidecât. Dar, până atunci, toți îl sileau să se odihnească. După o lună păru a-l fi domolit, Lazare căzând pradă unei trândăvii vagi, unei resemnări batjocoritoare la

adresa a ceea ce el numea „plictisurile existenței”.

Cu fiecare zi mai mult, Pauline simțea în el prezența unui necunoscut ce-o îngrijora și-o revolta. Fata regreta mâniile, patimile ce-l consumau prea repede, ca pe un foc de paie, văzând cum își bate joc de tot, făcându-se adeptul nimicniciei, pe care-o ridica în slăvi cu o voce ștearsă și acrită. În tihna acelei ierni, în ungherul acela uitat de Dumnezeu care era Bonneville, se trezeau parcă reminiscențe din vechile lui relații și lecturi de la Paris, din discuțiile purtate cu colegii. Pesimismul îl atinsese cu aripile lui, un pesimism prost asimilat, din care nu rămăsese decât niște butade geniale, poezia măreață și tenebroasă a lui Schopenhauer. Fata înțelegea prea bine că, sub învinuirile acelea aduse umanității, se afla mai cu seamă furia vărului ei de-a fi fost învins, dezastrul adus de experiența nefastă cu uzina. Dar nu putea pătrunde mai în adâncul cauzelor, protesta cu convingere când Lazare își relua vechea teorie, negând orice progres și proclamând inutilitatea finală a științei. Oare bruta aceea de Boutigny nu era pe» cale de-a se îmbogăți, fabricând sodă pentru comerț? atunci la ce bun să te ruinezi, căutând ceva mai ales, să desprinzi legi noi, de vreme ce empirismul câștiga partida? Și, de fiecare dată, pornea de aici, ca apoi să tragă concluzia cu buzele strâmbate de-un rictus amar că știința nu și-ar justifica o utilitate sigură decât în măsura în care ar găsi mijlocul de-a face să sară universul în aer dintr-o dată, cu ajutorul unui cartuș colosal. Apoi se perindau, însoțite de glume usturătoare, vicleniile Voinței, cea care e motorul lumii, ca și prostia oarbă a dorinței de a trăi. Viața însemna durere, și ajungea la morala fachirilor indieni, la eliberarea prin nimicire. Când Pauline îl auzea prefăcându-se că urăște de moarte acțiunea, când prevestea sinuciderea finală a popoarelor, prăbușindu-se toate în întunecime, refuzând zămisirea unor noi generații, în ziua când inteligența le va convinge de jocul idiot și crud pe care-l executau din voința

unei forțe necunoscute, se mânia căutând argumente, dar nefiind în stare să le găsească, neștiutoare de asemenea lucruri, pentru că nu avea, cum spunea Lazare, un cap metafizic. Refuza însă să se dea bătută, îl dădea dracului răspicat pe Schopenhauer, din care Lazare ar fi voit să-i citească unele pagini: un om care vorbea cu o răutate atroce despre femei! L-ar fi sugrumat, dacă n-ar fi avut atâta mărinimie încât măcar animalele să le iubească. Sănătoasă, veșnic cu capul sus și fericită din obișnuință și din speranța că ziua de mâine va aduce ceva mai bun, Pauline îi astupa gura, la rândul său, prin râsetele ei răsunătoare, înflorind de toată seva aceea viguroasă a tinereții.

— la te uită! striga ea, spui niște prostii... O să ne gândim la moarte când o să fim bătrâni.

Ideea morții, expediată cu-atâta veselie de Pauline, pe Lazare îl făcea de fiecare dată serios, și-i dădea o privire piezișă. De obicei schimba vorba, după ce murmură:

— Poți muri la orice vârstă.

Pauline înțelese în cele din urmă că moartea îl înspăimânta. Și-și amintea de strigătul lui plin de groază de pe vremuri, când privise la stele; iar acum vedea cum pălește la auzul anumitor cuvinte, tăcând ca și cum ar fi avut de ascuns un rău de nemărturisit; și pentru ea era o veșnică surpriză spaima aceea de neant a pesimistului care vorbea despre stingerea astrilor ca de niște lumânări în masacrul universal al ființelor. Răul venea de departe, fata nici măcar nu-i bănuia gravitatea. Pe măsură ce înainta în vârstă, Lazare vedea ivindu-se spectrul morții. Până la douăzeci de ani, abia dacă simțise o adiere rece, seara, la culcare. Acum, nu-și putea pune capul pe pernă, fără ca ideea neființei să nu-i înghețe fața. Cădea pradă insomniilor, nu se putea resemna în fața necesității aceleia fatale care-și desfășura dinainte-i imaginile» lugubre. Apoi, când adormea, răpus de oboseală, o tresărire îl făcea

uneori să se trezească, să sară în picioare, cu ochii măriți de spaimă. Simțea că i se frânge ceva înlăuntrul pieptului, credea că are să moară; și trebuia să aprindă lampa, aștepta să se trezească de-a binelea, ca să-și recapete oarecum calmul. Rămânea rușinat de pe urma acestei spaime: protest mai răsună implorarea acelei puteri pe care o nega, moștenirea aceea a slăbiciunii omenești strigând după ajutor, în clipa când lumea se sfârșea! Și totuși criza se repeta în fiecare seară, asemănătoare unei patimi rele, care-l măcina, în ciuda rațiunii. Și în timpul zilei, dealtfel, totul îi trezea același gând izvorât dintr-o scenă abia zărită, dintr-o lectură. Într-o seară, pe când Pauline îi citea ziarul unchiului, Lazare ieșise din încăpere, răscolit de fantezia unui scriitor care înfățișa cerul secolului XX plin de zborul baloanelor, plimbând călătorii de la un continent la altul: el n-avea să mai fie acolo, baloanele acelea pe care nu le va vedea. Vor dispărea, înghițite de neantul secolelor viitoare, al căror mers în afara ființei sale îl umplea de neliniște. Zadarnic demonstrau filosofii că nicio sclipire de viață nu se pierdea, eul său refuza violent să se sfârșească. În lupta aceasta, veselia îi pierise. Când Pauline îl privea neînțelegându-i totdeauna capriciile firii, în clipele când își ascundea rana cu o pudoare îngrijorată, îl compătimea, simțea nevoia să fie foarte bună și să-l facă fericit.

Își petreceau zilele lăncezind în odaia cea mare de la catul al doilea, printre alge, borcane, instrumente pe care Lazare n-avusese nici măcar puterea să le azvârle; și algele se sfărâmau, conținutul borcanelor se decolora, în vreme ce instrumentele se defectau, pline de praf. Se simțeau ca pierduți în dezordinea aceea, care le ținea de cald. Adesea, de dimineață până seara, aversele din decembrie băteau în olanele acoperișului, iar vântul din vest mugea ca o orgă, strecurându-se printre crăpăturile lemnăriei. Săptămâni întregi treceau fără o rază de soare, nu vedeau decât marea cenușie, o imensitate întunecată ce părea să înghită

pământul. Pauline, pentru a-și face de lucru în ceasurile acelea pustii, se amuza să claseze o colecție de floricele, strânsă în primăvară. La început, Lazare se plimba plictisit, mulțumindu-se să se uite cum lipește arborescentele acelea delicate, cu tonuri blânde de roșu și albastru, ca de acuarelă; apoi, bolnav de-atâta trândăvie, uitând de teoria inactivității pe care-o profera, dezgropase pianul de sub mormanul de aparate diforme și de eprubete murdare. Opt zile mai târziu, pasiunea pentru muzică pusese din nou stăpânire pe el pe de-a-ntregul. Era rana dintâi, însemnarea artistului ce s-ar fi putut depista la savant și la industriașul ratat. Într-o dimineață, în timp ce-și interpreta marșul Morții, ideea mării simfonii a Durerii pe care voia s-o scrie pe vremuri îl înflăcăra din nou. Tot restul i se părea prost, va păstra numai marșul, dar ce subiect! ce operă avea să facă! în care și-ar fi condensat filosofia. La început, viața s-ar fi înfiripat din capriciul egoist al unei forțe; pe urmă, ar veni iluzia fericirii, înșelăciunea existenței, în trăsături izbitoare, însoțirea unor îndrăgostiți, un măcel între soldați, un zeu ispășind pe o cruce; și veșnic strigătul răului ar urca, urletul fapturilor umane ar umple cerul, până la acordurile finale ale eliberării, cântec a cărui blândețe cerească ar exprima bucuria distrugerii universale. De-a doua zi se așternu pe lucru, izbind în clape, acoperind hârtia de liniuțe negre. Cum instrumentul se tânguia, din ce în ce mai slăbit, cânta el însuși notele, cu un bubuit de clopot. Niciodată până atunci o treabă nu-l absorbise într-atâta, uita de mese, îi spărgea urechile Paulinei, care, în bunătatea ei, găsea compoziția foarte fină și-i recopia cu mâna sa bucățile. De data asta dăduse lovitura, zămislise o capodoperă, era sigur.

Și totuși, până la urmă Lazare se calmă. Nu-i mai rămânea să scrie decât începutul, pentru care însă îi lipsea inspirația. Totul trebuia să se mai pârgue. Și fumă țigară după țigară cu partitura în față, întinsă toată pe masa cea

mare. Pauline, la rându-i, interpreta unele fraze, cu stângăcii de elevă. Și-atunci intimitatea dintre ei deveni periculoasă. Lazare nu mai avea mintea preocupată, nici fizicește nu mai era obosit de bătaia de cap pe care i-o dăduse uzina; și cum se afla închis în apropierea ei, fără vreo ocupație, cu sângele îmboldit de trândăveală, începu să simtă față de Pauline o afecțiune tot mai puternică. Era atât de veselă, atât de bună! Se devota cu-atâta veselie! Crezu la început că cedează unui simplu elan de grațitudine, unei sporiri a acelei afecțiuni frățești pe care i-o inspira din copilărie. Dar, puțin câte puțin dorința, ațipită până atunci, se trezi: în sfârșit vedea o femeie în fratele acela mai mic, ai cărui umeri frumos dezvoltăți îi atinsese de-atâtea ori, fără să se simtă tulburat de mirosul lor. Și începu să roșească la fel ca și Pauline când o atingea. Nu mai îndrăznea să se apropie, să se aplece în spatele ei ca să arunce o privire pe partiturile copiate de ea. Dacă mâinile li se întâlneau, începeau amândoi să se bâlbâie, cu răsuflarea găfâită, cu obraji ca flacăra. De atunci, petreceau după-amiezi întregi într-un soi de insatisfacție, din care ieșeau zdrobiți, frământați de nevoia nedeslușită a unei fericiri ce nu le era dată.

Uneori, ca să scape de-o asemenea încurcătură, în care se cufundau cu încântare, Pauline glumea, cu îndrăzneala ei plăcută de fecioară cunoscătoare:

— Ah! Nu ți-am spus? am visat că Schopenhauer al tău a aflat de căsătoria noastră acolo la el, pe cealaltă lume, și că a venit noaptea să ne tragă de picioare.

Lazare râdea silit. – Înțelegea prea bine că fata lua în râs veșnicele lui sfâșieri; dar o duioșie necuprinsă îl învăluia, măturând din cale ura ce-o resimțea față de dorința supraviețuirii.

— Fii cuminte, șoptea el, știi doar că te iubesc. Pauline își lua o înfățișare severă.

— Bagă de seamă! Îți întârzii vindecarea... Iar ai dat în

meteahna egoismului și a iluziei.

— Taci odată, cață afurisită!

Și o fugărea pîmprejurul mesei, în vreme ce Pauline continua să rostească frânturi de filosofie pesimistă cu o voce gravă de doctor al Sorbonei. Apoi, când o prindea, nu mai îndrăznea s-o țină ca pe vremuri în brațe și s-o cîupească drept pedeapsă.

Într-o zi, totuși, o fugări cu atîta înfocare, încât o prinse puternic de șolduri. Fata se prăpădea de răs. Lazare o înghesui în dulap, înnebunit s-o simtă zbătându-se.

— Ah, de data asta te-am prins... Spune, ce să-ți fac?

Fețele li se atingeau, fata râdea întruna, dar cu un răs stins.

— Nu, nu, lasă-mă, nu mai fac!

Lazare o sărută pătimaș pe gură. Camera începu să se rotească, li se părea că o pară arzătoare îi mîna cu sine în gol. Pauline cădea pe spate când, printr-un efort, se desprinse. Rămaseră stînjiți o clipă, roșii amîndoi, evitînd să se privească. Apoi Pauline se așeză ca să-și tragă sufletul și spuse, serioasă și supărată:

— M-a durut, Lazare.

Din ziua aceea, evită pînă și boarea călduță a răsuflării ei, pînă și atingerea rochiei. Gîndul unei greșeli prostești, a unei căderi grăbite, în spatele unei uși, îi revolta spiritul onest. În ciuda rezistenței instinctive a fetei, simțea că e la discreția lui, amețită de clocotul sîngelui de cum ar fi strîns-o în brațe, iubindu-l încât i s-ar fi dăruit pe de-a-ntregul, dacă i-ar fi cerut-o; și el voia să aibă înțelepciune pentru amîndoi, înțelegea că el ar fi marele vinovat într-o aventură a cărei primejdie numai experiența lui o putea prevedea. Dar dragostea-i sporea în această luptă susținută împotriva lui însuși. Totul îi sporise înfocarea, lipsa de ocupație din primele săptămîni, pretinsa lui renunțare, dezgustul de viață prin care răzbătea o dorință furibundă de-a trăi, de-a iubi, de-a umple plictisul orelor goale prin noi

suferințe. Iar muzica sfârșise prin a-l exalta, muzica ce-i înălța pe-amândoi în tărâmul viselor, pe aripile mereu mai cuprinzătoare ale ritmului. Și Lazare avu convingerea că nutrește o mare pasiune și se jură să-și cultive cu ajutorul ei geniul muzical. Nu mai încăpea nicio îndoială: avea să fie un muzician ilustru, căci era de-ajuns să se adape la izvorul propriului său suflet. Totul părea să se purifice, se prefăcea că-și adoră îngerul cel bun în genunchi; nici nu-i trecea prin minte c-ar putea grăbi căsătoria.

— Tine! Citește scrisoarea asta pe care am primit-o chiar acum, îi spuse într-o zi Chanteau, speriat, nevastei lui, care se întorcea din sat.

Era tot o scrisoare de la Saccard. Amenințătoare de astă dată. Din noiembrie scrisese mereu cerând o clarificare a situației; și cum soții Chanteau răspundeau cu ocolișuri, îi anunța, în sfârșit, că avea să prevină consiliul de familie de refuzul lor. Deși n-o recunoștea, doamna Chanteau era cuprinsă de-aceeași spaimă ca și soțul.

— Ticălosul, șopti ea după ce citi scrisoarea.

Se priviră în tăcere, cu fețele din care sângele pierise. Și parcă și auzeau, în atmosfera lăncedă din unica lor sufragerie, scandalul unui proces răsunător.

— Nu mai poți șovăi, reluă tatăl, mărit-o, de vreme ce căsătoria îi dă drept de emancipare.

Dar soluția asta părea s-o scârbească pe doamna Chanteau pe zi ce trecea. Își exprimă temerile. Cine știe dacă cei doi se potriveau? O pereche fericită de prieteni poate alcătui un menaj detestabil, în ultima vreme, spunea ea, multe amănunte supărătoare o izbiseră.

— Nu, vezi tu, ar fi rău să-i sacrificăm pentru tihna noastră. Să mai așteptăm... Și; de altminteri, de ce s-o mărităm acum, de vreme ce-a împlinit optsprezece ani luna trecută și putem cere emanciparea legală?

Își recăpăta încredere, urcă sus în căutarea Codului, pe care-l cercetară amândoi. Articolul 478 îi liniști, dar

rămaseră încurcați în fața articolului 480, unde se spune că trebuie să dai cont de tutelă în fața unui curator numit de către consiliul de familie. Desigur, toți membrii consiliului erau de partea ei, ar fi numit pe cine-ar fi vrut; numai că se punea chestiunea pe cine să aleagă, de unde să-l ia? Totul era să-l înlocuiască pe locțiitorul de tutore cu un curator complezent.

Deodată îi veni o idee.

— Ce zici de doctorul Cazenove, ei?... E oarecum confidentul nostru; n-o să refuze.

Chanteau încuviință, dând din cap. Dar se uita fix la nevastă-sa, un gând nu-i dădea pace.

— Și-atunci, întrebă el în cele din urmă, o să dai banii, vreau să spun ceea ce mai rămâne?

Doamna Chanteau nu răspunse numaidecât. Își plecase ochii, răsfoind Codul cu mâna tremurândă. Apoi zise cu o sforțare:

— Desigur, o să-i dau, va fi chiar o ușurare pentru noi. Vezi că de pe-acum suntem acuzați... Pe legea mea! ajungi să te îndoiești și de tine însuși și[^]aș da bucuroasă un franc ca să nu-i mai știu în seara asta că sunt la mine în scrin. Dealtminteri, tot ar fi trebuit să-i dăm.

Chiar de a doua zi, când doctorul Cazenove veni la Bonneville în vizita lui obișnuită de sâmbăta, doamna Chanteau îi vorbi de marele serviciu pe care-l așteptau din partea prieteniei lui. Îi dezvălui cum stau lucrurile, cum banii fuseseră înghițiți de eșecul cu uzina, fără ca vreodată consiliul de familie să fie consultat; apoi stăruia asupra căsătoriei proiectate, asupra legăturii de simpatie ce-i unea pe toți, și pe care scandalul unui proces avea s-o rupă.

Înainte de a-și făgădui ajutorul, doctorul Cazenove dori să stea de vorbă cu Pauline. De multă vreme simțea că e exploatată, că i se roade zestrea puțin câte puțin; dacă până atunci putuse să tacă din teama de-a nu o supăra, era de datoria lui s-o pună în gardă, acum când familia

Chanteau încerca s-o atragă de partea ei drept complice. Afacerea fu dezbătută în camera fetei. Mătușa asistă la prima parte a convorbirii; îl însoțise pe doctor pentru a spune că măritișul depindea acum de emanciparea legală, pentru că niciodată Lazare n-ar consimți să-și ia în căsătorie verișoara, atâta vreme cât ar putea fi învinuit că vrea să ascundă situația banilor. Apoi se retrase, prefăcându-se că nu încearcă să influențeze hotărârea celei pe care și începuse s-o numească fiica ei adorată. Numaidecât apoi, foarte emoționată, Pauline îl imploră pe doctor să le facă serviciul delicat a cărui trebuință fusese explicată. Acesta se înflăcăra și încercă să-i deschidă mintea: se spolia, renunța la orice sprijin, o înspăimânta chiar în privința viitorului: ruină completă, nrecunoștința, multe suferințe. Cu fiecare trăsătură de penel tot mai întunecată ce-o adăuga tabloului, fata protesta, refuza să asculte, se arăta cuprinsă de-o grabă înfrigurată de-a se sacrifica.

— Nu, nu mă veți face să regret. Sunt o avară, deși nu par, mi-e și-așa destul de greu să mă înfrânez... Să ia totul, le las tot restul, numai să mă iubească mai mult.

— Va să zică, din prietenie față de vărul dumitale te lași prădată?

Fata roși fără a-i răspunde.

— Și dacă, mai târziu, vărul dumitale n-o să te mai iubească?

Înspăimântată, Pauline îl privi. Ochii i se umplură de lacrimi mari, iar inima ei izbucni în acest strigăt al dragostei revoltate:

— O, nu! O, nu!... De ce-mi faceți atâta rău?

— Atunci doctorul Cazenove consimți. N-avea curajul să opereze inima aceea mărinimoasă, vindecând-o ue iluzia sentimentelor sale. Îndeajuns de repede existența avea să fie aspră.

Doamna Chanteau conduse campania cu o surprinzătoare abilitate de intrigantă. Bătălia aceea o

întinerea. Porni din nou la Paris, luând cu sine împuternicirile necesare. Repede, membrii Consiliului fură câștigați de partea ei; dealtfel, nu le pasase nicicând de misiunea ce-o aveau: aduceau cu ei indiferența ce le era obișnuită. Cei din ramura Quenu, verii Naudet, Liardin și Delorme erau de aceeași părere cu ea; iar dintre cele trei rude dinspre partea Lisei, nu avu să-i convingă decât pe Octave Mouret și pe ceilalți doi, Claude Lantier și Rambaud, aflat atunci la Marsilia și mulțumin-du-se să-i trimită consimțământul în scris. Le spusese tuturor o poveste înduioșătoare și încâlcită, afecțiunea batonului medic din Arromanches pentru Pauline, intenția pe care-o nutrea, pe cât își dădea seama, de a-și lăsa averea fetei, dacă i se îngăduia să se ocupe de ea. În ceea ce-l privește pe Saccard, cedă și el, după ce doamna Chanteau îl vizită de trei ori, dându-i o idee nemaipomenită, și anume să monopolizeze brânzeturile din Cotentin, mulțumită unui sistem nou de transport. Și emanciparea fu acordată de către consiliul de familie, curator fu numit fostul medic de marină Cazenove, în privința căruia judecătorul de pace primi cele mai mulțumitoare informații.

Cinsprezece zile după întoarcerea doamnei Chanteau la Bonneville, situația rentelor de către tutore fu dată cât se poate de simplu. Doctorul prânzise, întârziară ceva mai mult la masă, ca să comenteze ultimele noutăți din Caen, unde Lazare petrecuse o zi și-o noapte, pentru un proces cu care îl urmărea canalia aceea de Boutigny.

— Apropo, spuse tânărul, Louise trebuie să sosească săptămână viitoare... Nici n-am mai cunoscut-o, acum locuiește la tatăl ei și e de-o eleganță!... Oh, ce ne-am mai distrat!

Pauline îl privea, mirată de emoția fierbinte din vocea lui.

— Ascultați, fiindcă tot veni vorba de Louise, strigă doamna, Chanteau, am călătorit cu o doamnă din Caen care cunoaște familia Thibaudier. Nu mi-a venit să cred

când am auzit că Thibaudier îi dă fetei lui o dotă de o sută de mii de franci. Cu cei o sută de mii de la mama ei, micuța va avea două sute de mii... nu-i așa? două sute de mii, e de-a dreptul bogată!

— Ei, și? continuă Lazare, n-are nevoie de asta, e drăguță ca o păpușă... și-i așa de lipicioasă!

Ochii Paulinei se întunecaseră, un ușor tremur nervos îi agita buzele. Atunci, doctorul, care n-o slăbea din ochi, ridică păhărelul de rom pe care-l dădu peste cap:

— Nici măcar n-am ciocnit... Da, în sănătatea voastră, prieteni. Căsătorii-vă repede și faceți mulți copii.

Doamna Chanteau își întinse încetișor paharul, fără un zâmbet, pe când Chanteau, căruia îi erau oprite băuturile alcoolice, se mulțumea să dea din cap, cu un aer aprobator. Lazare însă o apucă pe Pauline de mână, într-un gest încântător de părăsire de sine, ceea ce fu de ajuns ca să aducă în obrajii fetei tot sângele din inimă. Oare nu era ea îngerul cel bun, așa cum îi spunea, patima veșnic deschisă din care avea să curgă sângele geniului său? Fata îi răspunse la strânsoare. Ciocniră cu toții.

— Să ajungeți la o sută de ani, continuă doctorul, care avea teoria că la o sută de ani ești în floarea vieții.

Fu rândul lui Lazare să pălească. Cifra aceea rostită de doctor îl străbătu ca un fior, îi evoca vremurile în care avea să nu mai fie și față de care teama cea veșnică veghea în adâncul ființei sale. Ce-avea să se-aleagă de el peste o sută de ani? Ce necunoscut avea să bea pe locul acela, în fața mesei aceleia? Goli păhăruțul ducându-l la gură cu mâna tremurătoare, în timp ce Pauline, care-i luase cealaltă mână, o strângea din nou, matern, ca și cum ar fi. Văzut trecând pe fața aceea lividă răsuflarea înghețată a neființei.

După o tăcere, doamna Chanteau spuse cu gravitate:

— Și-acum, dacă am pune capăt treburilor?

Hotărâse că vor semna la ea în odaie: era mai solemn. De când lua salicilat, Chanteau mergea mai bine. Urcă în

spatele nevastei, ținându-se de balustradă; și, cum Lazare zicea c-ar vrea să se ducă să fumeze o țigară pe terasă, îl strigă, cerându-i să fie prezent, măcar din bunăvoință. Doctorul și Pauline trecuseră primii. Mathieu, mirat de procesiunea aceea, îi urmă.

— Dar sâcâitor mai e și câinele ăsta, vrea să se vâre peste tot după tine! strigă doamna Chanteau, când dădu să închidă ușa. Hai, intră, nu vreau să zgârâi la ușă... Aici, nimeni n-o să ne deranjeze... Vedeți, totul e pregătit.

Într-adevăr, o călimară și niște pene se aflau pe gheridon. Camera avea aerul stătut, tăcerea aceea funerară a încăperilor în care se pătrunde rar. Numai Minouche își ducea veacul acolo, trândăvind zile întregi, când putea să se strecoare pe ușă, dimineața. Tocmai dormea înfundată în pilotă, și înălță capul, surprinsă de năvălirea aceea, privind cu ochii ei verzi.

— Luați loc, luați loc, repeta Chanteau.

Și-atunci lucrurile fură repede puse la punct. Doamna Chanteau se prefăcea că dispare, lăsându-și soțul să joace rolul pe care din ajun îl tot pusese să-l repete. Ca să se conformeze legii, acesta, cu zece zile mai înainte, îi dăduse socoteală Paulinei, asistată de doctor, de felul în care se achitase de însărcinarea de tutore, socotelile alcătuind un caiet gros, rețetele de-o parte, cheltuielile de cealaltă parte; totul fusese scăzut, nu numai pensia pupilei, ci și cheltuielile pentru alcătuirea actelor, călătoriile la Caen și Paris. Nu mai era vorba, așadar, decât de acceptarea cheltuielilor de către cei de față. Dar Cazenove, luându-și misiunea de curator în serios, voi să ridice o contestație în legătură cu afacerile uzinei; și-l sili pe Chanteau să intre într-anumite detalii. Pauline se uita la doctor un un aer rugător. La ce bun? ea însăși ajutase la adunarea acelor socoteli, pe care mătușa le scrisese după sistemul englezesc cel mai delicat.

În timpul ăsta Minouche se așezase în mijlocul pilotei, ca

să vadă mai bine lucrurile ciudate ce se întâmplau. Mathieu, după ce-și lungise cuminte capul lui mare la marginea covorului, se așezase pe spate, bucurându-se că se lăfăie în lână adevărată, caldă; și se freca, se rostogolea, scoțând scâncete fericite.

— Lazare, fă-l să tacă! zise în cele din urmă doamna Chanteau, pierzându-și răbdarea. Nu ne mai putem auzi.

Stând în picioare, în fața ferestrei, tânărul urmărea în depărtare o pânză albă, ca să-și ascundă încurcătura. Îi era rușine, ascultându-și tatăl, care tocmai dădea amănunte despre sumele înghițite în dezastrul de la uzină.

— Taci, Mathieu, zise, întinzând piciorul spre el.

Câinele crezu că-i trage o palmă în joacă peste pânțe, ceea ce-i plăcea nespun, așa încât scânci și mai tare. Din fericire, nu mai rămâneau de pus decât semnaturile. Pauline, dintr-o trăsătură de condei, se grăbi să aprobe totul. Apoi, doctorul, fără tragere de inimă, tăie hârtia timbrată cu o parafă uriașă. O tăcere stânjenitoare se lăsă.

— Activul, reluă doamna Chanteau, e așadar de șaptezeci și cinci de mii două sute zece franci și treizeci de centime... Am să-i dau banii ăștia Paulinei.

Și se îndreptă spre scrin, al cărui capac scoase scârțâitul acela înfundat, care-o emoționase de-atâtea ori. Dar în clipa aceea doamna Chanteau era solemnă, deschise sertarul și văzură copertile cele vechi ale registrului; erau aceleași, cu vine verzi și pătate de grăsime; numai că se subțiaseră, titlurile, împutinate, nu mai umflau până la refuz învelitoarea de piele.

— Nu, nu! strigă Pauline, păstrează-i mătușă.

Doamna Chanteau se formaliza:

— Am dat seamă de situația socotelilor, trebuie să dăm și banii... E averea ta. Ți-amintești ce-am spus acum opt ani, când i-am pus aici? Nu vrem să oprim nicio centimă.

Scoase titlurile, o sili pe fată să le numere. Cei șaptezeci și cinci de mii de franci alcătuiau un pachet aurit,

bancnotele îndoite erau învelite într-o bucată de ziar, completând restul.

— Dar unde să-i pun? întreba Pauline, căreia mânguirea sumei aceleia mari îi aducea roșeață în obraji.

— Închide-i la tine în comodă, răspunse mătușa. Ești destul de mare ca să-ți păzești banii. Eu nici măcar nu vreau să-i mai văd. Ia te uită! dacă te încurcă, dă-i Minouchei, care se uită la tine.

Familia Chanteau ieșise din încurcătură, bucuria le revenea. Lazare, ușurat, se juca cu câinele, îl făcea să-și prindă coada, cu spinarea răsucită, învârtindu-se la nesfârșit ca o sfârlează, în timp ce doctorul Cazenove își lua în primire rolul de curator, îi făgăduia Paulinei să-i încaseze rentele, să-i indice plasamente.

În chiar aceeași clipă, jos la ea în bucătărie, Véronique trântea oalele. Urcase, auzise despre ce cifră era vorba, lipindu-și urechea de ușă. De câteva săptămâni, sentimentul ascuns de simpatie pentru fată alunga ultimele rămășițe de antipatie.

— I-au mâncat jumătate, zău așa! bodogănea ea furioasă. Nu, nu-i lucru curat... Te cred că nu era cazul să pice pe capul nostru: da ăsta nu-i un motiv s-o lași goală, goluță... Asta-i, eu sunt de partea dreptății, până la urmă o să-mi fie dragă fata asta!

IV

În sâmbăta aceea, rând Louise, care sosea să-și petreacă două luni la familia Chanteau descinse pe terasă, găsi întreaga familie adunată acolo. Ziua era pe sfârșite, o zi de august, foarte călduroasă, primenită de briza mării. Abatele Horteur se afla și el, jucând dame cu Chanteau; doamna Chanteau, așezată lângă ei, broda o batistă. Câțiva pași mai încolo, Pauline stătea dinaintea unei bănci de

piatră pe care așezase patru ștregari din sat, două fete și doi băieți.

— Cum așa? Ai și venit? strigă doamna Chanteau. Tocmai îmi împătuream lucrul ca să-ți ies în întâmpinare, la răscruce.

Louise explică veselă că moș Malivoire o adusese ca vântul. Se simțea bine, nu voi nici măcar să-și schimbe rochia; și, în timp ce nașa ei se duse să se îngrijească de odaia în care avea să stea, Louise se mulțumi să-și agate pălăria de ivărul unui oblon. Îi sărutase pe toți, apoi veni spre Pauline, o apucă de mijloc, râzând, foarte tandră.

— Dar uită-te la mine!... Am crescut, nu-i așa?... Știi, am nouăsprezece ani bătuți pe muchie, sunt o fată bătrână...

Se opri, apoi adăugă repede.

— Apropo, te felicit... O, nu mai face pe proasta, mi s-a spus că va fi luna viitoare.

Pauline îi răspunse la mângâieri cu un aer grav și tandru, de soră mai mare, deși era cu un an și jumătate mai mică decât ea. O roșeață ușoară îi coloră obrajii, era vorba de căsătoria ei cu Lazare.

— Dar nu, nu-i adevărat, te asigur, răspunse ea. N-am fixat nimic, e vorba numai de toamna asta.

Într-adevăr, încolțită, doamna Chanteau vorbise de toamna aceea, în ciuda faptului că ideea îi displăcea, lucru de care tinerii începură a-și da seama. Invoca vechiul pretext, ar fi preferat, după cum spunea, ca fiul ei să aibă mai întâi o situație.

— Bine, începu Louise, umbli cu ascunzișuri. În fine, voi fi printre cei poftiți, nu-i așa?... Și Lazare unde e?

Chanteau, pe care abatele îl bătuse, îi dădu răspunsul:

— Cum, nu te-ai întâlnit cu el, Louise? Ne ziceam adineauri că o să sosiți împreună. Da, e la Bayeux, cu o intervenție pe lângă subprefect. Dar se întoarce în seara asta, ceva mai târziu, poate.

Și începu iar să joace:

— Eu deschid, dragă abate... Știi, o să căpătăm noi până la urmă țăruii ăia faimoși, căci departamentul nu poate să ne refuze o subvenție.

Lazare era pasionat de-o nouă aventură. În timpul mareelor violente din martie, marea luase încă două case din Bonneville. Puțin câte puțin, măcinându-i-se plaja îngustă de prundiș, satul era amenințat să fie zdrobit definitiv de faleză, dacă oamenii nu se hotărau să-l protejeze prin lucrări serioase. Dar cu cele treizeci de dărăpănături ale lui prezenta un interes atât de mic, încât Chanteau, în calitate de primar, zadarnic atrăgea atenția vreme de zece ani subprefectului asupra situației desperate a locuitorilor. În cele din urmă, Lazare, împins de Pauline, a cărei dorință era să-l vadă făcând ceva, concepuse planul unui întreg sistem de țăruiși, și de estacade care urmau să stăvilească marea. Numai că pentru asta trebuiau fonduri, vreo douăsprezece mii de franci pe puțin.

— Pe ăsta ți-l suflu, dragă prietene, spuse preotul, luându-i un pion.

Apoi dădu bucuros amănunte despre vechiul Bonneville.

— Bătrânii spun că pe vremuri se afla o fermă chiar jos, la poalele bisericii, la un kilometru de locul unde e plaja acum. Sunt mai bine de cinci sute de ani de când marea înghite casele... E groaznic, oamenii de pe aici ispășesc din tată în fiu.

Între timp, Pauline se întorsese la banca unde cei patru puști așteptau, murdari, zdrențăroși, cu gura căscată.

— Cine sunt ăștia? o întreabă Louise, fără a îndrăzni să se apropie prea mult.

— Sunt micuții mei prieteni, răspunse ea.

Acum faptele ei bune se răsfrângeau asupra întregului ținut, îi iubea din instinct pe cei săraci, nu se simțea dezgustată de starea lor jalnică, împingea milostenia până la a vindeca picioarele bolnave ale găinilor, vârandu-le în scândurele, și la a pune seara, afară, blide cu supă pentru

pisicile fără stăpân. Simțea veșnic nevoia să-i ajute pe cei în suferință, grija și bucuria de-a le ușura viața. Iar săracii veneau la mâinile ei întinse așa cum vrăbiile se reped la ferestruicile deschise ale hambarelor. Tot Bonneville-ul, mâna aceea de pescari, roși de rele și hărțuiți de furia mării, se ducea sus, la domnișoara, cum îi spuneau. Dar ei îi plăceau mai cu seamă copiii, micuții cu pantalonii zdrențuiți, prin care li se vedea pielea roză, fetițele palide, care nu mâncau pe săturate, sorbind din ochi tartinele date de ea. Și părinții, șmecheri, îi speculau slăbiciunea, trimițându-i progeniturile cele mai jalnic îmbrăcate, cele mai firave, ca s-o înduioșeze și mai mult.

— După cum vezi, zise Pauline râzând, am ziua mea de primire ca o doamnă, sâmbăta. Primesc vizite... Și tu, Gonin cea mititică, fii bună și nu-l mai ciupi pe vlăjganul ăsta de Houtelard! Mă supăr dacă nu sunteți cuminți... Să menținem ordinea.

Și împărțirea începu. Îi brufțuia și-i muștruluia ca o mamă. Primul pe care-l chemă fu Houtelard, un băiat de zece ani, cu fața gălbejită, cu înfățișare întunecată, pământie. Își arată piciorul, avea la genunchi o zgaibă prelungă, și taică-su îl trimisese la domnișoara să-l dea cu ceva. Pauline procura pentru tot satul arnică și apă sedativă. Pasiunea de-a vindeca bolile o făcuse ca, puțin câte puțin, să cumpere o adevărată farmacie din care nu lipsea nimic și de care era mândră. După ce-l pansa pe copil, scoborî vocea și-i dădu amănunte Louisei.

— Draga mea, alde Houtelard sunt oameni bogați, sunt cei mai bogați pescari din Bonneville. Știi tu, barca aceea mare a lor e... Numai că sunt de-o zgârcenie înspăimântătoare, duc o viață de câine, într-o murdărie de nespus. Și ce-i mai rău e că tatăl, după ce și-a ucis nevasta în bățai, s-a însurat cu slujnica, o femeie afurisită, mai rea decât el. Și-acum, amândoi, îl ucid în bățai pe nefericitul ăsta.

Și, fără a băga de seamă repulsia neliniștită a prietenei, vorbi iar tare.

— E rândul tău, mititico... Ai băut toată chinina din sticlă?

Era fata lui Prouane, țârcovnicul. Ai fi zis că e Sfânta Tereza pe când era copil, plină toată de scrofule, slabă și neastâmpărată, cu niște ochi bulbucăți, ce-i ieșeau afară din cap, și unde isteria pâlpâia încă de la vârstă aceea. Avea unsprezece ani și-abia dacă părea de șapte.

— Da, domnișoară, bâlbâi fetița, am băut.

— Mincinoaso! strigă preotul, fără să-și ridice ochii de pe tablă. Ieri seară taică-tu tot mai mirosea a vin.

Dintr-o dată Pauline se supără. Familia Prouane n-avea barcă proprie, aduna crabi, scoici și trăia din pescuitul creveților. Dar, mulțumită slujbei de țârcovnic a tatălui, nu le-ar fi lipsit pâinea de la masă în nicio zi, dacă n-ar fi fost patima băutului. Tatăl și mama erau găsiți zăcând pe jos, pe lângă uși, trăsniți de calvados, cumplitul rachiu normand, în timp ce micuța trecea peste ei, ca să le scurgă paharele. Când le lipsea calvadosul, Prouane bea soluția de chinină a fetiței.

— Și eu, care-mi dau osteneala s-o prepar! zicea Pauline. Ascultă, am să țin eu sticla aici, și vii la mine să bei în fiecare după-amiază, la ora cinci... Și-am să-ți dau și-un pic de carne crudă, tocată, așa spune doctorul.

Apoi sosi rândul băiatului celui mare, de doisprezece ani, al familiei Cuche, un ștregar deșirat, slab, precoc. Acestuia, Pauline îi dădu o pâine, o fiertură și o monedă de cinci franci. Nici povestea lui nu era din cele plăcute. După ce apa le luase casa, Cuche își lăsase nevasta și trăsesese în casa unei verișoare; iar nevastă-sa, adăpostită într-un punct de vamă ce cădea în ruine, se culca cu tot satul, în ciuda urâteniei ei respingătoare. Era plătită în natură, uneori i se dădeau și trei bănuți. Băiatul, care vedea toate astea, crăpa de foame. Dar o lua la fugă cu o sprinteneală de căprioară, când era vorba să fie luat din cloaca aceea.

Louise întoarse capul, cu un aer stingherit, în timp ce Pauline îi povestea toate astea, fără nicio jenă. Crescută liber, dădea dovadă de curajul liniștit al carității față de mizeriile omenești, știa totul și vorbea despre tot cu franchețea inocenței. Cealaltă, dimpotrivă, după ce învățase timp de zece ani la un internat, roșea la imaginile pe care cuvintele i le trezeau în minte, răvășită de visele ce-o chinaseră în dormitor. Erau lucruri la care te gândeai, dar despre care nu se cădea deloc să vorbești.

— Uite, continuă Pauline, micuța care-a mai rămas, blondina asta de nouă ani, atât de drăgălașă și de roză, e fiica familiei Gonin, cea în care ticălosul de Cuche și-a găsit adăpost... Soții Gonin, foarte înstăriți, aveau o barcă; dar tatăl a paralizat de picioare, boală frecventă în satele de prin părțile astea; și Cuche, simplu matelot la început, a ajuns curând stăpânul bărcii și-al femeii. Acum, cea la care ticălosul de Cuche și-a găsit adăpost... Soții Gonin, trece nopțile și zilele pe marginea unei vechi lăzi de cărbune; în timp ce matelotul și verișoara s-au instalat în pat, în aceeași odaie... Așa că mă ocup de copil. Nenorocirea e că primește scatoalce rătăcite, fără să mai punem la socoteală faptul că e foarte dezghețată și că vede unele lucruri...

Se opri, o întrebă pe fetiță:

— Cum mai merg lucrurile la voi acasă?

Copila urmărise din ochi cele spuse de Pauline cu glas scăzut. Fața ei frumușică de fetiță precoce râdea viclean la amănuntele pe care le ghicea.

— Iar l-au bătut, răspunse fără a se opri din râs. În noaptea asta mama s-a sculat și-a luat un lemn... Ah, domnișoară, ce bine-ai face dacă i-ai da un pic de vin, căci au pus un ulcior în fața lăzii, strigând că n-are decât să crape.

Louise avu un gest de revoltă. Ce lume îngrozitoare! Și prietena ei se interesa de ororile astea! Era cu puțință ca, în apropierea unui oraș atât de mare cum e Caen, să existe o

fundătură de sat unde oamenii să trăiască astfel, ca niște adevărați sălbatici? Pentru că numai sălbaticii puteau jigni astfel toate legile divine și umane.

— Nu, draga mea, șopti Louise așezându-se lângă Chanteau, mi-ajunge, m-am săturat de micuții tăi prieteni! ... Marea n-are decât să-i măture, nu eu am să le plâng de milă!

Abatele bătuse. Strigă:

— Sodoma și Gomora!... Sunt douăzeci de ani de când le tot spun unde o s-ajungă. Cu atât mai rău pentru ei!

— Am cerut înființarea unei școli, spuse Chanteau, necăjit că-și vede partida compromisă. Dar nu sunt destui de numeroși, iar copiii lor trebuie să se ducă la Verchemont; și ori nu merg la școală, ori hoinăresc de-a lungul drumului.

Pauline îi privea, surprinsă. Dacă nenorociții ar fi fost curați, n-ar mai fi avut nevoie să fie curățați. Răul și lipsurile mergeau mână în mână, nu simțea niciun fel de silă față de suferință, chiar atunci când părea rezultatul. Viciului. Cu un gest larg, se mulțumi să arate cât de îngăduitoare îi era caritatea. Și-i făgădui micuței Gonin să se ducă să-l vadă pe tatăl ei, când Véronique se ivi, împingând dinainte-i altă fetiță.,

— Poftim, domnișoară, uite încă una!

Aceasta, foarte micuță, de vreo cinci ani cel mult, era numai zdrențe, cu fața roșie, cu părul ca o claie. Și numaidecât, cu îndrăzneala aceea nemaipomenită a celor versați în cerșetoria la drumul mare, începu să geamă:

— Fie-vă milă!... Bietul meu tată și-a rupt un picior...

— E fata lui Tourmal, nu-i așa? o întrebă Pauline pe slujnică. Dar preotul își ieși din fire.

— Ah, ticăloasa! Nu-i dați crezare, sunt douăzeci și cinci de ani de când taică-su și-a rupt piciorul... O familie de hoți, nu trăiesc decât din pungășii! Tatăl îi ajută pe contrabandiști, mama pradă holdele pe la Verchemont, bunicul se duce noaptea să adune stridiile de la

Roqueboise, în parcul statului... Și vedeți ce-au făcut din copilul lor: o cerșetoare, o hoată pe care-o trimit pe la oameni ca să șterpelească tot ce găsește... Uitați-o cum trage cu ochiul la tabachera mea.

Într-adevăr, ochii vioi ai copilei, după ce scotociseră prin colțurile terasei, se aprinseseră, pentru o clipă, de-o flăcăruie, la vederea vechii tabachere a preotului. Dar nu-i pierea îndrăzneala, și repetă, ca și cum preotul n-ar fi dat în vileag totul.

— Piciorul rupt... Dați-mi ceva, buna mea domnișoară.

De data asta Louise începu să râdă, într-atât avortoana aceea de cinci ani, la fel de coruptă ca tatăl și ca mama ei, i se părea nostimă. Pauline rămăsese gravă, scoase portofelul și luă o nouă monedă de cinci franci.

— Ascultă, îi zise ea, am să-ți dau tot pe-atâta în fiecare sâmbătă, dacă aflu ca n-ai mai bătut drumurile în timpul săptămânii.

— Ascundeți tacâmurile! mai strigă abatele Horteur. O să vi le fure.

Dar Pauline, fără să răspundă, expedie copiii, care plecară târându-și încălțărilor, zicând „mulțumim frumos” și „Dumnezeu să vă răsplătească!” în acest timp, doamna Chanteau, care fusese să vadă dacă totul era pregătit în odaia Louisei, o certa încet pe Véronique. Era îngrozitor, și slujnica aducea acum cerșetoarele! Ca și cum domnișoara n-ar fi adus destui în casă! O ceată de păduchi care o sugeau și-și băteau joc de ea. Desigur, banii erau ai ei, avea toată libertatea să-i irosească după plac; dar, zău așa, era imoral să încurajezi astfel viciul. Doamna Chanteau o auzise cum îi făgăduise cinci franci în fiecare sâmbătă micuței Tormal. Alți douăzeci de franci pe lună! Satrap să fi fost, și tot nu ți-ar fi ajuns averea.

— Știi că nu-mi place s-o văd pe-aici pe hoata asta, îi spuse Pauline. Chiar dacă acum ești stăpână pe banii tăi, nu te pot lăsa să te ruinezi atât de prosteste. Am o

responsabilitate morală... Da, să te ruinezi, drăguțo, și încă mai repede decât crezi!

Véronique, care plecase în bucătărie, furioasă de musturarea doamnei, se ivi strigând în gura mare:

— A venit măcelarul... Vrea să i se achite nota, patruzeci și șase de franci și zece centime.

O mare încurcătură o opri pe doamna Chanteau din perorație. Se scotoci, păru mirată. Apoi, cu glas scăzut o întreabă pe Pauline:

— Ia spune, ai de-ajuns la tine?... N-am mărunț, ar trebui să urc până sus. Ne socotim noi.

Pauline o urmă pe slujnică, să plătească măcelarului. De când ținea banii la ea în comodă, aceeași comedie începea mereu, de fiecare dată când cineva prezenta o factură. Era o exploatare reglementată, prin sume mici și continui, și care părea foarte firească. Mătușa nu se mai ostenea nici măcar să ia din grămadă: cerea numai, lăsând-o pe fată să se jecmănească ea singură. La început ținuseră socoteala, i se înapoiau câte zece, câte cincisprezece franci; apoi socotelile se încurcaseră așa de tare, încât nu. Mai spuneau decât că se vor socoti mai târziu, la vremea căsătoriei; ceea ce nu-i împiedica, la fiecare întâi al lunii, să încaseze cu regularitate pensia, pe care o ridicaseră la nouăzeci de franci.

— Joacă după cum îi cântă banii dumitale, bodogăni Véronique pe coridor. De-aș fi fost eu, aș fi trimis-o să aducă banii ei!... Cum de-o rabdă Cel-de-Sus să te jupoaie așa?!

Când Pauline se întoarse cu factura achitată, pe care i-o dădu mătușii, preotul se bucura zgomotos. Îl bătuse pe Chanteau; hotărât lucru, acesta n-avea să câștige nicio partidă. Soarele scăpata, razele lui piezișe împurpurau marea, care urca, tălăzuindu-și apele domol. Și Louise, cu privirile pierdute, zâmbea acestei bucurii necuprinse a zării.

— Iat-o pe Louissette pierdută în nori, zise doamna

Chanteau. Ei, Louissette, am spus slujnicei să-ți urce valiza... Și de data asta suntem vecine!

Lazare nu se întoarse decât a doua zi. După vizita pe care i-o făcuse subprefectului din Bayeux, luase hotărârea să se ducă la Caen, să-l vadă și pe prefect. Și, deși nu aducea cu sine subvenția necesară, era în schimb convins că măcar suma de douăsprezece mii de franci avea să fie votată de Consiliul general. Prefectul îl condusesese până la ușă, angajându-se prin promisiuni categorice: nu putea lăsa Bonneville-ul așa, la voia întâmplării, administrația era gata să sprijine zelul locuitorilor comunei. Numai că Lazare era disperat la gândul întârzierilor de tot felul, și cea mai mică amânare în realizarea uneia din dorințele sale devenea pentru el o adevărată tortură.

— Pe cuvântul meu, strigă el, dacă aș avea cele douăsprezece mii de franci, aș prefera să le pun de la mine, până una alta... Și chiar, pentru o primă experiență, nici n-ar fi nevoie de-o asemenea sumă... Și-o să vedeți ce mai necazuri după ce vor vota subvenția! O să ne pomenim pe capul nostru cu toți inginerii din departament. În timp ce, dac-am începe fără ei, n-ar avea încotro și se vor pleca în fața rezultatelor... Sunt sigur pe proiectul meu. Prefectul, căruia i l-am explicat pe scurt, a fost încântat cât de ieftin și simplu e.

Speranța de-a învinge marea îl înfrigura. Îi era ciudă pe ea de când o învinuia pe tăcute de ruina lui, în povestea cu algele. Chiar dacă n-o blestema sus și tare, trăia cu ideea ca într-o bună zi să se răzbune. Și ce răzbunare mai plăcută decât s-o oprească în opera ei oarbă de distrugere, să-i strige ca un adevărat stăpân: „N-o să mergi mai departe!” În această acțiune intra, în afară de măreția luptei, și o oarecare filantropie, ceea ce-l exalta de-a binelea. Când doamna Chanteau îl văzuse pierzându-și zile întregi cu tăiatul țărușilor, cu nasul vârat în tratate de mecanică, își amintise, tremurând, de bunic, de dulgherul întreprinzător

și încurcă-lume, a cărui operă inutilă dormea într-o lădiță cu geamuri! Oare bătrânul avea să renască, pentru a desăvârși ruina familiei? Apoi se lăsase convinsă de fiul ei adorat. Dacă reușea, și-avea să reușească fără doar și poate, ar fi fost, în sfârșit, primul pas, o acțiune frumoasă, o operă dezinteresată ce l-ar fi pus în lumină; de aici s-ar fi putut îndrepta încotro ar fi vrut, ar fi ținut pe-atât de sus pe cât l-ar fi mânat ambiția. Din ziua aceea, toată casa nu se gândea la altceva decât la umilirea mării, s-o înlănțuie la poalele terasei, într-o ascultare de câine bătut.

Proiectul lui Lazare era, dealtfel, așa cum el însuși o spunea, de-o mare simplitate. Era vorba de niște țărugi masivi, înfipti în nisip, acoperiți, de scânduri, și în spatele cărora prundișul adus de mare ar fi format ca un soi de zid inexpugnabil, de care aveau apoi să se spargă valurile: marea însăși lua asupra-i însărcinarea de-a înălța reducta ce-avea s-o oprească. Alți țărugi și bârne lungi, sprijinite de contraforți, ar fi alcătuit un prim baraj în depărtare, înaintea zidurilor de pietriș, completând sistemul de apărare. În sfârșit, s-ar fi putut, dacă aveau fondurile necesare, construi și vreo două-trei estacade masive, câteva planșeuri mari, susținute de șarpante, a căror masă compactă ar fi stăvilit până și mareele cele mai puternice. Lazare găsisese ideea sub forma ei rudimentară în *Manualul dulgherului desăvârșit*, o bucoavă cu planșe naive, cumpărată, desigur, pe vremuri, de bunic; dar avea să perfecționeze ideea aceea, avea să-i aducă îmbunătățiri considerabile, avea să studieze teoria forțelor, rezistența materialelor, se arăta mai cu seamă foarte mândru de o asamblare nouă, de o anumită înclinare a țărugilor, care, după părerea lui, ar fi făcut reușita neîndoielnică.

Și de data asta Pauline manifestase interes față de studiile lui. Ca și băiatul, și ea se arăta curioasă față de unele experiențe ce-o puneau față în față cu necunoscutul. Numai, că, ceva mai calculată, nu-și mai făcea iluzii asupra

unor eșecuri posibile. Când vedea marea cum urcă, cum mătură pământul cu tăvălugii ei, privea cu îndoială la jucăriile pe care Lazare le construise, șiruri întregi de țărui, de pari, de estacade în miniatură. Odaia cea mare era acum plină de toate astea.

Într-o noapte, fata rămase până târziu să se uite pe fereastră. De două zile, vărul spunea că va arde totul; într-o seară, la masă, strigase că o va șterge în Australia, de vreme ce nu se găsea loc pentru el în Franța. Și se gândea la lucrurile astea, în timp ce fluxul, ajuns la cota maximă, bătea Bonneville-ul din adâncul tenebrelor. Fiece izbitură o zguduia, părându-i-se că aude, la intervale regulate, vaierul celor jalnici luați de apă. Și-atunci lupta pe care dragostea de arginți tot o mai ducea cu bunătatea ajunse de neîndurat. Închise fereastra, nu mai voi să asculte. Dar loviturile îndepărtate o clătinară până și în pat. De ce să nu încerce imposibilul? Ce importanță aveau banii aceia azvârliți în apă, dacă exista o singură șansă de-a salva satul? Și adormi spre ziuă, gândindu-se la bucuria vărului, scăpat de tristețea cea neagră, dar aflat, poate, în sfârșit, pe drumul cel adevărat, fericit datorită ei, datorându-i totul!

A doua zi, îl strigă, înainte de-a coborî. Pauline râdea.

— Nu știi? Am visat că ți-am împrumutat cele douăsprezece mii de franci.

Lazare se supără, refuză violent.

— Vrei să mă duc și să nu mă mai întorc niciodată?... Nu, mi-ajunge cu uzina. Mi-e o rușine de-mi vine să mor, chiar dacă nu-ți spun nimic despre asta.

După două ore accepta, îi strângea mâinile cu o efuziune pătimașă. Nu era vorba decât de un împrumut; nu risca nimic în privința banilor, deoarece votul subvenției de către Consiliul general era ca și sigur, mai cu seamă în fața unor lucrări începute. Și, chiar din seara aceea, îl chemară pe dulgherul din Arromanches. Purtară discuții interminabile, avură loc plimbări de-a lungul coastelor, se certară cu

strășnicie în privința devizelor. Casa întreagă își pierduse capul.

Dar cel mai rău se supăraseră doamna Chanteau, auzind de împrumutul celor douăsprezece mii de franci. Lazare, uimit, nu pricepea nimic. Mama sa îl copleșea cu argumente bizare: desigur, Pauline le împrumuta când și când sume mici; dar și de data asta o să creadă că fără ea nu s-ar fi făcut nimic, ar fi putui foarte bine să-i ceară tatălui Louisei să le deschidă un credit. Nici chiar Louise, care avea o dotă de două sute de mii de franci, nu făcea atâtea mofturi când era vorba de averea ei. Cifra de două sute de mii de franci revenea întruna pe buzele doamnei Chanteau; și părea a nutri un dispreț iritat împotriva resturilor celeilalte averi, cea care se topise în scrin și continua să se topească în comodă.

Chanteau, montat de nevastă-sa, se prefăcu și el contrariat. Pauline simți o mare supărare; chiar prăpădindu-și banii, simțea că e mai puțin iubită decât pe vremuri; simțea în preajmă ca un fel de pică, a cărei cauză nu și-o putea explica și care creștea din zi în zi. Cât privește doctorul Cazanove, și el bodogănea, când, așa, de formă, îl consulta; dar era nevoit să spună „da” pentru toate sumele împrumutate, și mici și mari. Misiunea lui de curator rămânea iluzorie, se simțea dezarmat în casa asta unde era primit ca un vechi prieten. În ziua în care i se vorbi despre împrumutul celor douăsprezece mii de franci, renunță la orice responsabilitate.

— Draga mea copilă, îi zise Paulinei luând-o deoparte, nu mai vreau să fiu complicele dumitale. Nu mă mai consulta, ruinează-te după pofta inimii... Știi bine că niciodată n-o să rezist rugăminților pe care mi le-ai face; și, zău așa, mă mustră conștiința după aceea, mă simt mânjit sufletește... Mai bine să nu știu ceea ce nu încuviințez.

Pauline îl privea foarte emoționată. Apoi spuse, după o tăcere:

— Îți mulțumesc, bunul meu doctor... Dar nu așa e mai înțelept? De vreme ce asta mă face fericită!

Doctorul îi luase mâinile, strângându-i-le patern, cu o emoție tristă.

— Da, dacă asta te face fericită... Bine, nenorocirea se cumpără la fel de scump uneori.

Firește, în înflăcărea acestei bătliei duse împotriva mării, Lazare abandonase muzica. O ploaie fină de praf se așternuse pe pian, partitura mării lui Simfonii zăcea iar în fundul unui sertar, mulțumită Paulinei, care adunase foile până și de pe sub mobile. Dealtfel, unele bucăți nu-l mai satisfăceau, de pildă, blândețea cerească a nimicirii totale, redată prin mijloacele comune ale mișcării unui vals, ar fi poate exprimată mai bine printr-un tempo de marș foarte lent. Într-o seară declarase că va lua totul de la capăt când va avea timp. Și flacăra dorinței, starea aceea de insatisfacție provocată de prezența continuă a fetei părea să se fi dus odată cu înfrigurarea geniului. Era o capodoperă amânată pentru vremuri mai bune, o mare pasiune amânată și ea, pe care o putea da în urmă sau înainte, ca pe un ceas. Din nou se purta cu verișoara lui ca și cu o veche prietenă, ca și cu soția legitimă, care i s-ar fi dat în clipa când ar fi deschis brațele. Din aprilie, nu mai erau atât de fericiți, vântul le răcorea căldura obrajilor. Odaia cea mare rămânea goală, amândoi umblau pe plaja plină de pietre de la Bonneville, studiind punctele în care palisadele și țăruii trebuiau să fie instalați. Uneori, umblând cu picioarele prin apa rece, se întorceau obosiți și puri, ca în zilele depărtate ale copilăriei.

Când Pauline, ca să-l tachineze, cânta faimosul marș al Morții, Lazare striga:

— Taci odată!... Ce mai glume!

Chiar în scara când sosi dulgherul, Chanteau fu apucat de o criză de reumatism. Acum, crizele îl apucau în fiecare lună; salicilatul, după ce le atenuase efectul, părea acum să

le facă și mai violente. Și Pauline se pomeni ținută vreme de cincisprezece zile dinaintea patului unchiului. Lazare, ocupat cu studierea plajei, începu s-o ia cu el pe Louise, ca s-o îndepărteze de bolnav, ale cărui strigăte o speriau. Cum ocupa odaia de oaspeți, aflată deasupra odăii lui Chanteau, ca să poată dormi trebuia să-și astupe urechile, să-și vâre capul sub perne. Afară era iar zâmbitoare, fermecată de plimbare, uitând de bietul bolnav care urla.

Au fost două săptămâni încântătoare. Tânărul își privise la început tânăra tovarășă cu uimire. Era cu totul diferită de cealaltă; țipa când un crab îi atingea botina, se temea atât de mult de apă, încât credea că se îneacă dacă trebuia să sară peste o baltă. Pietrele îi răneau picioarele micuțe, nu-și părăsea niciodată umbrela, nici mânușile, lungi până la coate, veșnic înspăimântată ca soarele să nu-i ardă niciun petec din pielea atât de delicată. Apoi, după uimirea de la început, Lazare s-a lăsat sedus de drăgălășeniile acelea stârnite de teamă, de slăbiciunea ei, veșnic gata să-i ceară protecția. Fata asta nu numai că mirosea a aer curat, dar îl îmbăta cu mireasma ei blândă de heliotrop; și, în sfârșit, nu mai era un băiețandru care mergea alături, în pas cu el, era o femeie, ale cărei brațe, abia întrevăzându-se la o răbufnire de vânt, făcea să-i bată sângele în vine. Totuși, era mai puțin frumoasă decât cealaltă,) mai în vârstă și cu fața de pe acum palidă; dar avea un farmec unduos, minutele ei suple erau fără apărare, întreaga-i făptură cochetă te făcea să întrezărești făgăduieli de fericire. I se părea că o descoperă atunci, nu mai recunoștea în ea pe fetița slăbuță de altădată. Era cu puțință ca anii nesfârșiți de internat să fi plămădit fata aceea atât de tulburătoare, chemând cu atâta insistență bărbatul în virginitatea ei, purtând în adâncul ochilor limpezi minciuna educației primite? Și căpăta pentru ea puțin câte puțin un gust ciudat, o pasiune perversă, în care vechea prietenie de pe timpul copilăriei se prefăcea în rafinament senzual.

Când Pauline putu să părăsească odaia unchiului și începu să-l însoțească pe Lazare, simți numaidecât că între acesta și Louise exista un suflu nou, priviri, râsete pe care nu le înțelegea. Cereau explicații de ce se amuzau atâta, pe când ea nu găsea nimic de râs. În primele zile avu o atitudine maternă, socotindu-i niște nebunatacii fără minte, pe care o nimica toată îi amuză. Dar curând deveni tristă, fiecă plimbare păru s-o obosească. Deși nu se plângea deloc; vorbea de niște veșnice migrene; apoi, când vărul o sfătuia să nu iasă din casă, se supăra, nu-l părăsea o clipă, nici chiar în casă. Într-o noapte, către ora două, cum încă nu se culcase, ocupat să isprăvească un plan, deschise ușa odăii, mirat că aude pași; și surpriza îi spori, când o văzu pe Pauline, numai în jupon, fără lumină, aplecată peste balustradă, atentă la zgomotele din odăile de dedesubt. Spuse că și ei i se păruse că aude gemete. Dar minciuna asta îi împurpura obrazii, roși și Lazare, cuprins de-o îndoială. De atunci, fără altă explicație, între ei exista o supărare. El întorcea capul, găsea că e ridicolă să tot facă mutre așa, pentru niște copilării, în vreme ce ea, din ce în ce mai supărată, nu-l lăsa o clipă singur cu Louise, pândindu-le cele mai neînsemnate gesturi, bolnavă, seara, la ea în odaie, dacă îi văzuse vorbindu-și. În șoaptă, la întoarcerea de pe plajă.

Lucrările înaintau. O echipă de dulgheri, după ce țintuiseră dulapi pe un rând de țărui, isprăveau de bătut în pământ cel dintâi par. Era dealtfel o simplă încercare, deoarece se grăbeau să preîntâmpine un flux puternic; dacă piesele de lemn rezistau, aveau să completeze sistemul de apărare. Din nefericire, vremea era groaznică. Aversele se năpusteau fără oprire, toată suflarea din Bonneville venea, udându-se până la piele, să vadă cum sunt înfiți țăruii cu ajutorul unui mai. În sfârșit, în dimineața zilei în care așteptau fluxul cel mare, un cer ca de cerneală întuneca marea; și, încă de la ora opt, ploaia

spori în intensitate, înecând orizontul într-o ceață glacială. A fost o adevărată lovitură, deoarece plănuiseră să meargă să asiste cu toată familia la victoria dulapilor și-a bânelor sub asaltul mareei celei mari.

Doamna Chanteau hotărî să rămână lângă soțul ei, care era încă foarte suferind. Și se străduiră din răputeri s-o oprească pe Pauline, pe care de-o săptămână o durea în gât: avea un guturai ușor și făcea puțină febră în fiecare seară. Dar fata respinse toate sfaturile lor prudente, voi să se ducă pe plajă, de vreme ce Lazare și Louise se duceau. Și Louise asta, părea atât de delicată și veșnic gata să leșine, dar de îndată ce făgăduiala unei plăceri îi dădea ghes, căpăta o forță surprinzătoare.

Toți trei porniră așadar după masa de prânz. O răbufnire a vântului măturase norii; răsete de triumf salutară această bucurie neașteptată. Cerul avea spărturi senine atât de întinse, străbătute încă de unele zdrențe negre, încât fetele se încăpățânară să nu-și ia decât umbrelele de soare. Numai Lazare luă o umbrelă de ploaie. Dealtfel, era răspunzător de sănătatea lor, le-ar fi găsit el un adăpost, dacă aversele se porneau iar.

Pauline și Louise mergeau înainte. Dar de cum ajunseră la panta abruptă ce scobora spre Bonneville, aceasta din urmă păru să alunece pe pământul desfundat și Lazare alergă la ea, se oferă s-o susțină. Pauline fu nevoită să-i urmeze. Bucuria de la început îi pierise, privirile ei bănuitoare vedeau cum cotul vărului atingea într-o veșnică mângâiere talia Louisei. Curând, nu mai văzu decât atingerea aceea, totul dispăru, și plaja pe care pescarii din sat așteptau cu un aer batjocoritor, și marea care se umfla, și parul alb de spumă. În zare, se lărgea o bară întunecată, un nor aducător de furtună ce năvălea în galop.

— La naiba, spuse Lazare întorcându-se, iar o să toarne... Dar ploaia o să ne dea răgaz să vedem, și-o să ne adăpostim în față, la Houtelard.

Fluxul, care primea vântul din față, venea cu o încetineală enervantă. Desigur, vântul împiedica dezlănțuirea apelor în toată puterea lor, așa cum fusese anunțat. Nimeni însă nu părăsea plaja. Parul, pe jumătate cufundat în apă, rezista din plin, spinteca valurile, iar apa, astfel domolită, se revărsa apoi în clocot până la picioarele spectatorilor. Dar adevăratul triumf a fost rezistența victorioasă a țărășilor. Cu fiecă val care-i acoperea, cărând pietrișul din larg, se azeau apoi pietricelele căzând și adunându-se de partea cealaltă a scândurilor, ca și cum s-ar fi descărcat brusc o căruță plină cu pietriș, și zidul acela pe cale de-a se construi însemna un succes, realizarea stăvilărilor făgăduit.

— V-am spus eu! strigă Lazare. Acum n-aveți decât să vă bateți joc cât poțiți!

Lângă el, Prouane, care nu se trezise din beție de trei zile, clătina din cap și bâlbâia:

— Da' să vedem cum o să fie când o sufla vântul dinspre apă! Ceilalți pescari tăceau. Dar, după cum Houtelard și Cuche strâmbau din gură, era limpede că nu prea aveau încredere în toate manevrele alea. Și-apoi, marea aceea care-i strivea, n-ar fi vrut s-o vadă învinsă de flușturaticul ăla de burghez. O să râdă ei în voie în ziua când apa o să-i ia grinzile ca pe niște paie. N-avea decât să măture tot satul, dar de distrat tot o să se distreze.

Dintr-o dată, băierile cerului se rupseră. Picături mari începură să cadă din norul acela livid, care se înstăpânise pe trei sferturi din cer.

— Nu-i nimic, să mai așteptăm încă puțin, spunea Lazare întruna, entuziasmat. Vedeți, vedeți, niciun țărăș nu se clintește!

Deschisese umbrela deasupra creștetului Louisei. Și fata, ca o turturea friguroasă, se strângea și mai mult la pieptul lui. Iar Pauline, uitată, îi privea întruna, pradă unei furii cumplite, părându-i-se că privește în față căldura

îmbrățișării lor. Ploaia se prefăcuse într-un adevărat potop. Lazare se întoarse dintr-o dată.

— Ce-i cu tine? Ai înnebunit?... Deschide-ți măcar umbrela de soare.

Pauline stătea ca o stană de piatră, neclintită sub revărsarea potopului, de care părea a nu-și da seama. Răspunse cu o voce răgușită:

— Lasă-mă-n pace, mă simt foarte bine.

— Oh, Lazare, te rog, spunea Louise deznădăjduită, silește-o să vină... încăpem toți trei.

Dar Pauline nu se ostenea nici măcar să refuze, zăvorită într-o încăpățănare sălbatică. Se simțea bine, de ce-o deranjau? Și, când Lazare, ajuns la capătul rugăminților, zise:

— E o prostie, să fugim la Houtelard!

Pauline răspunse cu asprime:

— Fugiți unde poftiți... Doar am venit să vedem, așa că eu rămân să văd.

Pescarii fugiseră. Numai Pauline rămânea nemișcată, sub revărsarea apei, uitându-se la bârne, pe care valurile le acoperise în întregime. Spectacolul ăsta părea s-o absoarbă cu totul, în ciuda apei împrășcate într-o pulbere fină și care îneca acum totul, o pulbere cenușie ce urca dinspre mare și era ciuruită de ploaie. Rochia ei șiroind toată căpătă la umeri și la brațe pete mari, negre. Și nu consimți să plece decât atunci când vântul dinspre vest împrăstie norul.

Toți trei se întoarseră în tăcere. Niciun cuvânt despre întâmplarea aceea nu-i fu spus nici unchiului, nici mătușii. Pauline se dusesse repede să se schimbe, în timp ce Lazare povestea despre reușita deplină a experienței. Seara, la masă, Pauline avu un nou acces, de febră; dar spunea că n-o doare nimic, în ciuda chinului vădit cu care înghițea fiecare îmbucătură. În cele din urmă o repezi pe Louise, care se arăta îngrijorată, cu aerul ei tandru, întrebând-o întruna cum se simte.

— Zău așa, devine insuportabilă cu firea asta urâtă, murmurase doamna Chanteau în spatele ei. De-ți vine să nu-i mai spui nicio vorbă.

În noaptea aceea, cam pe la unu, Lazare fu trezit la auzul unei tuse înfundate și de-o uscăciune atât de dureroasă, încât se sculă în șezut, ca să asculte. Se gândi mai întâi la mama sa; apoi, cum stătea tot cu urechea la pândă, căderea bruscă a unui trup ce zgudui podeaua îl făcu să sară din pat și să se îmbrace la repezeală. Nu putea fi decât Pauline, trupul părea să se fi prăbușit în spatele peretelui subțire al culoarului. Cu degetele tremurătoare, Lazare rupea chibriturile. În sfârșit, putu să iasă cu sfeșnicul și avu surpriza să găsească ușa din față deschisă. Căzută de-a curmezișul peste prag, pe-o parte, Pauline stătea acolo, în cămașă, cu picioarele și brațele goale.

— Ce s-a întâmplat? strigă el, ai alunecat?

Gândul că și de data asta fata dădea târcoale, tot ca să spioneze, îl fulgeră o clipă. Dar nu răspundea, nu mișca, și o văzu ca moartă, cu ochii închiși. Fără îndoială, în clipa când pornise să ceară ajutor amețea o făcuse să cadă pe jos.

— Pauline, răspunde-mi, te implor... Unde te doare?

Lazare se aplecase, îi lumină fața. Foarte aprinsă, fața Paulinei părea să ardă de-o febră mare. Sentimentul instinctiv de jenă care-l făcea să șovăie în fața goliciunii aceleia de fecioară, neîndrăznind s-o ia în brațe ca s-o ducă în pat, lăsa numaidecât loc îngrijorării frățești. Nici nu-și mai dădea seama cât e de goală, o apucă de șolduri și de coapse, fără a avea măcar conștiința acelei cărni de femeie ce atinge pieptul lui de bărbat. Și, după ce-o culcă în pat, o întreba iar, fără să-i treacă prin minte să tragă așternutul peste ea.

— Doamne! Spune ceva... Te-ai rănit, poate?

Zguduitura o făcu să deschidă ochii. Dar tot nu vorbea, îl privea fix; și, cum o sili să-i răspundă, duse în sfârșit, mâna la gât.

— Gâtul te doare?

Atunci, cu o voce schimbată, şuierătoare, rosti răguşit, cu greu:

— Nu mă forţa să vorbesc, te rog... îmi face foarte rău.

Şi fu numaidecât cuprinsă de un acces de tuse, tuşea aceea înfundată pe care o auzise de la el din odaie. Faţa i se învineţi, durerea era atât de puternică, încât ochii i se umplură de boabe mari de lacrimi. Îşi cuprinse cu amândouă mâinile capul îndurerat, unde izbeau ciocanele unei cefalalgii îngrozitoare.

— Azi te-ai căptuşit cu asta, bâigui Lazare, pierzându-se cu firea. Cuminte a fost ce-ai făcut, aşa bolnavă cum erai!

Dar tăcu, întâlnindu-i din nou privirile rugătoare. Cu o mână tremurătoare, fata căuta cuverturile. Lazare o înveli până la bărbie.

— Vrei să deschizi gura, ca să văd?

Abia dacă putu să descleşteze fălcile. Lazare apropie flacăra lumânării, văzu cu greutate fundul gâtului, lucitor, uscat, de un roşu-aprins. Era, desigur, o anghina. Dar febra aceea cumplită, durerile acelea de cap groaznice îl speriau în privinţa naturii acelei anghine. Faţa bolnavei exprima senzaţia de ştrangulare cu atâta groază, încât din clipa aceea lui Lazare îi fu o teamă cumplită să n-o vadă sufocându-se acolo, de faţă cu el. Nu mai putea să înghită, fiecă mişcare de deglutiţie îi zguduia întreg trupul. Un nou acces de tuse o făcu să-şi piardă iar cunoştinţa. Şi Lazare se zăpăci de-a binelea, alergă şi zgâlţâi uşa slujnicei, bătând cu pumnii în ea.

— Véronique! Véronique! Scoală-te!... Pauline moare.

Când Véronique, înspăimântată şi aproape dezbrăcată, intră în odaia domnişoarei, îl găsi pe Lazare înjurând şi plimbându-se furios prin mijlocul odăii.

— Ce sat nenorocit! Poţi să crapi ca un câine... Trebuie să umbli mai bine de două leghe ca să chemi pe cineva în ajutor!

Se îndreptă spre slujnică.

— Încearcă să trimiți pe cineva, să-l aducă pe doctor numaidecât!

Véronique se apropie de pat, se uită la bolnavă, impresionată că o vede atât de roșie, îngrozită în afecțiunea ei crescândă pentru copila aceea, pe care la început o urâse de moarte.

— Mă duc chiar eu, spuse ea simplu. Așa, o să vină mai repede... Doamna poate, la nevoie, să aprindă focul la bucătărie.

Și, somnoroasă, își puse niște cizme grosolane, se înfășură într-un șal; apoi, după ce-și preveni stăpâna, când coborî, porni cu pași mari de-a lungul drumului noroiu. Bătea ora două la biserică, noaptea era atât de întunecoasă, încât se împiedica în grămezile de pietre.

— Dar ce are? întrebă doamna Chanteau când urcă.

Lazare abia dacă răspunse. Răscolise totul în dulap, ca să dea de vechile lui cărți de medicină; și, aplecat dinaintea comodei, răsfoia paginile cu degetele tremurătoare, încercând să-și amintească despre cursurile de altădată. Dar totul se amesteca, se încâlcea, răsfoia întruna la tabla de materii, nemaigăsind nimic.

— Desigur, nu-i decât o migrenă puternică, repeta doamna Chanteau, care se așezase. Cel mai bine ar fi s-o lăsăm să doarmă.

Atunci Lazare izbucni:

— O migrenă! o migrenă!... Ascultă, mamă, mă enervezi tot stând liniștită aici. Coboară și pune apă la încălzit.

— N-are rost s-o deranjăm pe Louise, nu-i așa? mai întrebă ea.

— Da, da, n-are niciun rost... N-am nevoie de ajutorul nimănui. Am să chem eu.

Când rămase singur, se duse și luă mâna Paulinei ca să-i numere pulsațiile. Erau o sută cincisprezece pe minut. Și simți cum mâna aceea încinsă strânge îndelung mâna sa.

Fata, ale cărei pleoape grele stăteau închise, puneă în strângerea aceea mulțumire și iertare. Chiar dacă nu putea zâmbi, voi să-i dea de înțeles că auzise, că era adânc mișcată să-l știe acolo, singur cu ea, nemaigândindu-se la alta. De obicei suferința îl îngrozea, la cea mai neînsemnată indispoziție a alor săi fugea, nu-i plăcea să îngrijească bolnavii, atât de puțin stăpân pe nervii lui, spunea el, încât se temea să nu izbucnească în hohote de plâns. Iată de ce Pauline avu o surpriză plină de recunoștință văzându-l cum i se devotază. Nici el n-ar fi putut să spună ce înfrigurare îl susținea pentru a-i ușura suferința, ce nevoie de-a se încrede numai și numai în el. Patima arzătoare a mâinii aceleia micuțe îl răscoli, voi să-i dea curaj.

— Nu-i nimic, draga mea. Îl aștept pe Cazenove... Și nu care cumva să te sperii.

Fata rămase cu ochii închiși, și abia putu să murmure:

— Oh, nu mi-e teamă... Dar te sâcâi, și asta mă supără.

Apoi, aproape șoptit, spuse dintr-o răsuflare:

— Mă ierți, nu-i așa?... M-am purtat urât astăzi.

Lazare se aplecase s-o sărute pe frunte, ca și cum i-ar fi fost soție. Și se îndepărtă, căci lacrimile îl sufocau. Îi veni ideea să prepare cel puțin o poțiune calmantă, până la venirea doctorului. Micuța farmacie a fetei se afla acolo, într-un dulăpior. Atâta că se temea să nu facă vreo greșeală, o întrebă despre conținutul flacoanelor, puse în cele din urmă câteva picături de morfină într-un pahar de apă îndulcită. Când bolnava înghițea o lingură, durerea era atât de pătrunzătoare, încât Lazare șovăia de fiecare dată dacă să-i mai dea încă una. Și asta a fost tot, nu se simțea în stare să încerce mai mult. Așteptarea aceea deveni îngrozitoare. Când nu mai era în stare să vadă cum se chinuie și simțea cum i se moaie picioarele stând acolo, în fața patului, deschidea iar cărțile, crezând că va da în sfârșit de descrierea cazului și de remediul potrivit. Să fi fost o anghina difterică? dar nu văzuse pielea cojindu-se în

nișele amigdalelor; și se înverșuna să citească descrierea și tratarea anghinei difterice, pierzând șirul frazelor acelor lungi, al căror înțeles îi scăpa, pierzându-și timpul să buchisească amănunte inutile, ca un copil care învață pe dinafară o lecție neclară. Apoi, un suspin al fetei îl aducea lângă pat, înfiorându-se, cu capul zumzăind de termeni științifici, a căror alcătuire aspră îi sporea îngrijorarea.

— Ce se mai aude? întrebă doamna Chanteau, care urcase încetișor.

— Tot la fel, răspunse Lazare.

Apoi își ieși din fire:

— E înspăimântător doctorul ăsta... Poți să-ți dai și iar să-ți dai sufletul până vine.

Ușile rămăseseră deschise și Mathieu, care dormea sub masa din bucătărie, urcase scara, mânat de obiceiul lui de a-i urma pe cei ai casei prin toate odăile unde se duceau. Labele lui groase scoteau, târșându-se pe jos, zgomotul unor vechi pâslari de lână. Părea foarte înveselit de activitatea aceea nocturnă și voi să sară lângă Pauline, apoi începu să se învârtă în jurul cozii, ca un dobitoc neștiutor de supărarea stăpânilor. Și Lazare, scos din sărite de bucuria aceea nepotrivită, îi trase un picior.

— Marș de-aici, că te omor!... Nu vezi, nerodule!

Câinele, impresionat că fusese bătut, adulmecând aerul ca și cum ar fi înțeles dintr-o dată, se duse cu umilință să se culce sub pat. Dar brutalitatea asta o indignă pe doamna Chanteau. Fără să mai aștepte, coborî la bucătărie, zicând pe un ton rece:

— Când poftești... Apa se înfierbântă numaidecât.

Lazare o auzi bodogănind, în timp ce cobora scările, că era revoltător să lovești astfel un animal, că până la urmă o s-o bată și pe ea, dacă mai rămânea acolo. Și el care, de obicei, se tira în genunchi în fața mamei, făcu în spatele ei un gest de nespusă iritare. În fiecare clipă, se ducea să arunce o privire spre Pauline. Și văzu cum, istovită de febră,

fata părea ca fără viață; și nu mai venea dinspre ea, în liniștea înfiorată a camerei, decât hârâitul răsuflării ce părea să se preschimbe într-un horcăit de muribundă, îl cuprinse iar teama, o teamă necugetată, absurdă: fata avea cu siguranță să se sufoce, dacă nu-i venea cu nimic în ajutor. Mergea dintr-un capăt într-altul al odăii, se uita întruna la pendulă. Abia era ora trei, Véronique nu ajunsese încă acasă la doctor. Și-o urmărea de-a lungul drumului din Arromanches, prin beznă: trecuse de pădurea de stejari, ajungea la punte, câștiga cinci minute scoborând coasta tot într-o fugă. Și-atunci, o nevoie violentă de-a ști îl împinse să deschidă fereastra, cu toate că nu putea desluși nimic în hăul acela tenebros. O singură lumină ardea în capătul Bonneville-ului, desigur lanterna vreunui pescar ce pornea pe mare. Totul era de-o tristețe lugubră, o părăsire necuprinsă în care i se părea că simte prăvălindu-se și stingându-se orice viață. Închise fereastra, apoi o deschise iar, ca s-o închidă numaidecât la loc. În cele din urmă nu mai avut noțiunea timpului, se miră auzind cum bate de ora trei. Acum, doctorul poruncise să se înhame calul, cabrioleta gonia pe drum, spărgând întunericul cu ochiul ei galben. Și Lazare era atât de năucit de nerăbdare, în fața sufocării tot mai puternice a bolnavei, încât se trezi ca într-o tresărire când, pe la patru, un zgomot iute de pași se auzi dinspre scară.

— În sfârșit, dumneata! strigă el.

Doctorul Cazenove ceru numaidecât să se aprindă încă o luminare, ca s-o examineze pe Pauline. Lazare ținea o luminare, în timp ce Véronique, ciufulită de vânt, noroită până la brâu, o apropia pe cealaltă de căpătâiul patului. Doamna Chanteau se uita. Bolnava, pe jumătate adormită, nu putu deschide gura fără să geamă. După ce-o culcă binișor la loc, doctorul, foarte îngrijorat în clipa când intrase în odaie, înainta spre mijlocul încăperii, ceva mai liniștit.

— Véronique asta m-a speriat, nu glumă! șopti el. După

lucrurile abracadabrante pe care mi le spunea, credeam că e vorba de-o otrăvire... După cum vedeți, îmi burdușisem buzunarele cu doftoricele.

— E o anghina, nu-i așa? întrebă Lazare.

— Da, o simplă anghina... Nu-i niciun pericol imediat.

Doamna Chanteau făcu un gest triumfător, ca pentru a spune că ea știusese prea bine.

— Nu-i niciun pericol imediat, repetă Lazare, cuprins iarăși de teamă, dar ți-e frică de complicații?

— Nu, răspunse doctorul după ce șovăise; dar, cu afurisitele astea de boli de gât, nu știi niciodată la ce să te aștepți.

Și mărturisi că nu era nimic de făcut. Dorea să aștepte până a doua zi, înainte de a-i lua sânge bolnavei. Apoi cum tânărul îl implora să încerce măcar a-i ușura suferința, doctorul consimți bucuros să încerce să-i pună cataplasme cu muștar. Véronique aduse un lighenaș de apă fierbinte, doctorul aplică el însuși frunzele muiate, făcându-le să alunece de-a lungul picioarelor, de la genunchi până la glezne. Ceea ce nu aduse decât o suferință mai mult, febra nu scădea, cefalalgia devenea insuportabilă. Gargara cu emoliente era de asemenea indicată, și doamna Chanteau prepară un decoct din frunze de măceș, la care trebuiră să renunțe de la prima încercare, într-atât durerea făcea imposibilă orice mișcare a gâtului. Era aproape ora șase, se crăpa de ziuă, când doctorul plecă.

— Mă întorc pe la prânz, îi spuse lui Lazare pe coridor. Liniștește-te... Nu-i vorba decât de durere.

— Și durerea nu înseamnă nimic? strigă tânărul, pe care suferința îl indigna. N-ar trebui să suferim.

Cazenove îl privi, apoi înălță mâinile la cer față de-o pretenție într-atât de nemaipomenită.

După ce Lazare se întoarse în cameră, își trimise mama și pe Véronique să se odihnească puțin; el n-ar fi putut dormi. Și văzu cum pătrunde ziua în odaia aflată în dezordine, zorii

aceaia lugubri ai nopților de agonie. Cu fruntea lipită de geam, privea desperat la cerul alburii, când un zgomot îl făcu să se întoarcă. I se păruse că Pauline se scoală. Dar era Mathieu, uitat de toată lumea; câinele ieșise în sfârșit de sub pat și se apropia de fată, rămasă cu o mână atârând din așternut. Animalul începu să lingă mâna aceea cu atâta blândețe, încât Lazare, mișcat la culme, îl luă de gât, zicând:

— Vezi, bietul meu grăsan, stăpâna e bolnavă... Dar nu-i nimic, lasă! O să alergăm iar toți trei.

Pauline deschisese ochii și, în ciuda durerii pricinuite de fiece mișcare a feței, zimbă.

Pe urmă începu starea aceea de îngrijorare, coșmarul pe care-l trăiești în odaia unui bolnav. Lazare, purtat de un sentiment de afecțiune sălbatică, izgonea pe toată lumea de-acolo; abia dacă-și lăsa mama și pe Louise să intre dimineața, ca să afle noutăți; n-o îngăduia decât pe Véronique, la care simțea o afecțiune adevărată. În primele zile, doamna Chanteau voise să-l facă să priceapă că nu se cade ca un băiat să dea toate îngrijirile acelea unei fete; dar el protestase, oare nu era soțul ei? Și-apoi doctorii nu le îngrijeau pe femei? Între ei, nu se afla, ce-i drept, niciun fel de jenă pudică. Suferința, moartea apropiată, poate, îndepărta simțurile, îi dădea până și cele mai mărunte îngrijiri, o spăla, o culca la loc, ca un frate înduioșat care nu vedea în corpul acela vrednic de dorit decât febra ce-i dădea fiori. Era într-un fel prelungirea copilăriei lor sănătoase, se întorceau la goliciunea castă a celor dintâi calde, când se purta cu ea așa cum te porți cu o copilă. Lumea dispărea, nimic nu mai exista, nimic decât poziunea de băut, îmbunătățirea stării bolnavei, prevestită și așteptată zadarnic din oră în oră, amănuntele înjosoare ale vieții animale căpătând dintr-o dată o importanță uriașă, hotărând dacă zilele aveau să fie vesele sau triste. Și nopțile urmau zilelor, existența lui Lazare se clătina

parcă deasupra unui gol, stăpânit în fiecare clipă de spaima unei căderi în întunecime.

În toate diminețile, doctorul Cazenove o vizita pe Pauline; uneori venea chiar și seara, după ce lua cina. Încă de la a doua vizită, se hotărâse să-i ia sânge din belșug. Dar febra, oprită pentru o clipă, apăru iar. Trecură două zile, se vedea bine că e necăjit, nu înțelegea înverșunarea aceea a răului. Cum fata deschidea din ce în ce mai greu gura, n-o putea examina în gât, care i se părea umflat și de-o roșeață palidă. În sfârșit, cum Pauline se plângea de-o durere sfâșietoare și tot mai intensă, părându-i-se că gâtul avea să-i plesnească în bucăți, doctorul îi spuse într-o bună dimineață lui Lazare:

— Cred că-i vorba de un flegmon.

Tânărul îl duse la el în cameră. Tocmai citise în ajun, răsfoind vechiul lui Manual de patologie, paginile despre abcesele retro-faringiene, care se prelungesc spre esofag și care pot provoca moartea prin sufocare, comprimând traheea. Foarte palid, întrebă:

— Crezi că e pierdută, doctore?

— Nădăjduiesc că nu, răspunse acesta. Trebuie să văd.

Dar nici el nu-și mai ascundea îngrijorarea. Își mărturisea neputința aproape completă în cazul Paulinei. Cum să dai de abces în adâncul gurii aceleia încleștate? și-apoi, dacă-l deschidea prea devreme, se iveau tot felul de inconveniente grave. Cel mai bine ar fi fost să lași vindecarea pe seama naturii, ceea ce ar fi prelungit boala prea mult și-ar fi fost prea dureros.

— Dar nu sunt Dumnezeu! striga el când Lazare îi reproșa inutilitatea cunoștințelor sale.

Simpatia pe care doctorul Cazenove o avea față de Pauline se traducea la el printr-o sporire a asprimei și prin fanfaronadă. Bărbatul acela bătrân de-a binelea, uscat ca tulpina unui măceș, fusese atins în inimă. Mai bine de treizeci de ani bătuse lumea, trecând de pe-un vas pe altul,

slujind prin spitalele coloniilor noastre din cele patru colțuri ale mapamondului; îngrijise epidemiile ivite la bord, maladiile groaznice de la tropice, elefantiazis-ul la Cayenne, mușcăturile de șarpe în India; văzuse murind oameni de toate culorile, studiasse otrăvurile în China, făcuse operații delicate de vivisecție pe negri. Și astăzi, fetița asta cu buba ei în gât îl punea pe frigare, încât își pierduse și somnul; mâinile-i de fier tremurau, obișnuința cu moartea se clătina, de teama unui deznodământ fatal. Iată de ce, vrând să-și ascundă emoția aceea nedemna, încerca să afecteze dispreț față de suferință! Ne naștem ca să suferim, la ce bun să ne mai miște gândul acesta?

În fiecare dimineață, Lazare îi spunea:

— Încearcă ceva, doctore, te implor... E îngrozitor, nu mai poate nici măcar să. Aștească o clipă. Toată noaptea a strigat de durere.

— Fir-ar să fie! Dar nu-i vina mea, răspunse el, în cele din urmă, exasperat. Doar n-o să-i tai gâtul ca s-o vindec.

Tânărul se supără și el.

— Prin urmare, medicina nu-i bună la nimic.

— La nimica toată, când mașinăria se strică... Chinina pune capăt frigurilor, o clismă curăță intestinele, unui apoplectic trebuie să-i iei sânge... Încolo, totu-i o întâmplare. Trebuie să ne lăsăm în voia naturii.

Erau strigătele pe care i le smulgea mânia, izvorâtă din nepriceperea de-a proceda într-un anume fel. De obicei, nu îndrăznea să nege medicina prea răspicat, deși o practicase atât, încât avea dreptul să fie sceptic și modest. Își pierdea ore în șir, șezând aproape de pat, studiind bolnava; și pleca fără ca măcar să lase o rețetă, cu mâinile legate, neputând decât să asiste la maturizarea completă a abcesului care, dacă depășea sau nu un milimetru, avea să hotărască între viață și moarte.

Lazare așteptă opt zile întregi, pradă unei transe cumplite. Și el pândea din clipă în clipă sentința naturii. La

fiecare răsuflare greoaie, credea că totul s-a sfârșit. Flegmonul se materializa într-o imagine vie, îl vedea uriaș, astupând traheea; dacă se mai umfla încă puțin, aerul n-avea să mai treacă. Cei doi ani de medicină și de cunoștințe prost asimilate îi sporeau spaima. Dar mai cu seamă durerea îl scotea din fire, cuprins de-o revoltă nervoasă, de-un protest demential împotriva existenței. La ce bun mârșăvia durerii? Nu era, oare, ceva monstruos de inutil încheștarea aceea a cărnurilor, mușchii arși și răsuciiți, când răul se înverșuna împotriva unui biet trup de fată, de-o albeață atât de delicată? Obsesia bolii îl aducea neîncetat în apropierea patului. O întreba, cu riscul de-a o obosi: o durea mai rău? Unde anume simțea acum durere? Uneori, Pauline îi lua mâna, o ducea la gât: aici era, ca un fel de greutate de neîndurat, o minge de plumb arzător, care se zbătea de s-o sufoce. Nici durerea de cap nu ceda, nu știa cum să-și mai țină capul, torturată de insomnie; de zece zile de când febra o asalta, nu dormise nici două ore. Într-o seară, culme a nenorocirii, simți niște dureri atroce în urechi; și, în crizele acelea, își pierdea cunoștința, i se părea că-i sunt zdrobite oasele maxilarelor. Dar nu-i mărturisea întreg martirajul acela lui Lazare, se arăta nespus de curajoasă, căci ghicea că e aproape la fel de bolnav ca și ea, cu sângele arzându-i de febra ei, cu gâtul strangulat de abcesul ei. Deseori chiar mințea, izbutea să zâmbească. În clipa celor mai vii neliniști: simțea ca o durere surdă, spunea ea, și-l convingea să se odihnească un pic. Cel mai rău era că nu putea înghiți saliva fără să scoată un strigăt, într-atât de tumefiat îi era gâtulejul. Lazare se trezea tresărind: începea iar? Și din nou se pornea s-o întrebe, voia să știe în ce loc anume; în timp ce, cu fața îndurerată, cu ochii închiși, ea lupta din nou să-l înșele, gângăvind că nu e nimic, că o gâdilase ceva, atâta tot.

— Dormi, nu te deranja... Am să dorm și eu.

Seara, juca această comedie a somnului, ca el să se

culce. Dar Lazare se încăpățâna să vegheze lângă ea, stând într-un fotoliu. Noptile erau atât de rele, încât, în clipa când se lăsa seara, o groază superstițioasă îl cuprindea totdeauna. Oare soaiele avea să se mai ivească vreodată?

Într-o noapte, Lazare, stând chiar lângă pat, ținea mâna Paulinei în mâna lui, așa cum făcea adesea, ca pentru a-i spune că se afla acolo, că n-o părăsea. Doctorul Cazenove plecase la ora zece, furios, zicând că nu mai răspunde de nimic. Până în clipa aceea, tânărul avusese mângâierea să creadă că fata nu se știe în pericol, în jurul ei, toți vorbeau de-o simplă inflamare a gâtului, foarte dureroasă, dar care avea să treacă la fel de ușor ca și-un guturai. Ea însăși părea liniștită, cu fața curajoasă, mereu veselă, în ciuda suferinței. Când făceau planuri vorbind despre convalescența ei, zâmbea. Chiar și-n noaptea aceea îl ascultase pe Lazare proiectând, pentru când avea să iasă prima oară afară, o plimbare pe plajă. Apoi, tăcerea se lăsase și Pauline părea că doarme când, deodată, murmură cu glas limpede, după un sfert de ceas.

— Bietul de tine, cred că o să iei de nevastă altă femeie.

Rămase înspăimântat, un fior îi îngheță ceafa.

— Cum așa? o întrebă.

Deschisese ochii, îl privea cu expresia aceea de resemnare curajoasă.

— Lasă, știu eu bine ce am... Și prefer să știu, ca măcar să vă îmbrățișez pe toți.

Atunci Lazare se supără: ce nebunie, să-ți vină asemenea idei! N-o să treacă nicio săptămână și-o să se pună pe picioare. Îi lăsă mâna, fugi la el în odaie sub un pretext oarecare, deoarece îl podideau lacrimile. Acolo, în întuneric, li se lăsă în voie, prăbușit de-a curmezișul patului în care nu mai dormea. O certitudine groaznică îi strânsese inima dintr-o dată: Pauline avea să moară, poate chiar în noaptea aceea. Iar ideea că ea știa asta, că tăcerea ei de până atunci însemna curajul unei femei ce menaja până și în

moarte sensibilitatea celorlalți, îl deznădăjduia de-a binelea. Pauline știa, va vedea venind agonia, și va fi acolo, neputincios. Se și vedea în clipa celui de pe urmă rămas bun, scena se desfășura cu amănunte lamentabile, în întunericul odăii. Era sfârșitul a toate, luă perna între brațele tremurătoare, își înfundă capul în ea, ca să-și astupe plânsul cu sughituri.

Dar noaptea trecu fără catastrofa la care se gândea. Se mai scurseră alte două zile. Acum, între ei exista o nouă legătură, moartea mereu prezentă. Pauline nu mai făcea nicio aluzie la starea sa gravă, găsea puterea să zâmbească; până și Lazare izbutise să mimeze o liniște desăvârșită, în nădejdea de-a o vedea ridicându-se din pat dintr-un ceas într-altul; și totuși, în purtarea lor, totul era un neîncetat rămas-bun, până și-n mângâierea mai lungă a privirilor ce li se încrucișau. Noaptea mai cu seamă, când Lazare veghea lângă ea, sfârșiseră prin a se auzi unul pe altul, cum gândesc, amenințarea despărțirii pe vecie făcea ca până și tăcerea să fie duioasă. Nici că se afla ceva de-o suavitate mai crudă; nicicând nu-și simțiseră ființele contopindu-se până-ntr-atât una cu alta.

Lazare, într-o dimineață, odată cu răsăritul soarelui, se miră de calmul în care ideea morții îl lăsa. Încercă să-și amintească datele: din ziua când Pauline se îmbolnăvisese, o singură dată nu simțise, din creștet până-n tălpi, străbătându-l groaza rece a neființei. Chiar dacă tremura la gândul să-și piardă tovarășa, o altă spaimă resimțea acum, în care nu intra nimic din gândul distrugerii eului său. Inima îi sângera, dar se părea că băătălia purtată cu moartea îl făcea egalul ei, dându-i curajul s-o privească în față. Închise ochii ca să nu mai vadă soarele cum crește, voi să găsească iar fiorul îngrijorării, trezindu-și teama, repetându-și că și el avea să moară într-o zi: nimic nu răspundea, faptul îi devenise indiferent, lucrurile căpătaseră o ușurătate ciudată. Până și pesimismul lui pierdea în fața aceluia pat de

suferință; în loc să-l înverșuneze în ura împotriva lumii, revolta sa împotriva durerii nu era decât dorință arzătoare de sănătate, dragoste desperată de viață. Nu mai aducea vorba să arunce pământul în aer ca pe-o veche mașinărie nevrednică de-a mai fi locuită; singurul chip ce-l obseda era acela al Paulinei, sănătoasă, mergând la brațul lui, sub un soare vesel; și nu simțea decât o singură dorință, să o ducă mai departe, răzătoare, mergând pe picioarele ei zdravene, pe cărările pe care mai trecuseră.

În ziua aceea crezu Lazare că moartea venise. Încă de la ora opt, bolnava fu cuprinsă de grețuri, fiecă efort provoca o criză de sufocare foarte îngrijorătoare. Curând se iviră și frisoanele, era zguduită de-un asemenea tremur, încât i se auzea clănțănitul dinților, îngrozit, Lazare strigă pe fereastră să fie trimis un copil la Arromanches, deși îl aștepta pe doctor către ora unsprezece, ca de obicei. Casa era cufundată într-o tăcere mohorâtă, un gol se făcuse de când Pauline n-o mai însuflețea cu activitatea ei trepidantă. Chanteau își petrecea zilele la parter, tăcut, cu privirile pironite pe picioare, temându-se de-o nouă criză, în timp ce nimeni nu se afla lângă el să-l îngrijească; doamna Chanteau o silea pe Louise să iasă din casă împreună cu ea, ducându-și existența pe-afară, apropiate, foarte intime acum; și numai umbletul greoi al slujnicei, urcând și coborând întruna, tulbura liniștea scării și-a odăilor goale. De trei ori Lazare se aplecase peste balustradă, nerăbdător să știe dacă Véronique putuse convinge pe cineva să se ducă după doctor. Se întorsese, o privea pe bolnavă care părea ceva mai liniștită, când ușa, lăsată întredeschisă, scârțâi ușor.

— Ei, Véronique?

Dar era doamna Chanteau. În dimineața aceea trebuia s-o ducă pe Louise la niște prieteni, spre Verchemont.

— Micul Cuhe a plecat chiar acum, spuse ea. Are picioare zdravene.

Apoi, după o tăcere, întrebă:

— Nu-i e mai bine?

Cu un gest desperat, Lazare, fără un cuvânt, i-o arată pe Pauline, nemișcată, ca moartă, cu fața scăldată într-o sudoare rece.

— Atunci nu ne mai ducem la Verchemont, zise ea. Țin mult bolile astea la care nu se pricepe nimeni?... Biata copilă, știu că-i încercată.

Se așezase, măcina vorbe, cu-aceeași voce joasă, monotonă.

— Și noi care voiam să pornim la ora șapte! Ce noroc că Louise nu s-a trezit mai devreme... Și toate îmi pică pe cap în dimineața asta! De ai zice că-i dinadins. Băcanul din Arromanches a venit să-i achităm nota, a trebuit să-i plătesc. Și-acum, jos, se află brutarul... încă o lună în care am mâncat pâine de patruzeci de franci! Nu-mi pot închipui unde încape atâta...

Lazare n-o asculta, absorbit cu totul de teama de-a vedea ivindu-se un nou frison. Dar zgomotul surd al valului aceuia de cuvinte îl irita. Încercă s-o trimită de-acolo.

— Să-i dai lui Véronique două prosoape să mi le aducă.

— Nici vorbă, brutarul trebuie plătit, continuă doamna Chanteau, ca și cum n-ar fi auzit. A stat de vorbă cu mine, nu i se poate spune că nu sunt acasă... Ah! m-am săturat să tot țin casa asta! S-au strâns prea multe angarale, am să las totul baltă și-am să plec... Dacă Paulinei nu i-ar fi așa de rău, ne-ar împrumuta cei nouăzeci de franci din pensie. Suntem în douăzeci, nu mai sunt decât zece zile... Mititica de ea, pare tare slăbită...

Cu o mișcare bruscă, Lazare se întoarse.

— Ce-i? Ce vrei?

— Nu știi unde-și tine banii?.

— Nu.

— Probabil că în comodă... Ce-ar fi să te uiți?

Lazare refuză, cu un gest exasperat. Mâinile îi tremurau.

— Te rog, mamă... Fie-ți milă, lasă-mă!

Cuvintele acestea fură șoptite repede, în fundul odăii. O tăcere stânjenitoare se lăsă, când o voce ușoară se auzi dinspre pat.

— Lazare, ia cheia de la mine de sub pernă, dă-i mătușii tot ce vrea.

Amândoi rămaseră încremeniți. Băiatul se împotriva, nu voia să cotrobăie în comodă. Dar trebui să cedeze, ca să n-o supere pe Pauline. După ce-i dădu mamei o bancnotă de o sută de franci și se întoarse să pună cheia sub pernă, o găsi pe bolnavă zguduită de-un nou frison, care-o făcea să tremure ca un vlăstar, gata să se rupă. Și două lacrimi mari i se prelingeau pe obraji, izvorâte din bieții ei ochi închiși.

Doctorul Cazenove nu se ivi decât la ora obișnuită. Nici măcar nu-l văzuse pe micuțul Cuche, care hoinărea desigur prin șanțuri. De cum îl ascultă pe Lazare și după ce aruncă o privire asupra Paulinei, strigă:

— E salvată!

Grețurile, frisoanele acelea cumplite erau pur și simplu semne că abcesul se spărgea în sfârșit. N-aveau a se mai teme de sufocare, de-acum înainte răul se vindeca de la sine. Bucuria fu nespusă, Lazare îl întovărăși pe doctor, și cum Martin, fostul matelot rămas în slujba acestuia din urmă, cu piciorul lui de lemn, bea un pahar de vin în bucătărie, toată lumea voi să ciocnească. Doamna Chanteau și Louise băură lichior de nuci.

— Niciodată nu m-am temut de-a binelea, spunea cea dintâi. Simțeam că n-o să se întâmple nimic.

— Dar bieteii copile nu i-a fost ușor deloc! îi răspunse Véronique. Zău așa! Chiar de mi-ar da cineva un franc, n-aș putea fi mai mulțumită.

În clipa aceea, intră abatele Horteur. Venea să afle vești, și primi să bea o picătură de lichior, ca să fie la unison cu ceilalți. Venise astfel în fiecare zi, ca un bun vecin: căci, de la prima vizită, Lazare îi dăduse de înțeles că n-avea să-l lase

s-o vadă pe bolnavă, ca să n-o sperie. Preotul răspunsese liniștit că înțelege. Se mulțumea numai să facă slujbe în sănătatea biete domnișoare. Chanteau, ciocnind cu el, îl laudă pentru îngăduința aceea.

— Vezi bine că s-a descurcat și fără sfânta cuminecătură.

— Fiecare se descurcă precum crede de cuviință, zise preotul pe un ton sentențios, isprăvindu-și paharul.

După plecarea doctorului, Louise voi să urce s-o îmbrățișeze pe Pauline. Acesteia îi era încă îngrozitor de rău, dar se părea că suferința nu mai conta acum. Lazare îi striga vesel să nu-și piardă curajul; și încetă să se mai prefacă, exagera chiar primejdia ce trecuse, povestindu-i că de trei ori i se păruse că e moartă în brațele lui. Pauline, însă, nu se arăta într-atât de veselă pentru faptul că se știa salvată. Dar se simțea cuprinsă de blândețea vieții, după ce avusese curajul să ne obișnuiască cu gândul morții. Sentimente de înduioșare i se putea citi pe chipul îndurerat, îi strânse mâna băiatului, șoptindu-i cu un zâmbet:

— Vezi, dragul meu, n-ai scăpare: voi fi nevasta ta.

În sfârșit, convalescența începu prin lungi intervale de somn. Dormea zile întregi, foarte liniștită, cu răsuflarea blindă, prăbușită într-un hău ce-o întrema. Minouche, alungată din odaie în ceasurile cumplite ale bolii, prinse prilejul acestei liniști și se strecură iar înăuntru; sărea ușoară pe pat, se făcea repede covrig lângă șoldul stăpânei, își petrecea și ea zilele acolo, bucurându-se de căldura așternutului; uneori se spăla la nesfârșit, rozându-și părul de-atâta lins, dar cu mișcări atât de unduioase, încât bolnava nici măcar n-o simțea. În timpul ăsta, Mathieu, primit și el în odaie, sforăia ca un om, culcat de-a curmezișul carpetei din fața patului.

Unul dintre primele capricii ale Paulinei a fost ca sâmbăta următoare să-i primească sus, la ea, pe micuții săi prieteni din sat. I se îngăduise să mănânce ouă moi, după un regim sever pe care-l ținuse trei săptămâni. Putu să-i primească

pe copii stând în șezut, tot foarte slăbită. Lazare trebuise să scotocească din nou în comodă, ca să-i dea monezi de câte un franc. Dar, după ce-i iscodi pe puști și se încăpățână să pună la punct socotelile rămase în urmă, după cum spunea ea, fu cuprinsă de-o asemenea slăbiciune, încât se văzură nevoiți s-o culce, leșinată. Se interesa și de soarta țărășilor și-a palisadelor, întreba în fiecare zi dacă rezistă. Unele grinzi slăbiseră, și vărul mințea, nevorbindu-i decât de vreo două-trei scânduri scoase din țâțâni. Într-o bună dimineață, rămasă singură, fugise din așternut, voind să vadă cum fluxul bate din plin stăvilarele; dar și de data asta puterile-i, abia înviorate, o lăsară, s-ar fi prăbușit dacă Véronique nu sosea la timp ca s-o prindă în brațe.

— Nu fi atât de încrezătoare! Am să te leg dacă nu ești cuminte, îi tot spunea Lazare în glumă.

Se încăpățână și-acum să stea de veghe; dar, zdrobit de oboseală, adormea în fotoliu. La început, simțise o bucurie nespusă, văzând-o cum soarbe cele dintâi supe. Sănătatea ce se înfiripa în corpul acela tânăr era un lucru minunat, o reînnoire a existenței la care el însuși părea să renască. Apoi, obișnuința sănătății se înstăpâni din nou, încetă să se mai bucure ca de-o binefacere nesperată, de când durerea pierise. Nu simțea decât ca un fel de năucire, o destindere nervoasă ca după o luptă, ideea nedeslușită că golul ce-avea să-nghită totul se va face iarăși simțit.

Într-o noapte, Lazare dormea adânc, când Pauline îl auzi trezindu-se cu un suspin îngrijorat. Îi vedea, la lumina slabă a lămpii de noapte, fața speriată, ochii căscați de groază, mâinile împreunate într-un gest de implorare. Bâlbâi cuvinte întretăiate.

— Oh, Doamne!... Oh, Doamne! Neliniștită, Pauline se plecase repede spre el.

— Ce-i cu tine, Lazare?... Ți-e rău?

Vocea aceea îl făcu să tresară. Îl văzuse, așadar? Rămase stingherit, nu găsi decât o minciună stângace.

— N-am nimic... Tu te văitai mai adineauri.

Spaima de moarte se ivise iar în somn, o spaimă fără pricină, ca ieșită din însuși neantul, o spaimă a cărei răsuflare de gheață îl trezise într-un fior puternic. Doamne! Va trebui să murim într-o zi! Și ideea asta pătrundea în el, îl sufoca, în vreme ce Pauline, care-și pusese iar creștetul pe pernă, îl privea cu aerul ei de compătimire maternă.

V

În fiecare seară, în sufragerie, după ce Véronique lua fața de masă, aceleași cuvinte erau mereu schimbate între doamna Chanteau și Louise, în vreme ce Chanteau, obosit de lectura ziarului, se mulțumea să răspundă monosilabic la rarele întrebări ale nevestei. Cele două săptămâni cât Lazare crezuse că Pauline se află în pericol, nici măcar nu coborâse să mănânce – acum cina și el jos, dar, de cum se aducea desertul, urca înapoi la convalescentă; abia dacă ajungea pe scară, când doamna Chanteau începea cu aceeași jelanie ca în ajun.

Mai întâi se înduioșa.

— Bietul băiat, își ruinează sănătatea... Și nu-i înțelept să facă una ca asta. Sunt trei săptămâni de când nu mai doarme... E și mai galben la față decât ieri.

Apoi o căina și pe Pauline: micuța de ea, suferea îngrozitor, nu puteai petrece un minut sus, în odaia ei, fără să ți se frângă inima. Dar, puțin câte puțin, ajungea la tot deranjul pe care bolnava îl adusese în casă: totul vraște, era cu neputință să mai pui în gură ceva cald, de parcă și ei ar fi fost între viață și moarte. Aici se întrerupea ca să-și întrebe soțul:

— Véronique s-a gândit măcar să-ți facă ceaiul de nalbă?

— Da, da, spunea domnul Chanteau pe deasupra ziarului. Atunci scobora glasul, adresându-i-se Louisei.

— Ciudat, nefericita asta de Pauline nu ne-a purtat noroc niciodată. Și unde mai pui că sunt unii care o consideră îngerul nostru bun! Lasă, știu eu tot ce se trăncănește despre asta... La Caen, nu-i așa? Da, Louise, se spune că ne-a îmbogățit. Ce să spun, ți-ai și găsit bogăție!... Poți să-mi spui totul, puțin îmi pasă de gurile rele!

— Ei, Doamne! sunteți bârfiți la fel ca toată lumea, șoptea fata. Chiar luna trecută am pus-o la locul ei pe-o nevastă de notar care vorbea fără să aibă habar... Nu poți astupa gura lumii.

De-atunci, doamnei Chanteau i s-a dezlegat limba. Da, erau victimele propriei lor generozități. Avuseseră oare nevoie de ajutorul cuiva, ca să trăiască, înainte de venirea Paulinei? Unde s-ar fi aflat acum, pe ce trotuar din Paris, dacă n-ar fi consimțit s-o ia la ei în casă? Cât despre bani, făcea într-adevăr s-aducă vorba și despre asta: niște bani din pricina cărora lor nu li se trăseseră decât ponoase; niște bani ce păreau a fi adus ruina în casă. Pentru că, în sfârșit, faptele vorbeau destul de limpede: nicicând fiul ei nu s-ar fi ambalat în povestea aceea stupidă cu algele, nicicând nu și-ar fi pierdut timpul voind să împiedice marea să măture Bonneville-ul, dacă n-ar fi fost nefericita asta de Pauline care-i sucise capul. Cu atât mai rău pentru ea, dacă fusese jumulită de bani! Ei, bietul băiat, nu se alesese cu sănătatea ruinată și cu viitorul compromis? Și doamna Chanteau nu mai tăcea ponegrind cei o sută cincizeci de mii de franci a căror urmă înfrigurată scrinul său o mai păstra încă. Sumele mari, înghițite dintr-o dată, cele mici din care ciupea și-acum în fiecare zi, lărgind și mai mult spărtura – toate la un loc o făceau să-și iasă din fire, ca și cum ar fi simțit într-asta grăuntele cel rău din care încolțise necinstea ei. Astăzi, stricăciunea avusese loc, iar doamna Chanteau o ura de moarte pe Pauline pentru toți banii pe care i-i datora.

— Dar ce vrei să faci cu o încăpățânată ca asta? continua

ea. De fapt e groaznic de zgârcită, iar pe de altă parte o cheltuitoare fără pereche. E în stare să azvârle douăsprezece mii de franci în mare pentru pescarii din Bonneville care-și bat joc de noi, e în stare să hrănească toți plozii păduchioși din sat, iar eu tremur, pe cuvântul meu! când e vorba să-i cer patruzeci de bănuți. Împacă una cu alta... Are o inimă de piatră, deși pare c-ar vrea să dea totul celorlalți.

Adesea, Véronique intra, plimbând farfuriile de colo colo ori aducând ceaiul; și întârzia, trăgea cu urechea, îngăduindu-și chiar uneori să intervină.

— Domnișoara Pauline să aibă o inimă de piatră! Oh! Cum poate doamna să spună una ca asta!

Cu o privire severă, doamna Chanteau îi impunea tăcere. Apoi, cu coatele pe masă, făcea socoteli complicate, ca și cum și-ar fi vorbit ei însăși.

— Nu-i mai păzesc banii, slavă Domnului! Dar aş fi curioasă să ştiu ce i-a mai rămas. Nici măcar şaptezeci de mii de franci, aş putea să jur... La naiba! să socotim puțin: trei mii s-au și dus pe lucrările de tâmplărie, făcute de probă, și două sute de franci pe puțin în fiecare lună pe care-i face pomană, și cei nouăzeci de franci care reprezintă pensia noastră. Se scurg repede... Te prinzi cu mine, Louissette, că o să se ruineze? Da, o s-o vezi cum rămâne fără lețcaie... Și dacă se ruinează, cine o s-o mai ia, cum o să se descurce ca să trăiască?

Véronique izbucnea dintr-o dată, nemaiputându-se stăpâni:

— Nădăjduiesc că doamna n-o s-o dea pe ușă afară!

— Cum? Ce-ai zis? exclama furioasă stăpâna, ce ne tot bate la cap și asta?... Bineînțeles că nu-i vorba aici să dau pe cineva afară din casă... Vreau să zic că, dacă ai moștenit avere, nimic nu mi se pare mai prostesc decât s-o prăpădești și să pici pe capul unor oameni... Și ia mai du-te la tine în bucătărie, și scutește-ne!

Slujnica pleca, molfăind niște proteste înăbușite. Apoi se lăsa o tăcere apăsătoare, în timp ce Louise turna ceaiul în cești. Nu se mai auzea decât foșnetul ușor al ziarului, din care Chanteau citea până și anunțurile. Uneori, acesta schimba câteva vorbe cu fata.

— Hai, poți să pui și-o pătrătică de zahăr... Ai primit, în fine, vreo scrisoare de la tatăl tău?

— Ah, da, cu grămada! răspundea ea râzând. Dar, știți, dacă vă deranjez, pot pleca. Sunteți și-așa destul de stingheriți de boala Paulinei... Eu voiam să mă duc, dumneavoastră m-ați oprit.

Domnul Chanteau o întrerupea:

— Nici vorbă nu poate fi. Ești prea drăguță că ne ții de urât până când biata copilă o să se pună pe picioare.

— Pot să mă duc la Arromanches, până la sosirea tatălui meu, dacă v-ați săturat de mine, urma ea, prefăcându-se că nu l-a auzit, ca să-l tachineze. Mătușa mea Léonie a închiriat o vilă; și-acolo e lume, o plajă unde măcar poți să te scalzi... Numai că e atât de plicticoasă mătușa-mea Léonie!

Chanteau sfârșea prin a râde de ștrengăriile acestei fete mari, dezmierdătoare. Totuși, deși nu îndrăznea să mărturisească fată de nevastă-sa, toată inima lui era de partea Paulinei, care-l îngrijea cu niște mâini atât de ușoare. Și domnul Chanteau se cufunda iarăși în lectura ziarului, de îndată ce doamna Chanteau se trezea brusc, ca dintr-un vis, din gândurile ei.

— Vezi tu, e un lucru pe care nu i-l pot ierta, faptul că mi-a luat băiatul... Abia dacă rămâne un sfert de ceas la masă. Nu ne vorbim decât pe fugă.

— Dar asta o să se termine, spunea Louise. Trebuie să stea cineva lângă ea.

Mama clătina din cap. Buzele i se subțiau. Cuvintele pe care părea a nu voi să le rostească ieșeau totuși.

— Se prea poate! dar e parcă nu știu cum ca un băiat să

nu se miște de lângă o fată bolnavă... Ah. Știu că n-am umblat pe ocolite, am spus verde ce cred, cu atât mai rău dacă o să se ivească neplăceri!

Și, cum Louise părea încurcată, doamna Chanteau adăuga:

— Dealtminteri, nu-i deloc bine să respiri aerul din odaia aceea. Ar putea foarte bine să-l molipsească de boala ei de gât... Fetele astea care par atât de voinice au uneori fel de fel de vicii în sânge. Vrei să-ți spun ceva? știi, eu nu cred că-i sănătoasă.

Louise, cu blândețe, continua să-și apere prietena. O găsea atât de îndatoritoare! Și ăsta era singurul argument pe care-l opunea învinuirilor de zgârcenie și de lipsă de sănătate. O nevoie de îndurare, de echilibru fericit o făceau să se opună urii prea violente a doamnei Chanteau, deși în fiecare zi o asculta zâmbind cum bârfește cu și mai multă ură decât în ajun. Protesta, excitată de violența cuvintelor, îmbujorată toată de plăcerea ascunsă pe care-o resimțea la gândul că se știa preferată, ajunsă acum stăpână pe inimile celor din casă. Era ca și Minouche, se mângâia atingându-se de ceilalți, fără răutate, atâta vreme cât nimeni nu-i strica plăcerea.

În sfârșit, în fiecare seară, după ce spusese aceleași și aceleași lucruri, conversația ajungea la următoarele cuvinte, rostite încet:

— Nu, Louise. Soția ce i s-ar potrivi băiatului meu...

Doamna Chanteau pornea de-aici și începea să înșiruie calitățile pe care le pretindea de la o noră desăvârșită; și n-o mai părăsea din ochi pe fată, încercând să-i insuflă lucrurile de care nu pomenea. Întreg portretul acesteia se desfășura: o fată tânără, binecrescută, care să fi frecventat societatea aleasă, în stare să primească lume, mai curând grațioasă decât chipeșă, și mai cu seamă foarte feminină, căci spunea că nu poate suferi fetele cu apucături băiețești, brutale sub pretext că sunt sincere. Apoi mai era și

chestiunea banilor, singura hotărâtoare, pe care o atingea printr-un singur cuvânt: desigur, nu dota conta, dar fiul ei avea proiecte mari, nu se putea înhăma la o căsătorie ruinătoare.

— Uite, drăguțo, dacă Pauline n-ar fi avut un ban și-ar fi picat aici fără să aibă nici cămașă pe ea, ei bine, s-ar fi căsătorit de ani de zile... Numai că, vezi tu, tremur când văd cum i se scurg banii printre degete! Unde o s-ajungă, rogu-te? Acum, când nu mai are decât șazeci de mii de franci... Nu, Lazare merita ceva mai bun, n-am să-l dau niciodată unei smintite care o să se zgârcească la mâncare, ca să poată cheltui banii pe prostii!

— Oh! Banii nu înseamnă nimic, răspundea Louise, plecându-și ochii. Și, totuși, sunt trebuitori.

Fără să aducă vorba mai limpede despre dota ei, cei două sute. De mii de franci păreau a fi acolo, pe masă, luminați de licărul domol al abajurului agățat în tavan. Și pentru că-i simțea și-i vedea, doamna Chanteau vorbea atât de înfrigurat, măturând cu un gest bietele șazeci de mii de franci ale celeilalte, visând s-o cucerească pe fata asta cu zestrea neatinsă. Băgase de seamă pe cine-și dorește Lazare, înaintea necazurilor ce-l țineau în odaia de sus. Dacă fata îl iubea și ea, de ce să nu se căsătorească? Tatăl și-ar da consimțământul, mai cu seamă în cazul când sentimentele ar fi împărtășite dintr-amândouă părțile. Și se pornea s-o ațâțe, petrecându-și restul serii tot șoptindu-i cuvinte ce-o tulburau.

— Lazare al meu e-atât de bun! Nimeni nu-l cunoaște. Nici chiar tu, Louise, nu poți bănuî cât e de tandru... Ah! n-am de ce-o plânge pe nevasta lui! Știi că o să fie iubită! ... Și totdeauna sănătos. Și pielea fragedă ca de pui. Străbunicul meu, cavalerul de la Vignière, avea pielea atât de albă, încât se decolta ca o femeie la balurile mascate de pe vremea lui.

Louise roșea, foarte amuzată de amănuntele astea.

Curtea pe care mama i-o făcea în locul fiului, confidențele acelea de mijlocitoare cinstită oare puteau merge departe între două femei ar fi ținut-o acolo toată noaptea. Dar Chanteau adormea în cele din urmă, cu capul căzut pe ziar.

— Nu ne ducem odată la culcare? întreba el căscând. Apoi, cum pierduse de mult șirul conversației, adăuga:

— Degeaba spui tu, nu-i rea... Am să fiu cât se poate de mulțumit în ziua când o să poată coborî iar, ca să se înfrupte din bucate lângă mine.

— Toți o să fim mulțumiți, protesta doamna Chanteau cu acreală. Vorbim, spunem ce credem, dar asta nu ne împiedică să ținem la oameni.

— Biata și scumpa de ea! spunea și Louise, aș împărți bucuros pe din două boala cu ea, dacă ar fi cu putință... E atât de îndatoritoare!

Véronique, care aducea sfeșnicele, se băga din nou:

— Ai și motive să-i fii prietenă, domnișoară Louise. Ar trebui să ai o piatră în loc de inimă ca să pui la cale asemenea ticăloșii împotriva ei.

— Bine, bine, nimeni nu-ți cere părerea, o repezea doamna Chanteau. Ai face mai bine dac-ai curăța sfeșnicele astea... Uită-te la ăsta în ce hal arată!

Toată lumea se ridica. Chanteau fugea dinaintea acelei explicații furtunoase, închizându-se în odaia lui de la parter. Dar, după ce urcau la primul etaj, unde odăile lor erau una în fața celeilalte, cele două femei nu se culcau numaidecât. Aproape totdeauna, doamna Chanteau o lua pe Louise puțin la ea; și-acolo, începea iar să vorbească despre Lazare, îi înșira portretele, mergea până acolo încât scotea la vedere amintiri de pe când era mic: un dinte scos de timpuriu, primele bucle blonzii, chiar și hăinuțe de-ale lui, panglica înnodată de la prima împărțășanie, cei dintâi pantaloni scurți.

— Uite! Așa arăta părul lui, zise ea într-o seară. Ia dacă vrei, am de la toate vârstele.

Și când Louise se afla, în sfârșit, în pat, nu putea închide ochii, obsedată de băiatul acela pe care mama lui i-l azvârlea în brațe. Se răsucea de pe-o parte pe alta, chinuită de insomnie, văzându-l desprinzându-se din întuneric, cu pielea lui cea albă. Adesea ciulea urechea, să asculte dacă nu cumva îi aude pasul la etajul de sus; iar gândul că, neîndoielnic veghea întruna lângă Pauline, culcată, o înfierbânta și mai mult, încât trebuia să dea la o parte așternutul și să doarmă cu pieptul dezvelit.

Sus, convalescența progresa încet. Deși bolnava era în afară de pericol, se mai simțea încă foarte slăbită, sfârșită de pe urma febrei mari pe care o avusese și care-l mirase pe doctor. Așa cum spunea Lazare, doctorii se mirau totdeauna. Băiatul, cu fiecare oră ce trecea, devenea tot mai irascibil. Oboseala ce-l cuprinsese brusc, de cum luase sfârșit criza, părea să sporească, prefăcându-se într-o stare de proastă dispoziție îngrijorătoare. Acum, când nu se mai războia cu moartea, îl deranja odaia aceea neaerisită, lingurile de leacuri ce trebuiau date la ore fixe, ca și toate celelalte necazuri ale bolii, la care dintru început participase cu-atâta înflăcărare. Pauline se putea lipsi de el, iar el cădea din nou pradă plictisului în care i se scurgea existența goală, un plictis care-l lăsa cu mâinile atârând, mutându-se de pe un scaun pe altul, plimbându-se și aruncând priviri desperate spre cei patru pereți, stând la nesfârșit în fața ferestrei și neuitându-se la nimic. De cum deschidea o carte ca să citească lângă ea, se îneca de-atâta căscat, în timp ce da paginile.

— Lazare, îi spuse Pauline într-o bună zi, ar trebui să ieși pe-afară. Véronique mi-e de-ajuns.

Se împotrivi cu îndărătnicie. Oare nu-l mai putea suporta de-l gonea? Frumos i-ar șede, s-o părăsească acum, după ce-o pusese de-a binelea pe picioare! În sfârșit se calmă, în timp ce ea îi explica blând:

— Dar nu înseamnă să mă părăsești dacă ieși puțin la

aer... Te poți plimba după-amiezele. Unde-am ajunge dacă și tu te-ai îmbolnăvi?

Dar făcu stângăcia să adauge:

— Te văd căscând cât e ziua de mare.

— Eu să casc! strigă el. Tot așa de bine poți să spui că n-am pic de inimă... Frumos mă mai răsplătești, n-am ce zice!

A doua zi, Pauline fu mai abilă. Se prefăcu a voi să vadă cu dinadinsul continuându-se lucrările de îndiguire: marile fluxuri din timpul iernii aveau să vină, construcțiile făcute pentru încercare vor fi duse de apă, dacă nu se completa sistemul de apărare. Dar Lazare nu mai era entuziasmat; se arătă nemulțumit de asamblajul pe care contase, noi studii erau necesare; în sfârșit, se depășea devizul, iar consiliul general nu votase încă nicio para chioară. Timp de alte două zile, Pauline se strădui atunci să-i trezească amorul propriu de inventator: consimțea, oare, să se lase învins de mare, hi fața întregului sat, care începuse să rida că prăpădisese bani? Până la urmă devizul îi va fi fără îndoială plătit, așa că ea îl împrumuta, după cum se înțeleseseră. Încetul cu încetul, Lazare păru că se înflăcărează din nou. Își refăcu planurile, îl chemă pe dulgherul din Arromanches, cu care vorbi la el în odaie, cu ușa deschisă, ca să poată alerga la cea dintâi chemare.

— Acum, spuse el în timp ce-o săruta într-o dimineată, marea n-o să ne mai ia niciun băț de chibrit, sunt sigur pe ceea ce fac... De cum o să te ții pe picioare, mergem să vedem starea în care se află lemnăria.

Louise tocmai urcase să vadă cum îi mai merge și, în timp ce-o săruta, Pauline îi șopti la ureche:

— I-al cu tine!

Lazare mai întâi refuză. Îl aștepta pe doctor. Dar Louise râdea, spunea că e un băiat prea galant ca s-o lase să se ducă singură la familia Gonin, unde voia s-aleagă ea însăși languste, pe care să le trimită la Caen. În trecere, putea să arunce o privire spre pari.

— Du-te, mi-ai face-o bucurie, spuse Pauline. Ia-i brațul, Louise, ce mai aștepti?... Așa, nu-l mai lăsa.

Și se veselea, în timp ce Louise și Lazare se împingeau unul pe altul, glumind; iar când ieșiră, deveni iar serioasă, se aplecă din pat ca să le asculte pașii și râsetele ce se pierdeau pe scară.

Un sfert de oră mai târziu, Véronique se ivi cu doctorul. Apoi se așeză la căpătâiul Pauline, fără a-și părăsi cârțițele, urcând după numai câteva minute, petrecându-și acolo o oră în timp ce și bucătărea. Lucrurile nu meraseră de la început. Seara, Lazare își relua locul lângă ea; dar ieși iar a doua zi; și, în fiecare zi, dus de viața de-afară, își scurta vizitele, nu mai stătea decât atât cât să afle cum îi merge. Dealtfel, Pauline îl expedia, de cum vorbea să se-așeze puțin. Când se întorcea cu Louise, ea îi silea să-i povestească ce se întâmplase în timpul plimbării, fericită să-i vadă atât de însuflețiti, de aerul răcoros ce-l aduceau în părul lor. Păreau atât de camarazi, încât nu-i mai bănuia. Și, de cum o zărea pe Véronique cu doctoria în mână, striga vesel:

— Hai, plecați! mă stingheriți.

Uneori o chema îndărăt pe Louise, ca să i-l încredințeze pe Lazare, ca pe-un copil.

— Fă în așa fel încât să nu se plictisească. Are nevoie să se amuze... Și mergeți până departe, nu vreau să vă văd astăzi.

Când rămânea singură, cu ochii ficși, părea să-i urmărească în depărtare. Își petrecea zilele citind, așteptând să capete puteri, și era atât de sfârșită încă, încât dacă stătea două-trei ore în fotoliu, se simțea vlăguită. Adesea, lăsa să-i cadă cartea pe genunchi, un gând o făcea să rătăcească în urma vărului și-a prietenei ei. Merseseră de-a lungul plajei, trebuiau să fi ajuns la grote, unde era atât de bine să stai pe nisip, la ceasul răcoros al fluxului. Și credea că nu încearcă de pe urma frecvenței cu

care aceste vedenii o urmăreau decât regretul de-a nu fi alături de ei. Cititul, dealtfel, o plictisea. Romanele care se aflau peste tot prin casă, povești de dragoste cu trădări poetice, îi revoltaseră întotdeauna simțul dreptății, nevoia de-a se dăruir fără să se drămuiască. Era cu puțință să-ți minți inima, să încetezi să iubești într-o zi, după ce-ai iubit pătimaș? Și dădea cartea la o parte. Acum, cu privirile pierdute, se uita în depărtare, dincolo de pereții casei, văzându-și vărul care o conducea pe prietena ei, sprijinind-o, căci mersul o obosea, unul lângă celălalt, sușotind și rizând.

— Doctoria, domnișoară, spunea dintr-o dată Véronique, a cărei voce groasă, în spatele ei, o trezea, făcând-o să tresară.

După trecerea primei săptămâni, Lazare nu mai intra la ea în odaie fără să bată la ușă. Într-o dimineață, cum deschidea ușa, o zări pe Pauline, cu brațele goale, pieptănându-se în pat.

— Oh, iartă-mă! șopti și se trase îndărăt.

— Ce-i asta? strigă fata, ți-e teamă de mine?

Atunci se hotărî, dar se temea să n-o stingherească, întorcea capul, în timp ce ea isprăvea să-și prindă părul.

— Fii drăguț, dă-mi un camizol, zise ea liniștit. Acolo, în primul sertar... Mă simt mai bine, devin din nou cochetă.

El se tulbura, nu dădea decât peste cămăși. În sfârșit, după ce-i azvârli camizolul, așteptă în fața ferestrei să se încheie până la gât. Cu două săptămâni mai înainte, când o credea pe moarte, o ridica în brațe ca pe-o fetiță, fără să-și dea seama că e goală. Iar acum, până și neorânduiala din cameră îl deranja. La rândul ei, cuprinsă și ea de rușine, nu i mai ceru curând să-i facă micile servicii intime pe care i le făcuse o vreme.

— Véronique, închide ușa! strigă ea într-o dimineață, auzindu-l cum umblă pe coridor. Ascunde toate astea și dă-mi un batic.

Pauline, între timp, se însănătoșea repede. Marea ei plăcere, când putu să se țină pe picioare și să se sprijine în coate la fereastră, a fost să urmărească în depărtare cum se ciopleau țăruii. Se auzeau limpede loviturile de mai, se vedea echipa, alcătuită din vreo șapte—opt oameni, ale căror pete negre în mișcare păreau niște furnici, pe prundișul gălbui al plajei. În timpul refluxului, se întreceau muncind; apoi trebuiau să dea îndărăt în fața apei care începea să crească. Dar Pauline, mai cu seamă, urmărirea pata albă a hainei lui Lazare și pata roză a rochiei Louisei, strălucind în soare. Îi urmărea, îi găsea mereu, ar fi putut povesti ce făcuseră toată ziua, afară de micile gesturi mărunte. Acum, când lucrările înaintau cu repeziciune, cei doi nu se mai puteau depărta, să se ducă la grote, în spatele falezelor. Pauline îi avea neîncetat dinaintea ei, la un kilometru, mișcându-se cu delicatețea amuzantă a unor păpuși, sub necuprinsul cerului. Și, în plinătatea forțelor ce-i reveneau, în veselia convalescenței, nu puțin datora, fără să-și dea seama, bucuriei geloase de-a se afla astfel împreună cu ei.

— Te distrezi, nu-i așa, să-i vezi muncind pe oamenii ăia, îi spunea Véronique în fiecare zi, în timp ce mătura prin odaie. Bineînțeles, e mai bine decât să citești. Mie, una, cărțile îmi sucesc mintea. Iar când trebuie să-ți primenești sângele, vezi tu, trebuie să deschizi pliscul la soare ca pui de curcă, și să sorbi înghițituri mari.

Slujnica nu era prea vorbăreță, o bănuiau chiar că umblă cu ascunzișuri. Dar cu Pauline trăncănea din prietenie, crezând că-i face bine.

— Caraghioasă treabă, oricum! Dar, mă rog! De vreme ce-i face plăcere lu' domnu' Lazare... Zic și eu că-i place, da' nu mai pune atâta inimă ca înainte! Da' e mândru și se încapățânează, chiar dacă se plictisește de moarte... Pe Ungă asta, dacă-i lasă de capul lor o clipă pe bețivanii ăia, numaidecât înfig cuiele de-a-ndoaselea.

După ce dădu cu mătura pe sub pat, continuă:

— Iar ducesa...

Pauline, care abia dac-o asculta, se miră de cuvântul acela.

— Cum așa! Ce ducesă?

— Domnișoara Louise, vezi bine! N-ai zice că s-a desprins din coapsa lui Jupiter?... Dac-ai vedea, la ea în odaie, ce mai de borcanele cu pomadă și unsori! De cum îi treci pragul, te ia cu înec, așa de tare e mirozna... Dar nu-i tot pe-atât de frumoasă ca dumneata.

— Oh, eu, eu nu mai sunt decât o țărancă, spuse fata zâmbind. Louise e foarte frumoasă.

— Nu zic ba! Dar e numai piele și os. Doar o văd când se ghilosește... Dac-aș fi bărbat, nici c-aș șovăi!

Dusă de înflăcărea convingerii ei, veni să se sprijine în coate lângă Pauline.

— Ia uite-o pe nisip, ai jura că-i un crevete! Știu că-i departe și că de-aci nu poate părea mare cât un stâlp. Dar, oricât, se cuvine să semeni barem a om... Ah! Ia te uită, domnul Lazare o ridică în brațe, ca să nu-și ude botinele. Nu prea are ce duce, zău așa! E drept că sunt bărbați la care le plac oasele...

Véronique se opri scurt, simțind că lângă ea Pauline a tresărit. Slujnica aducea mereu vorba despre asta, părând că-și pune lacăt la gură ca să nu spună mai mult. Tot ce auzea, tot ce vedea acum i se puneă în gât și-o sufoca: discuțiile de după cină, când Pauline era forfecată, râsetele pline de ascunzișuri ale lui Lazare și-ale Louisei, toți ai casei ticăloșindu-se, gata de trădare. Dacă ar fi urcat atunci, când o nedreptate prea mare indigna bunul ei simț, i-ar fi povestit totul convalescenței: dar teama de-a nu o îmbolnăvi iar o oprea și-o făcea să-și muște pumnii la ea în bucătărie, răzbunându-se pe oale, jurându-și că lucrurile n-aveau să mai continue așa, că odată și-odată tot o să izbucnească ea. Apoi, când urca, de cum îi scăpa de pe

buze un cuvânt mai în doi peri, încerca să-și ia vorba înapoi, dând lămuriri cu o stângăcie înduioșătoare.

— Mulțumesc Celui-de-Sus! Domnului Lazare nu-i plac oasele! A stat la Paris, are mult bun-gust... Vezi! A pus-o jos, așa cum azvârli un chibrit.

Și Véronique, temându-se să nu-i iasă din gură și alte vorbe de prisos, începea să dea cu pământul ca să sfârșească dereticatul; în timp ce Pauline, absorbită, urmărea până seara, în zare, rochia roză a Louisei și haina albă a lui Lazare, în mijlocul petei întunecate a muncitorilor.

Când convalescența era pe sfârșite, Chanteau fu apucat de un acces violent de reumatism, ceea ce o făcu pe fată să coboare, deși tot se mai simțea slăbită. Primul lucru, după ce-și părăsi odaia, fu să se ducă la căpătâiul unui bolnav. Așa cum doamna Chanteau o spunea cu of, casa aceea era un adevărat spital. De la o vreme soțul ei nu se mai ridica din șezlong. După atâtea crize, întreg trupul îi înțepenea, boala urca de la picioare spre genunchi, apoi îi cuprinse coatele și mâinile. Bobița albă de la ureche căzuse; altele, mai mari, se iviseră acum; și toate încheieturile se tumefiau, tofusul răzbătea de peste tot de sub piele, în puncte alburii, asemănătoare ochilor unor raci fierți. Reumatismul era acum cronic, nevindecabil, cel care anchilozează și deformează.

— Doamne! Cum mă mai doare! spunea Chanteau întruna. Picioarul stâng mi-e țeapăn ca un lemn; nu-i cu putință să mișc laba piciorului, nici genunchiul... Și cotul mă arde și el. Ia uită-te cum arată.

Pauline văzu la cotul stâng o tumoare foarte inflamată. Mai ales de încheietura asta se plângea bolnavul, iar curând durerea ajunse de neîndurat. Cu brațul întins, suspina, uitându-se țintă la mână, o mână jalnică, având falangele umflate ca niște noduri, cu degetul gros strâmbat și ca zdrobit de-o lovitură de ciocan.

— Nu pot sta așa, trebuie să mă ajuți... Găsisem o poziție

atât de bună! Și uite că m-a apucat iar, ai zice că un ferăstrău îmi retează oasele... Încearcă să mă ridici puțin.

De zeci de ori într-o oră, trebuia să-i schimbi poziția. Veșnic îl chinuia spaima, veșnic nădăduia într-o ușurare. Dar Pauline își simțea încă puterile într-atât de slăbite, încât nu îndrăznea să-l miște de una singură. Și șoptea:

— Véronique, apucă-l încetișor odată cu mine.

— Nu, nu, striga bolnavul, nu Véronique! Ea mă clatină. Și-atunci Pauline trebuia să facă singură efortul, simțind cum îi pâraie umerii. Și oricât de ușor îl răsucea, Chanteau răcnea atât de tare, încât slujnica o lua la fugă numaidecât. Și se jura că trebuie să fii o sfântă, ca domnișoara, ca să nu-ți fie scârbă de-o treabă ca aceea; până și sfinții ar fi luat-o la fugă, auzindu-l pe domnul cum răcnește.

Până la urmă crizele se mai domoliră; dar nu încetau, țineau zi și noapte, exasperante în răul ce-l aduceau, ajungând la o tortură de nespus prin spaima ce-o avea bolnavul pentru mișcare. Nu doar picioarele i se părea că-i sunt roase de-un animal, ci întreg trupul și-l simțea zdrobit, ca sub înverșunarea unei pietre de moară. Și nu se afla niciun mijloc de a-i ușura suferințele. Pauline nu putea face altceva decât să stea acolo, supusă capriciilor lui, mereu săritoare, gata să-i schimbe poziția, fără ca bolnavul să se poată bucura măcar de-un ceas de liniște. Cel mai rău e că suferința îl făcea nedrept și brutal, îi vorbea răstit, ca unei slujnice nepricepute.

— Nu! Ești la fel de proastă ca și Véronique!... E cu putință să mă împungi așa cu degetele! Doar n-oi avea degete ca de jandarm?... Lasă-mă-n pace! Nu vreau să mă mai atingi!

Pauline, fără a-i răspunde, cu o resemnare pe care nimic nu izbutea s-o alunge, umbla cu și mai mare blândețe. Când îl simțea prea iritat, se ascundea pentru o clipă în spatele perdelelor, ca să se liniștească, nemaivăzând-o. Adesea stătea acolo și plângea în tăcere, nu din pricina

răutăților bietului om, ci din cauza înfiorătorului martiriu care-l făcea să fie rău. Și-l auzea vorbind ca pentru el, printre văicăreli.

— A plecat, n-are pic de inimă... Ah! pot să crap mult și bine, numai Minouche o să-mi închidă ochii. Cum, Doamne, e cu puțință să-l părăsești pe-un creștin în felul ăsta... Pun prinsoare că e în bucătărie și se-ndoapă.

Apoi, după ce în el se dăduse o scurtă luptă, bombănea încă și mai tare, ca, în sfârșit, să se hotărască să strige:

— Pauline, ești aici?... Hai, vino să mă ridici un pic, nu-i chip să mai stau așa...

Se înduioșa, îi cerea iertare că n-a fost drăguț cu ea. Uneori voia să-i dea drumul și lui Mathieu în odaie, ca să fie mai puțin singur, închipuindu-și că prezența câinelui îi era favorabilă. Dar mai cu seamă Minouche îi era tovarășă credincioasă, căci pisicii îi plăceau la nebunie camerele închise ale bolnavilor, petrecându-și acum toate zilele într-un fotoliu, în fața patului. Strigătele prea puternice părea totuși s-o surprindă. Când bolnavul începea să strige, pisica se ridica în șezut, se uita la el cum se chinuie cu ochii ei rotunzi, în oare lucea mirarea indignată a unei persoane cuminiți, deranjată din tihna eu De ce făcea tot zgomotul acela neplăcut și inutil?

De fiecare dată când Pauline îl conducea pe doctorul Cazenove, îl implora:

— Nu i-ai putea face o injecție cu morfină, doctore? Mi se frânge inima când îl aud.

Doctorul refuza. La ce bun? Accesul ar reveni, mai violent încă. De vreme ce salicilatul părea să fi agravat boala, prefera să nu mai încerce nicio altă doctorie. Cu toate acestea pomenea ca bolnavul să treacă la un regim alimentar bazat pe lapte, de îndată ce perioada acută a crizei va fi trecut. Până atunci, regim sever, ceaiuri diuretice și nimic altceva.

— La drept vorbind, spunea el mereu, e un mâncău care

plătește scump lipsa de cumpătare. A mâncat vânat, știu, am văzut penele. Treaba lui! L-am tot prevenit, acum să îndure, de vreme ce preferă să se îndoape și să suporte riscurile!... Dar ar fi nedrept, draga mea copilă, ca tu să cazi iar la pat. Fii prudentă, ne-am înțeles? sănătatea ta cere încă multe menajamente.

Pauline nu se menaja deloc, își dăruia tot timpul, iar noțiunea timpului, a însăși vieții, îi scăpa, în zilele petrecute lângă unchiul ei, cu urechile zvâcnindu-i de văicărelile ce umpleau odaia. Preocuparea aceasta o absorbea într-atât, încât uitase de Lazare și Louise, schimbând cu ei cuvinte din fugă, neîntâlnindu-i decât în rarele clipe când străbătea sufrageria. Dealtminteri, lucrările de fixare a țăruișilor fuseseră terminate, ploi violente îi țineau în casă de-o săptămână pe Lazare și pe Louise; și, când ideea celor doi care se aflau împreună îi venea dintr-o dată în minte, Pauline se simțea fericită să-i știe alături de ea.

Nicicând doamna Chanteau nu păruse atât de ocupată. Profita, spunea ea, de răvășeala pe oare crizele soțului o aducea în familie, ca să-și facă ordine în hârtii, să pună socotelile la punct, să-și țină corespondența la zi. De aceea, după-amiezile se închidea la ea în odaie „părăsind-o pe Louise, care urca numaidecât la Lazare, căci îi era groază de singurătate. Își luaseră acum obiceiul să rămână împreună până la cină în camera cea mare de la etajul al doilea, încăperea aceea care-i slujise atâta vreme Paulinei drept sală de studiu și de recreație. Patul îngust de fier al tânărului se afla tot acolo, ascuns după paravan; în vreme ce pianul se acoperea de praf, iar masa aceea uriașă nici nu se mai vedea de sub mormanul de hârtii, cărți și plachete. În mijlocul mesei, între două smocuri de alge uscate, se afla un țăruiș cât o jucărie de mare, cioplit cu cuțitul în lemn de brad, și oare amintea de opera bunicului, podul închis în cutia cu pereți de sticlă ce împodobeau sufrageria.

Lazare, de la o vreme, se arăta nervos. Echipa de

muncitori îl exaspera, se lepădase de lucrări ca de-o corvoadă prea grea, fără să guste bucuria de a-și vedea în sfârșit ideea pusă în aplicare. Alte proiecte îi dădeau ghes, proiecte confuze despre viitorul lui, funcții ce le-ar fi ocupat la Caen, lucrări menite să-i asigure un loc de mare vază. Dar nu întreprindea niciodată nimic serios, cădea mereu într-o leneveală ce-l indispunea, din ce în ce mai slab și mai lipsit de curaj. Dispoziția aceasta proastă se agravase de pe urma șocului profund încercat în urma bolii Paulinei, simțind o nevoie continuă să stea afară, la aer curat, veșnic într-o stare de surescitare, ca și cum ar fi dat ascultare unei necesități imperioase de a-și lua revanșa împotriva durerii. Prezența Louisei îi sporea și mai mult înfrigurarea; fata nu putea să-i vorbească fără să se sprijine de umărul lui, îi sufla în față, râzând drăgălaș: și drăgălășeniile acelea de pisică, mirosul ei de femeie cocheta, tot abandonul acela amical și tulburător îl îmbătau de-a binelea. Ajunsese la o stare de dorință bolnăvicioasă, căreia i se opunea din scrupul. Cu o prietenă din copilărie, în casa mamei lui, lucrul era cu neputință, ideea onestității îi moleșea dintr-o dată brațele când o lua pe sus în joacă și când o flacăra bruscă făcea să-i zvâcnească sângele în vine. În lupta aceasta, nu imaginea Paulinei era cea care-l oprea: fata n-ar fi aflat niciodată nimic, se întâmpla de-atâtea ori ca soțul să-și înșele, soția cu slujnica. Noaptea visa fel de fel de povești; se făcea că o concediaseră pe Véronique, care ajunsese insuportabilă, iar Louise nu mai era decât o micuță bonă, la care se ducea desculț. Cât de rău le mai potrivea viața pe toate! Așa se face că de dimineață până seara își exagera pesimismul privitor la femei și la dragoste, făcând glume feroce. Tot răul venea de la femei, proaste, ușurate, prelungind la nesfârșit durerea din pricina dorinței, iar dragostea nefiind decât o înșelăciune, năvala egoistă a generațiilor viitoare care voiau să trăiască, întreg repertoriul lui Schopenhauer era debitat cu această

ocazie, cu brutalități de care fata roșea, înveselindu-se mult. Și, încetul cu încetul, o iubea tot mai mult, o adevărată pasiune mocnea sub disprețul acela furios, se dăruia acestei noi patimi cu năvala lui cea dintâi, veșnic în căutarea unei fericiri ce se năruia.

La Louise multă vreme nu fusese vorba decât de un joc firesc izvorât din cochetărie. Adora să i se acorde mici atenții, îi plăceau complimentele șoptite la ureche ca și atingerea bărbaților îndatoritori, rămânând descumpănită și întristându-se de îndată ce nimeni nu se mai ocupa de ea. Simțurile ei de fecioară dormeau, nu mergea mai departe de flecăreală, de acele libertăți îngăduite când un bărbat galant îți face curte în fiecare minut. Când Lazare o neglija o clipă pentru a scrie o scrisoare sau pentru a se cufunda într-una din acele melancolii bruște, fără nicio cauză aparentă, se simțea atât de nefericită, încât începea să-l tachineze, să-l provoace, preferind primejdia, uitării. Într-o zi, însă o cuprinsese spaima, ceva mai târziu, după ce simțise răsuflarea tânărului arzându-i ca o flacăra ceafa delicată. Era îndeajuns de instruită de anii mulți de internat pentru a ști ceea ce o amenință; și, din clipa aceea, trăi într-o așteptare în același timp plăcută și speriată la gândul unei nenorociri posibile; nu dorea câtuși de puțin să se întâmple așa și nici nu judeca limpede cum stau lucrurile, dar se gândea că fără doar și poate va scăpa, neîncetând însă să se expună pericolului; într-atât fericirea ei de femeie se alcătuia din lupta aceea superficială între dorința de abandon și de refuz.

Sus, în odaia cea mare, Lazare și Louise simțiră și mai mult că-și aparțin unul altuia. Familia, complice, părea a voi să-i piardă, el neavând nimic de făcut, bolnav de singurătate, ea tulburată de detaliile intime, de lămuririle pătimase pe care doamna Chanteau i le dădea despre fiul ei. Se refugiau acolo, sub pretext că aud mai puțin strigătele tatălui, chinuit la parter de crizele reumatice; și

stăteau fără să se atingă de vreo carte, fără să deschidă pianul, preocupați numai de ei înșiși, amețindu-se cu discuții interminabile.

În ziua în care criza lui Chanteau atinse paroxismul, casa întreagă se zgudui de strigătele sale. Lamentări prelungi, sfâșietoare, asemănătoare unui animal pe care-l înjunghii. După prânz, pe care familia îl înghiți repede, într-o adevărată exasperare nervoasă, doamna Chanteau dădu bir cu fugiții, zicând:

— Nu mai pot, dacă rămân aici, încep și eu să urlu. Dacă întreabă cineva, sunt sus la mine în odaie; scriu... Și tu, Lazare, ia-o repede pe Louise la tine. Ferecați-vă bine, încearcă s-o înveselești, căci, după cum vezi, are parte de distracție aici, biata Louise!

Și o auziră cum, ajunsă la etajul de sus, închide ușa după ea cu putere, în timp ce fiul ei și fata urcară cu un cat mai sus.

Pauline se dusesese lângă unchiul ei. Numai ea era calmă, din milă față de atâta durere. Chiar dacă nu putea face nimic altceva decât să stea acolo, voia cel puțin să-i dea nefericitului ușurarea de-a nu fi singur în suferință, simțind că are mai mult curaj să lupte împotriva durerii dacă ea îl privea numai, fără să-i spună nimic. Ore în șir, stătea așezată lângă pat, și ajungea să-l liniștească puțin, cu ochii ei mari, compătitori. Dar în ziua aceea, cu capul răsturnat pe pernă, cu mâna întinsă, simțindu-și capul zdrobit de durere, bolnavul nici măcar n-o vedea, striga și mai tare, de cum se apropia.

Către ora patru, desperată, Pauline se duse s-o caute pe Véronique, în bucătărie, lăsând ușa deschisă. Se gândea că se va întoarce într-o clipă.

— Ar trebui, totuși, făcut ceva, șopti ea. Îmi vine să încerc să-i pun comprese cu apă rece. Doctorul spune că e periculos dar că uneori dă rezultate... Aș vrea niște feșe.

— Véronique era în toane foarte rele.

— Feșe!... Am urcat pentru niște cârpe și-am fost primită tare bine... Nu trebuie să fie deranjați, așa se pare. Frumos le șade!

— Dacă l-ai întreba pe Lazare? continuă Pauline, tot fără să înțeleagă.

Dar, pradă mâniei, slujnica își pusese mâinile în șolduri și dădu drumul cuvintelor fără să se mai gândească.

— Da de unde? Cei de sus sunt prea ocupați să se lingă pe bot!

— Ce-ai spus? se bâlbâi fata, în timp ce sângele îi pierea din obraji.

Véronique, mirată ea însăși de sunetul vocii, voi să-și ia vorbele înapoi, să nege confidența aceea care de-atâta vreme mocnea în ea, căuta o explicație, o minciună, fără să găsească nimic care să stea în picioare. O prinsese pe Pauline de încheieturi, din precauție; dar aceasta, pe neașteptate, se smuci și o porni în goană pe scară, ca ieșită din minți și-atât de gătită și tremurând de furie, încât slujnica nu îndrăzni s-o urmeze, tremurând în fața măștii aceleia livide, pe care n-o mai recunoștea. Casa părea să doarmă, tăcerea pogora dinspre etajele de sus, numai urletul lui Chanteau urca prin aerul nemișcat. Dintr-un salt, Pauline ajunse la etajul întâi, când se ciocni de mătușă. Aceasta se afla acolo, păzind culoarul, ca o santinelă, stând la pândă de mult, poate.

— Unde te duci? o întrebă.

Pauline, sufocată, iritată de piedica aceea, nu era în stare să răspundă.

— Lasă-mă! găngăvi în cele din urmă.

Și făcu un gest cumplit, care-o făcu pe doamna Chanteau să dea înapoi. Apoi, dintr-un alt salt, ajunse la etajul al doilea, în vreme ce mătușa, împietrită, înălța brațele la cer, fără un cuvânt. Pauline era cuprinsă de una din acele crize de revoltă și de furie a căror violență răzbătea când și când, în ciuda firii ei blânde și vesele, și care, de mic copil, o

lăsau ca moartă. De ani de zile se credea vindecată. Dar aripa geloziei o atinsese atât de brutal, încât nu s-ar fi domolit fără să se distrugă pe ea însăși.

Sus, când Pauline se află în fața ușii lui Lazare, se năpusti dintr-un salt. Cheia se răsuci, canatul se izbi de perete. Iar ceea ce văzu sfârși prin a o scoate din minți. Lazare, ținând-o pe Louise cu spatele lipit de dulap, îi săruta mărunț bărbia și gâtul; în timp ce aceasta, cuprinsă de slăbiciune, de teama față de bărbat, îi ceda.

Desigur, se jucaseră, și jocul se sfârșea rău.

Avu loc un moment de stupefacție. Se priviră toți trei. În cele din urmă, Pauline strigă:

— Ah, ticăloaso! Ticăloaso!

Mai cu seamă trădarea femeii o înnebunea. Cu un gest de dispreț îl îndepărtase pe Lazare, ca pe-un copil a cărui slăbiciune o cunoștea. Dar femeia aceea care o tutuia, femeia aceea care-i fura bărbatul, în timp ce ea îngrijea un bolnav, în încăperea de jos! O apucă de umeri, o zgâlțâi, având poftă s-o bată.

— Spune, de ce-ai făcut asta?... Ai făcut o infamie, pricepi?

Louise, pierdută, privind speriată în toate părțile, bâlbâi:

— El mă ținea, îmi zdrobea oasele.

— El? Nu mai minți! Ar fi izbucnit în lacrimi, numai de l-ai fi împins.

Vederea camerei îi ațâța și mai mult dorința de răzbunare, camera aceea a lui Lazare unde ei doi se iubiseră, unde și ea simțise cum îi clocotește sângele în vine, când răsuflarea arzătoare a tânărului o biciuia. Ce să-i facă femeii aceleia, ca să se răzbune? Stupidă încurcătură. Lazare se hotărî. În sfârșit să intervină, când Pauline îi dădu drumul Louisei atât de brutal, încât umerii acesteia se izbiră de dulap.

— Știi ce? Mi-e frică de mine... Pleacă!

Și din clipa aceea buzele ei nu mai rostiră decât acest

cuvânt, urmărind-o în timp ce străbătea camera, strigându-l după ea pe coridor, în timp ce cobora scările, pălmuind-o întruna:

— Pleacă! Pleacă!... Ia-ți lucrurile și pleacă!

Doamna Chanteau rămăsese pe coridorul de la primul etaj. Rapiditatea cu care scena se desfășurase nu-i îngăduise să intervină. Dar acum își găsisese glasul; cu un gest, îi porunci fiului să se închidă la el în odaie; apoi încercă s-o liniștească pe Pauline, prefăcându-se mirată la început. Aceasta, după ce-o hăituisese pe Louise până în cameră la ea, repeta întruna:

— Pleacă! Pleacă!

— Cum așa? Să plece?... Dar unde ți-e capul?

Atunci fata povesti cele întâmplate. Dezgustul n-o mai părăsea, pentru firea ei dreaptă fapta aceea era cea mai rușinoasă, nu putea avea nicio scuză, nicio iertare; și, pe măsură ce se gândea la cele petrecute, se mânia și mai mult, revoltată din oroare față de minciună și din credință față de sentimentele sale. Când te-ai făgăduit cuiva, nu-ți mai calci cuvântul.

— Pleacă! Fă-ți valiza numaidecât... Pleacă!

Louise, răscolită, nu găsea niciun cuvânt de apărare, deschisese un sertar ca să-și scoată niște cămăși. Dar doamna Chanteau se supăra.

— Rămâi, Louissette!... La urma urmei, mi se pare că eu sunt stăpână în casa asta, nu? Cine îndrăznește să comande aici și să gonească oamenii?... E îngrozitor, nu suntem niște precupețe!

— N-ai auzit ce ți-am spus? strigă Pauline, am surprins-o sus, împreună cu Lazare... O săruta.

Mama ridică din umeri. Întreaga-i ranchiună, adunată de-atâta timp, se revărsă în niște cuvinte ce ascundeau o bănuială rușinoasă.

— Se jucau, ce-i rău într-asta?... Oare atunci când tu erai la pat și el te îngrijea, noi ne-am vârât nasul în ce-ați fi

putut voi face?

Dintr-o dată, furia fetei pieri. Rămase nemișcată, galbenă ca de ceară, lovită de învinuirea aceea ce se întorcea împotriva ei. Iată că ea era acum vinovată și mătușa părea să creadă lucruri îngrozitoare!

— Ce vrei să spui? șopti ea. Dacă ai fi crezut una ca asta, presupun că n-ai fi îngăduit așa ceva sub acoperișul tău, nu?

— Eh! Sunteți destul de mari! Dar găsesc că nu se cade ca fiul meu să săvârșească o necuviință... Lasă în pace persoanele care mai pot trece drept femei cinstite.

Pauline rămase o clipă fără glas, cu ochii mari și nevinovați ațintiți asupra doamnei Chanteau, care-și feri privirea. Apoi Pauline porni să urce spre odaia ei, spunând pe un ton hotărât:

— Bine! Atunci voi pleca eu.

Se lăsă tăcerea, o tăcere grea, sub a cărei povară casa întreagă părea a se prăbuși. Și, în liniștea aceea neașteptată, jelania unchiului se auzi din nou, o jelanie de animal muribund și părăsit. Neîntrerupt, urletul creștea, dominând orice alt zgomot.

Acum, doamna Chanteau regreta bănuiala ce-i scăpase. Și-i simțea jignirea de nevindecat, temându-se ca Pauline să nu dea urmare amenințării de-a părăsi casa numaidecât. Cu o ființă încăpățânată cum era fata aceea, orice era cu putință; și ce-ar fi spus lumea despre ea și despre soțul ei, dacă pupila lor ar fi bătut drumurile, povestind cum avusese loc ruptura? Poate s-ar fi refugiat la doctorul Cazenove, ceea ce-ar fi stârnit un scandal fără seamăn în ținut. La temelia neplăcerii resimțite de doamna Chanteau, se afla groaza față de trecut, teama pentru banii pierduți și care s-ar fi putut întoarce împotriva lor.

— Nu plânge, Louise, spunea ea mereu, cuprinsă iar de mânie. După cum vezi, iar am ajuns în încurcătură din pricina ei. Și veșnic face fapte necugetate, nu-i chip să

trăiești liniștit!... Am să încerc să dreg lucrurile.

— Te implor, o întrerupse Louise, lasă-mă să plec. Prea m-aș chinui, dacă aș mai rămâne... Are dreptate, vreau să plec.

— Nu în seara asta, în orice caz. Trebuie să te încredințez tatălui tău... Așteaptă, mă duc să văd dacă într-adevăr își face bagajul.

Încetișor, doamna Chanteau se duse să asculte la ușa Paulinei. O auzi mergând grăbit, deschizând și închizând mobilele. Îi veni pentru o clipă ideea să intre și să provoace o explicație, care să înece totul în lacrimi. Dar i se făcu teamă, simțea că s-ar bâlbâi și s-ar înroși în fața copilei aceleia, ceea ce îi spori ura. Și, în loc să bată la ușă, coborî în bucătărie, înăbușindu-și pașii. Îi venise o idee.

— Ai auzit ce scenă ne-a mai făcut domnișoara? o întrebă pe Véronique, care începuse să-și frece cu furie arămăria.

Slujnica, ținându-și nasul plecat, nu răspunse.

— A devenit insuportabilă. Eu nu mă mai pot înțelege cu ea... Închipuie-ți că acum i-a venit ideea să ne părăsească; da, își face bagajul... Ce-ar fi să te duci tu și să încerci să-i vâri mințile-n cap?

Și cum nu căpăta niciun răspuns:

— Ai surzit?

— Dacă nu răspund e pentru că nu vreau! strigă deodată Véronique, ieșindu-și din fire, în timp ce freca un sfeșnic de să-și jupoaie degetele. Are dreptate să plece, e mult de când în locul ei mi-aș fi luat lumea-n cap.

Doamna Chanteau o asculta cu gura căscată, uluită deopotolul acela de cuvinte.

— Eu, doamnă, nu sunt vorbăreață; dar nu trebuie să mă silești să-mi ies din fire, pentru că atunci spun tot... Asta-i, și pace: i-aș fi dat brânci în mare copilei ăsteia în ziua când ai adus-o; numai că mie nu-mi place să văd cum sunt chinuiți oamenii, iar aici v-ați prins cu toții s-o martirizați atâta, că într-o bună zi am să-i ard palme ăluia care s-o mai

atinge de ea... Ah! Puțin îmi pasă, n-aveți decât să mă dați afară, o să afle ea multe de la mine! Da, da, tot ce i-ați făcut, cu aerul vostru de oameni cumsecade!

— Tacă-ți gura, nebuno! șopti bătrâna doamnă, îngrijorată de această nouă scenă.

— Nu, n-am să tac... Prea e scârbos, pricepi? Sunt ani de zile de când înghit în mine. Nu era destul că v-ați apucat să-i păpați zestrea? Acum mai trebuie să-i zdrobiți și inima!... Oho! știu eu ce știu, ți-am văzut eu toate manevrele... Și uite! Poate că domnul Lazare nu-i într-atât de calculat, dar nu prețuiește nici el mai mult, ar fi în stare s-o ucidă din egoism, numai ca să nu se plictisească... Ce grozăvie! Sunt oameni pe lumea asta făcuți să fie mâncați de ceilalți!

Și flutura sfeșnicul, apoi luă o cratiță care zornăi ca o tobă când începu s-o șteargă cu cârpa. Doamna Chanteau se gândea dacă s-o zvârle pe ușă afară. Izbuti să se stăpânească, o întrebă cu răceală:

— Prin urmare, nu vrei să urci la ea și să-i vorbești?... E spre binele ei, ca să nu facă prostii.

Din nou Véronique tăcea. În sfârșit, mormăi:

— Urc, oricum... judecata e judecată și furia n-a dus niciodată la nimic bun.

Mai zăbovi puțin spălându-se pe mâini. Apoi își lepădă șorțul murdar. Când se hotărî să deschidă ușa de pe coridor, ca să urce pe scări, un vaier jalnic pătrunse înăuntru. Era strigătul unchiului, neîntrerupt, enervant. Doamnei Chanteau, care o urma, îi veni o idee și reluă cu glas scăzut, cu insistență:

— Spune-i neapărat că nu-l poate lăsa pe domnul în starea în care e... Ai auzit?

— Oh, cât despre asta, încuviință Véronique, răcnește zdravăn, e drept.

Și urcă, în timp ce doamna, care-și alungise gâtul spre camera soțului, nu se duse să închidă ușa. Vaiețele pătrundeau în casa scării, se amplificau în sonoritatea

etajelor. Sus, slujnica o găsi pe domnișoara gata de plecare, după ce-și făcuse un pachet din puțină rufărie absolut trebuincioasă și hotărâtă să ia restul încă de-a doua zi, prin moș Malivoire. Se calmase, deși era tot foarte palidă, disperată, dar judecînd la rece, fără urmă de mînie.

— Ori ea, ori eu, răspunse la toate cuvintele slujnicei, evitînd pînă și numele Louisei.

Cînd Véronique raportă acest răspuns doamnei Chanteau, aceasta se afla chiar în odaia Louisei, care se îmbrăcase și se înverșuna și ea să plece numai decît, tremurînd, speriată la cel mai mic zgomot al ușii. Atunci doamna Chanteau trebui să se resemneze; trimise la Verchemont după șareta brutarului și hotărî s-o însoțească ea însăși pe fată pînă la mătușa ei Léonie, din Arromanches; și-i va cârpi o minciună acesteia, pretextînd violența crizei lui Chanteau, ale cărui strigăte ajunseseră insuportabile.

După plecare celor două femei, pe care Lazare le ajutase să se urce în trăsură, Véronique strigă din vestibul cît o ținea gura:

— Poți coborî, domnișoară: nu mai e nimeni.

Casa părea goală, tăcerea aceea greoaie se lăsase din nou, iar veșnica jelanie a bolnavului răsuna și mai puternic. Cînd Pauline coborî ultima treaptă, Lazare, care venea din curte, se pomeni nas în nas cu ea. Întreg trupul îi fu cuprins de un tremur nervos. Se opri o clipă, voia fără îndoială să ia vina asupra lui, să-și ceară iertare. Dar lacrimile îl înăbușeau, și urcă în grabă la el în odaie, fără să fi putut rosti un cuvînt. Pauline nu vărsă nicio lacrimă, și, cu fața gravă, pătrunse în camera unchiului.

Stînd de-a curmezișul patului, Chanteau tot își mai ținea mîna întinsă și capul răsturnat pe pernă. Nu mai îndrăznea să se miște, probabil că nici nu-și dăduse seama că fata lipsise, strîngea din ochi, deschidea gura, ca să strige în voie. Niciun zgomot din casă nu-i ajungea la urechi, singura

lui preocupare fiind să-și prelungească vaietul atât cât îl ținea răsuflarea. Puțin câte puțin, ajunse să-l prelungească nemăsurat de mult, încât o deranja pe Minouche, care fătase din nou patru pisoai, aruncați chiar în dimineața aceea, și care, uitând de ei cu desăvârșire, torcea cu un aer fericit pe un fotoliu.

Când Pauline își reluă locul, unchiul urla atât de tare, încât pisica se sculă, mișcând neliniștit din urechi. Începu să-l privească țintă, în indignarea ei de persoană înțeleaptă, căreia i se tulbură liniștea. Dacă nici să mai torci în voie nu era chip, viața devenea de neîndurat! Și plecă, ținându-și coada în sus.

VI

Seara, după întoarcerea doamnei Chanteau cu câteva minute înainte de cină, nici nu mai fu vorba de Louise. Nu făcu decât s-o cheme pe Véronique, ca să-i scoată botinele. O durea piciorul stâng.

— La naiba! Nici nu-i de mirare, zise slujnica, e umflat tot. Într-adevăr, cusăturile ghetei intraseră în carnea albă și moale, lăsând dungi roșii. Lazare, care coborâse, se uită și el.

— Oi fi mers prea mult, spuse.

Dar doamna Chanteau abia dacă străbătuse Arromanches de la un capăt la altul. Dealtminteri, în ziua aceea avea și sufocări, care-o chinuiau tot mai mult în ultima vreme. Și-atunci dădu vina pe botine..

— Cizmarii ăștia nu pot în ruptul capului să facă fețele mai largi... De cum mă leg la șireturi, e un adevărat chin.

Și, cum după ce-și puse papucii n-o mai duru, nimeni nu se îngrijorară din pricina asta. A doua zi umflătura ajunsese la gleznă. Dar în noaptea următoare dispăru de tot.

O săptămână se scurse. Încă de la prima cină, din seara

catastrofei, când Pauline se află în prezența mamei și a fiului, fiecare se strădui să-și ia înfățișarea obișnuită de toate zilele. Nicio aluzie nu făcură, ca și cum nimic nou nu s-ar fi ivit între ei. Viața de familie își continua mașinal cursul, desfășurând aceleași tabieturi afectuoase, dându-și unii altora obișnuitele binețe și săruturi de formă, la ore fixe. Fu o adevărată ușurare pentru toți, când îl putură aduce la masă pe Chanteau, în fotoliul lui pe roțile. Avea acum genunchii anchilozați, îi era cu neputință să se țină pe picioare. Dar se bucura cu atât mai mult de calmul relativ în care lipsa durerii îl lăsa, până la a nu mai fi impresionat nici de veselie, nici de tristețea celor din casă, aplecat pe de-a-ntregul asupra propriei sale mulțumiri. Când doamna Chanteau îndrăznise să-l pună la curent cu plecarea în grabă a Louisei, el o implorase să-l scutească de lucrurile acelea triste. Pauline, de când nu mai era ținută în odaia unchiului, încerca să-și facă de lucru, fără a izbuti să-și ascundă supărarea. Serile mai cu seamă erau penibile, și situația aceea falsă ieșea la iveală de sub afecțiunea liniștii obișnuite. Era aidoma vechea lor existență de pe vremuri, cu repetarea măruntelor întâmplări zilnice; dar, după anumite gesturi nervoase, chiar și după o tăcere, toți simțeau sfâșierea lăuntrică, rana de care nu vorbeau și care se făcea tot mai adâncă.

La început, Lazare se disprețuise pe sine. Superioritatea morală a Paulinei, atât de riguroasă, atât de dreaptă, îl umplea de rușine și de mânie. De ce n-avea curajul să i se dezvăluie deschis și să-i ceară iertare? I-ar fi povestit cum se lăsase dus de aventura aceea, surpriza simțurilor, mirosul de femeie cochetă care-l îmbătase; iar Pauline avea vederi prea largi ca să nu înțeleagă. Dar o stinghereală de neîntrecut îl împiedica, se temea să nu scadă și mai mult în ochii fetei, într-o explicație în care avea poate să se bâlbâie ca un copil. Apoi, în adâncul șovăielii lui se afla teama de-o nouă minciună, deoarece Louise îl obseda întruna, o avea

mereu în fața ochilor, noaptea mai cu seamă, regretând amarnic că n-o avusese în clipa când o ținea leșinată sub sărutările lui. Fără să vrea, în plimbările sale lungi se pomenea mereu prin apropiere de Arromanches. Într-o seară, merse până la căsuța mătușii Léonie, dând târcoale primprejurul zidului, și fugi repede când auzi zgomotul unui oblon, răscolit de fapta urâtă pe care fusese cât pe ce s-o săvârșească. Iar conștiința acestei lipse de demnitate îi sporea stinghereala: se judeca, fără a putea să-și înăbușe dorința; în fiecare clipă lupta reîncepea, niciodată până atunci nu suferise într-atât de pe urma nehotărârii. Dramul de onestitate și de putere ce-i mai rămăsese îl făcea s-o evite pe Pauline, pentru a se scuti de josnicia cea mai jalnică, aceea a falselor jurăminte. Poate că încă o mai iubea, dar imaginea provocantă a celeilalte era mereu acolo, ștergând trecutul, pecetluind viitorul.

Pauline, la rândul-i, aștepta ca Lazare să-și ceară iertare. În cele dintâi clipe ale mâniei își jurase să fie necruțătoare. Apoi suferise pe ascuns pentru că nu i se dăduse prilejul să ierte. De ce tăcea, cu înfățișarea înfrigurată, mereu pe-afară, ca și cum s-ar fi temut să rămână singur cu ea? Era gata să-l asculte, să uite tot, numai dacă ar fi dat dovadă de un strop de căință. Explicația așteptată nu venea, mintea îi umbla, trecea de la o presupunere la alta, în timp ce mândria o făcea tăcută; și, pe măsură ce zilele acelea se scurgeau încet și penibil, izbuti să-și învingă simțămintele, până într-atât încât începu iar să fie activă ca mai înainte, dar calmul acela plin de curaj ascundea o tortură de fiecare clipă, hohotea de plâns la ea în odaie, seara, înăbușindu-și strigătele în pernă. Nimeni nu pomenea de căsătorie, deși era limpede că toți se gândeau la asta. Toamna se apropia, ce-avea să se întâmple? Fiecare evita să-și dea cu părerea, păreau să amâne hotărârea pe mai târziu, când ar fi avut curajul să aducă din nou vorba despre asta.

A fost perioada din viața ei când doamna Chanteau sfârși

prin a-și pierde liniștea. Din totdeauna se mâncase pe dinăuntru; dar lucrarea surdă care fărâmița în ea bunele sentimente părea să fi ajuns la limita cea de pe urmă a distrugerii și niciodată nu păruse a-și fi pierdut într-atât echilibrul, răscolită de un asemenea neastâmpăr nervos. Nevoia de a se stăpâni îi agrava și mai mult răul. Suferea din cauza banilor, avea ca o adevărată turbare de pe urma banilor, ce sporea întruna, luându-i mințile și bunele sentimente. Veșnic tăbăra pe Pauline, acuzând-o acum de plecarea Louisei ca de un furt ce i-ar fi spoliat fiul. De parcă avea o plagă sângerândă ce refuza să se închidă; cele mai mici amănunte căpătau proporții uriașe, nu uitase un gest, strigătul fetei îi răsună încă în urechi. „Pleacă!” și-și închipuia că și pe ea o gonea, că arunca în drum bucuria și bogăția familiei. Noaptea, când se zvârcolea pe jumătate adormită, într-un somn chinuitor, ajungea până acolo încât regreta că moartea nu-i scăpase de blestemata aceea de Pauline. Fel de fel de planuri i se băteau cap în cap, fără a găsi un mijloc rezonabil care s-o înlăture pe fată. În același timp, ca o reacție, îi sporeau sentimentele de tandrețe pentru fiul ei: îl adora așa cum, poate, n-o făcuse nici când era în leagăn, pe vremea când îi aparținea numai ei și-l purta în brațe. De dimineață până seara, nu-l slăbea din ochi, urmărindu-l cu îngrijorare. Apoi, de cum rămâneau singuri, îl îmbrățișa, implorându-l să nu-și facă inimă rea. Nu-i așa că nu-i ascundea nimic, că nu se distra plângând, când rămânea de unul singur? Și-i jura că totul se va aranja, că mai degrabă le va suci gâtul la ceilalți, numai ca el să fie fericit. După două săptămâni, cât ținu lupta aceasta, fața ei căpătă paloarea cerii, fără să slăbească însă. De două ori picioarele i se umflaseră, apoi i se dezumflaseră.

Într-o dimineață, o sună pe Véronique și-i arată picioarele umflate până la coapse în timpul nopții.

— la te uită ce-a dat peste mine! Ce necaz! Și eu, care voiam să ies din casă!... Sunt silită acum să stau în pat. Nu

spune nimănui nimic, să nu-l sperii pe Lazare.

Nici ea nu părea speriată. Pomenea numai de-o oarecare oboseală, toți ai casei crezură că-i vorba de-o durere de șale. Cum Lazare pornise să hoinărească pe coastă iar Pauline evita să urce, simțindu-i prezența dezagreabilă, bolnava îi împuie urechile slujnicei cu învinuirile ei pline de furie la adresa fetei. Nu se mai putea ține. Imobilitatea la care era constrânsă, palpitațiile ce-o sufocau la cea mai neînsemnată mișcare păreau să-i dea o stare de exasperare crescândă.

— Ce zici? Ce-o fi făcând pe-acolo pe jos, tot vreo răutate... Ai să vezi că n-o să-mi aducă nici măcar o cană cu apă.

— Dar, doamnă, răspundea Véronique, doar dumneta n-ai ochi s-o vezi!

— Lasă asta! Tu n-o cunoști. Nici că se află fățarnică mai afurisită decât ea. De față cu străinii se preface că-i pâinea lui Dumnezeu; da pe la spate te mușcă... Asta-i, fată dragă, numai tu ai văzut limpede în ziua când am. Adus-o. Dacă n-ar fi pus piciorul aici n-am fi ajuns unde suntem... O să ne dea gata pe toți: domnul se chinuie ca un osândit de când îl îngrijește; iar mie mi s-a urcat sângele la inimă, într-atât mă întărită; cât despre băiatul meu, e pe cale să-și piardă mințile...

— Oh, doamnă, cum poți spune una ca asta! Ea, care se poartă așa de frumos cu dumneavoastră toți!

Până seara, doamna Chanteau își vărsă tot năduful. De toate pomeni: de alungarea brutală a Louisei și, mai cu seamă, de bani. De aceea, când după cină Véronique putu să coboare în bucătărie, unde o găsi pe Pauline rânduind vasele, dădu și ea drumul la tot ce-i stătea pe inimă. De multă vreme înăbușea în ea mărturisirile acelea, pe care în sfârșit le făcu, indignată; dar de astă dată cuvintele ieșeau singure.

— Ah, domnișoară, ce bună ești că iei seama de vasele

lor. Eu, în locul dumitale, aş sparge totul!

— Da de ce? întrebă fata mirată.

— Pentru că niciodată n-o să poţi face atâta rău cât se spune despre dumneata.

Şi pornind de-aici, ajunse la primele zile ale venirii ei.

— Nu-i aşa că toate astea l-ar mânîia chiar şi pe bunul dumnezeu? Ji-a mâncat zestrea bănuţ cu bănuţ, şi asta în văzul tuturor. Pe legea mea! Ai fi zis că de la ea îţi dă să mănânci... Când banii dumitale erau la ea în scrin, făcea dinaintea mobilei tot soiul de temenele, de-ai fi crezut că i s-a dat în grijă fecioria unei fete; dar asta n-o împiedica să facă în grămadă, cu mâinile ei zgârcite, găuri frumusele... Ah, Doamne, ce mai comedie a jucat ca să-ţi pună în braţe – afacerea uzinei, apoi ca să aibă de unde se-nfrupta pentru coşniţă. Vrei să ştii? Ei bine! dacă n-ai fi fost dumneta, crăpau cu toţii de foame... Aşa că a tras o spaimă pe cinste când cei de la Paris au fost cât pe ce să se supere în legătură cu socotelile! Doamne! Ai putea s-o dai în judecată şi s-ajungă drept la Curtea cu juri... Şi toate astea n-au învăţat-o minte, şi-acum îţi mănâncă banii, şi-o să te stoarcă până la ultimul gologan... Crezi, poate, că mint? Uite, mă jur pe ce vrei. Am văzut cu ochii mei şi am auzit cu urechile mele, şi încă te scutesc de ce-i mai murdar, din respect, domnişoară, ca de pildă atunci când erai bolnavă şi ea turba de necaz că nu poate scotoci la dumneta în comodă.

Pauline asculta, fără să găsească un singur cuvânt ca s-o întrerupă. Deseori gândul că familia trăieşte pe spezele ei, furând-o cu josnicie, îi stricase zilele cele mai fericite. Dar se împotrivise totdeauna să se gândească la lucrurile acelea, prefera să trăiască în orbire, învinuindu-se pe ea însăşi de avariţie. Dar de data asta n-avea încotro şi trebuia să afle, brutalitatea acestor confidenţe părea să agraveze şi mai mult lucrurile. Cu fiecă frază memoria i se împropăta, reconstitua întâmplări vechi, al căror înţeles exact îi

scăpase, urmărea zi de zi manevrele doamnei Chanteau în jurul zestrei ei. Încet, se lăsase să cadă pe un scaun, copleșită parcă dintr-o dată de-o mare oboseală. Un rictus dureros îi strângea buzele.

— Exagerezi, murmură ea.

— Cum așa! Exagerez! continuă cu violență Véronique. Nu atât povestea banilor mă scoate din sărite. Pentru că vezi, ceea ce nu-i pot ierta e că ți l-a luat pe domnul Lazare după ce, mai întâi, ți l-a dat... Da, chiar așa! Nu mai erai îndeajuns de bogată, avea nevoie de-o moștenitoare cu zestre mare. Cum? Ce zici? Te jecmănește, pe urmă te disprețuiește pentru că nu mai ai nimic... Nu, n-am să tac, domnișoară! Nu le frigi oamenilor inima după ce le-ai golit buzunarele. De vreme ce-ți iubești vărul, iar el trebuia să te răsplătească prin drăgălășenii, e curată ticăloșie că te-au furat și dinspre partea asta... Și ea a făcut totul, am văzut-o. Da, da, în fiecare seară o ațâța pe micuță, făcând-o să se înflăcăreze pentru băiat, povestindu-i fel de fel de lucruri murdare. Pe cât de adevărat e că lampa asta ne luminează, tot atât e că ea i-a aruncat pe unul în brațele celui alt. Ce mai! Le-ar fi pregătit și patul, numai să se poată face cununia. Nu-i vina ei dacă n-au mers până la capăt... Apăr-o acum, după ce te-a călcat în picioare, și plângi din pricina ei nopțile ca sfânta fecioară; pentru că de la mine din odaie te aud, și-am să mă îmbolnăvesc de-atâtea necazuri și nedreptăți!

— Taci, te implor, șopti Pauline, simțind că nu mai are curajul s-asculte, îmi faci tare rău.

Lacrimi mari i se rostogoleau pe obraji. Simțea că slujnica nu minte, sentimentele ei sfâșiate sângerau în ea. Fiecare scenă evocată căpăta o realitate de parcă se desfășura aieva: Lazare strângând-o pe Louise aproape leșinată, în timp ce doamna Chanteau stătea de veghe la ușă. Doamne Sfinte! Oare cu ce greșise ca fiecare s-o înșele, în timp ce ea le era credincioasă tuturor?

— Te rog, taci, simt că mă sufoc.

Și Véronique, văzând-o atât de emoționată, se mulțumi să adauge numai pe înfundate:

— De dragul dumatăle, nu de-al ei, mă opresc. Și uite c-a ajuns-o și pe ea, stă în pat de dimineață și varsă numai venin pe seama dumatăle! Nu mă mai pot stăpâni, clocotește sângele în mine când o aud cum dă drept rău tot binele pe care i l-ai făcut... Pe legea mea! Chiar așa spune, că i-ai ruinat și că îi omori băiatul. Du-te de ascultă la ușă, dacă nu mă crezi.

Apoi, cum Pauline izbucni în hohote, Véronique, mișcată, îi luă capul între mâinile ei, sărutându-i părul și zicând întruna:

— Nu, nu, domnișoară, nu mai zic nimic... Dar se cuvine să știi. E prostie curată să te lași jumulită așa... Nu mai zic nimic, liniștește-te.

Se lasă tăcerea. Slujnica stingea jeraticul rămas în vatră. Și nu se putu împiedica să nu mai adauge:

— Știi de ce se umflă: răutatea i s-a lăsat în picioare.

Pauline, care privea fix la una din lespezile pardoselii din bucătărie, cu gândurile încâlcite și îndurerate, ridică ochii. De ce spunea Véronique așa? Umflătura se ivise iar? Și aceasta, încurcată, nu-și ținu făgăduiala și vorbi. Își îngăduia cu vârf și îndesat s-o judece pe doamna, dar o și asculta. Ce mai, amândouă picioarele se umflaseră de cu noapte, dar domnul Lazare nu trebuia să știe. În timp ce slujnica dădea aceste amănunte, Pauline se schimbă la față, îngrijorarea lua locul unei tristeți sfâșietoare. În ciuda celor ce le aflase, se speria de simptomul acela, de care știa cât e de grav.

— Dar nu poate fi lăsată așa, spuse ridicându-se. E în primejdie.

— În primejdie, asta-i bună! strigă Véronique cu brutalitate. Nu s-ar spune după cum arată și, oricum, nici nu-i trece prin cap una ca asta, e mult mai ocupată să-i

împroaște pe ceilalți cu noroi și să se lăfăie ca un pașă la ea în pat... Și-apoi, acum doarme, trebuie să așteptăm până mâine. E chiar ziua când doctorul trece pe la Bonneville.

A doua zi a fost cu neputință să i se mai ascundă lui Lazare starea în care i se afla mama. Toată noaptea, Pauline nu făcuse altceva decât să asculte, trezindu-se din oră în oră, părându-i-se mereu că aude gemete din odaia de dedesubt. Apoi, spre ziuă, adormise atât de adânc, încât bătea de nouă când un zgomot de ușă trântită o trezi, făcând-o să tresară. Când coborî să afle ce mai e nou, după ce se îmbrăcase în grabă, îl întâlni pe coridorul de la etajul întâi chiar pe Lazare, care tocmai ieșea de la bolnavă. Umflătura ajunsese la pânțe, așa încât Véronique hotărâse să-l înștiințeze.

— Ce s-aude? întrebă Pauline.

Lazare, cu fața răvășită, la început nu răspunse. Cu un gest familiar, își freca bărbia între degetele tremurătoare. Și când vorbi, primele cuvinte fură acestea, abia rostite:

— E pierdută.

Începu să urce spre odaia lui, ca un aer rătăcit. Pauline îl urmă. Când se aflară în camera cea mare de la etajul al doilea, unde nu mai călcase din ziua în care îl prinsese cu Louise, fata închise ușa în urma ei, încercând să-l liniștească.

— Lasă, nici măcar nu știi ce are. Așteaptă măcar să vină doctorul... E foarte rezistentă, niciodată nu trebuie să deznădăjduiești.

Dar Lazare se înverșuna, atins în inimă de o convingere subită.

— E pierdută, e pierdută.

O lovitură neprevăzută a soartei îl nimicea. Când se trezise, privise marea, ca de obicei, căscând de plictis și plângându-se de goliciunea idioată a existenței. Apoi, când mama sa dăduse așternutul la o parte, până la genunchi, vederea acelor biete picioare umflate de edem, uriașe și

albicioase, asemănătoare unor trunchiuri de copac neînsufletește, îl umpluseră de înduioșare și de spaimă. Cum se poate! dintr-o clipă într-alta, nenorocirea se ivise pe nepusă masă! Și nici acum, stând pe un colț al mesei celei mari, tremurând tot, nu îndrăznește să spună cu glas tare numele bobi pe care o recunoscuse. Veșnic îl înspăimântase și-l obsedase gândul unei boli de inimă ce-ar fi căpătat-o ai lui și chiar el, fără ca medicina pe care o învățase în cei doi ani să-l poată convinge că toate bolile erau egale în fața morții. Să fii lovit în inimă, izvorul însuși al vieții, însemna pentru el cea mai cumplită, cea mai necruțătoare moarte. Și tocmai de moartea aceea avea să piară mama lui, și-apoi și el, nu încăpea nicio îndoială!

— De ce desperi? continuă Pauline, sunt atâtea hidropici care trăiesc foarte mult. Ți-aduci aminte de doamna Simonnot? Până la urmă, a murit de pleurezie.

Dar băiatul clătina din cap, nu era un copil ca să-l poți duce cu vorba. Picioarele îi atârnavă, spânzurându-i în gol, trupul îi tremura întruna, în timp ce-și ținea ochii ațintiți cu încăpățănare asupra ferestrei. Atunci, pentru prima oară de când avusese loc ruptura, Pauline îl sărută pe frunte, ca pe vremuri. Se aflau alături în odaia aceea unde crescuseră, întreaga lor ură pierdea, dusă de supărarea aceea mare ce-i amenința. Fata își șterse lacrimile. Lazare însă nu putea plânge și repeta mașinal:

— E pierdută, e pierdută.

Către unsprezece, când doctorul Cazenove își făcu apariția, ca de obicei în fiecare săptămână când urca la Bonneville, păru foarte mirat s-o găsească pe doamna Chanteau în pat. Ce-avea scumpa doamnă? Și chiar glumi: toți ai casei erau prea răsfățați, aveau să trăiască până la urmă ca într-o ambulanță. Dar, după ce-o examina pe bolnavă, o palpă și o ascultă, deveni mai grav; fu nevoit chiar să apeleze la marea sa experiență pentru a nu-și trăda, fie și numai în treacăt, îngrijorarea.

Dealtminteri, doamna Chanteau n-avea câtuși de puțin conștiința gravității stării sale.

— Nădărduesc că ai să mă scoți cu bine la liman, doctore, îi spuse cu glas vesel. Vezi, nu mi-e teamă decât de-un lucru, ca, tot umflându-mă, să n-ajung să mă sufoc.

— Fii pe pace, nu se umflă omul așa ușor, răspunse și el tot râzând. Și-apoi, oprim noi lucrurile în loc.

Lazare, care-și făcuse apariția după examenul medical, îl ascultă, fremătând de nerăbdare, abia așteptând să-l ia deoparte și să-l întrebe, ca să afle, în sfârșit, cum stau lucrurile.

— Asta-i, scumpă doamnă, urmă doctorul, nu te necăji, vin mâine să stăm de vorbă... La revedere, mă duc jos să scriu rețeta.

Pauline nu-i lăsă să intre în sufragerie, căci Chanteau știa că e vorba tot de-o simplă durere de șale. Fata pregătise cerneala și hârtia pe masa din bucătărie. Cum amândoi erau îngrijorați și nerăbdători să afle adevărul, doctorul Cazenove mărturisi că era grav. Dar învăluia totul în fraze lungi și încâlcite, evitând să tragă concluzia.

— Cu alte cuvinte, e pierdută, strigă Lazare cu un fel de iritare. Din cauza inimii, nu-i așa?

Pauline avu o privire rugătoare, pe care doctorul o" înțelese.

— Oh, inima spuse el, n-aș crede. Dealtfel, chiar dacă nu-și mai revine, poate s-o ducă multă vreme încă, dacă e îngrijită cum trebuie.

Tânărul ridică din umeri, gestul acela obișnuit al său, de copil mânios, care nu se lasă păcălit de scornelile ce i se spun. Apoi urmă:

— Și nu mi-ai spus nimic, doctore, dumneta, care-ai îngrijit-o nu demult!... Nenorocirile astea nu vin așa, dintr-o dată. Oare nu ți-ai dat seama de nicio schimbare?

— Ba da, ba da, am văzut eu câte ceva.

Apoi, cum Lazare fu apucat de-un râs disprețuitor, urmă:

— Ascultă, dragul meu, mă cred mai puțin nerod decât un altul, și totuși nu-i pentru prima oară când mi se întâmplă să fiu luat pe neașteptate și să rămân prostit în fața bolii... Ești sâcâitor cu pretenția asta a dumitale de-a dori să știi totul, când te poți socoti fericit chiar numai dacă ești în stare să silabisești primele rânduri din mașinăria asta complicată care e omul.

Și scrise supărat rețeta, cu mâna tremurându-i și străpungând hârtia subțire cu penița. Chirurgical de marină se ghicea în mișcările acelea bruște ale corpului său uriaș. Dar când se ridică în picioare, cu fața lui bătrână, tăbăcită de vânturile din larg, trăsăturile i se îndulciră, văzându-i dinaintea lui pe Lazare și Pauline stând cu capetele plecate, deserați.

— Bieții mei copii, vom face tot ce-i cu putință ca s-o punem pe picioare... Știți că nu-mi place să fac pe grozavul cu voi. Așa că, sincer vorbind, nu pot spune nimic. Mi se pare, totuși, că nu-i niciun pericol imediat.

Și plecă, după ce Lazare îl încredința că are tinctură de digitală. Pe rețetă nu scrisese decât atât, să i se facă frecții bolnavei pe picioare cu doctoria aceasta și să înghită câteva picături puse într-un pahar cu apă îndulcită. Era de ajuns pentru moment, a doua zi avea să aducă pilule. Poate avea să se hotărască să-i ia sânge. Pauline însă îl conduse până la cabrioletă, ca să-l întrebe care-i adevărul adevărat; dar adevărul adevărat era că într-adevăr nu îndrăznea să se pronunțe. Când pătrunse iar în bucătărie, îl găsi pe Lazare uitându-se încă o dată peste rețetă. Numai citind cuvântul „digitală” și pălise iarăși.

— Nu te mai prăpădi atâta cu firea! zise Véronique, care începuse să curețe cartofi numai ca să poată rămâne acolo și să asculte. Toți doctorii sunt niște prăpăstioși. Și dacă ăsta nu știe ce să spună, înseamnă că nu-i mare lucru de spus.

Și rămaseră să vorbească acolo, lângă farfuria pe care

slujnica punea cartofii. Și Pauline se arăta liniștită. Dimineața se dusesse să-și sărute mătușa și i se păruse că arată bine: nu poți muri când ai obraji atâta de sănătoși. Dar Lazare răsucea rețeta în mâini. Cuvântul „digitală” scapără: mama lui era pierdută.

— Urc la ea, spuse în cele din urmă.

În fața ușii se codi, își întrebă vara:

— Vrei să vii și tu o clipă?

Pauline șovăi oarecum.

— Mi-e teamă să n-o supăr, șopti ea.

O tăcere stânjenitoare se lăsă, și Lazare urcă singur, fără să mai adauge vreun cuvânt.

La prânz, ca să nu-și neliniștească tatăl, Lazare veni, cu fața palidă. Târâitul clopoțelului o chema pe Véronique, care se plimba pe scări cu farfuriile cu mâncare, de care bolnava abia dacă se atinge; când coborî, îi spuse Paulinei că bietul băiat și-a pierdut capul de-a binelea acolo sus. Ji- era mai mare jalea să-l vezi cum clănțâne ca de friguri față de maică-sa, neîndemânatic, cu fața răvășită, ca și cum s-ar fi temut, în fiecare clipă, să nu-și dea duhul în brațe la el. Pe la ora trei slujnica urcă iar, apoi o strigă pe fată, aplecându-se peste balustradă. Iar când aceasta urcă pe culoarul de la etajul întâi, îi zise:

— Ar trebui să intri, domnișoară, ca să-l ajuți. N-are decât să se supere! Ea vrea s-o întoarcă și, de l-ai vedea cum tremură, fără ca măcar să îndrăznească s-o atingă!... Iar pe mine doamna nu mă lasă să m-apropii.

Pauline intră. Sprijinită în voie de trei perne, ai fi putut crede că doamna Chanteau stătea în pat ca să trândăvească, de n-ar fi fost răsuflarea găfâită și greoaie care-o făcea să ridice umerii când inspira. Dinaintea ei Lazare se bâlbâia:

— Cum zici că vrei să te-așez, pe partea dreaptă?

— Da, împinge-mă puțin... Ah! Bietul de tine, greu mai pricepi!

Dar fata o și apucase binișor și-o întorcea.

— Lasă-mă pe mine, sunt obișnuită de la unchiul... Te simți bine?

Doamna Chanteau, iritată, bombănea că o împinsese prea tare. Nu putea face o mișcare fără să se sufoce numaidecât; și rămase un minut aproape fără răsuflare, cu fața pământie. Lazare se trăsese în spatele perdelelor de la pat, ca să-și ascundă deznădejdea. Dar rămase tot acolo, în timp ce Pauline fricționa picioarele bolnavei cu tinctură de digitală. Întorcea capul, dar nevoia de a vedea îl făcea să se uite la picioarele acelea monstruoase, la butucii aceia inerti de carne alburie, a căror vedere îl strangula de emoție. Când verișoara îl văzu într-atât de răvășit, crezu că e mai bine să-l trimită de acolo. Se apropie de el și, în timp ce doamna Chanteau adormea, foarte obosită numai pentru că își schimbase poziția, îi spuse încet:

— Ai face mai bine să te duci.

Luptă o clipă, lacrimile îl orbeau. Dar trebui să cedeze, coborî scările rușinat, bâiguind:

— Doamne! Nu pot rămâne! Nu pot rămâne!

Când bolnava se trezi, nu văzu la început că băiatul ei nu-i acolo. O uluire părea să fi pus stăpânire pe ea, se apleca asupra ei însăși, în nevoia egoistă de-a se simți trăind. Numai prezența Paulinei o neliniștea, deși fata căuta să se-ascundă, stând așezată la o parte, fără să vorbească, fără să se miște. Dar cum mătușa întinse capul, crezu că-i bine s-o liniștească prin câteva cuvinte.

— Sunt eu, nu fi îngrijorată... Lazare s-a dus la Verchemont, să-l vadă pe tâmplar.

— Bine, bine, murmură doamna Chanteau.

— Nu te simți prea rău, nu-i așa? își poate vedea de treburi mai departe.

— Bineînțeleș.

Din clipa aceea, nu mai vorbi decât rareori despre fiul ei, în ciuda adorației ce-o nutrise pentru el tot timpul până

atunci. Dispărea din rămășița aceea de viață ce-i mai rămăsese, după ce fusese însuși scopul întregii ei existențe. Descompunerea cerebrală care începuse să se producă nu-i mai lăsa decât grija fizică pentru propria-i sănătate. Acceptă îngrijirile nepoatei, fără a părea că-și dă seama de substituie, preocupată numai s-o urmărească din ochi, atenția fiindu-i abătută de îngrijorarea crescândă pe care-o încerca văzând-o întruna învârtindu-se pe lângă patul ei.

În timpul acesta, Lazare coborâse la bucătărie, desperat, nemaiținându-se pe picioare. Casa întreagă îl speria: nu putea sta la el în odaie, singurătatea îl copleșea, nu îndrăznea să străbată sufrageria, unde vederea tatălui său citind liniștit ziarul îl făcea să se sufoce în hohote de plâns. De aceea se întorcea mereu la bucătărie, singurul colț cald și viu, liniștit s-o afle acolo pe Véronique, care se războia cu cratițele, ca în vremurile bune și fără griji. Când îl văzu așezându-se lângă cuptor, pe scaunul de paie unde-i plăcea să stea, slujnica îi spuse răspicat ce părere are despre puținul lui curaj.

— Zău așa, domnule Lazare, nu prea ești de mare folos. Din nou biata domnișoară o să poarte totul în cârcă... De-ai zice că n-a fost nimeni niciodată bolnav pe-aici; și ce-i mai curios e că te-ai priceput să-ți îngrijești foarte bine verișoara când era cât pe ce să se prăpădească de boala ei de gât... Nu-i așa? Nu poți zice că nu-i adevărat, ai stat două săptămâni la ea în odaie s-o îngrijești ca pe-un copil.

Lazare o asculta, foarte mirat. Nu se gândise la contrastul acesta, la felul acela diferit și illogic de-a simți.

— Ai dreptate, spunea întruna, ai dreptate.

— Nu lăsați pe nimeni să intre, urmă slujnica, iar domnișoara arăta cu mult mai rău decât doamna, așa de tare se chinuia. Cât despre mine una, coboram răvășită toată, fără să pot pune în gură nicio fărâmiță de pâine... Și-acum, uite cum ți s-apleacă, numai cât îți vezi mama că stă în pat! Nu ești în stare nici măcar să-i duci o ceașcă de

ceai... Mama dumitale e așa cum e, da' e mama dumitale.

N-o mai auzea, se uita țintă în fața lui, în gol. În cele din urmă șopti:

— Ce vrei? Uite-așa, nu pot... Poate tocmai pentru că mi-e mamă, dar nu pot... Când îi văd picioarele și-mi zic că e pierdută, ceva se frânge în mine, și-aș începe să țip ca un animal înjunghiat dacă n-aș ieși din odaie.

Întreg trupul îi fu cuprins de un tremur, luă de jos un cuțit căzut de pe masă, pe care-l cercetă fără să-l vadă, cu ochii scăldați în lacrimi. Pentru o clipă, se lăsă tăcerea. Véronique își vârî capul în oala cu ciorbă, ca să-și ascundă emoția ce-o îneca și pe ea. Apoi urmă:

— Știi ce, domnule Lazare, ar trebui să cobori puțin pe plajă. Mă stingherești dacă tot stai aici, în picioarele mele... Și ia-l și pe Mathieu. Îți vine să-l omori., nu alta, nu-și mai găsește locul nici el, și-abia dacă pot să-l țin să nu urce la doamna în odaie.

A doua zi, doctorul Cazenove se arată la fel de nesigur. O catastrofă se putea oricând ivi pe neașteptate, sau poate că bolnava avea să-și revină pentru un timp mai scurt sau mai îndelungat, dacă edemul ceda. Renunță să-i ia sânge, mulțumindu-se să-i dea pilulele aduse, fără a suspenda folosirea digitalei. Înfățișarea-i îndurerată, sub care se simțea mocnind iritarea, trăda faptul că se încredea prea puțin în remediile recomandate, într-un caz grav ca acela, în care deteriorarea succesivă a tuturor organelor face inutilă priceperea doctorului. Dealtminteri, susținea că bolnava nu suferă deloc. Într-adevăr, doamna Chanteau nu se văita de nicio durere violentă; e drept că picioarele-i erau ca de plumb, că se sufoca tot mai rău de cum se clintea, dar, culcată pe spate, nemișcată așa cum stătea, avea aceeași voce energică, aceeași vioiciune în privire, care-o făceau să se amăgească singură. Cei din jur, cu excepția fiului ei, nu se resemnau să despere, văzând-o atât de curajoasă. Când doctorul se urcă în cabrioletă, le

spuse să nu se plângă prea mult, deoarece era și-așa o binecuvântare, atât pentru bolnavă, cât și pentru familie, faptul că nu-și dădea seama că e pe moarte.

Prima noapte fu un chin pentru Pauline. Pe jumătate culcată într-un fotoliu, nu putuse dormi, având mereu în urechi răsuflarea greoaie a muribundeii. De cum ațipea, i se părea că respirația aceea zguduia casa și-avea să nimicească totul. Apoi, de cum deschidea ochii, începea să se chinuie, retrăia necazurile ce-i stricaseră viața de câteva luni încoace. Chiar stând alături de patul acela al morții, liniștea nu pogora în ea, îi era cu neputință să ierte. În coșmarul veghii lugubre, suferea mai cu seamă din pricina mărturisirilor făcute de Véronique. Accesele de violență de pe vremuri, ura pizmașă se trezeau din nou în ea, amintindu-și amănunte pe care le îndura cu greu. Să nu mai fii iubită, Dumnezeuule mare! Să te vezi trădată de cei pe care-i iubești! Să te pomenști singură, plină de dispreț și de revoltă! Rana deschisă îi sângera, niciodată ofensa adusă de Lazare n-o răscolise într-atât. De vreme ce-o uciseseră, ceilalți n-aveau decât să moară și ei. Și neobosit, ideea că-i furaseră banii și inima revenea întruna, obsedată de răsuflarea puternică a mătușii, care ajunsese să-i spargă urechile.

Când se ivi ziua, Pauline se simți învinsă. Afecțiune nu mai simțea, ci numai datoria o făcea să rămână în odaia aceea. Faptul o îndurera: avea și ea să se lase cuprinsă de răutate? Ziua se scurse în îndoiala aceea, se ostenea să fie zeloasă, nemulțumită de ea însăși, indignată de neîncrederea bolnavei. Aceasta îi întâmpina serviciile cu un mormăit, o urmărea cu priviri bănuitoare, uitându-se după ea să vadă ce face. Dacă-i cerea o batistă, o mirosea înainte de-a se sluji de ea, iar dacă o vedea aducând o sticlă cu apă caldă, o puneă să atingă sticla.

— Ce are? îi șoptea fata slujnicei. Oare mă crede în stare să-i fac rău?

După plecarea doctorului, când Véronique îi dădu să ia o lingură de doctorie, cum doamna Chanteau nu-și vedea nepoata, care căuta rufărie în dulap, murmură:

— Doctorul a preparat doctoria asta?

— Nu, doamnă, domnișoara.

Atunci gustă din vârful buzelor și se strâmbă.

— Are gust de cocleală... Nu știu ce mă silește să iau, dar de ieri simt gustul coclelii în stomac.

Și cu un gest brusc azvârli conținutul lingurii în spatele patului. Véronique rămase cu gura căscată.

— Ia te uită! Știi că ești bine? Ce-ți poate da prin cap!

— Încă n-am chef să mă curăț, spuse doamna Chanteau, așezându-și iar capul pe pernă. Uite, vino s-ascuți, am plămânii zdraveni. Iar ea ar putea foarte bine să se ducă pe lumea cealaltă înaintea mea, pentru că nu are carnea prea sănătoasă.

Pauline auzise. Se întoarse, lovită în inimă, și-o privi pe Véronique. În loc să înainteze, se dădea înapoi, fiindu-i rușine pentru mătușă pentru bănuiala aceea îngrozitoare. Ceva în ea se destinse, simțea o milă nesfârșită față de nefericita aceea măcinată de teamă și de ură; și, departe de-a prinde și mai mult pică pe ea, se simți năpădită de-o înduioșare dureroasă când, aplecându-se, zări sub pat doctoriile aruncate acolo de bolnavă, din teama de-a nu fi otrăvită. Până seara se purtă cu o blândețe plină de curaj, se prefăcu a nu vedea nici măcar privirile îngrijorate care-i cercetau mâinile. Dorința ei cea mai vie era să învingă spaima muribundeii, îngrijînd-o așa cum trebuie, să n-o lase să ia cu ea în mormânt gândul acela cumplit. O opri pe Véronique să povestească cele văzute, ca să nu-l sperie și mai mult pe Lazare.

O singură dată, în dimineața aceea, doamna Chanteau întrebă de fiul ei; și se mulțumi cu primul răspuns ce i se dădu, fără să se mire că nu-l mai vede. Dealtfel, aducea vorba încă și mai puțin despre soț, nu era îngrijorată de

soarta lui, deși îl știa singur în sufragerie. Nimic nu mai conta pentru ea, răceala din picioare părea că urcă și-i îngheață inima din clipă în clipă. Și, la fiecare masă, Pauline trebuia să coboare ca să nu-și alarmeze unchiul, în seara aceea îl minți până și pe Lazare, încredințându-l că umflătura dă înapoi.

Dar în cursul nopții boala făcu progrese înspăimântătoare. A doua zi, în plină lumină, când fata și slujnica se uitară la bolnavă, fură impresionate de privirea rătăcită a ochilor săi. Expresia feței nu se schimbase și nu avea febră; atâta numai că nu părea să mai judece limpede, o idee fixă nimicea cele din urmă palpări ale creierului. Era faza ultimă, ființa înghițită puțin câte puțin de o patimă unică, ajunsă pradă furiei.

Dimineața, înainte de sosirea doctorului Cazenove, fu cumplită. Doamna Chanteau nu mai voia nici măcar ca nepoata să se apropie de ea.

— Lasă-mă să te îngrijesc, îi spunea întruna Pauline. Am să te ridic puțin, stai așa de rău!

Dar bolnava începea să se zbată, ca și cum cineva ar fi sufocat-o.

— Nu, nu, ai foarfecele, o să le înfigi dinadins în mine... Le simt tăișul cât se poate de tare, sângerez peste tot.

Necăjită, fata trebuia să rămână la distanță; și abia că se mai ținea pe picioare de oboseală și de supărare, copleșită sub povara bunătății ei neputincioase. Ca să-și facă primită cea mai neînsemnată îngrijire, trebui să îndure bruftuieli și învinuiri ce-o făceau să-i dea lacrimile. Uneori, învinsă, se prăbușea pe un scaun. Plângea, nemaștiind cum să câștige afecțiunea de odinioară care acum se prefăcuse în turbare. Apoi se resemna din nou, se străduia și mai mult, procedând cu și mai multă blândețe. Dar în ziua aceea insistența ei provocă o criză de pe urma căreia tremură multă vreme.

— Mătușă, spuse pregătind lingura, a sosit timpul să iei

doctoria. Știi că doctorul a insistat s-o iei la ore fixe.

Doamna Chanteau voi să vadă sticla, pe care în cele din urmă o duse la nas.

— E ca și cea de ieri?

— Da, mătușă.

— Nu vreau.

Totuși, după multe rugăminți și mângâieri, Pauline o convinge să mai ia o lingură. Fața bolnavei exprima o mare neîncredere.. Și, de cum luă în gură conținutul lingurii, îl scuipă Cu violență pe jos, zguduită de-un acces de tuse, și bălmăjind printre sughituri:

— E vitriol, mă arde!

Ura și spaima față de Pauline, care sporiseră cu încetul din ziua când îi luase prima monedă de douăzeci de franci, ieșeau în sfârșit la lumina zilei în răvășeala cumplită a bolii, printr-un șir neîntrerupt de cuvinte smintite; în vreme ce fata, cutremurată, o asculta, fără a găsi un cuvânt de apărare.

— Îți închipui cumva că nu simt! Pui cocleală și vitriol peste tot. De asta mă înăbuș. N-am nimic, m-aș fi putut da jos din pat în dimineața asta dacă n-ai fi topit cocleală în supă pe care-am mâncat-o ieri-seară... Da, te-ai săturat de mine, ai vrea să mă îngropi. Par sunt zdravănă, eu am să te îngrop pe tine.

Cuvintele i se încâlceau tot mai mult, se sufoca, și buzele i se învinețeau într-atât, încât nenorocirea se putea ivi dintr-o clipă în alta.

— Oh, mătușă, mătușă! murmură Pauline îngrozită. Dacă ai ști cât rău îți faci!

— Ei poftim! Păi tocmai asta și vrei, nu-i așa? Lasă, te știu eu, ți-ai clocit de mult planul, ai pătruns la noi în casă numai și numai ca să ne ucizi și să ne jecmănești. Ți-a intrat în cap să ne iei casa, și eu te stingheresc... Ah! ticăloaso, ar fi trebuit să te strivesc din prima zi... Te urăsc! Te urăsc!

Pauline, nemișcată, plângea în tăcere. Un singur cuvânt îi

rosteau buzele, ca un fel de protest fără de voie:

— Doamne!... Doamne!

Dar doamna Chanteau rămăsese fără vlagă, și o spaimă de copil urmă accesului de violență. Se lăsă să cadă pe perne.

— Nu te-apropia de mine, nu mă atinge... Strig după ajutor dacă mă atingi... Nu, nu, nu vreau să beau. E otravă.

Și-și trăgea așternutul cu mâinile crispate, ascunzându-se după perne, rostogolindu-și capul, strângând gura. Când Pauline, năucită, venea spre ea s-o liniștească, începea să urle.

— Mătușă, nu-ți ieși din minți... N-am să-ți dau nimic dacă nu vrei să iei.

— Ba da, sticla e la tine... Oh, mi-e teamă! Oh, mi-e teamă! Agoniza, cu capul prea jos, tras îndărăt de spaimă, încât fața i se umplea de pete violete. Fata, crezând că avea să-și dea duhul în brațele ei, o sună pe slujnică. Amândouă se căzniră mult ca s-o ridice și s-o culce din nou pe perne.,

Și-atunci, suferințele personale ale Paulinei, necazurile ei de dragoste fură pentru totdeauna duse de șuvoiul acestei dureri comune. Nu se mai gândea la rana ei ce mai sângera încă în ajun, nu mai simțea nici ură, nici gelozie în fața unei nefericiri atât de cumplite. Totul fu înecat în adâncul unei mile necuprinse, ar fi voit să poată iubi și mai mult, să se devoteze, să se dăruie, să îndure nedreptatea și ocara, ca să poată ușura suferința celorlalți. Era ca un act de bravură dorința aceea a ei de-a voi să ia asupra-și cea mai mare parte a răului vieții. Din clipa aceea n-o mai încercă nicio slăbiciune și dădu dovadă, în fața acelui pat de suferință și de moarte, de același calm plin de resemnare pe care-l avusese ea însăși când o amenința moartea. Pregătită pentru orice, nimic n-o scârbea. Până și înduioșarea îi revenise, își ierta mătușa pentru ieșirile din timpul crizelor, o plângea că se înveninase cu încetul, preferind să și-o

amintească în anii de demult, pe când o iubea, așa cum o iubea la zece ani pe când sosise cu ea la Bonneville, într-o seară ploioasă, cu vânt.

În ziua aceea doctorul Cazenove veni după ora prânzului: un accident, brațul rupt al unui fermier, pe care-l pusese în ghips, îl reținuse la Verchemont. După ce-o văzu pe doamna Chanteau și coborî din nou în bucătărie, nu-și ascunse impresia rea ce i-o făcuse. Lazare tocmai se afla și el acolo, așezat lângă cuptor, în trândăveala aceea plină de înfrigurare care-l măcina.

— Nu mai e nicio nădejde, nu-i așa? Întrebă el. Am recitit în noaptea asta cartea lui Bouillaud despre bolile de inimă...

Pauline, care coborâse odată cu doctorul, îi aruncă din nou acestuia din urmă o privire rugătoare, ceea ce-l făcu să-l întrerupă pe tânăr cu un aer mânios. De fiecare dată când vreo boală se agrava, Cazenove era supărat.

— Uf! Inima, dragul meu, nu mai vorbești de nimic altceva decât de inimă!... Poți fi, oare, așa de sigur pe ceva? Eu, unul, cred că ficatul e și mai bolnav decât inima. Atâta doar că în clipa când mașinăria se strică, totul începe să scârțâie, la naiba! Plămânii, stomacul și chiar inima... În loc să-l citești noaptea pe Bouillaud, ceea ce nu te-ajută cu nimic decât te îmbolnăvește, ai face mai bine, și dumneata, dac-ai dormi.

Acesta era cuvântul de ordine al celor din casă, care-i spuneau lui Lazare că mama sa moare de ficat. El nu credea o iotă, răsfoia vechile lui cărți în orele de insomnie; apoi se încurca asupra simptomelor, iar explicația doctorului despre faptul că toate organele începeau să scârțâie unele după altele sfârșise prin a-l speria încă și mai tare.

— În fine, reluă el cu greutate, cât crezi că mai poate rezista? Cazenove făcu un gest vag.

— Două săptămâni, o lună poate... Nu mă întreba, am să mă înșel, iar dumneata o să ai dreptate să spui că noi

doctorii nu știm nimic, că nu putem nimic... E înfiorător cât a putut progresa boala de ieri până azi.

Véronique, care se pregătea să șteargă niște pahare, rămase cu gura căscată, privindu-l. Cum așa! să fie adevărat? Doamna era într-atât de bolnavă încât avea să moară? Până atunci nu putuse crede că pericolul exista aievea, bombănea prin colțuri, continua să pomenească de prefăcătorie ascunsă, numai ca să ducă oamenii de nas. Rămase uluită și, cum Pauline îi spunea să urce lângă doamna ca să nu stea singură, ieși, ștergându-și mâinile de șorț și negăsind altceva de spus decât atât:

— Mă rog, dacă-i așa. Mă rog, dacă-i așa...

— Doctore, reluă Pauline, singura care-și păstra sângele rece, ar trebui să ne gândim și la unchiul. Nu crezi c-ar fi bine să-l pregătim? Fii bun și stai de vorbă cu el înainte de a pleca.

Dar, chiar atunci, abatele Horteux își făcu apariția. Nu aflase decât în dimineața aceea despre ceea ce el numea indispoziția doamnei Chanteau. Când află cât de gravă era boala, fața lui tăbăcită de soare și vânt luă o expresie de durere adevărată. Biata doamnă! Să fie cu puțință? Ea care părea atât de vajnică numai cu trei zile înainte! Apoi, după o oarecare tăcere, întreba:

— Pot s-o văd?

Îi aruncase lui Lazare o privire îngrijorată, știindu-l necredincios și prevăzând un refuz. Dar tânărul, copleșit, nici nu părea să fi înțeles. Pauline însă răspunse răspicat:

— Nu, nu astăzi, domnule abate. Ea nu știe în ce stare se află, prezența dumitale ar înspăimânta-o... Vom vedea mâine...

— Prea bine, se grăbi preotul să zică, nimic nu ne zorește, nădăjduiesc. Dar fiecare se cuvine să-și facă datoria, nu-i așa?... Domnul doctor, de pildă, care nu crede în Dumnezeu...

De câteva clipe, doctorul se uita ținută la unul din

picioarele mesei, absorbit, pierdut în îndoiala ce-l învăluia, ca de fiecare dată când simțea că natura îi scapă. Auzise totuși cele spuse de abatele Horteur.

Clătină din cap, păru că se trezește.

— Iată ce-o să facem: o să vii cu mine să-i strângi mâna bietului domn Chanteau... Curând va avea nevoie de mult curaj.

— Dacă i-ar fi pe plac, se oferi cu îndatorință preotul, aş putea sta cu el să facem câteva partide de dame.

Și se îndreptară amândoi spre sufragerie, în timp ce Pauline se grăbi să urce în camera mătușii. Rămas singur, Lazare se ridică, șovăi dacă să urce și el, se duse să asculte vocea tatălui său, fără să aibă curajul să intre; apoi se întoarse, lăsându-se să cadă pe același scaun de paie, trândăvind în obișnuita lui deznădejde.

Doctorul și preotul îl găsiră pe Chanteau pregătindu-se să azvârle pe masă un ghemotoc de hârtie făcut dintr-un prospect din ziar. Minouche, culcată alături, se uita cu ochii ei verzi. Disprețuia jucăria aceea prea simplă, ținându-și lăbuțele sub pânțele, nevoind să se ostenească a-și secate ghearele din teacă. Ghemotocul i se opri dinaintea nasului:

— Ah! Voi erați, zise Chanteau. Sunteți tare drăguți că veniți să-mi țineți tovărășie, nu mă amuz deloc de unul singur... Ei, doctore, ce s-aude? Îi e mai bine? Oh, nu mi-e teamă deloc, e cea mai sănătoasă dintre noi, o să ne îngroape pe toți.

Doctorul se gândi că prilejul e bun ca să-l pună la curent.

— Fără îndoială, starea doamnei Chanteau nu mi se pare foarte gravă... Atâta doar că o găsesc foarte slăbită.

— Nu, nu, doctore, protestă Chanteau, n-o cunoști. Are resurse nebănuite... Nici n-o să treacă trei zile și-ai să vezi cum se pune pe picioare.

Și refuză să înțeleagă, din nevoia de-a crede în sănătatea soției. Doctorul, nevoind să-i spună brutal cum stau

lucrurile, fu nevoit să tacă. Dealtfel, era și asta o soluție. Reumatismul îl lăsa din fericire destul de liniștit, fără dureri prea mari; picioarele însă erau din ce în ce mai anchilozate, încât trebuia transportat din pat în fotoliu.

— Dacă blestemele astea de picioare m-ar putea purta, m-aș duce s-o văd măcar.

— Resemnează-te, dragă prietene, spuse abatele Horteur care, la rândul său, se gândea să-și ducă la bun sfârșit misiunea consolatoare. Fiecare se cuvine să-și poarte crucea... Ne aflăm cu toții în voia Domnului...

Dar își dădu seama că vorbele sale, departe de a-i aduce o ușurare lui Chanteau, îl sâcâiau, neliniștindu-l chiar. De aceea, ca un om de treabă ce era, puse capăt frazelor acelora gata făcute, oferindu-i o distracție cu mult mai plăcută.

— Vrei să facem o partidă? Ți-ai mai limpezi mintea.

Și se duse el însuși să ia cutia de pe-un dulap. Chanteau, încântat, îi strânse mâna doctorului, care pleca. Cei doi se cufundară în joc, uitând pe ce lume sunt, când Minouche, enervată desigur de ghemotocul de hârtie rămas dinaintea ei, se năpusti dintr-o dată și-i dădu vânt cu lăbuța, făcându-l să zboare, apoi îl urmări cu niște salturi nebunești primprejurul camerei.

— Ce toane are și afurisita asta! strigă Chanteau, deranjat. Adineauri nu voia să se joace cu mine, și-acum uite-o cum ne împiedică să ne gândim, jucându-se de una singură!

— Las-o-n pace, spuse preotul cu blândețe, pisicile sunt egoiste în plăcerea lor.

În timp ce străbătea din nou bucătăria, doctorul Cazenove cedă unei emoții de moment văzându-l pe Lazare năruit pe același scaun, îl luă în brațele lui puternice și-l sărută părintește, fără un cuvânt. Chiar atunci cobora și Véronique, gonindu-l pe Mathieu din fața ei. Câinele se învârtea întruna pe scară, scoțând un fel de șuierat ascuțit

pe nas, ce semăna cu strigătul plângăreț al unei păsări; și, de cum găsea camera bolnavei deschisă, se ducea acolo să plângă pe tonul acela ascuțit de flajolet, a cărui notă persistentă îți străpungea urechile.

— Pleacă de-aici, pleacă! îi striga slujnica, nu cu muzica ta o s-o pui pe picioare.

Apoi, după ce-l zări pe Lazare, îi zise:

— Ia-l undeva de-aici, să scăpăm de sâcâiala lui, că și dumitale plimbarea o să-ți facă bine.

Era un ordin de-al Paulinei. Îi poruncise slujnicei să-l scoată pe Lazare afară din casă, silindu-l să facă plimbări lungi. Dar acesta refuza, trebuia să depună o adevărată efortare ca să se ridice de pe scaun. În timpul ăsta câinele venise dinaintea lui și se porni iar să plângă.

— Bietul Mathieu, nu mai e tânăr! zise doctorul, uitându-se la el.

— Te cred! are paisprezece ani, răspunse Véronique. Asta nu-l împiedică să se poarte și-acum ca un bezmetic când e să prindă vreun șoarece... Vezi, are nasul jupuit și ochii roșii. Din cauză că a simțit unul sub cuptor, noaptea trecută; și n-a închis ochii deloc, mi-a dat bucătăria peste cap adulmecând peste tot, că și-acum îi mai tremură labelle. Coșcogeamite dulăul s-alerge după o vietate atât de mititică, zi dacă nu-i neghiob!... Dealtminteri, nu numai șoarecii îl scot din sărite, ci tot ce-i micuț și se mișcă; puii de-o zi, pisoii Minouchei îl înnebunesc în așa hal, de nu mai bea și nu mai mănâncă. Uneori, rămâne ceasuri întregi să miroasă pe sub vreo mobilă pe unde a trecut un gândac... Iar acum, trebuie să recunoaștem că a simțit lucruri puțin obișnuite în casă...

Se opri, văzând cum ochii lui Lazare se umplu de lacrimi.

— Dă o raită, dragul meu, îi spuse și doctorul. Nu ești de niciun folos aici, o să te simți mai bine afară.

Tânărul se ridică în cele din urmă cu greu.

— Hai, zise, vino, bietul meu Mathieu.

După ce-l conduse pe doctor la cabrioletă, se îndepărtă împreună cu câinele de-a lungul falezelor. Din timp în timp trebuia să se oprească să-l aștepte pe Mathieu, căci animalul îmbătrânise, într-adevăr, mult. Partea din spate se mișca tot mai greoi. Îi auzeai labelle groase târșându-se pe pământ ca niște pâslari. Nu mai scormonea pământul prin grădină și cădea numaidecât, amețit, când se răsucea în jurul cozii. Dar mai cu seamă obosea repede, tușea dacă intra în apă, iar după un sfert de ceas de plimbare adormea și începea să sforăie. Pe plajă, se vâra în picioarele lui Lazare.

Acesta se oprea în loc câte un minut să privească un vapor de pescuit din Port-en-Bessin, a cărui pânză cenușie mergea razant cu apa, ca o aripă de pescăruș. Apoi începea iar să pășească. Mama sa avea să moară! Cuvintele astea răsunau puternic în toată ființa lui. O clipă nu se mai gândea, apoi iar răsunau, zguduindu-l încă și mai tare; și era ca o veșnică mirare, o idee cu care nu se putea obișnui, o uluire mereu nouă care nu lăsa loc nici unei alte senzații. Uneori chiar ideea aceasta își pierdea limpezimea, simțea în el starea nedeslușită și penibilă a unui coșmar, din care nu răzbătea cu limpezime decât așteptarea anxioasă a unei mari nenorociri. Minute în șir, tot ceea ce-l înconjura pierdea; pe urmă, când vedea iar nisipul, algele, marea în depărtare, întreg orizontul acela necuprins – se minuna pentru o clipă, nerecunoscându-l. Oare pe aici trecuse de-atâtea ori? Înțelesul lucrurilor i se părea schimbat, niciodată până atunci nu pătrunsese până-ntr-atât în adâncul formelor și al culorilor. Mama sa avea să moară! Și mergea întruna, ca pentru a scăpa de zumzetul acela care-l amețea.

Deodată auzi în spate o răsuflare grea. Se întoarse și-l văzu pe câine cu limba scoasă, la capătul puterilor. Și începu să vorbească cu glas tare.

— Bietul meu Mathieu, nu mai poți... Ne întoarcem, lasă! Degeaba te scuturi de gândurile negre, tot la ele te duci cu

mintea.

Seara, mâncau repede. Lazare, cu stomacul strâns, nu putea pune în gură decât câteva firimituri de pâine. Apoi se grăbea să urce la el în odaie, inventând pentru tatăl lui pretextul unei lucrări urgente. La primul etaj, intra în odaia mamei, străduindu-se să stea pe scaun cinci minute, înainte de-a o săruta și de a-i ura noapte bună. Dealtminteri, doamna Chanteau îl uitase de-a binelea, nemaîntrebând cu ce se ocupă ziua întreagă. Când Lazare se apleca spre ea, îi întindea obrazul, găsind firească urarea aceea rapidă, absorbită din oră în oră tot mai mult de egoismul instinctiv al propriului ei sfârșit. Și Lazare fugea, Pauline născocea un motiv pentru a-i scurta vizita ca să-l poată trimite de-acolo.

Dar ajuns la el în odaia cea mare de la catul al doilea, chinul devenea și mai violent. Mai cu seamă în clipa culcării, perspectiva nopți nesfârșite apăsa asupra spiritului său tulburat. Lua cu el luminări, ca să nu rămână pe întuneric; le aprindea una după alta, până la ziuă, îngrozit de spaima tenebrelor. După ce se culca, zadarnic încerca să citească, numai vechile-i cărți de medicină îi mai trezeau interesul; dar le dădea și pe acestea la o parte, sfârșise prin a se teme și de ele. Și-atunci, cu ochii deschiși, stătea pe spate, cu unica senzație că în apropierea lui, în spatele peretelui, se petrecea un lucru groaznic a cărui apăsare îl sufoca. Răsuflarea mamei sale aflată pe moarte îi răsuna în urechi, răsuflarea aceea devenită atât de puternică încât, de două zile, o auzea de pe fiecare treaptă a scării, pe unde nu mai trecea decât în grabă. Casa întreagă părea că exală tânguiri, iar acestea nu-i dădeau pace când stătea în pat, îngrijorat de liniștea ce se făcea uneori, alergând desculț pe coridor, ca să se-apelece deasupra balustradei. Jos, Pauline și Véronique, care vegheau împreună, lăsau ușa deschisă, ca să aerisească încăperea. Și zărea pătratul slab luminat pe care lampa de noapte îl pune pe pardoseală, și auzea iarăși răsuflarea puternică, îndelungă, prelungindu-se în

întuneric. Și el, când venea să se culce, lăsa ușa camerei deschisă, căci simțea nevoia să asculte horcăitul acela, era obsesia care-l urmărea, până și-n ațipeala ce-l toropea, în sfârșit, dinspre ziuă. Ca și pe vremea bolii verișoarei, spaima de moarte îi dispăruse. Mama sa avea să moară, totul avea să moară, se lăsa pradă acestei năruiri a vieții, fără alt sentiment decât exasperarea neputinței de-a schimba ceva.

A doua zi începu agonia doamnei Chanteau, o agonie gureșă, care dură douăzeci și patru de ore. Se liniștise, spaima de-a fi otrăvită n-o mai înnebunea; și vorbea fără întrerupere de una singură, cu voce limpede, în fraze repezi, fără să-și ridice capul de pe pernă. Nu se întreținea cu nimeni, nu se adresa cuiva anume, părea numai că, mașinăria stricându-se, creierul său se grăbea să funcționeze ca un orologiu în mers, iar valul acela de cuvinte sacadate și grăbite erau cele de pe urmă tic-tacuri ale minții ajunsă la capătul rotației. Întreg trecutul și-l perinda prin minte, niciun cuvânt despre prezent, despre soț, despre fiu, despre nepoată, despre casa aceea din Bonneville, unde ambiția ei suferise vreme de zece ani. Mai era încă domnișoara de la Vignière, pe când dădea lecții în familiile alese din Caen; rostea familiar nume pe care nici Pauline, nici Véronique nu le auziseră vreodată; povestea întâmplări complicate, fără șir, întrerupte de alte incidente, și-ale căror dedesubturi nici slujnica nu le știa, deși era de-atâta vreme în slujba familiei. Ca și casetele acelea pe care le golești de scrisorile îngălbenite de pe vremuri, părea că-și limpezește capul de amintirile tinereții înainte de a-și da sfârșitul. Pauline, în ciuda curajului ei, simțea ca un fior, tulburată de necunoscutul acela, de confesiunea involuntară ce urca la suprafață, în însăși lucrarea morții. Iar acum casa întreagă nu mai era plină de răsuflarea ei, ci de vorbăria aceea înfiorătoare. Lazare, când trecea prin fața ușii, lua cu sine crâmpene de fraze. Le răsucea pe toate

fețele, nu le găsea niciun înțeles, se înspăimânta de ele ca de-o faptă neștiută de el, pe care mama sa o și povestea de partea cealaltă a vieții, în mijlocul unor oameni nevăzuți.

Când doctorul Cazenove sosi, îl găsi pe Chanteau și pe abatele Horteur în sufragerie, pregătindu-se să joace dame. Ai fi zis că nu se mișcaseră de-acolo, că jucau întruna din ajun. Așezată pe picioarele de dinapoi, lângă ei, Minouche părea absorbită de cercetarea tablei cu pătrățele. Preotul venise cu noaptea în cap, să-și reia rolul de om care aduce mângâierea. Pauline nu mai vedea acum niciun inconvenient ca abatele să urce și, după vizita doctorului, acesta părăsi jocul și-o însoți la căpătâiul bolnavei, zicând că a venit așa, din prietenie, curios să mai afle cum îi merge. Doamna Chanteau putu să-i mai recunoască, voi să fie ridicată și sprijinită în perne, îi primi ca o femeie frumoasă și mondenă din Caen, în delirul ei lucid și amabil. Bravul doctor Cazenove trebuia să fie mulțumit de ea, nu-i așa? curând o să poată părăsi patul; și-l întrebă politicos pe abate cum mai stă cu sănătatea. Acesta, de unde urcase cu gândul să-și îndeplinească îndatoririle de preot, nu îndrăzni să deschidă gura, impresionat de agonia aceea locvace. Dealtminteri, Pauline se afla acolo, l-ar fi împiedicat să atace anumite subiecte. Ea însăși avea tăria să se prefacă a fi de-o veselie încrezătoare. Când cei doi bărbați se retraseră, fata îi conduse pe coridor, unde doctorul îi dădu cu glas scăzut instrucțiuni pentru cele din urmă clipe. Cuvintele „descompunere rapidă”, „fenol” reveneau întruna, în timp ce din cameră tot mai răzbătea murmurul nedeslușit, valul nesecat al cuvintelor muribunde.

— Crezi că va rezista ziua asta? îl întrebă Pauline.

— Da, va mai ține neîndoielnic până mâine, răspunse Cazenove. Dar n-o mai ridica, ai putea rămâne cu ea în brațe... Dealtfel, am să mai trec și deseară.

Se înțeleseseră ca abatele Horteur să rămână cu Chanteau și să-l pregătească pentru durerea cea mare. Véronique,

din pragul odăii doamnei, asculta dispozițiile acelea cu un aer îngrozitor. De când era convinsă de posibilitatea ca doamna să moară, nu-și mai descleșta gura, se învârtea în juru-i plină de îndatorință, cu devotamentul ei de vită de povară. Dar tăcură cu toții când Lazare începu să urce scara, căci rătăcea prin casă fără a găsi puterea să asiste la vizitele doctorului și să cunoască primejdia de-adevărat. Tăcerea aceea bruscă ce-l întâmpină îl lămuri fără voia lui. Se făcu foarte palid.

— Dragă băiete, zise doctorul, ar fi bine să ieșim puțin amândoi. O să prânzești cu mine și am să te aduc diseară înapoi.

Lazare pălise și mai mult.

— Nu, mulțumesc, spuse, nu vreau să plec de-aici.

Din clipa aceea Lazare așteaptă, simțind o groaznică strângere de inimă. Un cerc de fier părea a-i încinge pieptul. Ziua nu se mai isprăvea deși timpul trecea fără să-și dea seama în ce fel se scurgeau orele. Niciodată nu-și aminti de ceea ce făcuse, urcând, coborând, privind marea în depărtare, al cărei legănat necuprins îl amețea în cele din urmă. Mersul de neînvins al minutelor se materializa uneori pentru el sub forma unei bare de granit care mătura totul, ca un tăvălug, spre prăpastie. Apoi era cuprins de exasperare, ar fi voit ca totul să se termine, pentru a se odihni, în sfârșit, de așteptarea aceea neîndurătoare. Pe la ora patru, pe când urca din nou la el în odaie, intră pe neașteptate la mama sa: voia să vadă, simțea nevoia s-o mai îmbrățișeze o dată. Dar, când se apleacă asupra-i, ea continuă să depene caierul încâlcit al vorbelor, nici măcar nu-i întinse obrazul, făcând mișcarea aceea ostenită cu care-l întâmpină de când era bolnavă. Poate că nu-l văzuse. Fața aceea pământie, cu buzele vineții ca ale morților, nu mai era mama lui.

— Du-te, îi spuse Pauline cu blândețe, ieși puțin la aer... Te asigur că încă n-a sosit momentul.

Și, în loc să urce la el, Lazare fugi. Ieși, luând cu sine imaginea feței aceleia dureroase, pe care n-o mai recunoștea. Verișoara îl mințea, momentul avea să sosească; dar el se sufoca, îi trebuia lărgime, mergea ca un nebun. Sărutarea aceea fusese cea de pe urmă.

Gândul că n-avea să-și mai vadă niciodată mama, niciodată, îl biciuia cu furie. I se păru că aleargă cineva după el, se uită înapoi; și, când îl recunoscuse pe Mathieu care încerca să-l ajungă din urmă cu labelle lui greoaie, îl apucă o furie cumplită, fără vreun motiv anume, luă pietre și azvârli în câine, bâiguind amenințări, ca să-l trimită acasă. Mathieu, uluit de primirea aceea, se îndepărta, apoi se întorcea iarăși, privindu-l cu ochii lui blânzi, în care păreau să strălucească lacrimi. Și-i fu cu neputință să alunge animalul, care-l întovărăși de departe, ca pentru a veghea asupra deznădejdiei lui. Și marea necuprinsă îl irita, s-ar fi aruncat la pământ, pe câmp, căuta locuri neumbrate, ca să se simtă singur și ascuns. Până noaptea rătăci așa, străbătând hotare arate, sărind peste garduri vii. În cele din urmă se întoarse, extenuat, când o priveliște pe care-o văzu îl umplu de o teamă superstițioasă: la marginea drumului pustiu se afla un plop înalt, izolat și negru, pe care luna, urcând pe cer, așeza ca o pâlpâire galbenă; ai fi zis că e o mare luminare arzândă, la căpătâiul unei moarte uriașe, culcată de-a curmezișul țarinilor.

— Hai, Mathieu! strigă el, cu o voce gătuită.

Câinele îndrăznise să se apropie și-i lingeă mâinile.

În ciuda întunericului ce se lăsase, bucătăria nu era luminată, încăperea era goală și întunecată, cu plafonul roșu de la grămada de jăratec din vatră. Întunericul acela îl înfiora pe Lazare, încât nu mai avu curajul să meargă mai departe. Pierzându-se cu firea, stând în picioare în mijlocul oalelor și-al cârpelor acelora în neorânduială, ascultă zgomotele din casă, înfiorat. Alături auzi cum tatăl său tușește puțin și căruia abatele Horteur îi vorbea cu o voce

înăbușită și continuă. Dar ceea ce-l speria mai cu seamă erau niște pași repezi ce-i auzea pe scară, șușoteli, apoi, la etajul de sus, un zumzet pe care nu și-l explica, aducând cu rumoarea înăbușită a unei trebi repede făcută. Nu îndrăznea să înțeleagă: se sfârșise oare? Și rămânea nemișcat, fără a avea tăria să urce pentru a afla cu certitudine, când o văzu coborând pe Véronique: slujnica alerga, aprinse o luminare și o luă cu ea, atât de grăbită încât nu-i spuse niciun cuvânt și nici măcar nu-l privi. Bucătăria, luminată pentru o clipă, se cufundase iar în întuneric. Sus, zgomotul de pași se potolea. Slujnica își făcu din nou apariția, de data asta coborând ca să ia cu sine un vas de lut; și mișcărilor ei vădeau aceeași grabă înfricoșată și mută. Lazare nu se mai îndoi, totul se terminase. Atunci, simțind că leșină, se așează la colțul mesei, așteptând în adâncul acelui întuneric nici el nu știa ce, cu urechile vibrându-i de tăcerea adâncă ce se făcuse.

În odaia de sus agonia cea de pe urmă ținea de două ore, o agonie atroce care le înspăimânta pe Pauline și pe Véronique. Spaima de otravă se ivise iar odată cu cele din urmă zbateri, doamna Chanteau se ridica, vorbea întruna cu glasul ei repezit, și din ce în ce mai agitată de un delir furios. Voia să sară din pat, să fugă din casă, unde cineva voia s-o ucidă. Fata și slujnica trebuiau s-o l țină din răspuțeri, ca să nu le scape..

— Lăsați-mă, o să mă ucideți... Trebuie să plec repede, repede... Véronique încerca s-o liniștească.

— Doamnă, uită-te la noi... Crezi că suntem în stare să-ți facem vreun rău?

Muribunda, vlăguită, răsufla pentru o clipă. Părea să cerceteze odaia cu ochii aceia tulburi care fără îndoială că nu mai vedeau. Apoi începea iar:

— Închideți scrinul. E în sertar... Uite-o cum urcă. Oh! Mi-e teamă, vă spun că o aud! Nu-i dați cheia, lăsați-mă să plec, repede, repede...

Și se zbătea între perne, în timp ce Pauline o ținea.

— Mătușă, nu-i nimeni aici, numai noi suntem.

— Nu, nu, ascultați, uite-o... Doamne Sfinte! am să mor, ticăloasa de ea mi-a dat să beau de toate... Am să mor! Am să mor!

Dinții îi clănțăneau, se adăpostea la pieptul nepoatei, pe care n-o mai recunoștea. Aceasta o strângea îndurerată la inimă, încetând de-a o mai contrazice în bănuiala aceea îngrozitoare, resemnată acum s-o lase s-o ia cu sine în mormânt.

Din fericire, Véronique veghea. Întinse mâinile, șoptind:

— Domnișoară, ia seama!

Era criza cea de pe urmă. Doamna Chanteau, cu un efort violent, izbutise să-și smulgă picioarele umflate din pat; și, fără ajutorul slujnicei, ar fi căzut pe jos. O adevărată furie o agita, nu mai scotea decât strigăte nearticulate, cu pumnii strânși ca pentru o luptă corp la corp, părând să se apere împotriva unei viziuni care-o strângea de gât. În acest ultim minut, se văzu pesemne murind, căci deschise ochii plini de înțelegere și măriți de spaimă. O suferință groaznică o făcu pentru o clipă să-și ducă mâinile la inimă. Apoi căzu pe perne și se învineți. Murise.

Se lăsă o tăcere deplină. Pauline, sleită de puteri, tot mai voi să-i închidă și ochii: își dădea seama că mai mult nu putea face. Când părăsi odaia, după ce le lăsă să privegheze pe Véronique și pe nevasta lui Prouane, pe care trimisese s-o caute după vizita doctorului, simți că pe scări e gata să leșine; trebui să s-așeze o clipă pe o treaptă, căci n-avea curajul să coboare ca să-i înștiințeze pe Lazare și pe Chanteau. Pereții, împrejurul ei, se învârteau. Trecură câteva minute, se apucă de balustradă, auzi în sufragerie vocea abatelui Horteur și preferă să intre în bucătărie. Dar acolo îl zări pe Lazare, a cărui siluetă întunecoasă se desprindea de pe fondul roșietic al cuptorului. Fără să rostească un cuvânt, înainta cu brațele deschise. Lazare

înțelesese, se lăsă să cadă la pieptul fetei, în timp ce ea îl îmbrățișa îndelung. Apoi se sărutară pe față. Pauline plângea în tăcere pe când el nu putea vărsa o lacrimă, și într-atât de sufocat, încât nici să respire nu mai putea. În cele din urmă Pauline își desprinse brațele și rosti cele dintâi cuvinte care-i veniră pe buze:

— De ce stai pe întuneric?

Lazare făcu un gest ca pentru a răspunde că nu avea nevoie de lumină în nenorocirea lui.

— Trebuie să aprinzi o luminare, continuă fata.

Lazare se prăbușise pe un scaun, nemaifiind în stare să se țină pe picioare. Mathieu, foarte agitat, dădea ocol curții, adulmecând aerul umed al nopții. Veni în casă, se uită țintă când la unul, când la celălalt, apoi se duse și-și așeză capul greoi pe genunchii stăpânului; și rămase așa, nemișcat, întrebându-l de aproape, cu ochii în ochii lui. Și Lazare începu să tremure sub privirea câinelui. Dintr-o dată lacrimile țâșniră, izbucni în hohote, cu mâinile îmbrățișând animalul acela bătrân al casei, pe care mama sa îl iubise vreme de paisprezece ani. Murmura cuvinte întretăiate.

— Ah, bietul meu grăsan, bietul meu grăsan... N-o s-o mai vedem.

Pauline, în ciuda propriei tulburări, sfârșise prin a găsi și a aprinde o luminare. Nu încercă să-l consoleze, bucuroasă că zăgazul lacrimilor cedase. Îi mai rămânea o singură îndatorire penibilă, aceea de a-și anunța unchiul. Dar, cum în sfârșit se hotărâse să pătrundă în sufragerie, unde Véronique dusesse o lampă de când se înserase, abatele Horteur izbutise, făcând uz de lungi fraze ecleziastice, să-l facă pe Chanteau să priceapă că nevasta lui era pierdută, că nu mai era vorba decât de câteva ceasuri. Așa că atunci când bătrânul își văzu nepoata pătrunzând răvășită, cu ochii roșii, înțelese că faptul se petrecuse. Primul său strigăt fu acesta:

— Doamne! Nu mi-aș fi dorit decât un lucru, s-o mai văd

vie, pentru o ultimă oară... Ah! Nenorocitele astea de picioare! Nenorocitele astea de picioare!

Și nu mai isprăvi cu văicăreala aceea. Plângea vărsând lacrimi multe, pe care și le ștergea repede, scotea suspine slabe, ca de bolnav; și iar se întorcea la picioarele lui, le insulta, începea să se plângă de el însuși. O clipă, discuta ră posibilitatea de a-l urca la etajul întâi, ca s-o poată îmbrățișa pe moartă; apoi, pe lângă dificultatea unei asemenea întreprinderi, găsiră că ar fi primejdios pentru el să încerce emoția acelui ultim rămas bun, pe care dealtminteri bătrânul nici nu-l pretindea. Și rămase în sufragerie, în fața tablei cu pătrățele pe care piesele zăceau în dezordine, nemaștiind ce să facă cu bieteile lui mâini de infirm, nemaivând nici măcar destulă minte, după cum spunea, ca să priceapă ce scrie la gazetă. Când îl culcară, amintiri îndepărtate pesemne că-l treziră, căci plânse mult.

Pe urmă, două nopți fără de sfârșit și o zi întreagă se scurseră, orele acelea cumplite în care moartea sălășluiește în casă. Cazenove nu se mai ivise decât pentru a constata decesul, surprins o dată mai mult de o moarte atât de rapidă.

Lazare, care în prima noapte nu se culcă, scrise până la ziuă scrisori unor rude îndepărtate. Corpul trebuia transportat la cimitirul din Caen, în cavoul familiei. Doctorul luase asupra-i cu îndatorință toate formalitățile; nu avu loc decât un singur incident penibil, declarația de deces pe care Chanteau trebuia s-o primească în calitate de primar al Bonneville-ului. Pauline, neavând o rochie neagră potrivită, trebui să se descurce în grabă, folosind o fustă veche și un șal din merinos din care-și tăie o bluză. Prima noapte apoi ziua următoare trecu și ea, prinși de ocupațiile acelea; dar cea de-a doua noapte le păru nesfârșită, interminabilă, din cauza așteptării dureroase de-a doua zi. Nimeni nu putu să doarmă, ușile rămaseră deschise, lumânări aprinse stăteau peste tot, pe trepte ca și pe

mobile, în timp ce mirosul de fenol năpădise până și camerele cele mai retrase. Toți erau copleșiți de durere, cu gura amară, cu ochii tulburi; și nu simțeau decât nevoia ascunsă de-a se dăru iarăși vieții.

În sfârșit, a doua zi la ora unsprezece, clopotul micuței biserici începu să bată, de partea cealaltă a drumului. Din considerație pentru abatele Horteur, care se purtase ca un cm de treabă în acele triste împrejurări, hotărâră să celebreze ceremonia funerară la Bonneville, înainte ca trupul să fie dus la cimitirul din Caen. De cum auzi clopotul, Chanteau începu să se foiască în fotoliu.

— Vreau ca măcar s-o văd plecând, zise. Ah, ticăloasele astea de picioare! Ce nenorocire să ai niște ticăloase de picioare ca astea!

Zadarnic încercară să-l scutească de acel spectacol groaznic. Pe măsură ce clopotul bătea mai repede, bolnavul se supăra, striga:

— Împingeți-mi fotoliul pe coridor! Aud doar că e coborâtă... Repede, repede. Vreau s-o văd plecând.

Și trebuiră ca Pauline și Lazare, îmbrăcați în negru din creștet până-n tălpi, să-i dea ascultare. Unul la dreapta, celălalt la stânga, împinseră fotoliul până în josul scării. Într-adevăr, patru bărbați coborau trupul, a cărui greutate le frângea umerii. Când sicriul se ivi, cu lemnul nou, cu măciuliile strălucitoare, cu placa de aramă proaspăt gravată, Chanteau făcu un efort instinctiv ca să se ridice; dar picioarele lui de plumb îl țineau ținut, trebui să rămână în fotoliu, cuprins de-un asemenea tremur, încât maxilarele îi clănțăneau de parcă ar fi vorbit singur. Îngustimea scării făcea coborârea dificilă, privea cum lada aceea galbenă înaintează încet; și când îi atinse picioarele, se aplecă să vadă ce era scris pe placă. Acum, pe coridorul mai larg, oamenii se grăbeau spre catafalc, depus dinaintea peronului. Chanteau privea întruna, văzând ducându-se patruzeci de ani din viața lui, lucrurile de altădată, cele

bune și cele rele, pe care le regreta cu disperare, așa cum regreti tinerețea. În spatele fotoliului, Pauline și Lazare plâneau.

— Nu, nu, lăsați-mă, le spuse el când se pregătiră să-l ducă din nou la locul lui din sufragerie. Plecați, vreau să văd.

Sicriul fusese pus pe catafalc, alți bărbați îl ridicară. Cortegiul se formă în curtea, plină de oameni din partea locului. Mathieu, închis de dimineață, gema sub ușa de la magazie, în tăcerea deplină; în timp ce Minouche, așezată pe fereastra de la bucătărie, cerceta cu surprindere toată lumea aceea ca și cutia care era dusă. Cum cortegiul nu se puse în mișcare destul de repede, pisica începu să se lîngă pe pînțe.

— Nu te duci și tu? o întreabă Chanteau pe Véronique, pe care o zărise lîngă el.

— Nu, domnule, răspunse aceasta cu un glas gătuit. Domnișoara mi-a spus să stau cu dumneata.

Clopotul de la biserică bătea întruna, grupul părăsi în sfârșit curtea, urmat de Lazare și de Pauline, îmbrăcați numai în negru în arșița soarelui. Și, din fotoliul lui de infirm, din ușorul vestibulului rămas deschis, Chanteau îl privea ducându-se.

VII

Complicațiile ceremoniei și anumite treburi de pus la punct îi reținură pe Lazare și Pauline două zile la Caen. Când se întoarseră, după o ultimă vizită la cimitir, vremea se schimbase, furtuna mătura coastele. Plecară din Arromanches în timp ce ploua cu găleata, iar vântul bătea atât de tare, încât pocletul cabrioletei era cât pe ce să fie smuls. Pauline își aminti de prima călătorie, pe vremea când doamna Chanteau o adusese de la Paris: tot

furtună era și atunci, biata mătușă n-o lăsa să se-apelece afară din trăsură, și-i lega întruna un fular la gât. În colțul lui, Lazare căzuse și el pe gânduri, își vedea mama pe drumul acela, nerăbdătoare să-l îmbrățișeze de fiecare dată când se-ntorcea: odată, în decembrie, făcuse două leghe pe jos, o găsisse stând pe borna asta. Ploaia cădea întruna, fata și vărul nu schimbă niciun cuvânt de la Arromanches la Bonnevill.

Dar când ajunseră, ploaia încetă; vântul însă sufla și mai aprig, trebui ca vizitiul să coboare și să ia calul de căpăstru. În sfârșit, trăsura se opri dinaintea ușii, când pescarul Houtelard trecu într-o goană.

— Ah, domnule Lazare, strigă el, de data asta s-a zis!... îți strică jucăriile.

Din unghiul acela al drumului, marea nu putea fi văzută. Ridicând capul, tânărul o zări pe Véronique stând pe terasă, cu ochii pironiți spre plajă. De cealaltă parte, adăpostindu-se lângă zidul ce-i împrejmuia grădina, de teamă ca vântul să nu-i sfâșie sutana, abatele Horteur privea și el. Se aplecă și strigă la rându-i:

— Țărușii dumitale îi mătură!

Atunci. Lazare coborî coasta și Pauline îl urmă, în ciuda vremii rele. Când ajunseră în josul falezei, rămaseră înmărmuriți de spectacolul ce li se oferea. Fluxul, unul din fluxurile puternice ale lunii septembrie, năvălea cu un zgomot asurzitor; deși nu fusese prevăzut a fi primejdios; dar ploaia și vântul care băteau dinspre nord umflaseră nemăsurat de mult apele, încât valuri cât munții se sumețeau la orizont, și se rostogoleau, luau stâncile în piept. În depărtare, marea era neagră sub întunecimea norilor ce galopau pe cerul palid.

— Urcă, spuse Lazare. Mă duc să arunc o privire și mă-ntorc numaidecât.

Pauline nu răspunse, continuă să-l urmeze până la plajă. Aici, țărușii ca și o estacadă mare, recent construită, făceau

față unui atac înfiorător. Valurile, din ce în ce mai bogate, izbeau ca niște berbeci, unul după altul; și armata lor era nesfârșită, neîncetat noi mase de apă se năpusteau. Spinări mari, verzui, cu creste înspumate se înălțau la infinit, se apropiau cu o forță uriașă; apoi, în furia izbiturii, monștrii aceia se spulberau ei înșiși în pulbere, cădeau într-un clocot alb pe care talazul părea să-l resoarbă și să-l ia îndărăt cu sine. Sub fiecare din aceste năruiri cheresteaua țăruișilor pârlăia. Unul avea proptelele rupte iar bârna lungă, din mijloc, prinsă într-un capăt, se clătina cu desperare, asemeni unui trunchi mort căruia mitraliera i-ar fi retezat brațele. Alte două bârne rezistau mai bine; dar se simțeau cum tremură din încheieturi, obosite, împuținându-se parcă, înconjurată de îmbrățișarea aceea mișcătoare, ce părea a voi să le uzeze pentru a le putea rupe.

— Am zis eu, spunea întruna Prouane, beat turtă și sprijinit de coca găurită a unei bărci vechi, că trebuie văzut cum țin jucăriile când o sufla vântul de sus... își cam bate joc, parșiva, de chibriturile băiatului ăstuia!

Rânjete însoțită cuvintele acestea. Toată suflarea din Bonneville era acolo, bărbați, femei, copii, amuzați foarte de palmele zdravene pe care țăruișii le primeau. Marea putea mult și bine să le năruie cocioabele, o iubeau cu o admirație înfricoșată, și-ar fi găsit că-i un afront la adresa lor dacă cel dintâi coconăș venit ar fi îmblânzit-o cu patru surcele și două duzini de proptele. Faptul îi întărită, se umflau în pene ca de un triumf personal, văzând-o cum în sfârșit se trezește și-și leapădă botnița, începând să muște.

— Atenție, striga Houtelard, cine s-ar putea măsura cu ea... ai? I-a smuls două labe!

Se chemau unul pe altul. Cuche număra valurile.

— Trebuie trei, o să vedeți... Unul, îl smulge din țâțâni! Doi, l-a măturat! Ah, putoarea, două au fost de-ajuns!... Strașnică putoarea, n-am ce zice!

Cuvântul ăsta suna ca o mângâiere. Înjurături pline de

admirai” se auzeau de peste tot. Puștimea dănuia când un tăvălug mai înspăimântător decât celelalte se năpusti și strivi dintr-o dată șalele unui țăruș. Încă unul! Și-ncă unul! Pe toți o să-i doboare, o să-i strivească de parcă ar fi niște păduchi de mare sub sabotul unui copil. Fluxul creștea, estacada cea mare mai rezista încă. Asta era spectacolul așteptat, bătălia decisivă. În sfârșit, cele dintâi valuri se prăvăliră în schelărie, vor avea de ce râde.

— Păcat că băiatul nu-i și el pe-aici! s-auzi glasul batjocoritor al târâturii aceleia de Tourmal. Ar putea să se proptească în ea, ca să țină mai bine.

Un șuierat îl făcu să tacă, pescarii îi zăriseră pe Lazare și Pauline. Aceștia, foarte palizi, auziseră și continuau să privească spectacolul în tăcere. Bârnela acelea rupte nu însemnau nimic. Dar fluxul avea să mai înainteze încă două ore, satul ar fi avut neîndoielnic de suferit, dacă estacada nu rezista. Lazare o trăsese pe Pauline lângă el, ținând-o de mijloc, ca s-o protejeze de rafale, care secerau aerul ca niște coase. O umbră lugubră scobora din cerul întunecat, valurile mugeau, amândoi stăteau nemișcați, îmbrăcați în haine cernite, în pulberea stropilor de apă, în larma tot mai asurzitoare. Jur împrejurul lor pescarii așteptau acum cu gura strâmbată încă de un ultim rânjet, munciți în taină de o îngrijorare crescândă.

— N-o să dureze mult, șopti Houtelard.

Dar estacada rezista. De sub fiecă val ce-o acoperea de spumă, chereșteaua neagră, unsă cu gudron, se iveau iar din apa albă. Dar, de îndată ce o bucată de lemn fu ruptă, vecinele ei începură să se ducă una după alta. De cincizeci de ani bătrânii nu mai văzuseră un flux atât de puternic. Curând, trebuia să se îndepărteze, bârnela smulse se izbeau în celelalte, distrugeau cu totul construcția ale cărei rămășițe erau cu putere izbite de pământ. Nu mai rămânea decât o singură piesă, dreaptă ca lumânarea, asemănătoare balizelor ce se înfig pe stâncile cufundate în

apă. Cei din Bonneville nu mai râdeau, femeile fugeau cu copiii, care plâneau. Ticăloasa îi prindea iar la înghesuială, era o uimire resemnată, dezastrul așteptat și acceptat, în vecinătatea aceea atât de apropiată a mării care-i hrănea și-i ucidea. Dădură năvală, tropăiau cu sabotii; toți se adăposteau în spatele valurilor de pietriș, a căror singură linie mai proteja încă locuințele. Tărușii începuseră să cedeze, scândurile erau rupte, talazurile cele uriașe treceau pe deasupra porțiunilor mai scunde ale meterezului. Nimeni nu mai rezistă, năvala apei izbi în ferestrele lui Houtelard și-i inundă bucătăria. Atunci avu loc adevăratul dezastru: singură marea, victorioasă, mătura plaja.

— Nu intra înăuntru, îi strigară oamenii lui Houtelard. Acoperișul o să cadă.

Încet, Lazare și Pauline dăduseră îndărăt dinaintea apei. Niciun fel de ajutor nu era cu putință, se întoarseră acasă când, ajunși la jumătatea drumului, fata aruncă o ultimă privire spre satul amenințat.

— Bieții oameni! șopti ea.

Dar Lazare nu le ierta râsetele idioate. Rănit în inimă de dezastrul acela care pentru el însemna o înfrângere, făcu un gest mânios, descleștându-și în sfârșit dinții.

— Să se culce la ei în pat, de vreme ce-o iubesc! Nu eu am s-o împiedic!

Véronique venea în întâmpinarea lor cu o umbrelă, căci ploaia se pornise iar. Abatele Horteur, adăpostindu-se tot în spatele zidului, le strigă ceva ce nu putură auzi. Timpul acela groaznic, țărușii distruși, mizeria satului pe care-l lăsau pradă pericolului le întrista și mai mult întoarcerea. Când pătrunseră în casă, aceasta li se păru goală și înghețată; numai vântul străbătea odăile mohorâte, scoțând un urlet continuu. Chanteau, ațipit dinaintea focului de cărbuni, începu să plângă de cum se iviră. Niciunul, nici celălalt nu se duse să-și schimbe hainele ca să evite amintirile groaznice legate de coborârea sicriului pe scară.

Masa era pusă, lampa aprinsă, cinară numaidecât. A fost o seară sinistră, izbiturile profunde ale mării, care făceau să tremure pereții, întrerupeau rarele cuvinte ce le schimbau între ei. Când aduse ceaiul, Véronique îi anunță că locuința familiei Houtelard, ca și alte cinci case, erau la pământ; de data asta, jumătate din sat avea să fie năruit. Chanteau, desperat că nu-și putuse încă afla echilibru în încercările prin care trecea, îi spuse să tacă, zicând că-i ajungeau necazurile lui și că nu mai voia s-audă și de-ale altora. După ce-l așezară în pat, se duseră cu toții la culcare, frânți de oboseală. Până la ziuă, Lazare ținu câte-o luminare aprinsă; și, mai bine de zece ori, Pauline, neliniștită, deschise binișor ușa ca să asculte; dar de la etajul de jos, acuma gol, nu mai urca decât o tăcere de moarte.

Încă de-a doua zi, pentru Lazare orele începură să se scurgă încet și sfâșietor, ca totdeauna după marile nenorociri. Se trezea ca dintr-un leșin sau după o cădere, cu măduarele îndurerate; și-acum putea judeca limpede, își amintea cu precizie de toate, vindecat de coșmarul prin care trecuse, de viziunile tulburi ale febrei. Retrăia fiece amănunt, toate durerile încercate. Misterul morții, pe care încă nu-l pătrunsese, se afla acolo, la el în casă, întruchipat de biata sa mamă care se stinsese năprasnic, în câteva zile. Oroarea de-a nu mai fi devenea un fapt tangibil: erau acum patru, un gol se făcuse, trei dintre ei îndurau suferința, strângându-se cu deznădejde laolaltă, pentru a mai afla puțin din căldura pierdută. Așadar asta însemna să mori, acest niciodată, și mâinile tremurătoare ce încercau să îmbrățișeze o umbră care nu lăsa în urmă-i decât regret și spaimă.

O pierdea din nou pe biata sa mamă cu fiece oră, de fiecare dată când moarta se ivea în amintirea lui. Da început nu suferise într-atât, nici când verișoara, după ce coborâse scările, îi deschisese brațele, nici în timpul interminabilei și sfâșietoarei ceremonii a înmormântării. Nu

simțise lipsa îngrozitoare a mamei sale decât după ce se întorsese în casa goală; și se simțea îndurerat și exasperat de remușcarea de-a nu fi plâns mai mult în timpul agoniei, pe când ceva din dispărută încă se mai afla acolo. Teama de-a nu-și fi iubit mama îl tortura, sufocându-l uneori printr-o criză de plâns în hohote. O evoca fără încetare, era obsedat de imaginea ei. Dacă urca pe scară, se aștepta s-o vadă ieșind de la ea din cameră, cu mersul acela mărunț și repezit cu care străbătea coridorul. Adesea se întorcea, credea c-o aude, într-atât de plin de chipul ei, încât i se părea că zărește, printr-o halucinație, un capăt de-al rochiei ei strecurându-se pe după o ușă. Nu era supărată, nici măcar nu se uita la el; nu era decât o apariție familiară, o umbră a vieții de altădată. Noaptea nu îndrăznea să stingă lampa, zgomote furișe se apropiiau de pat, o răsuflare îi atingea fruntea, în întuneric. Și rana, în loc să se-nchidă, se adâncea și mai mult, cea mai neînsemnată amintire provoca un șoc nervos, o apariție reală și rapidă, care pieria numaidecât, lăsând în urmă-i neliniștea veșniciei absențe.

Totul, în casă, îi aducea aminte de mama sa. Odaia ei rămăsese neatinsă, nicio mobilă nu fusese clintită de la locul ei, un degetar stătea pe marginea unei măsuțe, alături de-o broderie la care lucra. Pe cămin, limba pendulei, oprită, arăta ora șapte și treizeci și șapte de minute, ora cea de pe urmă. Evita să intre acolo. Apoi, când urca repede scara, o hotărâre de moment îl împingea uneori înăuntru. Și, cu inima bătându-i puternic, i se părea că vechile mobile prietene, scrinul, gheridonul, patul mai cu seamă, luaseră o majestate ce le făcea să fie altele. Printre obloanele mereu închise, se strecura o lumină ștearsă, a cărei imprecizie îi sporea și mai mult tulburarea, în timp ce se ducea să sărute perna pe care se răcise capul moartei. Într-o dimineață, când intră, rămase mișcat: obloanele, larg deschise, lăsau lumina să se reverse în valuri; o pată veselă

de soare era culcată de-a curmezișul patului, până și pe pernă; iar pe mobile se aflau flori, în toate vasele din casă. Atunci își aminti, era o aniversare, ziua de naștere a celei care nu mai era, zi sărbătorită în toți anii și despre care vara lui își amintise. Nu se aflau decât biete flori de toamnă, ochiul-boului, crizanteme, cei din urmă trandafiri, atinși de brumă; dar toate miroseau frumos a viață, încadrau în culorile lor vesele cadranul mort, pe care timpul părea să se fi oprit în loc. Acea pioasă atenție din partea unei femei îl răscoli. Plânse îndelung.

Sufrageria, bucătăria, până și terasa, erau și ele pline de prezența mamei lui. O regăsea în obiectele mărunte pe care le aduna, în obiceiurile ei de care-și amintea și cărora dintr-o dată le simțea lipsa. Era o adevărată obsesie, de care nu vorbea deloc, ascunzând sub un soi de pudoare îngrijorată neliniștea aceasta de fiecă oră, acel veșnic dialog cu moarta. Cum nici măcar nu rostea numele celei de care era obsedat, ai fi putut crede că uitarea se și înstăpânea, că nicicând nu se gândea la ea, când de fapt nu trecea o clipă fără să nu simtă în inimă împunsătura dureroasă a unei amintiri. Numai privirea pătrunzătoare a verișoarei îi știa taina. Și-atunci îndrăzneala să mintă, se jura că stinsese lampa la miezul nopții, susținea că e muncit de închipuiri, că e gata să izbucnească dacă era cercetat mai mult. Camera lui era adevăratul său refugiu, urca și stătea acolo în voie, mai liniștit în colțul acela unde crescuse, nemaiaivând spaima de-a dezvălui celorlalți taina răului ce-l măcina.

Încă din primele zile încercase, plin de bunăvoință, să iasă, să-și reia plimbările lungi. Așa, cel puțin, ar fi scăpat de tăcerea morocănoasă a slujnicei și de spectacolul penibil pe care-l oferea tatăl său, stând abătut la el în fotoliu, nemaștiind ce să facă cu cele zece degete de la mâini. Dar o silă de neînvins pentru mers pusese stăpânire pe el, se plictisea afară, un plictis care ajungea să-i facă rău, fizic.

Marea cu veșnica-i legănare, cu valurile ei îndârjite ce se năpusteau asupra coastei de două ori pe zi îl irita ca o forță stupidă, străină de durerea lui, șlefuiind aceleași pietre de secole, fără ca vreodată să fi plâns o moarte omenească. Spectacolul era prea măreț, prea rece, și se grăbea să se întoarcă, să se închidă la el în odaie, pentru a se simți mai puțin mic, mai puțin strivit de infinitul apei și al cerului. Un singur lucru îl atrăgea, cimitirul care-nconjura biserica: mama sa nu era acolo, când se afla pe pământul acela se gândea la ea cu multă duioșie, se liniștea în chip straniu, în ciuda groazei ce-o resimțea față de neant. Mormintele dormeau în iarbă, tise crescuseră la adăpostul bisericii, nu auzeai decât șuieratul gulerarilor, legănați pe crengi de vântul din larg. Și uita de sine, stând ore întregi acolo, fără ca măcar să poată citi pe lespezi numele morților de demult, șterse cum erau de aversele puternice dinspre vest.

Ar fi suportat mult mai ușor încercarea aceea dacă ar fi crezut în viața de apoi, dacă ar fi nutrit credința că avea să-i întâlnească într-o bună zi pe ai săi, dincolo de zidul negru al morții. Dar consolarea aceea îi lipsea, prea era convins de sfârșitul individual al ființei, care murea și se pierdea în eternitatea vieții. Se afla în aceasta revolta deghizată a propriului eu, care nu voia să piară. Ce bucurie ar fi fost să poți lua viața de la capăt în altă parte, printre stele, o existență nouă, înconjurat de părinți și prieteni. Cât de blinda ar fi fost atunci agonia, la gândul că aveai să întâlnești afecțiuni pierdute, cum s-ar mai fi îmbrățișat oamenii între ei în clipa întâlnirii, și ce împăcare ai fi simțit la gândul să trăiești laolaltă întru eternitate! Se simțea ca în agonie cugetând asupra minciunii acesteia caritabile a religiilor, a cărei milostenie are menirea să ascundă celor slabi cumplitul adevăr. Nu, totul se sfârșea în clipa morții, nimic nu renăștea din afecțiunile noastre, îți luai rămas-bun pentru totdeauna. Oh! pentru totdeauna! Pentru totdeauna!

Oare cuvântul acesta temut îi lua mințile în vârtejul nimicniciei?

Într-o dimineață, pe când se opri se la umbra tiselor, îl zări pe abatele Horteur în fundul grădinii de zarzavat, despărțită de cimitir numai printr-un zid scund. Purtând o cămașă uzată, cenușie, încălțat în saboti, preotul săpa el însuși un strat de varză; și, cu fața tăbăcită de vântul aprig al mării, cu ceafa arsă de soare, semăna cu un țăran bătrân ce-și robotea pământul îndărătnic. Cu o leafă de mizerie, fără alte beneficii, ar fi murit de foame în parohia aceea mică, uitată de Dumnezeu,. Dacă n-ar fi cultivat câteva legume. Puținii bani ce-i avea se duceau pe pomeni, trăia singur, slujit de o copilă, nevoit adesea să-și facă el însuși de mâncare. Și, culmea nenorocirii, pământul era sterp pe stânca aceea, vântul îi usca lăptucile, nu era o fericire să te lupți cu pietrele ca să scoți niște cepe atât de pirpirii. Și tot se mai ascundea și-acum când își punea hainele de lucru, de teamă ca satul să nu râdă de el. De aceea Lazare voi să plece, când îl văzu scoțând din buzunar o pipă, pe care o îndesă cu degetul cel gros apoi o aprinse, plescăind puternic din buze. Și cum se bucura fericit trăgând câteva fumuri, îl zări la rândul său pe tânăr. Făcu un gest înspăimântat, cu gândul să-și ascundă pipa, apoi începu să râdă și strigă:

— lei aer... Hai vino să-mi vezi grădina.

Când Lazare fu aproape de el, adăugă vesel:

— Mă destrăbălez, nu-i așa?... E singura mea plăcere și nu-l supără pe Dumnezeu.

Din clipa aceea, fumând zgomotos, nu-și mai scoase pipa din gură decât pentru a rosti cuvinte scurte. Așa află că îl preocupă soarta preotului din Verchemont: un om fericit, cu o grădină minunată, glie adevărată unde rodea orice sădeai; și uite cum nu era dreptate pe lumea asta, preotul ăsta nu dădea o dată cu grebla. Apoi se plânse de cartofi, care de doi ani se prăpădeau cu toate că pământul trebuia

să le fie pe plac.

— N-aș vrea să te deranjez, îi zise Lazare. Vezi-ți de treburile dumitale.

Abatele puse numaidecât mâna pe hârleț.

— Pe legea mea, asta vreau și eu. Ștregarii din sat or să sosească numaidecât pentru lecția de catehism, și-aș vrea mai înainte să termin de săpat stratul ăsta.

Lazare se așezase pe o bancă de granit, vreo străveche piatră de mormânt, lipită de zidul scund al cimitirului. Se uita la abatele Horteur cum se războiește cu pietrele, îl asculta pălăvrăgind cu vocea lui pițigăiată de copil bătrân; și îl cuprinse pofta să fie la fel de sărac și simplu ca și el, puțin la minte și împăcat cu trupul. Dacă episcopia îl lăsase pe bietul om să îmbătrânească în parohia asta jalnică, înseamnă că într-adevăr îl socotea tare sărac cu duhul. Dealtminteri, preotul făcea parte din categoria celor care nu se plâng niciodată și care se simt mulțumiți atunci când au pâine să mănânce și apă să bea.

— Nu-i prea vesel să-ți duci viața printre crucile astea, gândi Lazare cu voce tare.

Preotul, surprins, se opri din săpat.

— Cum adică, vesel?

— Da, mereu ai moartea în fața ochilor, trebuie s-o visezi și noaptea.

Abatele își scoase pipa din gură, scuipă pe îndelete.

— Zău dacă mă gândesc eu vreodată la asta... Ne aflăm cu toții în voia Domnului.

Și apucă din nou hârlețul. Îl împlântă în pământ, apăsându-l cu piciorul. Credința îl ferea de spaimă, nu mergea cu gândul dincolo de catehism: mureai și te urcai la ceruri, nimic mai simplu și mai liniștitor. Și zâmbi cu un aer nătâng, ideea fixă a mântuirii fusese de-ajuns pentru a-i umple mintea îngustă.

Din ziua aceea, Lazare pătrunse aproape în fiecare dimineață în grădina preotului. Se așeza pe piatra

străveche și uita de sine, privindu-l cum robotește, liniștit pentru o clipă de imaginea simplității aceleia oarbe, care trăia de pe urma morții fără să se cutremure. De ce oare nu s-ar simți și el copii, ca preotul acela? Și în adâncul lui sălășluia speranța tainică de-a trezi credința dispărută, în conversațiile purtate cu omul acela sărac cu duhul, a cărui ignoranță liniștită îl încânta. Își aducea și el o pipă, fumau amândoi, vorbind despre melcii care mâncau salatele și despre bălegar, care costa prea scump; căci preotul vorbea rareori despre Dumnezeu, rezervându-l mântuirii lui personale, din spirit de toleranță și dintr-o îndelungă experiență de bătrân duhovnic. Ceilalți se ocupau de treburile lor și el de ale sale. După treizeci de ani de avertizări zadarnice, ajunsese să practice strictul necesar ce ținea de misiunea sa, însuflețit de milostenia bine chibzuită a țăranului care începe cu el însuși. Băiatul ăsta era foarte drăguț să-l viziteze așa, în fiecare zi; și, nevoind să-l plictisească nici să lupte împotriva ideilor de la Paris, prefera să-i vorbească despre grădina lui, la nesfârșit; în timp ce tânărul, cu capul ticsit de cuvinte inutile, se credea uneori pe punctul de-a pătrunde în vârstă fericită a neștiinței, când teama nu te mai încearcă.

Dar diminețile treceau, și seara, Lazare se pomenea la el în odaie cu amintirea mamei lui, fără a avea curajul să stingă lampa. Credința din el murise. Într-o zi, pe când fuma împreună cu abatele Horteur, stând amândoi pe bancă, acesta din urmă își ascunse pipa, auzind zgomot de pași îndărătul perilor. Era Pauline, venită în căutarea vărului ei.

— Doctorul e la noi, îi spuse ea, și l-am poftit să rămână la prânz... întoarce-te cât de curând, da?

Zâmbea, căci zărise pipa sub cămașa abatelui. Acesta o scoase numaidecât la vedere, râzând din inimă, ca de fiecare dată când era prins asupra faptului.

— Ce prostie, zise el, de-ai zice că săvârșesc o fărădelege... Iată! am să aprind încă una de față cu

dumneata.

— Știi ceva, părinte? continuă vesel, Pauline. Vino să mănânci împreună cu noi și cu doctorul, și pe asta o s-o fumezi la desert.

Încântat dintr-o dată, preotul strigă:

— Ei bine, primesc!... Plecați înainte, eu mă duc să-mi pun sutana. Și iau și pipa cu mine, pe cuvântul meu!

Fu cea dintâi masă la care în sufragerie răsunară din nou râsete. Abatele Horteur fumă la desert, ceea ce-i înveseli pe comeseni; dar punea în plăcerea aceasta atâta bonomie, încât faptul păru firesc numaidecât. Chanteau se ospătase pe săturate și se destindea, înviorat de adierea aceea de viață ce pătrundea în casă. Doctorul Cazenove povestea despre sălbatici, în timp ce Pauline strălucea de mulțumire, fericită de larma aceea care, poate, avea să-l distragă pe Lazare și să-l scape de proasta lui dispoziție.

De-atunci, fata voi să reia obiceiul cinelor de sâmbăta, întrerupte din pricina morții mătușii. Preotul și doctorul veniră cu regularitate, traiul de pe vremuri începu iar. Glumeau, bătrânul văduv se plesnea peste picioare, zicând că de n-ar fi fost afurisita aceea de boală ar fi dansat, într-atât de veselă îi rămăsese firea. Numai fiul nu-și găsea echilibrul, însuflețit de-o vervă acidă când vorbea, cutremurându-se dintr-o dată în mijlocul propriilor sale vociferări.

Într-o sâmbătă seara se înfruptau din friptură, când abatele Horteur fu chemat la căpătâiul unui muribund. Nu-și goli paharul, nu luă aminte la spusele doctorului, care văzuse bolnavul înainte de-a veni să cineze și care îi strigă că avea să-și găsească enoriașul mort. În seara aceea preotul se dovedise a fi atât de mărginit, că până și Chanteau spuse în urma lui:

— Sunt zile în care nu strălucește.

— Aș vrea să fiu în locul lui, strigă Lazare cu brutalitate. E mai fericit decât noi.

Doctorul începu să râdă.

— Se prea poate. Dar atunci Mathieu și Minouche sunt încă și mai fericiți decât noi... Ah! recunosc într-asta pe tinerii de astăzi, care s-au înfruptat din științe și s-au îmbolnăvit din pricina asta, neputându-le împăca mulțumitor cu vechile idei despre absolut, pe care le-au supt odată cu laptele mamei. Vreți să aflați în științe dintr-o dată toate adevărurile strânse la un loc, pe când noi abia dacă le descifrăm, căci nu vor fi niciodată decât nesfârșită căutare. Și-atunci le negați, vă năpustiți asupra credinței, care nu vă mai vrea, și dați în pesimism... Da, e boala sfârșitului de veac, sunteți niște Werther pe de-a-ndoaselea.

Se însuflețea, era ideea lui preferată. În discuțiile dintre ei, Lazare, la rândul-i, exagera negarea oricărei certitudini ca și credința în răul final și universal.

— Cum să trăiești, întreba el, când în fiecare clipă pământul ți se năruie sub picioare?

Bătrânul avu o zvâcnire de patimă juvenilă.

— Dar trăiți! Oare a trăi nu e de-ajuns? Bucuria stă în acțiune.

Și dintr-o dată i se adresă Paulinei, care asculta zâmbind.

— Hai, spune-i, rogu-te, și lui ce faci de ești mereu mulțumită.

— Oh, eu, răspunse fata pe un ton de glumă, încerc să uit de mine, de teamă să nu devin tristă, și mă gândesc la ceilalți, ceea ce îmi dă de lucru și mă face să suport răul.

Răspunsul îl irită pe Lazare care, dintr-o nevoie răutăcioasă de contradicție, susținu că femeile ar trebui să fie credincioase. Se prefăcea că nu înțelege de ce Pauline încetase de multă vreme să mai fie o catolică practică. Și fata își expuse motivele, cu înfățișarea ei liniștită.

— E foarte simplu, faptul că trebuia să mă confesez m-a rănit, și cred că multe femei sunt în situații mea... Și-apoi, mi-e cu neputință să cred lucruri care mi se par nesăbuite.

Și-atunci, de ce să mint, prefăcându-mă că le accept?... Dealtfel, necunoscutul nu mă îngrijorează, nu poate fi decât logic, cel mai bine e să aștepți cât mai înțelept cu putință.

— Tăceți din gură, iată-l pe abate, îi întrerupsese Chanteau, pe care discuția îl plictisea.

Omul murise, abatele își sfârși liniștit cina, apoi băură un păhărel de șartreză.

Pauline luase acum asupra-i bunul mers al casei, comportându-se cu acea maturitate sigură de sine a unei bune gospodine. Toate cumpărăturile ce se făceau, până în cele mai mici amănunte, îi treceau pe sub ochi, iar veriga de chei atârna acum la brâul ei. Lucrul se întâmplase firesc, fără ca Véronique să pară supărată. Cu toate că slujnica rămăsese îndărătnică și ca zăpăcită de la moartea doamnei Chanteau. Părea că în sufletul ei se producea o nouă prefacere, un transfer de afecțiune către moartă, în timp ce față de Pauline începea iar să nutrească vechea ei oțărălă neîncrezătoare. Zadarnic îi vorbea aceasta cu blândețe, Véronique se supăra dintr-un cuvânt, o auzeau cum se plânge de una singură la ea în bucătărie. Și, când gândea așa cu voce tare, după lungi tăceri îndărătnice, mereu se ivea în ea uluiala față de catastrofa întâmplată. De unde să fi știut ea că doamna avea să moară? Nici vorbă, n-ar fi suflat un cuvânt din cele ce spusese. Dreptatea înainte de orice, nu se cuvine să omori oamenii, chiar dacă au cusururi. Dealtminteri, ei puțin îi păsa, cu atât mai rău pentru persoana care era pricina nenorocirii! Dar încredințarea asta n-o liniștea, continua să bodogănească, răsculându-se împotriva greșelii ei imaginare.

— Ce ai de te canonești așa? o întreabă Pauline într-o zi. Am făcut tot ce era cu putință, dar nu te poți pune cu moartea.

Véronique clătina din cap.

— Lasă, nu moare omul așa, cu una-cu două... Doamna era cum era, dar mă luase în slujba ei de copilă, și mai

curând mi-aș tăia limba decât să gândesc că aș fi vinovată cu ceva... Mai bine să nu vorbim, că nu-i a bună.

Cuvântul „căsătorie” nu fusese rostit între Pauline și Lazare. Chanteau, lângă care fata venea să coasă, ca să-i țină de urât, îndrăznise într-un rând să aducă vorba, doritor să sfârșească odată cu povestea aceea, acum când nu mai exista nicio piedică. Era mai curând din partea lui nevoia de-a o ține pe lângă el, groaza de-a nu ajunge pe mâinile slujnicei, dacă fata s-ar fi dus pentru totdeauna de-acolo. Pauline dăduse de înțeles că nu putea hotărî nimic înainte de-a lua sfârșit perioada de doliu. Nu numai conveniențele o îndemneau să dea acest răspuns înțelept, ci și faptul că timpul avea să-i dezlege o întrebare ce nu îndrăznea să și-o pună ei însăși. Moartea aceea ivită cu totul pe neașteptate adusesse ca un fel de pace în sentimentele lor rănite. Se trezeau puțin câte puțin la realitate, și iar sufereau, descoperind sub pierderea aceea ireparabilă propria lor dramă: Louise surprinsă și alungată, dragostea lor distrusă, întreaga lor existență schimbată, poate. Ce să hotărască acum? Se mai iubeau oare, căsătoria mai era posibilă și rezonabilă? Totul plutea în nebuloasa în care-i azvârlise catastrofa, fără ca niciunul, nici celălalt să pară nerăbdător a grăbi găsirea unei soluții.

Pentru Pauline însă, amintirea jignirii se domolise. Ea iertase de mult, gata să-și împreuneze mâinile cu cele ale lui Lazare, în ziua când acesta s-ar fi căit. Și nu din dorința pizmașă și triumfătoare de a-l vedea umilindu-se, deoarece nu se gândea decât la binele lui, încât ar fi fost gata să-i dea cuvântul înapoi dacă n-o mai iubea. Întreaga ei durere stătea în îndoiala aceasta: o mai iubea încă pe Louise? Sau, dimpotrivă, o uitase, pentru a se întoarce la vechea afecțiune din copilărie? Când se gândea astfel să renunțe la Lazare mai curând decât să-l facă nefericit, întreaga sa ființă se apleca sub povara durerii, se gândea că va avea curajul s-o facă, dar nădăjduia ca pe urmă să moară.

De când se prăpădise mătușa, o idee generoasă îi venise, plănuind să se împace cu Louise. Chanteau i-ar fi putut scrie, ea însăși putea adăuga un cuvânt de uitare. Erau atât de singuri, atât de triști, încât prezența celui copil mare ar fi fost o distracție pentru toată lumea. Și-apoi, după o încercare atât de aspră, evenimentele din ajun păreau foarte departe; și-o mai muștra și conștiința că se purtase cu violență. Numai că de câte ori voia să-i. Vorbească unchiului despre asta, ceva neplăcut o împiedica. Dar oare nu însemna să-și riște viitorul, ispitindu-l pe Lazare și pierzându-l? Poate ar fi găsit, totuși, curajul și mândria să-l supună acestei încercări, de n-ar fi dăinuit în ea revolta la gândul dreptății. Singură trădarea era de neiertat. Și, dealtfel, persoana ei nu era de-ajuns pentru a aduce iar bucuria în casă? De ce să cheme o străină, când ea își simțea preaplinul iubirii și-al devotamentului? Fără voia ei, exista o urmă de orgoliu în abnegația aceea, era Harnică dar și pizmașă. Inima i se inflăcăra în nădejdea de-a fi unica fericire a familiei.

Aceasta a fost, de-atunci încolo, marea preocupare a Paulinei. Se strădui, născoci tot felul de lucruri pentru a dăruia fericirea celor din casă. Nicicând nu mai pusese atâta curaj în bună dispoziție și în bunătate. În fiecare dimineață se trezea cu zâmbetul pe buze, grijulie să-și ascundă propriile neplăceri, pentru a nu le spori pe ale celorlalți. Sfida nenorocirile prin blândețea firii ei și, veșnic bine dispusă, îi dezmiarda pe cel rău-intenționați. Acum se simțea bine, puternică și sănătoasă ca un copac tânăr iar bucuria ce-o răspândea în juru-i se confunda cu însăși strălucirea sănătății sale. Începutul fiecărei zile o încânta, făcea din nou cu plăcere ceea ce făcuse și în ajun, nedorind nimic mai mult, așteptând ziua de mâine fără înfrigurare. Degeaba bombănea Véronique dinaintea cuptorului, plină de ciudățenii și de capricii inexplicabile,

O viață nouă alunga doliul din casă, râsetele de altădată

trezeau odăile, urcau sprintene pe scara răsunătoare. Mai cu seamă unchiul se simțea încântat, căci tristețea i se păruse totdeauna apăsătoare, dădea drumul glumelor slobode, de când nu se mai ridica din fotoliu. Pentru el existența devenea un chin, și se agăța de ea, cu insistența deznădăjduită a infirmului care vrea să trăiască, fie și în durere. Fiecare zi însemna o victorie, iar nepoata parcă încălzea casa, ca razele strălucitoare ale soarelui, sub a căror binecuvântare

I se părea cu neputință să moară.

Un singur lucru o îndurera pe Pauline. Lazare nu se bucura de consolarea aceasta. Era îngrijorată văzându-l cum cade iarăși pradă mâhnirii. Odată cu regretul pentru mama sa, se înstăpânea și mai mult în el spaima de moarte. De când timpul ștersese cea dintâi durere, spaima cea veche revenea, sporită de teama răului ereditar. Și el avea să moară de inimă, ducea cu sine certitudinea unui sfârșit tragic și apropiat. Și, în fiecare clipă, se asculta trăind, într-o asemenea surescitare, încât auzea mergând angrenajul mașinăriei: contracțiile dureroase ale stomacului, secrețiile roșii ale rinichilor, căldurile surde ale ficatului; dar mai presus de rumoarea celorlalte organe, era mai cu seamă asurzit de bătăile inimii, care zvâcnea ca un clopot în fiecare din măduarele lui, până în vârful degetelor. Dacă-și așeza cotul pe o masă, inima îi bătea în cot; dacă-și sprijinea ceafa de spătarul unui fotoliu, inima îi bătea în ceafă; dacă se așeza, dacă se culca, inima îi bătea în coapse, în șolduri, în pânțele; și mereu, mereu bondarul acela zbârnâia, măsurându-i viața cu scârțâitul unui orologiu ale cărui roțițe continuă să se învâртеască. Și-atunci, obsedat de studierea neîncetată a propriului corp, credea în fiecare clipă că totul avea să plesnească iar organele, uzându-se, aveau să sară în bucăți, pe când inima, ajunsă la niște dimensiuni monstruoase, spârgea ea însăși mașinăria, lovind puternic ca un ciocan. Asta nu mai

era viață, să te asculți cum trăiești, tremurând de teama fragilității mecanismului, în așteptarea grăuntelui de nisip ce trebuia să-l distrugă.

Așa se face că Lazare era încă și mai neliniștit decât înainte. De ani de zile, în clipa când se culca, gândul că va trebui să moară i se întipărea pe față, înghețându-i sângele în vine. Acum, nici nu mai îndrăznea să adoarmă „muncit de teama de-a nu se mai scula. Ura somnul, se cutremura de groază simțindu-și făptura pe punctul de a-și pierde cunoștința,. În clipa când din starea de veghe se prăbușea în vârtejul neantului. Apoi, trezirile bruște îl zdruncinau și mai mult, îl scoteau din întunecime, ca și cum un pumn uriaș l-ar fi apucat de păr și l-ar fi aruncat în viață, stăpânit de spaima nedeslușită a necunoscutului din care ieșea. Doamne, Doamne! Trebuie să murim! Și nicicând mâinile lui nu se împreunaseră a rugă, cuprinse de-o înfrigurare atât de desperată. În fiecare seară, chinul era atât de mare, încât prefera să nu se mai întindă în pat. Băgase de seamă că, în timpul zilei, dacă se lungea pe un divan, adormea fără nicio tresărire, liniștit ca un copil. Și-atunci dormea îndelung, refăcându-se, un somn ca de plumb și care, din nenorocire, îi strica nopțile. Încetul cu încetul ajunsese să aibă cu regularitate insomnii, preferind ceasurile îndelungi de odihnă din timpul după-amiezilor și neațipind decât spre dimineață, când zorile alungau teama de tenebre.

Și, totuși, crizele acestea îl lăsau uneori. I se întâmpla să petreacă două-trei ore, fără să fie bântuit de moarte. Într-o zi, Pauline găsi la el un almanah ciuruit de vârful roșu al unui creion. Surprinsă, fata îl întrebă:

— la te uită! Ce însemnări sunt astea?... Ai însemnat unele date!

Lazare se bâlbâi:

— Da' de unde, nu însemn nimic... Nu știu...

Vesel, fata continuă:

— Credeam că numai fetele mărturisesc calendarelor

lucruri ce nu se spun nimănui... dacă asta înseamnă că la noi te gândești în toate zilele astea, ești tare drăguț... Prin urmare, ai secrete!

Dar cum îl văzu tulburându-se tot mai mult, i se făcu milă și tăcu. Pe fruntea palidă a vărului ei vedea trecând umbra știută bine de ea, răul ascuns de care nu-l putea vindeca.

De la o vreme, încă o manie de-a lui o uimea. Având certitudinea sfârșitului său apropiat, Lazare nu ieșea dintr-o cameră, nu închidea o carte, nu se sluzea de un obiect fără să nu creadă că e cel din urmă gest al său, că n-avea să mai revadă nici obiectul nici cartea, nici camera; și deprinsese obiceiul de a-și lua veșnic adio de la lucruri, nevoia bolnăvicioasă de-a le pipăi, de-a le vedea iarăși. Totul se asocia cu ideea de simetrie: trei pagini la stânga și trei pagini la dreapta; mobilele, orânduite de-o parte și de alta a căminului sau a unei uși, erau atinse fiecare de un număr egal de ori; fără să mai punem la socoteală că, la drept vorbind, sub toate acestea se ascundea ideea superstițioasă că un anumit număr de atingeri, cinci sau șapte, de exemplu, distribuite într-un anume fel, împiedica rămasul-bun să fie definitiv. În ciuda inteligenței lui agere, a faptului că nega supranaturalul, practica, docil ca o necuvântătoare, religia aceasta idioată, pe care o ascundea ca pe-o boală rușinoasă. Era replica stării lui nervoase, depresive, la acest pesimist și pozitivist care susținea sus și tare că nu crede decât în fapte, în experiență. Ajungea să fie plictisitor cu mania asta a lui.

— Ce tot umbli de colo până colo? îi striga Pauline. De trei ori până acum te-ai întors la dulapul ăsta ca să-i atingi cheia... Las-o-n pace, doar n-o să zboare de la locul ei.

Seara, nu mai ieșea din sufragerie, așezând scaunele într-o ordine voită de el, închizând ușa un anumit număr de ori, intra din nou, își așeza mâinile, întâi stânga, apoi dreapta, pe opera bunicului. Ea îl aștepta în casa scării, nemaiputându-se stăpâni să nu pufnească în râs.

— Ce maniac o să mai fii la optzeci de ani!... Spune-mi, rogu-te, înțelept lucru e să necăjești lucrurile în felul ăsta?

Cu timpul, încetă să mai glumească, neliniștită de starea lui proastă. Într-o dimineață îl surprinse sărutând de șapte ori la rând tăblia de lemn a patului în care mama sa se stinsese, și Pauline se alarmă, ghicind chinurile în care Lazare își claustra existența. Când băiatul pălea dând în ziar peste vreo dată din veacul douăzeci, ea îl privea în felul ei compătimitor, făcându-l să se uite în altă parte. Se simțea înțeles, alerga să se închidă la el în odaie, cu o pudoare rușinată de femeie surprinsă goală. De câte ori nu-și spusese că e un laș! De câte ori nu jurase să lupte împotriva răului aceluia! Se stăpânea cu chibzuință, ajungea să privească moartea în față; apoi, pentru a o înfrunța, în loc să vegheze într-un fotoliu, se întindea deîndată în pat. Moartea n-avea decât să vină, o aștepta ca pe o eliberare. Dar numaidecât, bățiile inimii îi măturau toate jurămintele iar răsuflarea ca de gheață înmărmurea carnea de pe el și se pomenea întinzând mâinile, scoțând veșnicul lui strigăt: „Doamne, Doamne!” Căderile acelea îngrozitoare îl umpleau de rușine și de deznădejde. Iar mila drăgăstoasă a verișoarei isprăvea prin a-l apăsa. Zilele erau într-atât de mult o povară, încât le începea fără a nădăjdui vreodată că le va termina. Odată cu năruirea aceea a ființei sale, începuse prin a-și pierde veselia, iar acum până și puterile îl lăsau.

Pauline însă avea ambiția să învingă, însuflețită de orgoliul abnegației. Îi știa răul, încerca să-i transmită lui Lazare curajul ei, făcându-l să iubească viața. Dar un eșec continuu răspundea bunătății sale. La început se gândise să-l atace pe față, recurgând iar la vechile ei glume despre „lighioana aceea urâtă de pesimism”. Cum așa? ea ajunsese acum să-i cânte în strună lui Schopenhauer, în timp ce el, ca toți farsorii aceia de pesimiști, consimțea bucuros să arunce lumea în aer cu o pocnitoare, dar refuza

din răspuțeri să ia parte la viață! Glumele astea îl puneau pe un răs silit și părea să sufere într-atât din pricina lor, încât Pauline renunță la ele. Apoi încercă să-l consoleze în felul în care alina durerea copiilor când se lovesc, se strădui să-i creeze o ambianță plăcută, o tihnă veselă. Tot timpul Lazare o vedea fericită, proaspătă, răspândind mireasma plăcută a vieții. Casa era plină de soare. N-ar. Fi trebuit decât să se lase în voia existenței dar nu putea, fericirea aceasta atâta și mai mult spaima față de lumea de dincolo. În sfârșit, Pauline căuta o viclenie, visa să-l vadă zbătându-se, având o preocupare serioasă, care să-l absoarbă. Bolnav de trândăvie, neavând poftă să facă nimic, găsea că-i prea obositor până să și citească, și-și petrecea zilele măcinându-se pe dinăuntru.

O clipă, Pauline nădăjdui. Se duseseră într-o scurtă plimbare pe plajă, când Lazare, în fața țărășilor și-a estacadei năruite, din care mai rămăseseră câteva bârne, începu să-i expună un nou sistem de apărare, de o rezistență sigură, după cum o încredința. Slăbiciunea venise de la puțină rezistență a proptelelor; trebuia ca acestea să fie de două ori mai groase iar bârnei din mijloc să i se dea o înclinare mai pronunțată. Cum vocea îi vibra iar ochii aveau scăpărarea de altădată, fata insistă să se apuce de treabă. Satul pătimea, fiecare flux mai puternic lua câte-o bucată; fără îndoială că, dacă apuca să-l vadă pe prefect, ar fi obținut subvenția; dealtfel, ea îi avansa din nou bani, și se afla în gestul ei, susținea fata, un sentiment de caritate de care se simțea mândră. Marea ei dorință era să-l antreneze în acțiune, chiar de-ar fi fost vorba să-și prăpădească și ce-i mai rămăsese din bani. Dar Lazare nu făcu decât să înalțe din umeri. La ce bun? Și păli, deoarece îi venise ideea că, dacă s-ar apuca de lucrarea aceea, ar muri înainte de-a o termina. Iată pentru ce, ca să-și ascundă tulburarea, pretextă ciuda ce-o avea pe pescarii din Bonneville.

— Obraznicii, și-au bătut joc de mine când satana asta de mare făcea ravagii!... Nu, nu, să-i curețe pe toți! Nu vor mai râde de jucăriile mele, cum ziceau.

Cu binișorul, Pauline încercă să-l potolească. Oamenii aceia erau atât de nefericiți! De când marea luase casa lui Houtelard, cea mai solidă dintre toate, și încă alte trei, biete cocioabe sărăcăcioase, mizeria sporise și mai mult. Houtelard, altădată cel mai bogat om din sat, se instalase, e drept, într-un fost hambar, cu douăzeci de metri mai departe; dar ceilalți pescari, neavând unde să se aciuiască, se adăposteau acum sub un fel de șoproane, făcute din bărci vechi, desfundate. Domneau o sărăcie lucie și-o promiscuitate de sălbatici, în care femeii și copii colcăiau în murdărie și viciu. Pomenile celor din ținut se duceau pe rachi. Oamenii aceia jalnici vindeau darurile în natură, veșmintele, ustensilele de bucătărie, mobilele, ca să cumpere litri de calvados, băutura aceea cumplită care-i năucea, făcându-i să cadă ca și morți pe dinaintea porților. Numai Pauline le mai ținea partea; preotul îi părăsise, Chanteau zicea că are de gând să-și dea demisia, nemaivoid să fie primar peste o turmă de porci. Iar Lazare, ori de câte ori vara lui încerca să-i trezească mila pentru mâna aceea de oameni dedați băuturii, urgisiți de dezlănțuirile naturii, repeta veșnicul argument al tatălui său.

— Cine-i silește să rămână aici? N-au decât să-și înalțe case în altă parte... Cum poți să fii atât de prost, încât să te vâri în gura valurilor!

Toată lumea judeca la fel. Se supărau pe ei, îi făceau catări afurisiți. Iar ei își luau o înfățișare de animale îndărătnice. De vreme ce acolo se născuseră, de ce să plece în altă parte? De sute și sute de ani dura așezarea aceea, n-aveau ce să caute în altă parte. Așa cum spunea Prouane când era beat turtă: „Totdeauna trebuie să fii mâncat de ceva”.

Pauline zâmbea, încuviința printr-o mișcare a capului, căci fericirea, după părerea ei, nu depindea nici de oameni, nici de lucruri, ci de felul înțelept în care te împaci și cu oamenii, și cu lucrurile. Și-i îngrijea și mai mult, împărțea ajutoare și mai substanțiale, în sfârșit, avu bucuria să-l asocieze și pe Lazare actelor sale de caritate, nădăjduind să-i mai abată gândurile negre, să-l facă, prin milă, să uite de el însuși. În fiecare sâmbătă rămânea lângă ea, primind amândoi, între ora patru și șase, pe micuții lor prieteni din sat, care stăteau la coadă, zdrențăroși, trimiși de părinți să cerșească la domnișoara. O întreagă ceată de ștremgari cu mucii atârându-le la nas și de fetițe pline de păduchi.

Într-o sâmbătă, deoarece ploua, Pauline nu putu face împărțeala pe terasă, după cum avea obiceiul. Lazare caută o bancă pe care o aduse în bucătărie.

— Cum așa, domnule, strigă Véronique, domnișoara are de gând să-i vâre aici pe toți păduchioșii ăștia?... O idee grozavă, dacă țineți să găsiți lighioane în supă.

Fata își făcu apariția cu săculețul de monezi și cutia cu leacuri, îi răspunse râzând:

— Nu-i nimic! O să măhuri după ce-or pleca!... Și-apoi, plouă atât de tare, că ploaia o să-i spele, micuții de ei.

Într-adevăr, cei dintâi care veniră aveau fața roză, spălată de aversă. Dar erau uzi learcă, încât apa scursă din zdrențele lor se adună în băltoace, pe dale; slujnica deveni și mai morocănoasă, mai cu seamă când domnișoara îi porunci să aprindă un braț de nuielă, ca să-i usuce un pic. Banca fu pusă dinaintea vetrei. Curând se află acolo, aliniată, strângându-se friguroși unii în alții, o mulțime de puști îndrăzneți și vicleni, sorbind din ochi tot ce era la vedere, sticle începute, o rămășiță de carne, o legătură de morcovi pe un butuc.

— Dacă e cu puțință așa ceva! continua Véronique să bombăne. Copii mari, care-ar trebui cu toții să-și câștige pâinea!... Cred și eu, le-ar conveni să fie luați drept

bebeluși până la douăzeci și cinci de ani, dacă dumneata așa poțtești!

Trebui ca domnișoara s-o roage să tacă.

— Ai terminat?... Nu înseamnă că dacă cresc au și ce mânca. Pauline se așezase dinaintea mesei, având la îndemână banii și darurile în natură și se pregătea să înceapă să-i strige, când Lazare, rămas în picioare, protestă, zărindu-l pe băiatul lui Houtelard în grămadă.

— Ți-am interzis să mai vii pe-aici, derbedeule!... Părinților tăi nu le e rușine să te trimită cu cerșeala, când voi aveți ce mânca, în timp ce alții crapă de foame?

Băiatul lui Houtelard, un slăbănog de cincisprezece ani, care se lungise prea repede, cu fața tristă și spăimântată, începu să plângă.

— Mă bat dacă nu vin... Femeia a pus mâna pe frânghie și tata m-a împins afară.

Și-și suflecă mâneca să-și arate vânătaia, făcută cu un capăt de frânghie cu noduri. Femeia era fosta slujnică, măritată acum cu tatăl băiatului și care-l rupea pe copil în bătai. De când apă le luase casa, zgârcenia le era și mai cumplită, și mai murdară. Trăiau acum ca într-o cloacă, răzbunându-se pe copil.

— Pansează-i cotul și pune-i o compresă cu arnica, îi zise Pauline cu blândețe lui Lazare.

Apoi îi întinse copilului o monedă de un franc.

— Uite, să le dai asta, ca să nu te mai bată. Iar dacă te bat, dacă sâmbăta viitoare mai ai vânătăi, spune-le că n-o să mai capeți para chioară.

Pe toată lungimea băncii, ceilalți ștregari, înveseliți de flacăra care le încălzea spatele, râdeau, dându-și coate. Din haine le ieșeau aburi, picături mari se scurgeau de pe picioarele lor desculțe. Unul dintre ei, foarte micuț, șterpeliase un morcov pe care-l ronțăia pe ascuns.

— Cuche, ridică-te, continuă Pauline. I-ai spus mamei tale că sper să obțin curând aprobarea să fie internată la

incurabili, la Baveux?

Femeia Cuche, mizerabila aceea părăsită care se prostitua cu toți bărbații prin ascunzișurile de pe coastă pentru trei gologani sau pentru și mai puțin, își rupsese un picior în iulie; și rămăsese pocită, șchiopătând îngrozitor, fără ca urâtenia-i înfiorătoare, accentuată și mai mult de infirmitate, s-o facă să-și piardă întrucâtva clientela obișnuită.

— Da, i-am zis, răspunse băiatul cu o voce răgușită. Nu vrea. El era robust, în curând împlinea șaptesprezece ani. Stând în picioare și bălăngănindu-și mâinile, se legăna cu un aer stângaci.

— Cum așa, nu vrea? strigă Lazare. Nici tu nu vrei să faci nimic, doar ți-am spus să vii săptămână asta să ajuți la săpatul grădinii, și-ai venit de te-ai rupt.

Băiatul continua să se legene.

— N-am avut timp.

Văzând că vărul e pe cale să-și iasă din fire, Pauline interveni.

— Stai jos, vorbim mai pe urmă. Și mai gândește-te sau mă supăr și eu.

Venise rândul micuței Gonin. Avea treisprezece ani și-și păstra propețimea roză a obrazilor sub chica blondă. Fără să fie întrebată, dând drumul amănuntelor pe șleau, într-un potop de cuvinte, povesti că tatăl său era acum atins de paralizie și la brațe, și la limbă, pentru că nu mai scotea decât niște grohăieli, ca un animal. Vărul Cuche, fostul matelot care-și lăsase nevasta, ca să se instaleze la masa și în patul lor, se năpustise asupra bătrânului chiar în dimineața aceea, cu gândul să-i facă de petrecanie.

— Și mama dă în el. Noaptea, se scoală numai în cămașă împreună cu vărul-său și toarnă peste tata oale cu apă rece, pentru că se vaită așa de tare, că-i deranjează... Dacă ați vedea în ce stare l-au adus! Nu mai are nimic pe el, domnișoară, i-ar trebui rufărie, că se zdrelește...

— Bine, laci din gură! îi zise Lazare întrerupând-o, în timp ce Pauline, înduioșată, o trimitea pe Véronique să aducă două cearșafuri.

Lazare găsea că e mult prea dezghețată pentru vârsta ei. După părerea lui, deși se nimerea să prindă din zbor unele scatoalce rătăcite, începuse și ea să-și lovească tatăl; fără să mai pună la socoteală că tot ce i se dădea, bani, carne, rufărie, în loc să ajungă la infirm, se înfruptau din ele femeia și cu vărul. O întrebă pe neașteptate:

— Ce făceai alaltăieri, în barca lui Houtelard, cu un bărbat care pe urmă a fugit?

Fata râse cu viclenie.

— Nu era un bărbat, el era, răspunse, arătându-l cu un gest din bărbie pe băiatul lui Cuche. Mă împinsese pe la spate...

Din nou, Lazare o întrerupse.

— Lasă, lasă, am văzut eu, aveai zdrențele date peste cap. Da' știu că începi devreme, la treisprezece ani!

Pauline îl apucă de braț, căci toți ceilalți copii, până și cei mai mici, căscau ochii și zâmbeau. Cum să stârpești putreziciunea în grămada aceea în care bărbați, femei și progenitura lor se bălăceau? După ce Pauline îi dădu micuței cearșafurile și un litru de vin, îi vorbi o clipă în șoaptă, încercând s-o înspăimânte în privința urmărilor acelor lucruri urâte, ce-aveau s-o îmbolnăvească și s-o urâtească înainte chiar de-a deveni o femeie adevărată. Era singura cale s-o potolească.

Lazare, pentru a grăbi împărțeala, care până la urmă ajungea să-l scârbească și să-l irite, o chemase pe fetița lui Prouane.

— Tatăl și mama ta iar au băut ieri-seară... Mi s-a spus că tu erai încă și mai beată decât ei.

— O, nu, domnule! Mă durea capul.

Îi puse dinainte o farfurie unde stăteau aranjate niște cocoloașe de carne crudă.

— Mănâncă asta.

Din nou fata era plină de bube, agitația nervoasă se ivise iar în momentul critic al pubertății. După ce înghiți trei cocoloașe, se strâmbă, degustată.

— Mi-ajunge, nu mai pot.

Pauline puse mâna pe o sticlă.

— Dacă-i așa și nu vrei să mănânci carnea, n-o să capeti paharul de chinină.

Atunci, cu ochii strălucitori, ațintiți asupra paharului plin, copilul își învinse scârba; apoi îl goli, turnându-și-l pe gât, cu un gest priceput de om care trage la măsea. Dar tot nu se ducea, până la urmă o imploră pe domnișoara s-o lase să ia sticla întreagă, zicând că îi era peste mână să vină în fiecare zi; și făgădui să se culce cu sticla, s-o ascundă atât de bine între cutele fustei, ca tatăl și mama să n-o poată bea. Domnișoara refuză hotărât.

— Ca s-o golești dintr-o dată, înainte măcar de-a coborî coasta, zise Lazare. Acum de tine ne temem, butoi spart ce ești!

Banca se golea, copiii plecau unul câte unul, luând bani, pâine, carne. Unii, după ce-și primiseră partea, voiau să mai întârzie dinaintea focului; dar Véronique, descoperind că-i mâncaseră jumătate din legătura cu morcovi, îi alungă, împingându-i nemilos în ploaie: unde s-a mai pomenit una ca asta! Morcovi plini încă de noroi! Curând, nu mai rămase decât băiatul lui Cuche, mohorât și greoi, așteptând mustrea domnișoarei. Pauline îl chemă, îi vorbi îndelung cu glas scăzut, dându-i în cele din urmă pâinea și francul, ca în toate sâmbetele; și băiatul plecă, cu legănatul lui de animal rău și îndărătnic, făgăduind să lucreze, dar hotărât să nu facă nimic.

În sfârșit slujnica scoase un oftat de ușurare, când deodată se porni să strige:

— Cum? N-au plecat toți? Uite încă una, în ungherul ăsta! Era micuța Tournai, avortoana care bătea drumurile și care,

în ciuda celor zece ani câți avea, rămăsese pitică. Numai îndrăzneala-i crescuse, încă și mai plângăreață și mai înfiptă decât înainte, învățată din fașă cu cerșitul, semănând cu copiii minune de la circ, cărora li se scot oasele ca să sară mai bine. O găsiră stând chircita între bufet și cuptor, ca și cum, temându-se să fie surprinsă făcând rău, se pitulase în ungherul acela. Faptul stârni bănuială.

— Ce faci aici? Întrebă Pauline.

— Mă încălzesc.

Véronique aruncă neliniștit o privire prin bucătărie. Chiar și în celelalte sămbete, când copiii stăteau pe terasă, dispăruseră fel de fel de obiecte mici. Dar totul părea în ordine și copila, care se ridicase sprinten, începu să-i amețească, turuind cu vocea ei ascuțită:

— Tăticu e la spital, bunicu s-a rănit în timp ce lucra, mama n-are ce-și pune pe ea ca să iasă din casă... Fie-ți milă de noi, buna mea domnișoară...

— la nu ne mai împuia capul, mincinoaso, strigă Lazare exasperat. Taică-tu e închis pentru contrabandă, iar în ziua când bunică-tu și-a răsucit brațul, scormonea ca să fure stridii prin lacurile de la Roqueboise; fără să mai punem la socoteală că dacă maică-ta n-are rochie, pesemne că s-o fi ducând în cămașă la șterpelit, pentru că iar a fost învinuită că a sucit gâtul la cinci găini, la hangiul din Verchemont... îți bați joc de noi de ne minți de la obraz, îndrugând la povești pe care le știm mai bine decât tine? Du-te și spune-le snoavele astea celor care trec pe drum.

Copila păru că nici măcar nu auzise. O luă de la capăt, cu îndrăzneala ei fără margini.

— Fie-ți milă, buna mea domnișoară, bărbații din casa noastră sunt bolnavi, iar mama nu mai îndrăznește să se arate... Cerul o să te răsplătească...

— Ține! Pleacă și nu mai minți, îi zise Pauline, dându-i o monedă ca să termine odată.

Copila nu aşteptă să i se spună de două ori. Dintr-un salt, ieşi din bucătărie, străbătu curtea în goana mare, pe cât îi îngăduiau picioarele-i scurte. Dar, în aceeaşi clipă, slujnica scoase un strigăt.

— Ah! Doamne! Paharul de metal de pe bufet!... Paharul domnişoarei l-a furat!

Şi, numaidecât, se năpusti afară în urmărirea hoatei. Două minute mai târziu, o aducea înşfăcată de braţ, cu un aer cumplit de jandarm. O căutară cu mare chin, căci se zbătea, muşca, zgâria, urla de parcă ar fi măcelărit-o cineva. Paharul nu se afla prin buzunare, îl găsiră în zdreanţă ce-i sluja drept cămaşă, lipit chiar de piele. Şi, oprindu-se din plâns, zise cu neruşinare că nu ştia nimic, că pesemne căzuse peste ea, în timp ce stătea chircită pe jos.

— Domnul abate avea dreptate când zicea c-o să vă fure, spunea Véronique întruna. Dacă ar fi după mine, aş chema jandarmii!

Lazare aduse şi el vorba de închisoare, enervat de aerul provocator al micuţei, ce se sumeţea ca un pui de năpârcă atunci când i-ai strivit coada. Îţi venea s-o pălmuieşti.

— Dă înapoi ce ţi s-a dat, strigă el. Unde-i banul?

Dar copila îşi şi ducea mâna la gură, cu gândul să înghită moneda, când Pauline o scăpă, zicând:

— Lasă, păstrează-o, şi spune-le la ai tăi că asta-i ultima. De-acum înainte am să vin eu să văd ce vă lipseşte... Du-te!

Auziră cum picioarele goale ale copilei lipăiesc prin băltoace, apoi se lăsă tăcerea. Véronique împinse cât colo banca şi se aplecă să şteargă cu o cârpă şiroaiele de apă curse din zdrenţele copiilor. Zău aşa! Frumos mai arăta bucătăria ei; împuţită de toată mizeria aia. Aşa că deschise toate uşile şi fereastra. Domnişoara, serioasă, fără a rosti un cuvânt, îşi lua sacul şi leacurile; în timp ce domnul, revoltat, căscând de dezgust, se dusesse să se spele pe mâini la lavoar.

Asta era marca durere a Paulinei: vedea că lui Lazare puțin îi pasă de micii ei prieteni din sat. Iar dacă tot mai catadicsea S-o ajute sâmbăta, n-o făcea decât din complezență pentru ea, și fără tragere de inimă. În timp ce pe ea nimic n-o scârbea, nici sărăcia, nici viciile, pe el îl supărau, și se întrista la vederea acestor lucruri urâte. Pauline rămânea senină și veselă în dragostea ei pentru ceilalți, în timp ce el nu putea ieși din sine, fără a afla în afara lui noi motive de proastă dispoziție. Încetul cu încetul, ajunsese să sufere de-a binelea din cauza copiilor acelora murdari, în care colcăiau din fragedă vârstă toate păcatele celor mari. Odraslele acelea de oameni mizeri îi stricau viața, pleca împovărat după întâlnirile cu ei, adus la desperare, nutrind ură și dispreț față de turma omenească. Cele două ceasuri de fapte bune sfârșeau prin a-l face rău, se împotrivea obiceiului de-a da de pomană, își bătea joc de milostenie. Și striga sus și tare c-ar fi mai înțelept să strivești cu piciorul cuibul acela de insecte dăunătoare în loc să le ajuți să crească. Pauline îl asculta, surprinsă de violența lui și foarte îndurerată să vadă că nu simțeau în același fel.

În sâmbăta aceea, când fură singuri, Lazare lăasă să-i scape întreaga-i suferință în câteva vorbe.

— Mă simt de parc-aș ieși dintr-o hazna.

Apoi adăugă:

— Cum poți să-i iubești pe monștrii ăștia?

— Îi iubesc pentru ei, și nu pentru mine, răspunse fata.

Un câine de pripas te-ar înduioșa dacă l-ai întâlni pe drum.

Lazare protestă printr-un gest.

— Un câine nu e un om.

— Să aduci alinare de dragul alinării nu înseamnă, așadar, nimic? continuă ea. E dureros că oamenii ăștia nu se îndreaptă, pentru că astfel poate că nefericirea n-ar mai spori. Dar, chiar și numai dacă au ce mânca și cu ce se încălzi, eu sunt mulțumită: înseamnă cu atât mai puțină

durere... De ce vrei să ne răsplătească pentru binele ce îl facem?

Și încheie cu tristețe:

— Dragul meu prieten, văd că treburile astea nu te încântă deloc, așa că e mai bine să nu mă mai ajuți... Nu vreau să-ți întristez inima și să te fac mai rău decât ești.

Lazare îi scăpa, ceea ce o îndurera, convinsă că nu era în stare să-l scoată din criza lui de spaimă și de plictis. Când îl vedea într-atât de nervos, nu putea crede că e numai Urmarea ravagiilor bolii lui nemărturisite, își închipuia că are și alte motive de tristețe, și imaginea Louisei se trezea în ea. Hotărât lucru, tot se mai gândea la fata aceea, târa după sine suferința de-a nu o mai vedea. Atunci, se simțea ca de gheață și încerca să-și regăsească orgoliul abnegației, jurându-și o dată mai mult să răspândească îndeajuns de multă fericire în juru-i, pentru a-i face fericiți pe toți ai săi.

Într-o seară, lui Lazare îi scăpă un cuvânt nemilos.

— Cât de singur te simți aici, zise el căscând.

Pauline îl privi. Să fi fost o aluzie? Dar nu avu curajul întrebe pe față. Bunătatea din ea se zbătea, viața-i ajunsese chin.,

O ultimă încercare îl aștepta pe Lazare, bătrânul lui Mathieu nu se simțea bine. Bietul animal, care împlinise paisprezece ani în martie, era din ce în ce mai anchilozat de labele dindărăt. Când îl înțepeneau crizele, abia dacă se mai târa, stătea în curte, întins la soare, pândindu-i cum ies din casă, cu ochii lui triști. Mai cu seamă ochii aceia de câine bătrân îl mișcau pe Lazare, ochi ce deveniseră tulburi, adumbriți de-o ceață albăstrie, tulbure, așa cum sunt ochii orbilor. Și totuși mai vedea încă, se târa ca să vină să-și așeze capul lui mare pe genunchii stăpânului, apoi îl privea țință, cu un aer trist, care voia să spună că înțelege totul. Și nu mai era nici frumos: blana lui albă și creață se îngălbenise; botul, odinioară atât de negru, acum se albise; un fel de murdărie și de rușine îl făcea să arate jalnic, căci

nu îndrăzneau să-l spele din pricina vârstei lui înaintate. Nu se mai juca deloc, nu se mai tăvălea pe spate, nu se mai învârtea în jurul cozii, nici nu mai era însuflețit de accese de duioșie pentru pisoii Minouchei, când slujnica îi ducea să-i înece în mare. Acum își petrecea zilele pirotind, ca un bătrân și îi era atât de greu să se ridice în picioare, își chinuia într-atât labelle moi, încât adesea, cineva din casă, cuprins de milă, îl ajuta, susținându-l un minut, ca după aceea să fie în stare să meargă.

Pierderi de sânge îl vlăguiau tot mai mult în fiecare zi. Chemaseră un veterinar, care începu să râdă văzându-l. Cum asta! Îl deranjaseră pentru câinele acela? Cel mai bine ar fi fost să-l ucidă. Sigur că se cuvine să încerci a prelungi viața unui om, dar de ce să lași să sufere un animal sortit pieirii? Îl dădură afară pe veterinar, după ce-i plătiră cei șase franci pentru consultație.

Într-o sâmbătă Mathieu pierdu atâta sânge, încât fură nevoiți să-l închidă în magazie. Lăsa după el o dâră de picături roșii, mari. Cum doctorul Cazenove trecu devreme pe acolo, se oferă să vadă câinele, care era tratat ca o persoană din familie. Îl găsiră culcat, ținându-și capul în sus, foarte slăbit, dar ochii tot plini de viață erau. Doctorul îl examina îndelung, cu aerul serios pe care-l avea la căpătâiul unui bolnav. În sfârșit, spuse:

— Hematurile astea atât de abundente trebuie să provină de la o degenerescentă canceroasă a rinichilor... E pierdut. Dar o mai poate duce câteva zile, afară de cazul când e răpus de o hemoragie bruscă.

Starea desperată a lui Mathieu le întrista cina. Își amintiră cât de mult îl iubea doamna Chanteau, și cum se bătea cu ceilalți câini, și de isprăvile lui pe când era tânăr, cum fura cotlete de pe grătar, cum înghițea ouăle calde încă. Totuși, la desert, când abatele Horteur își scoase pipa, veselia se ivi iar pe fețe, îl ascultară vorbind despre recolta lui de pere din anul acela, care promitea să fie grozavă.

Chanteau, în ciuda înțepăturilor surde, prevestitoare ale unei noi crize, cântă și el până la urmă un cântecel îndrăzneț de pe vremea când avea douăzeci de ani. Seara fu încântătoare. Până și Lazare se înveselise.

Deodată, pe la nouă, tocmai când fu adus ceaiul, Pauline strigă:

— Ia uitați-vă, bietul Mathieu e aici!

Într-adevăr, Mathieu, clătinându-se pe picioare, sângerând și slăbit, se strecura în sufragerie. Numaidecât o auziră pe Véronique care se ținea după el cu o cârpă. Intră și zise:

— Am avut treabă în magazie și el a ieșit. Dacă-i așa, n-are decât să stea și el acolo unde-i sunt stăpânii; nu-i chip să faci un pas, fără să te împiedici de el... Hai, vino, nu poți sta acolo.

Căinele își plecă bătrânul cap tremurător, cu un aer blând și umil.

— Oh, lasă-l, o imploră Pauline.

Dar slujnica se supără.

— A, nu, asta nu!... M-am săturat să tot șterg sângele după el. De două zile bucătăria mi-e plină. Ți-e mai mare sila... Frumos o să mai arate sufrageria, dacă se fâțâie peste tot... Hai, hop! Și mai repede!

— Lasă-l, spuse și Lazare. Du-te, Véronique.

Și-atunci, după ce Véronique închise furioasă ușa, Mathieu, ca și cum ar fi înțeles, veni și-și sprijini capul de genunchii stăpânului. Toți voră să-i alinte, sparseră zahăr în bucățele, încercară să-l învioreze. Pe vremuri, jocul lor din fiecare seară era să pună o bucățică de zahăr, departe de el, de cealaltă parte a mesei: repede, Mathieu dădea ocol mesei, dar cineva lua bucățica de zahăr și-o muta la capătul celălalt; iar el se învârtea întruna, și veșnic zahărul îi zbura de sub nas, până ce, amețit, enervat de păcăleala aceea continuă, începea să latre îngrozitor de tare. Jocul acela încercă Lazare să-l înceapă, cu gândul frățesc de-a

pune o pauză în agonia tristă a animalului. Câinele dădu o clipă din coadă, se învârti o dată împrejurul mesei, apoi se izbi de scaunul Paulinei. Nu mai vedea zahărul, trupul lui descărnat mergea strâmb. Chanteau nu mai fredona, tuturor li se strângea inima de milă văzând că bietul Mathieu e pe moarte și că bâjbâie, amintindu-și de joaca lui Mathieu cel lacom de odinioară.

— Nu-l obosi, spuse doctorul cu blândețe. Îl ucizi.

Preotul, cum tocmai se pregătea să fumeze în tăcere, făcu remarca aceasta, ca să-și explice, desigur, emoția ce-l cuprinsese:

— Căinii ăștia mari se poartă de parcă ar fi oameni.

La ora zece, după ce preotul și doctorul plecară, Lazare, înainte de-a urca, se duse chiar el să-l închidă pe Mathieu în magazie. Îl culcă pe paie proaspete, se încredința că avea teica plină cu apă, îl sărută, apoi voi să plece. Dar câinele, făcând o efortare cumplită, se ridicase în picioare, dorind să-l urmeze. Trebui să-l culce de trei ori la rând. În sfârșit se supuse, rămase cu capul ridicat, privindu-și stăpânul cum pleacă, și era atâta tristețe în ochii lui, încât acesta, desperat, se mai întoarse o dată să-l sărute.

Sus la el, Lazare încercă să citească până la miezul nopții. Apoi se culcă. Dar nu putu să doarmă, gândul la Mathieu nu-l părăsea o clipă. Îl vedea întruna cum, stând culcat pe paie, îl urmărea cu privirea tremurătoare, uitându-se spre ușă. Mâine, câinele avea să fie mort. Și, fără voia lui, în fiecare clipă se dădea jos din pat, asculta crezând că-l aude lătrând în curte. Urechea lui la pândă prindea tot felul de zgomote imaginare. Pe la două, niște gemete îl făcură să sară din pat. În ce loc anume plângea cineva? Leși pe coridor, casa era cufundată în întuneric și tăcută, nicio răsuflare nu se auzea dinspre odaia Paulinei. Și-atunci nu se mai putu împotrivi dorinței de-a coborî. Speranța de a-și revedea câinele îl făcu să se grăbească. Abia dacă-și trase pantalonii pe el și coborî repede cu o

luminare.

În magazie, Mathieu nu rămăsese pe paie. Preferase să se târască ceva mai încolo, pe pământul bătătorit. Când își văzu stăpânul intrând, nu mai avu puterea nici să-și înalțe capul. Lazare, după ce-și puse sfeșnicul în mijlocul unor scânduri vechi, se ghemui, mirat de culoarea întunecată a pământului și, cu inima zdrobită, căzu în genunchi, când băgă de seamă că animalul își trăia ultimele clipe în sânge, într-o baltă de sânge. Întreaga viață i se scurgea, dădu slab din coadă, în timp ce în adâncul ochilor străluci o lumină.

— Ah, bietul meu câine drag, șopti Lazare, bietul meu câine drag!

Vorbi tare, îi zise:

— Așteaptă, am să-ți schimb locul... Nu, îți face rău... Dar ești așa de năclăit! Și n-am nici măcar o cârpă la mine!... N-ai vrea să bei puțină apă?

Mathieu îl privea întruna, ținând. Puțin câte puțin, un horcăit i se auzi dintre coaste. Fără zgomot, ieșită parcă dintr-un izvor ascuns, balta de sânge se mărea. Scări și balerci desfundate aruncau umbre mari, lumânarea răspândea o lumină foarte slabă. Se auzi un foșnet de paie: era pisica, Minouche, care dormea în culcușul pregătit pentru Mathieu și pe care lumina o deranja.

— N-ai vrea să bei un pic, bietul meu câine drag? repeta Lazare.

Găsise o cârpă, pe care o muie în teica de apă și o stoarse pe botul animalului aflat pe moarte. Ceea ce păru să-i ușureze puțin suferința, căci botul, scorjit de febră, se răci un pic. O jumătate de oră se scurse, Lazare muia întruna cârpa, umplându-și ochii de spectacolul acela jalnic, cu inima strânsă de-o tristețe nespusă. Ca la căpătâiul unui bolnav, speranțe nebunești îl apucau: poate că avea să recheme viață, doar umezindu-i așa, botul.

— Ce e? Ce e? zise deodată. Vrei să te ridici în picioare?

Zguduit de un fior, Mathieu făcea eforturi să se ridice. Își

înțepenea labele, în timp ce sughițuri, răbufniri venite din adâncul pântecelui îi umflau gâtul. Dar ăsta era sfârșitul, căci se prăbuși între genunchii stăpânului, pe care nu-l slăbea din ochi, încercând să-l mai vadă o dată pe sub pleoapele grele. Răscolit de privirea aceea inteligentă de muribund, Lazare îl ținu lângă el; și trupul acela mare, lung și greu ca al unui om, se chinuia ca un om între brațele sale neputincioase. Totul ținu câteva minute. Apoi zări lacrimi adevărate, lacrimi mari rostogolindu-se din ochii aceia încețoșați, în timp ce limba ieșea din gura zguduită de spasme, pentru a-l mai mângâia pe Lazare o ultimă oară.

— Bietul meu câine drag! strigă acesta, izbucnind el însuși în hohote.

Mathieu murise. Puțină spumă roșatică i se scurgea din bot. După ce-l întinse pe pământ, părea că doarme.

Și Lazare simți că totul se năruie odată mai mult. Acum și câinele îi murise, iar el încerca o durere nepotrivit de mare, o desperare ce-i cuprindea întreaga viață. Moartea asta trezea celelalte morți; când străbătuse curtea, în urma sicriului mamei sale, sfâșierea pe care-o simțise nu fusese cu nimic mai crâncenă. Ceva din ea se ducea iarăși, acum o pierdea de-a binelea. Lunile de durere ascunsă se treziră din nou, ca și nopțile bântuite de coșmare, plimbările în cimitirul micuț, spaima în fața neființei eterne.

Auzi un zgomot, se întoarse și o zări pe Minouche spălându-se liniștit pe culcușul de paie. Dar ușa scârțâi, Pauline intră și ea înăuntru, adusă de aceeași grijă ca și vărul ei. Când o văzu, plânse și mai amarnic, strigă, el care își domolea regretul după mama sa cu un fel de pudoare sălbatică:

— Doamne! Doamne! Ea îl iubea atât de mult!... Ți-amintești? îl luase pe când era micuț de tot, îl hrănea, și se ținea după ea peste tot prin casă.

Apoi adăugă:

— Nu mai e nimeni, suntem prea singuri!

Lacrimi țâșniră din ochii Paulinei. Se aplecase să-l vadă pe bietul Mathieu la flacăra slabă a luminării. Fără a încerca să-l mângâie pe Lazare, fata făcu un gest descurajat, căci se simțea ne folositoare și neputincioasă.

VIII

Plictisul stătea în adâncul tristeții lui Lazare, un plictis împovăraător, continuu, care izvora din tot, așa cum apa tulbure iese din izvorul otrăvit. Îl plictisea odihna, munca, el însuși mai presus de ceilalți. Și totuși era furios de trândăveala aceea, sfârșea prin a se simți stingherit. Nu era o adevărată rușine ca un bărbat în puterea vârstei, cum era el, să-și piardă anii cei mai înfloritori în fundătura aceea de Bonneville? Până atunci se agățase totdeauna de pretexte; dar acum nimic nu-l mai ținea acolo, și se disprețuia pe sine pentru că nu făcea nimic, trăind pe spinarea familiei, când și aceasta abia avea din ce trăi. Ar fi trebuit să-i îmbogățească pe-ai săi, așa cum își jurase pe vremuri, încât era un adevărat eșec din parte-i. Desigur, proiectele, acțiunile de anvergură, bogăția cucerită printr-o idee genială nu-i lipseau nici acum. Numai că, în clipa când se scutura de acest vis, nu mai găsea curaj să treacă la faptă.

— Nu mai merge așa, îi spunea deseori Paulinei, trebuie să muncesc... Aș vrea să înființez o gazetă la Caen.

De fiecare dată fata îi răspundea:

— Așteaptă să se termine perioada de doliu, nimic nu te zorește... Gândește-te bine înainte de-a te lansa într-o întreprindere ca asta.

Adevărul e că tremura la gândul ziarului aceluia, în ciuda dorinței de a-l vedea ocupat. Un nou insucces l-ar fi ucis, poate; și-și amintea de ratările lui repetate, muzica, medicina, uzina, tot pe ce punea mâna. Dealtfel, două ore

mai târziu, vărul ei refuza până și să scrie o scrisoare, ca și cum ar fi fost zdrobit de oboseală.

Se mai scurseră câteva săptămâni, un flux puternic mătură alte trei case din Bonneville. Acum, când pescarii îl întâlneau pe Lazare, îl întrebau dacă se săturase să zăgăzuiască marea. Bineînțeles că nu se putea face nimic, dar ți-era mai mare mila să vezi atâta lemn pierdut. Și, în văicărelile lor, în felul cum îl implorau să nu lase satul pradă valurilor, se afla o batjocură nemiloasă de marinari care se simțeau mândri de marea lor atât de pricepută să dea palme ucigătoare. Iar el, încetul cu încetul, se înfură, încât evita să mai treacă prin sat. Vederea, în depărtare, a rămășițelor estacadei și-a țăruișilor îi devenise insuportabilă.

Prouane îl opri într-o zi, pe când se pregătea să intre la preot.

— Domnule Lazare, îi zise cu umilință dar și cu o luminiță batjocoritoare în ochi, știi, bucățile alea de lemn care putrezesc acolo, pe plajă...

— Da, și ce-i cu asta?

— Dacă tot nu-ți mai sunt de trebuință, s-ar cuveni să ni le dai nouă... Așa, barem ne-am încălzi cu ele.

O mânie stăpânită îl cuprinse. Și răspunse, fără ca măcar să se gândească:

— Mi-e cu neputință, îi pun pe meșteri la treabă de săptămână viitoare.

De-atunci, clevetirile nu mai conteniră. Au să aibă iar de ce face haz, de vreme ce băiatul lui Chanteau se încăpățână. Trecură două săptămâni și pescarii, care cum îl zăreau, îl întrebau dacă nu găsește muncitori. Și sfârși prin a se ocupa de-a binelea de țăruiși, cedând în felul acesta și insistențelor verișoarei, care prefera să-i găsească o ocupație pe lângă ea. Dar Lazare se apucă de treabă fără tragere de inimă, numai dorința de răzbunare împotriva mării îl susținea, pretinzând că în mod sigur o vor îmblânzi:

avea să vină să lingă prundișul de la Bonneville ca un animal ascultător.

Încă o dată, Lazare desenă planuri. Calculase noi unghiuri de rezistență și dublase proptelele. Și totuși cheltuielile nu trebuiau să fie prea mari, deoarece avea să folosească în cea mai mare parte lemnul din încercările anterioare. Dulgherul prezentă un deviz care se ridica la patru mii de franci. Și, cum suma era mică, Lazare consimți ca Pauline să-i avanseze banii, convins, după cum spunea, că va smulge fără greutate subvenția din partea Consiliului general; era chiar singura soluție de-a căpăta și banii anterior cheltuiți, deoarece Consiliul în mod sigur n-avea să acorde un ban atâta timp cât țăruii rămâneau împrăstiați la voia întâmplării. Punctul acesta de vedere îl înfierbântă oarecum, lucrările înaintau așa cum trebuie. Dealtfel, Lazare era foarte ocupat, în fiecare săptămână se ducea la Caen, ca să-l viziteze pe prefect și pe consilierii cu influență. Se aflau pe punctul de-a isprăvi instalarea lucrărilor de dulgherie, când în sfârșit obțină ca un inginer să fie delegat la fața locului și să alcătuiască un raport, pe baza căruia Consiliul trebuia să voteze subvenția. Inginerul rămase o zi întreagă la Bonneville, un om încântător și care primi cu dragă inimă să ia prânzul la familia Chanteau, după ce inspectase plaja; aceștia evită să-i ceară părerea, din discreție, nevoind să-l influențeze; dar în timpul mesei se arătă atât de curtenitor față de Pauline, încât ea însăși crezu din clipa aceea în reușita lui Lazare. Iată de ce, două săptămâni mai târziu, când Lazare se întoarse de la Caen, rămaseră toți năucii și consternați de noutățile pe care le aducea. Băiatul se sufoca de mânie: nu era de crezut dar marțafoiul ăla de inginer făcuse un raport cum nu se poate mai prost! Oh! Vorbise politicos, dar luase în răspăr fiecare bucată de lemn, învăluind totul într-un potop de termeni tehnici. Dealtfel, era și de așteptat, domnii aceștia nu încuviințau nici măcar construirea unui coteț de iepuri în

mod oficial, fără aportul lor. Și ceea ce-i mai rău e că, în baza raportului, Consiliul general respinsese cererea de subvenție.

Ceea ce pentru Lazare a însemnat o nouă criză de descurajare. Țărușii erau gata, putea să jure că aveau să reziste la cele mai puternice fluxuri, iar toți cei de la poduri și șosele laolaltă aveau să crape de furie și de invidie; dar asta nu înapoia banii verișoarei, era nemângâiat că o antrenase în dezastrul acela. Dar Pauline, învingându-și apucăturile de persoană econoamă, lua asupra-și întreaga responsabilitate, amintind că ea îl silise să accepte avansurile, acelea; era vorba de-o faptă bună, nu regreta nimic, ar mai fi dat și-acum dacă ar fi fost vorba de salvarea nenorocitului aceluia de sat. Dar când dulgherul trimise nota de plată, fata nu-și putu reține un gest de surpriză dureroasă: cele patru mii de franci din deviz urcaseră acum la aproape opt. Cu totul, azvârlise mai bine de douăzeci de mii în cele câteva bârne pe care cea dintâi furtună avea să le măture din cale.

La data aceea, zestrea Paulinei scăzuse la vreo patruzeci de mii de franci. Ceea ce însemna o rentă de două mii de franci, adică atât cât să nu moară de foame, dacă într-o zi s-ar fi pomenit singură, rămasă pe drumuri. Banii se duseseră încetul cu încetul în casă, unde continua să plătească tot ce era de dat, cu mâinile larg deschise. De aceea începu să ia seama la cheltuieli cu o asprime neînduplecată de menajeră prudentă. Familia Chanteau nu mai avea nici măcar cele trei sute de franci pe lună; căci, după moartea mamei, descoperiră că un anumit număr de titluri fuseseră vândute, fără să poată afla unde intraseră banii încasați. Punând laolaltă propria ei rentă cu a lor, nu dispunea de mai mult de patru sute de franci, iar casa era greu de întreținut, trebuia să facă adevărate minuni de economie, ca să-i mai rămână și bani pentru milostenii. Începând cu iarna ce trecuse, curatela doctorului Cazenove

luase sfârșit, Pauline era majoră, dispunea întru totul de banii și de persoana ei; fără îndoială, doctorul n-o stingherea câtuși de puțin, deoarece refuza să fie consultat, și misiunea sa încetase în mod legal de săptămâni întregi când, atât unul cât și celălalt își dădură seama de asta; dar Pauline se simțea mai matură și chiar mai liberă, devenită femeie pe de-a-ntregul, văzându-se ajunsă stăpâna casei, fără să aibă de dat socoteală cuiva, pe când unchiul o implora să drămuiască ea totul și să nu-i spună nimic. Și lui Lazare îi era groază de chestiunile bănești. Fata ținea așadar punga întregii gospodării; își înlocuia mătușa, cu un bun-simț practic ce-i uluia uneori pe cei doi bărbați. Numai Véronique găsea că domnișoara s-a „câinoșit” în lege: oare n-ajunseseră acum să se mulțumească numai cu o livră de unt pentru toată săptămână?

Zilele își urmară cursul cu o regularitate monotonă. Ordinea, obiceiurile veșnic reluate, care pentru Pauline însemnau fericirea, exasperau și mai mult plictisul lui Lazare. Nicicând nu purtase după sine, târând prin fiecare încăpere, atâta neliniște, ca din clipa când verișoara lui învăluia într-o pace senină întreaga casă. Faptul că pusese capăt lucrărilor de pe plajă însemna pentru el o adevărată ușurare, căci orice preocupare îl obseda; și-abia ce se lăsa pradă trândăvelii, că rușinea și nemulțumirea îl rodeau pe dinăuntru. Fiecare dimineață aducea o nouă schimbare în proiectele sale: ideea unui jurnal căzuse, ca fiind nedemnă de el; era furios pe sărăcie, care nu-i îngăduia să se ocupe în liniște de-o mare operă literară și istorică; apoi isprăvisese prin a nutri un plan, acela de-a deveni profesor, să dea examenele de va fi fost nevoie, pentru a-și asigura pâinea trebuincioasă unui om de litere. Între Pauline și el nu părea să mai fi rămas decât camaraderia de pe vremuri, o afecțiune din obișnuință, ce-i făcea ca frate și soră. El, în familiaritatea aceea strânsă, nu pomenea niciodată de căsătorie, fie pentru că dăduse uitării cu desăvârșire acest

lucru, fie pentru că tot vorbiseră despre asta și era ceva de la sine înțeles. Și Pauline evita să aducă vorba, sigură că avea să consimtă de la primul cuvânt. Și totuși, pe zi ce trecea, Lazare o dorea tot mai puțin; fata înțelegea asta fără a-și da seama dacă pe Ungă neputința ei de a-l salva de la plictis mai erau și alte cauze.

Într-o seară, la amurg, urcă să-l înștiințeze că cina era gata, când îl surprinse ascunzând în grabă un obiect de care nu-și dădu seama ce e.

— Ce ai acolo? întrebă ea râzând. Versuri pentru ziua mea?

— Da' de unde, răspunse el foarte emoționat și bâlbâindu-se. Nimic.

Era o veche mănușă de-a Louisei peste care dăduse îndărătul unui teanc de cărți. Mănușa, din piele de Saxa, mirosea și-acuma puternic, mirosul acela aparte de sălbăticiune dar îndulcit de heliotrop, parfumul preferat al fetei, dându-i o nuanță vanilată; și, foarte sensibil la mirosuri, adânc tulburat de amestecul acela de floare și de carne, Lazare rămăsese ca pierdut, cu mănușa pe buze, sorbind cu voluptate amintirile.

Din ziua aceea, peste prăpastia adânc deschisă pe care moartea mamei sale o săpase în el, Lazare începu din nou s-o dorească pe Louise. Desigur, n-o uitase niciodată, dar imaginea i se estompase din pricina durerii; și trebuise să dea peste lucrul acela ce-i aparținuse, ca s-o regăsească iarăși vie, plină de însăși căldura răsufării ei. Când se afla singur, lua mănușa, trăgea în nări mirosul, o săruta, închipuindu-și că încă o mai ține puternic în brațele lui, cu gura afundată în ceafa ei. Starea de nervozitate în care trăia, excitarea de pe urma îndelungii sale trândăvelii făceau și mai aprinsă beția aceea carnală. Erau adevărate desfrâuri, din care ieșea zdrobit. Și chiar dacă faptul îl nemulțumea, i se lăsa din nou pradă, dus de o patimă pe care n-o putea stăpâni. Ceea ce-i spori reaua dispoziție,

ajungând să se poarte urât cu verișoara, ca și cum i-ar fi purtat pică pentru propria lui slăbiciune. Ea nu-i trezea întru nimic simțurile, și i se întâmpla uneori să părăsească o discuție veselă și liniștită pe care o purtau împreună, ca să alerge spre viciul său, să se încuie, să se desfete cu amintirea ațățătoare a celeilalte. Apoi cobora, scârbit de viață.

Într-o lună se schimbă atât de mult, încât Pauline, desperată, avea niște nopți cumplite. Ziua încă mai mergea, rămânea vitează, veșnic la datorie, în casa aceea pe care-o conducea, cu înfățișarea ei autoritară și plină de blândețe. Dar seara, după ce închidea ușa, îi era și ei îngăduit să aibă necazuri, întreg curajul i se năruia, și plângea ca un copil neajutorat. Nu-i mai rămânea nicio speranță, eșecul bunătății ei se agrava neîncetat. Să fi fost cu puțință? caritatea nu era de-ajuns, puteai iubi oamenii și să le faci rău; căci vedea că vărul e nefericit, din cauza ei, poate. Apoi, în adâncul îndoielii aceleia, sporea teama de vreo influență rivală. Dacă multă vreme fusese liniștită, explicându-și dispoziția aceea tenebroasă prin doliul recent, acum gândul la Louise se furișea din nou, gândul acela ce se ivise în mintea ei numaidecât după moartea doamnei Chanteau și pe care-l alungase cu o încredere orgolioasă în sentimentele sale de tandrețe; și iată că acum se ivea seară de seară în inima ei zdrobită.

Și atunci Pauline se simți obsedată de ideea aceasta. De cum puneia sfeșnicul jos, se prăbușea pe marginea patului, fără să aibă curajul să se dezbrace. Toată bucuria ce-o afișase începând de dimineață, ordinea și răbdarea cu care conducea gospodăria o apăsau, ca un veșmânt prea greu. Ziua întreagă, asemeni celor ce-o precedaseră, și ca și cele ce-aveau să-i urmeze fusese un eșec, din pricina plictisului lui Lazare, care aducea disperarea în întreaga casă. La ce mai slujeau toate strădaniile ei de-a le aduce bucuria de vreme ce nu se pricepea să încălzească cu razele soarelui

ei colțul acela iubit? Vechiul și nemilosul cuvânt răsuna iar, trăiau prea singuri, vina o purta gelozia ei, care îndepărtase lumea. Nu rostea numele Louisei, nu voia să se gândească la ea, și totuși o vedea trecând cu aerul ei drăgălaș, amuzându-l pe Lazare cu cochetăria ei languroasă, înveselindu-l cu foșnetul fustelor ei. Minutele se scurgeau, Pauline nu putea alunga imaginile acestea. Neîndoielnic că pe fata aceasta o aștepta, și nimic n-ar fi fost mai ușor pentru a-l vindeca, decât să pornească în căutarea ei. Și, în fiecare seară, Pauline, după ce urca la ea în odaie, ori de câte ori se lăsa pradă oboselii, stând pe marginea patului, era bântuită de aceeași vedenie, torturată de convingerea că fericirea celor dragi ei depindea, poate, de cealaltă.

Revolta însă continua să o înverșuneze. Părăsea patul, se ducea să deschidă fereastra, simțind că se înăbușă. Apoi, în fața acelei imensități întunecate de deasupra mării, a cărei tânguire o auzea, rămânea ceasuri întregi cu coatele sprijinite de fereastră, fără să poată dormi, cu pieptul arzându-i de boarea depărtărilor. Nu! Niciodată n-avea să fie atât de jalnică încât să îngăduie întoarcerea fetei aceleia. Oare nu-i surprinsese pe unul în brațele celuiilalt? Oare nu era asta cea mai josnică dintre trădări, acolo, în apropierea ei, într-o cameră alăturată, în locuința aceea pe care o considera ca și a sa? Trădarea aceea nu-și putea afla iertare, ar fi însemnat să fie complice dacă-i azvârlea iar pe unul în brațele celuiilalt. Ura ei plină de gelozie se înflăcăra și mai mult la imaginile pe care le evoca astfel, o sufocau hohotele de plâns și-și ascundea fața între brațele goale, cu buzele lipite de piele. Noaptea înainta, vântul îi mângâia gâtul, fluturându-i prin păr, fără a-i putea liniști sângele mândios ce-i bătea în vine. Dar, mocnit, cu neputință de învins, lupta se ducea între bunătatea și patima ei, până și în accesele acelea de revoltă. O voce plină de blândețe, ce-i era pe-atunci necunoscută, se încăpățână să vorbească pe șoptite în ea despre bucuria de-a te dăruie celorlalți. Voia să

n-o mai audă: era un lucru nerod abnegația aceea a propriei ființe împinsă să se apere. Puțin câte puțin recunosc proprii-i voce, judecând astfel: ce importanță avea suferința ei, de vreme ce ființele dragi ar fi fost fericite! Și suspina mai încet, ascultând cum valurile urcă din adâncul tenebrelor, sfârșită și bolnavă, fără a putea fi încă învinsă.

Într-o noapte se culcase, după ce plânsese îndelung la fereastră. De cum suflă în luminare și se pomeni pe întuneric, cu ochii larg deschiși, luă pe loc o hotărâre; a doua zi, înainte de orice altceva, avea să-l pună pe unchiul să-i scrie Louisei, pentru a o ruga să vină să petreacă o lună la Bonnevillle. Nimic nu i se părea mai firesc și mai ușor. Și adormi numaidecât ușurată, de săptămâni întregi nu se mai odihniise astfel. Dar, a doua zi, după ce coborî pentru micul dejun și se pomeni între unchiul și vărul ei la masa aceea de familie unde cele trei cești își aveau locul lor bine știut, se înăbuși dintr-o dată, simțind cum îi pierе curajul.

— Dar ce ai de nu mănânci? întrebă Chanteau.

— Nimic, răspunse fata. Dimpotrivă, m-am odihnit ca o prea fericită.

Doar văzându-l pe Lazare, băătăia din ea începea din nou. Băiatul mânca în tăcere, obosit de pe-atunci de ziua aceea nouă care începea; și nu mai avea puterea să-l dăruiască alteia. Ideea că o alta l-ar lua și l-ar săruta ca să-l consoleze îi era insuportabilă. După plecarea lui voi totuși să facă ceea ce-și pusese în gând.

— Te dor cumva mâinile mai rău astăzi, unchiule? întrebă ea. Bătrânul își privi mâinile pe care tofusul le năpădea, își mișcă cu greu articulațiile.

— Nu, răspunse. Dreapta pare chiar mai suplă... Dacă abatele dă pe-aici, o să facem o partidă.

Apoi, după o tăcere, adăugă:

— De ce mă întrebi?

Desigur, nădăjduse că bătrânul nu putea scrie. Roși,

amână cu lașitate scrisoarea pe-a doua zi, bâlbâindu-se:

— Ei, Doamne! Așa, ca să știu.

Din ziua aceea, își pierdu tihna. La ea în odaie, după crize de plânset, ajungea să se învingă, jura ca a doua zi dimineată să-i dicteze unchiului scrisoarea. Dar, de cum se lua cu treburile zilnice ale casei, înconjurată de cei dragi, nu mai avea putere. Întâmplări mărunte, fără importanță îi zdrobeau inima, de pildă pâinea pe care o tăia pentru vărul ei, pantofii lui, pe care-i spunea slujnicei să i-i curețe, întreg mersul simplu și obișnuit al gospodăriei. Ar fi putut fi atât de fericiți totuși, trăind în obiceiurile acelea vechi ale căminului! De ce să cheme o străină? De ce să stânjenească ordinea atât de plăcută a lucrurilor, în care trăiau de-atâția ani? Și, la gândul că într-o bună zi nu va mai fi ea aceea care să taie pâinea, care să vegheze asupra veșmintelor, deznădejdea o sufoca, simțea năruindu-se fericirea visată a propriei ei existențe. Chinul acesta ce n-o părăsea nici în timpul celor mai mărunte griji ale casei îi otrăvea zilele de gospodină harnică.

— Oare ce se întâmplă? spunea uneori cu glas tare, ne iubim dar nu suntem fericiți. Afecțiunea noastră nu împrăștie decât nefericirea în jur.

Neîncetat, încerca să înțeleagă. Totul venea poate din faptul că firea ei și-a vărului nu se potriveau. Dar ar fi fost dispusă să se schimbe, să renunțe la orice fel de voință personală; și nu izbutea deloc deoarece judecata se impunea oricum, și era ispitită să le impună și celorlalți lucrurile pe care le credea rezonabile. Adesea își pierdea răbdarea, începea să bombăne. Ar fi vrut să râdă, să ducă în șuvoiul veseliei toate fleacurile acelea; dar nu mai era în stare, se enerva și ea.

— Frumos! zicea Véronique de dimineată până seara. Nu sunteți decât trei și până la urmă o să vă mâncați unii pe alții... Ce-i drept, doamna avea și ea zilele ei rele, dar barem pe vremea ei nu ajunsese încă să ne-aruncăm

crătițile-n cap.

Și Chanteau resimțea efectele acestei scăderi încete a lipsei de afecțiune pe care nimic n-o explica. Atunci când avea o criză, răcnea mai tare, cum spunea slujnica. Apoi avea capricii și violențe de bolnav, nevoia de a-i chinui întruna pe ceilalți. Casa ajunsese un adevărat iad.

Și atunci, resimțind încă ultimele zvârcoliri ale geloziei, fata se întrebă dacă avea dreptul să-i impună lui Lazare propria ei fericire. Mai presus de orice dorea ca el să fie fericit, chiar cu prețul lacrimilor ei. Atunci de ce să-l țină zăvorit, să-l silească la o singurătate de pe urma căreia, pe cât se pare, suferea? Desigur, o mai iubea încă, tot la ea avea să se întoarcă, după ce-o va fi judecat mai bine, comparând-o cu cealaltă. În orice caz, trebuia să-i dea posibilitatea să aleagă: așa era drept, iar ideea de dreptate trona în ea, era suverană.

O dată la trei luni, Pauline se ducea la Caen, pentru rentele lor. Pleca dis-de-dimineață și se întorcea seara, după ce făcea o listă întreagă de cumpărături mărunte și de alergături, pe care și le nota în cursul celor trei luni. În anul acela, în luna iunie, zadarnic o așteptară cu cina până la ora nouă. Chanteau, foarte îngrijorat, îl trimisese pe Lazare să vadă ce-i pe drum, temându-se de vreun accident; în timp ce Véronique, cu un aer liniștit, spunea că rău fac să se frământa: desigur că domnișoara, văzându-se în întârziere, se hotărâse să înnopteze la Caen, dornică să termine cu toate cumpărăturile. Cei din Bonneville dormiră foarte prost; și, a doua zi, odată cu micul dejun, spaima începu iar. Spre prânz, cum tatăl său nu-și mai afla locul, Lazare hotărî să se ducă la Arromanches, când Véronique, care stătea de pază pe drum, se ivi strigând:

— Uite-o pe domnișoara!

Chanteau trebui să fie împins cu fotoliu cu tot pe terasă. Tată și fiu așteptau, în timp ce slujnica dădea amănunte.

— E în berlina lui Malivoire... Am recunoscut-o de departe

pe domnișoara după panglicile de doliu. Numai că mi se pare ceva ciudat, ai zice că aduce și musafiri cu ea... Doamne, ce mai mârtoagă de cal!

În sfârșit, trăsură se opri dinaintea porții. Lazare înaintase și deschise gura ca s-o întrebe pe Pauline, care sărise sprinten jos, când rămase încremenit: în spatele ei, o altă fată, îmbrăcată într-o rochie de mătase liliachie, vrâstată cu mii de riduri, sărea și ea. Amândouă râdeau ca două bune prietene. Fu atât de uimit încât se întoarse spre tatăl său, zicând:

— O aduce pe Louise.

— Louise! Ah! Ce idee bună! strigă Chanteau.

Și când fură una lângă alta, dinaintea lui, una încă în doliu de sus până jos, cealaltă în toaleta ei veselă de vară, tânărul continuă, încântat de promisiunea aceea de distracție ce-i sosea:

— Cum așa? V-ați împăcat... Știți, eu n-am înțeles niciodată. Ce prostie, nu-i așa? Și cât de nedrept a fost din partea ta, biata mea Louissette, să ne porți pică, după tot necazul prin care am trecut!... în sfârșit, s-a terminat, nu-i așa?

Stinghereala le făcea pe fete să rămână neclintite. Roșiseră și-și ocoleau privirile. Louise îl sărută pe Chanteau, ca să-și ascundă încurcătura. Dar bătrânul voia explicații.

— Prin urmare, v-ați întâlnit?

Și-atunci Louise se întoarse spre prietena ei, cu ochii umezi de înduioșare.

— Pauline tocmai venea acasă când mă întorceam și eu. Și nu trebuie s-o certați că a rămas peste noapte, am făcut totul ca s-o opresc... Și cum telegraful se oprește la Arromanches, ne-am gândit că vom sosi odată cu telegrama... Mă ierți?

Îl sărută din nou pe Chanteau, cu vechea ei alintare de pe vremuri. Bătrânul nici nu voia mai mult: când lucrurile îi făceau plăcere erau și bune.

— Și tu, Lazare, nu-i spui nimic?

Băiatul rămăsese mai în spate, zâmbind silit. Întrebarea tatălui îl tulbură de-a binelea, cu atât mai mult cu cât Louise roșea din nou, fără să facă un pas spre el. De ce fata aceea se afla acolo?

De ce vara lui își aducea rivala, pe care o gonise cu-atâta asprime? Și nu-și mai revenea din stupoare.

— Sărut-o, Lazare, de vreme ce ea nii îndrăznește, zise Pauline cu blândețe.

Era palidă toată în hainele ei de doliu, dar cu fața liniștită și ochii limpezi. Cu aerul său matern și grav pe care și-l lua în împrejurările importante din familie, Pauline îi privi și pe unul și pe celălalt; și se mulțumi să zâmbească, atunci când Lazare se hotărî să atingă ușor, din vârful buzelor, obrajii pe care Louise i-i întindea.

Dintr-o dată, Véronique, văzând scena, cu mâinile atârându-i pe lângă corp, se duse în fundul bucătăriei, de-a dreptul sufocată de indignare. Nici ea nu mai înțelegea. După tot ce se întâmplase trebuia să ai inima împietrită de-a binelea ca să poți răbda una ca asta. Domnișoara era imposibilă când își vâra în cap să fie bună. Nu-i erau de-ajuns toate păduchioasele alea mici, care li se vârau până și-n farfuriile cu mâncare; acum îi aducea și drăguțe lu' domnu' Lazare! Frumoase lucruri aveau să se mai petreacă în casă. După ce se mai domoli bodogănind pe lângă cuptor, se duse spre ei și le strigă:

— Știți că masa v-așteaptă de-o oră... Cartofii sunt pe cărbuni. Mâncară cu mare poftă, dar numai Chanteau râdea din inimă, prea vesel ca să bage de seamă stânjeneala continuă a celorlalți trei. Se arătau unii față de alții de-o afecțiune prevenitoare; deși în adâncul inimii păreau să păstreze o rămășiță de tristețe îngrijorată, ca după certurile acelea când oamenii se iartă, fără a putea ierta jignirile de moarte ce li s-au adus. Apoi își petrecură după-amiaza cu instalarea noii-venite. Își reluă camera de la primul etaj.

Seara, dacă doamna Chanteau ar fi coborât să se instaleze la masă, cu mersul ei repezit și mărunț, ar fi putut crede că întreg trecutul reînviase.

Vreme de încă o săptămână, stânjeneala continuă. Lazare, neîndrăznind s-o întrebe pe Pauline, nu-și explica ceea ce el socotea a fi o toană neobișnuită; deoarece gândul unui sacrificiu posibil, al unei alegeri oferite simplu și generos nu-i venea. El însuși, în dorința ce-l biciuia, răvășindu-i lenevia, nu se gândise niciodată la căsătoria cu Louise. Așa se face că, din clipa când se aflară iar împreună toți trei, se găsiră într-o situație falsă, de pe urma căreia sufereau. Se iveau între ei tăceri încurcate, unele fraze le rosteau numai pe jumătate, din teama de a nu face fără să vrea vreo aluzie. Pauline, surprinsă de pe urma acestui rezultat neprevăzut, se vedea silită să-și exagereze râsetele, ca să se întoarcă la frumoasa nepăsare de pe vremuri. Dar mai întâi încercă o bucurie adâncă, părându-i-se că simte cum Lazare se întoarce la ea. Prezența Louisei îl calmase, aproape că fugea de ea, evita să rămână singur cu fata, revoltat la gândul că ar mai putea înșela iar încrederea verișoarei; și se îndrepta spre aceasta, răscolit de-o afecțiune înfrigurată, spunându-i, cu un aer înduioșat, că e cea mai bună dintre toate femeile, o adevărată sfântă de care el se simțea nevrednic. Și Pauline, nespus de fericită, se bucura dumnezeiește de victoria ei, văzându-l atât de puțin drăgăstos față de cealaltă. După o săptămână îi făcu chiar și reproșuri:

— De ce fugi, de cum mă vezi împreună cu ea?... Mă supără. Nu se află la noi ca să ne purtăm urât cu ea. Lazare, ocolind răspunsul, făcu un gest vag. Și-atunci, fata își îngădui această aluzie, singura pe care o rosti vreodată:

— Dacă am adus-o, e ca să-ți arăt pe deplin că de multă vreme v-am iertat. Am vrut să șterg visul acela urât, din care n-a mai rămas nimic... Și, vezi bine, nu-mi mai e teamă, am încredere în voi.

Lazare o îmbrățișa, strângând-o puternic. Apoi făgădui să fie îndatoritor cu cealaltă.

Din clipa aceea zilele se scurseră într-o intimitate încântătoare. Lazare nu mai părea că se plictisește. În loc să se urce la el în odaie și să se închidă ca un sălbatic, bolnav de singurătate, inventa jocuri, propunea plimbări, din care se întorceau îmbătați de aerul tare. Și atunci, pe nesimțite, Louise îl luă pe de-a-ntregul. El se obișnuia, îndrăznea să-i întindă brațul, se lăsa din nou pătruns de mirosul acela tulburător, răspândit până și de cel mai neînsemnat colțișor de dantelă de-al ei. La început luptă, voi să se îndepărteze de cum se simțea cuprins de îmbătare. Dar verișoara îi striga chiar ea s-o ajute pe fată, de-a lungul falezelor, când aveau vreun pârăiaș de trecut; iar ea sărea voinicește, ca un băiat, în timp ce cealaltă, cu un strigăt ușor de ciocârlie rănită, se lăsa purtată pe brațe. Apoi, la întoarcere, o susținea, și începură iar să râdă înăbușit și să-și șușotească la ureche. Nimic încă n-o îngrijora pe Pauline, își păstra înfățișarea curajoasă, fără să înțeleagă că își primejduiește fericirea prin faptul că ea nu obosea și nu avea nevoie să fie ajutată. Mirosul sănătos al brațelor ei de gospodină nu tulbura pe nimeni. Îi făcea să meargă în fața ei, dându-și brațul unul altuia, ca pentru a-și arăta încrederea și o anume temeritate surâzătoare.

Dealtfel, niciunul, nici celălalt n-ar fi înșelat-o. Chiar dacă Lazare se lăsa iarăși îmbătat de prezența fetei, se zbătea totdeauna, făcea eforturi apoi și se arăta mai afectuos față de ea. Era vorba de surpriza simțurilor, căreia îi ceda cu deliciu, jurându-și însă în sinea sa că, de data asta, jocul avea să se oprească la râsetele îngăduite. De ce să-și fi refuzat bucuria aceea, de vreme ce era hotărât să nu-și încalce îndatoririle onestității? Louise avea încă și mai multe scrupule; nu că s-ar fi învinuit de cochetărie, căci era din fire tandră și se dăruia, fără să-și dea seama, printr-un gest, printr-o răsuflare; dar n-ar fi făcut un pas și n-ar fi

rostit un cuvânt dacă și-ar fi dat seama că nu-i e pe plac Paulinei. Iertarea din trecut o impresionase până la lacrimi, voia să-i arate că o merită, nutrea față de Pauline una din acele adorații exuberante de femeie, care se manifestă prin jurăminte, sărutări și tot felul de mângâieri pasionate. De aceea era mereu atentă, ca să dea fuga, dacă vedea cumva vreun nor întunecându-i fruntea. Dintr-o dată, lăsa brațul lui Lazare și venea să-l ia pe-al fetei, supărată pe sine că se abandonase pentru o clipă; și încerca s-o distreze, nemaipărăsind-o, prefăcându-se chiar a fi supărată pe Lazare. Niciodată nu păruse atât de fermecătoare decât în starea aceea de veșnică emoție, în nevoia aceea de-a plăcea care o făcea să-și piardă capul iar apoi să se tânguie, umplând toată casa cu vârtejul fustelor și cu mângâierile-i languroase de pisicuță.

Puțin câte puțin, Pauline începu iar să fie torturată. Speranța, triumful ei momentan se dovedeau a fi și mai crude. Nu mai era vorba de crizele acele violente de altădată, crize de gelozie care-o făceau să-și iasă din minți câte-o oră întreagă; ci o prăbușire înceată, ca și cum o masă uriașă s-ar fi revărsat asupra-i și-a cărei greutate o strivea tot mai mult, cu fiecă minut. De acum înainte n-avea să mai aibă tihnă, nici scăpare: oricum, mai mult decât atât nu putea să sufere. Desigur, nu avea nimic să le reproșeze, amândoi erau cât se poate de atenți față de ea, luptau împotriva atracției ce-i împingea unul spre celălalt; și tocmai din pricina atențiilor lor suferea Pauline, începea iar să vadă limpede, de când cei doi păreau a se fi înțeleș s-o scutească de suferința ce i-o pricinuia dragostea lor. Mila îndrăgostiților devenise pentru ea de neîndurat. Oare nu-și făceau o mulțime de mărturisiri, nu șușoteau repede când îi lăsa împreună, apoi tăceau dintr-o dată de cum se iva ea, iar Louise venea s-o sărute cu foc, în timp ce Lazare se întrecea în mărunte dovezi de afecțiune umilă? Ar fi preferat să-i știe vinovați, înșelând-o prin colțuri; pe când

precauțiile acelea menite să salveze onestitatea, mângâierile acelea cu care o dăruiau, care-i dezvăluiau totul o lăsau dezarmată, negăsind nici voința, nici energia să-și recucerească bunul pierdut. În ziua în care-și adusese rivala o făcuse cu intenția să lupte împotriva ei. De va fi fost nevoie; dar ce să faci cu niște copii care erau nemângâiați de faptul că se iubesc? Ea însăși ar fi voit să se întâmple așa, n-ar fi avut decât să se mărite cu Lazare, fără să-i pese dacă-i forța mâna. Dar astăzi, în ciuda chinului ei, ideea de-a dispune așa de el, de a pretinde îndeplinirea unei făgăduieli, pe care neîndoielnic băiatul o regreta, o umplea de revoltă. Mai curând ar fi murit de supărare și tot l-ar fi refuzat, știind că iubește pe-o alta.

Pauline continua să rămână mama micii ei lumi, îl îngrijea pe Chanteau, care se simțea rău, era nevoită s-o înlocuiască pe Véronique, deoarece începuse să nu mai fie curată, fără să-i mai punem la socoteală pe Lazare și Louise, pe care se prefăcea că-i tratează ca pe niște ștregari gălăgioși, ca să poată zâmbi de pe urma escapadelor lor. Izbutea să râdă mai tare decât ei, cu râsul acela plăcut și tare, răsunând de sănătate și de curajul de-a trăi, cu note limpezi de goarnă. Casa întreagă se înveselea. De dimineață până seara, Pauline își exagera activitatea, refuza să-i însoțească pe copii la plimbare, pretextând că face curățenie generală, că supraveghează spălatul rufelor sau făcutul conservei. Dar mai cu seamă Lazare devenise zgomotos: fluiera pe scară, trântea ușile, găsea că zilele sunt prea scurte și prea liniștite. Cu toate că nu făcea nimic, noua pasiune ce pusese stăpânire pe el părea să-l preocupe dincolo de timpul și de puterile lui. Încă o dată, cucerea lumea, în fiecare zi la cină venea cu alte proiecte extraordinare. Literatura începuse să-l dezguste, mărturisea că a renunțat să se pregătească pentru examenele pe care se gândea să le dea ca să intre în profesorat; multă vreme stătuse închis sus, la el, sub

pretextul acesta, dar atât de fără tragere de inimă, încât nu deschidea nici măcar o carte; și acum își bătea joc de nerozia asta, nu era o prostie să-ți pui capul în jug, ca mai târziu să poți scrie romane și piese? Nu! numai politica putea să conteze, planul lui de-acum încolo era limpede: îl cunoștea puțin pe deputatul de Caen, îl va urma la Paris în calitate de secretar, și-acolo, în câteva luni, avea să-și facă o carieră. Imperiul avea mare nevoie de băieți inteligenți. Când Pauline, îngrijorată din pricina acestui galop de idei, încerca să-l domolească, sfătuindu-l să se îndrepte spre o slujbă modestă dar sigură, el se revolta împotriva acelei prudențe, glumind și făcând-o „bunică”. Și gălăgia iar se pornea, casa răsună de-o bucurie prea exagerată, sub care se simțea neliniștea unei dureri ascunse.

Într-o zi, pe când Lazare și Louise se duseseră singuri la Verchemont, Pauline, având nevoie de-o rețetă care arăta cum se curăță catifeaua, urcă să răscolească prin dulapul cel mare al vărului ei, unde credea c-o văzuse, pe-un capăt de hârtie, între două file de carte. Și-acolo, printre broșuri, dădu peste mănua cea veche a prietenii ei, mănua aceea uitată cu care Lazare se îmbătase atâta vreme, ajungând până la un fel de halucinație carnală. A fost pentru ea ca o rază de lumină, recunoscă obiectul pe care-l ascunsese atât de tulburat în seara când ea urcase pe neașteptate să-i spună că masa e gata. Se năru pe un scaun, ca zdrobită de revelația aceea. Doamne Sfinte! râvnea la Louise înainte ca ea să vină, trăia alături de ea, uzase pielea aceea tot frecând-o de buze, deoarece păstra puțin din parfumul ei! Hohote puternice o făcură să se cutremure de plâns, în timp ce ochii plini de lacrimi și-i ațintea asupra mănuii, pe care tot o mai ținea între mâinile tremurătoare.

— Ei, domnișoară, ai găsit-o? Întrebă de pe coridor vocea puternică a slujnicei, care urcase și ea. Eu zic că tot mai bine e s-o freci cu șoric de porc.

Pătrunse înăuntru și nu înțelese la început, văzând-o

scăldată în lacrimi, strângând între degete mănua aceea veche. Dar adu-mecă prin cameră și până la urmă ghici motivul desperării.

— La naiba! continuă ea repezit, obicei pe care-l deprinsese tot mai mult în ultima vreme, trebuia să te aștepți și iar să te aștepți la una ca asta... Ți-am spus-o data trecută. Îi lași împreună, ei se distrează... Și-apoi, poate că doamna avea dreptate, fâșneața asta îl atâță mai mult decât 'mnetă.

Clătină din cap și adăugă, vorbind pentru sine, cu supărare:

— Ah! Doamna avea dreptate, cu toate cusururile ei... Eu nu mă pot obișnui și pace cu gândul că-i moartă.

Seara, la ea în odaie, după ce închise ușa și puse lumânarea pe comodă, Pauline se prăbuși pe marginea patului, zicându-și că trebuie să-l însoare pe Lazare cu Louise. Ziua întreagă, un zumzet puternic ce-i uruia în cap o împiedicase să formuleze cu limpezime gândul; și-abia la ora aceea din noapte, când putea suferi fără s-o vadă nimeni, dăduse de concluzia aceea inevitabilă. Trebuia să-i căsătorească, și cuvintele răsunau în ea ca un ordin, ca vocea înțelepciunii și-a dreptății pe care n-o putea astupa. O clipă, ea, atât de curajoasă, se întoarse speriată, crezând că aude vocea mătușii ce-i spune să-i dea ascultare. Și-atunci, așa îmbrăcată cum era, se trânti pe pat, își cufundă capul în perne ca să-și înăbușe strigătele. Oh! Să-l dea alteia, să-l știe în brațele alteia, pentru totdeauna, fără nicio speranță de a-l mai lua înapoi! Nu, nu va avea curajul să facă una ca asta, mai curând să ducă viața aceea jalnică, de până atunci, nimeni nu-l va avea; nici ea, nici fata cea, el însuși se va usca așteptând. Se zbătu așa multă vreme, zgâlțâită de-o furie plină de gelozie, care dezvăluia dinainte-i imagini carnale îngrozitoare. Totdeauna, la ea, glasul sângelui avea întâietate, o violență pe care nici anii, nici înțelepciunea n-o domoliseră. Apoi se năru fără vlagă;

trupul fusese nimic.

Pe urmă, întinsă pe spate, fără a găsi puterea să se dezbrace, Pauline chibzui îndelung. Ajunse să-și dovedească faptul că Louise va face mai mult decât ea pentru fericirea lui Lazare. Copila aceea atât de gingașă, cu mângâieri ca de amantă, nu izbutise oare de pe atunci să-l dezbrace de plictis? Desigur, o fată ca aceea îi trebuia, veșnic agățată de gâtul lui, alungind cu sărutări ideile, lui lugubre, spaima de moarte. Și Pauline se scădea pe sine în propriii ei ochi, găsea că e prea rece, neavând acea atracție drăgăstoasă de femeie, ci numai bunătate, ceea ce nu e de ajuns pentru bărbații tineri. O altă observație sfârși prin a o convinge. Ea se ruinase, iar proiectele vărului, proiectele acelea care-o nelinișteau, aveau să înghită bani mulți. Se cuvenea oare să-i impună strâmtorarea în care trăia familia, mediocritatea aceea de care-l vedea că suferă? Ar fi fost o viață cumplită, plină de veșnice regrete, de certurile și amărăciunea ambițiilor ratate. Ea îi aducea toată pizma unei existențe de mizerie, în timp ce Louise, care era bogată, i-ar fi deschis calea spre situațiile strălucite la care visa. Era ca și sigur zvonul că tatăl fetei avea gata pregătit un post pentru viitorul ginere; desigur, era vorba de-o slujbă la bancă și, cu toate că Lazare se prefăcea că disprețuiește pe financiari, lucrurile aveau să se aranjeze, cu siguranță. Nu mai putea șovăi, acum i se părea că ar fi săvârșit o acțiune josnică dacă nu i-ar fi căsătorit. Căsătoria aceea, în insomnia ei, era un deznodământ firesc și necesar pe care trebuia să-l grăbească, dacă nu voia să decadă în propriii săi ochi.

Noaptea întreagă și-o petrecu dând această bătălie. Când se ivi ziua, Pauline în sfârșit se dezbracă. Era foarte liniștită, se bucură de-o odihnă deplină, numai așa, stând în pat, fără să poată încă adormi. Niciodată nu se simțise atât de ușoară, nu îmbrățișase lucrurile de-atât de sus și cu-atâta detașare. Totul luase sfârșit, stârpise egoismul din ea, nu-și

mai punea speranțe în nimeni și-n nimic; în adâncul ei sălășluia voluptatea subtilă a sacrificiului. Nu-și mai regăsea' vechea dorință de-a face fericirea celor dragi, nevoia aceea de autoritate care acum îi apărea drept cel din urmă refugiu al geloziei. Orgoliul abnegației pierise și el, accepta ca familia să fie fericită în afara ei. Era gradul suprem al iubirii față de ceilalți: să dispari, să dai totul și să crezi că nu dai îndeajuns, să iubești într-atât încât să fii bucuros de o fericire la care n-ai contribuit și din care nu te vei înfrupta. Soarele se înălța pe cer, când adormi adânc.

În ziua aceea Pauline coborî foarte târziu. Trezindu-se, avu bucuria să simtă în ea, limpezi și neatinse, hotărârile din ajun. Apoi își dădu seama că uitase de propria-i soartă și că totuși se cuvenea să se gândească la ziua de mâine, în noua situație în oare se va vedea pusă. Chiar dacă avea curajul să-l căsătorească pe Lazare și pe Louise, niciodată nu va avea curajul să rămână lângă ei, să se împărtășească din intimitatea fericirii lor: devotamentul are și el limitele lui, se temea să n-o apuce iarăși crizele de violență, să nu facă vreo scenă îngrozitoare de pe urma căreia să moară de rușine. Dealtfel, nu făcea și-așa destule pentru ei? Cine ar fi avut cruzimea să-i impună această tortură inutilă? Luă așadar pe loc o hotărâre irevocabilă: să plece, să părăsească locuința aceea plină de amintiri neliniștitoare. Asta însemna să-și schimbe întreaga viață, dar nu dădea îndărăt în fața acestui lucru.

La prânz, se arătă veselă și liniștită, ca totdeauna. Vederea lui Lazare și-a Louisei, strânși unul lângă altul, șușotind și râzând n-o făcu să-și piardă curajul și nu simți nicio altă slăbiciune decât ceva ca un sloi de gheață în inimă. Apoi, cum era într-o sâmbătă, puse la cale să-i trimită departe, într-o plimbare, ca să se afle singură în clipa când doctorul Cazenove avea să vină. Cei doi plecară, iar Pauline avu precauția să-i iasă în întâmpinare doctorului pe drum. De cum o zări, acesta o pofti să urce în cabrioletă,

ca s-o aducă acasă. Dar fata îl rugă să coboare, se întoarseră încetîșor, în timp ce Martin, la o sută de metri în fața lor, mâna trăsura.

Și Pauline, în câteva cuvinte simple, își descarcă inima. Spuse totul, planul de-a i-l da pe Lazare Louisei, hotărârea de-a părăsi casa. Confesiunea aceea i se părea necesară, n-ar fi voit să procedeze ca dintr-o toană, iar bătrînul doctor era singurul om care o putea înțelege.

Deodată, Cazenove se opri în mijlocul drumului și o strânse în brațele lui slabe. Tremura de emoție, o sărută zgomotos pe păr și începu s-o tutuiască.

— Ai dreptate, fată dragă... Și, știi ce? Eu sunt încântat, pentru că lucrurile puteau lua o întorsătură și mai proastă. Sunt luni de zile de când gândul ăsta mă chinuie, mi-era rău când veneam la voi, într-atât de nefericită simțeam că ești... Ah! Știu că te-au jumulit frumușel, oamenii ăștia de treabă: mai întâi banii, apoi inima...

Fata încercă să-l întrerupă.

— Dragul meu prieten, te implor... îi judeci rău.

— Se prea poate, dar asta nu mă împiedică să mă bucur pentru tine. Da, da, dă-i-l pe Lazare al tău, nu-i un dar prea de preț pe care i-l faci celeilalte... Oh, desigur, băiatul e fermecător, plin de cele mai bune intenții; dar prefer ca cealaltă să fie nefericită lângă el. Flăcăii ăștia care se plictisesc de toate sunt prea greu de dus, chiar și pentru o spinare zdravănă cum e a ta. Ți-aș dori mai curînd drept bărbat un ucenic de măcelar, da, un ucenic de măcelar, dar care să rîdă de dimineața până seara de să-și rupă fîlcile. Apoi, văzînd că fetei i-au dat lacrimile, adăugă:

— Bine! îl iubești, să nu mai vorbim despre asta. Și mai sărută-mă o dată, de vreme ce ești o fată cum nu se mai află și judeci așa de sănătos... Și nerodul ăla care nu pricepe!

Îi luase brațul, o strîngea la pieptul lui. Pe urmă vorbiră cu înțelepciune, începînd iarăși să meargă. Nici vorbă, ar

face bine să părăsească Bonneville-ul; și luă asupra-i să-i găsească o slujbă. Tocmai se întâmpla să aibă la Saint-Lô o rudă bătrână și bogată care căuta o domnișoară de companie. Pauline s-ar simți de minune pe lângă ea, cu atât mai mult cu cât, doamna neavând copii, ar fi putut să se atașeze de ea, poate s-o și adopte mai târziu. Totul a fost aranjat, doctorul făgădui să-i dea un răspuns definitiv până în trei zile și hotărâră să nu spună nimănui despre intenția aceea de-a pleca. Fata se temea ca gestul ei să nu fie luat drept o amenințare, voia să-i căsătorească, apoi numaidecât să plece, pe tăcute, ca o persoană de prisos ce s-ar fi aflat de-atunci încolo.

A treia zi Pauline primi o scrisoare din partea doctorului: era așteptată la Saint-Lô de îndată ce-avea să fie liberă. Și tot în ziua aceea, în timp ce Lazare nu era acasă, o luă pe Louise în fundul grădinii, pe o bancă veche, adăpostită de-o tufă de tamarin. În fața lor, pe deasupra zidului scund, nu se vedea decât marea și cerul, o imensitate albastră întreruptă la orizont de o simplă linie.

— Drăguța mea, îi zise Pauline cu aerul ei matern, să vorbim ca două surori, vrei?... Țin oarecum la tine...

Louise o întrerupse, luând-o de mijloc.

— Oh, da!

— Dacă-i așa, dacă și tu ții la mine, să știi că rău faci că nu-mi spui tot ce ai pe inimă... De ce vrei să-mi ascunzi secretele tale?

— N-am niciun fel de secret.

— Ba da, n-ai căutat de-ajuns... Hai, deschide-ți inima!

Și amândouă, pentru o clipă, se priviră atât de aproape, încât își simțiră una alteia căldura răsuflării. Atâta doar că privirea uneia se încetoșa încetul cu încetul, sub privirea limpede a celeilalte. Tăcerea ajunsese penibilă.

— Spune-mi tot. Dacă sunt spuse, lucrurile sunt pe jumătate ca și aranjate, în timp ce dacă sunt ascunse, ajungi să faci din ele lucruri urâte... Nu-i așa? N-ar fi frumos

să ne supărăm din nou, să ajungem iar la ceea ce-am regretat atâta.

Atunci Louise izbucni zgomotos în plâns. O strânse de mijloc pe Pauline cu mâini tremurătoare, își lăsă capul în jos și și-l ascunse la pieptul prietenei, suspinând printre lacrimi:

— Oh, e rău că ne întoarcem iar la asta. N-ar trebui niciodată să mai aducem vorba, niciodată!... Mai curând gonește-mă pe loc decât să-mi faci necazul ăsta.

Repede, Pauline încercă s-o liniștească.

— Nu, înțeleg eu bine... Iar mă bănuiești. De ce-mi vorbești despre un secret? N-am niciun secret, fac tot ce-i cu putință pe lumea asta ca tu să nu ai ce-mi reproșa. Nu-i vina mea dacă te îngrijorează unele lucruri: eu, una, îmi supraveghez până și felul de-a râde, deși nu s-ar părea. Iar dacă nu mă crezi, atunci am să plec, am să plec numaidecât.

Erau singure în spațiul acela necuprins. Grădina pârjolită de vântul din vest se întindea la picioarele lor ca un teren viran, în timp ce dincolo de ea, marea nemișcată își desfășura infinitul.

— Ascultă-mă, ce naiba! strigă Pauline. Nu-ți fac nicio muștrare, dimpotrivă, vreau să te liniștesc.

Și apucând-o de umeri, silind-o să-și ridice ochii, îi spuse blând, ca o mamă ce-i pune întrebări proprii ei copile:

— Îl iubești pe Lazare?... Și el te iubește, știu.

Un val de sânge o năpădi pe Louise în obraji. Tremura toată, voia să scape din strânsoare și s-o ia la fugă.

— Oh, Doamne! se vede că sunt stângace de vreme ce nu pricepi! Aș aduce, oare, vorba despre asta dac-ar fi să te necăjesc?... Vă iubiți, nu-i așa? Ei, bine! Vreau să vă căsătoresc, e foarte simplu.

Louise, uluită, încetă să se mai zbată. Uimirea îi secase lacrimile, ținându-o locului, cu mâinile căzute pe lângă ea, neputincioase.

— Cum așa? Dar tu?

— Eu, draga mea, eu mi-am pus întrebări foarte serios de câteva săptămâni, noaptea mai ales, în orele acelea de veghe, când vezi mai limpede... Și mi-am dat seama că nu nutresc pentru Lazare decât o mare prietenie. Oare nu vezi și tu? Suntem camarazi, doi băieți ai zice, nu există între noi înflăcărarea aceea a îndrăgostiților...

Își căuta cuvintele, ca minciuna "să-i pară adevărată. Dar rivala ei n-o slăbea deloc din priviri, ca și cum i-ar fi pătruns înțelesul ascuns al spuselor.

— De ce minți, șopti în cele din urmă. Ești tu, oare, în stare să nu mai iubești, când iubești?

Pauline se tulbură.

— În sfârșit, n-are importanță, vă iubiți, e foarte firesc să te ia în căsătorie... Eu am crescut odată cu el, îi voi rămâne soră. Oamenilor le pierе cheful, după ce-au așteptat atât de mult... Și-apoi mai sunt o sumedenie de alte motive...

Își dădu seama că pierde terenul, că se rătăcește, așa că reluă, pradă sincerității ei obișnuite:

— Oh! Draga mea, lasă-mă să fac lucrul ăsta! Dacă îl mai iubesc îndeajuns încât să doresc să fie soțul tău, înseamnă că acum cred că ești necesară fericirii lui. Oare faptul ăsta îți displace? Să fii în locul meu, n-ai face la fel?... Hai, să vorbim pe șleau. Vrei să completezi alături de mine? Vrei să ne înțelegem împreună, ca să-l silim să fie fericit? Chiar dacă s-ar supăra, dacă ar crede că îmi datorează ceva, va trebui să mă ajuți să-l conving, căci pe tine te iubește, de tine are nevoie... Te rog să-mi fii complice, să punem totul la cale pe îndelete, în timp ce suntem singure.

Dar Louise o simțea atât de înfrigurată, atât de sfâșiată în rugămintile ei, încât avu un ultim gest de revoltă.

— Nu nu, nu primesc!... Ar fi îngrozitor ceea ce-am face. Tu încă îl mai iubești, simt prea bine lucrul ăsta, și nu mai știi ce să născociți ca să te chinui și mai mult... în loc să te ajut, am să-i spun tot. Da, de îndată ce se va întoarce...

Pauline, cu amândouă brațele ei caritabile, o îmbrățișa

din nou, împiedicând-o să continue, strângându-i capul la piept.

— Taci din gură, copil rău ce ești!... Trebuie să ne gândim la el!

Se lăsă tăcerea, în timp ce ele rămâneau astfel îmbrățișate. Nemaiavând putere să lupte, Louise ceda, lăsându-se în voia verișoarei, cu obișnuitele ei gesturi de alint, languroase; și un șuvoi de lacrimi i se scurgea din ochi, dar lacrimi blânde, care picurau încetitor. Fără să vorbească, își strângea din când în când prietena, ca și cum n-ar fi găsit nimic altceva mai discret și mai profund pentru a-i exprima mulțumirea. Simțea că Pauline e mai presus decât ea, atât de îndurerată și atât de sus, încât nici măcar nu îndrăznea să-și înalțe ochii, de teamă să nu-i întâlnească privirea. Totuși, după câteva clipe, îndrăzni, își dădu capul pe spate, simțindu-se stingherită dar și fericită în același timp, apoi își înălță buzele și-o sărută în tăcere. Marea, în depărtare, sub cerul imaculat, n-avea niciun val oare să-i întretaie albastrul necuprins. Simțeau o asemenea curăție, o asemenea simplitate, încât multă vreme rămaseră fără a-și spune nimic.

Când Lazare se întoarce, Pauline urcă la el în cameră, încăperea aceea uriașă și scumpă în care crescuseră amândoi. Fata voia să-și ducă opera la bun sfârșit chiar în ziua aceea. Cu el, n-o luă pe ocolite, ci vorbi hotărât. Odaia era plină de amintiri de pe vremuri: alge uscate zăceau ici și colo, modelul țăruișilor stătea sus, pe pian, masa era ticsită de cărți de știință și partituri.

— Lazare, îl întrebă, vrei să stăm puțin de vorbă? Am lucruri serioase să-ți spun.

El păru mirat, veni spre ea.

— Oare tata se simte așa de rău?

— Nu, ascultă... Trebuie în sfârșit să vorbim despre asta, pentru că dacă tăcem nu ne-ajută cu nimic. Îți amintești că mătușa plănuise să ne căsătorim; am vorbit mult despre

asta, dar acum sunt luni de zile de când nu s-a mai rostit un cuvânt. Iată ce cred eu: că ar fi înțelept să renunțăm la o asemenea idee.

Băiatul se îngălbenise; dar n-o lăsă să isprăvească, strigă din toate puterile:

— Cum? Ce tot spui acolo?... Dar, oare, nu tu mi-ești soție? Măine, dacă vrei, ne ducem la abate și-i spunem să isprăvească... Și asta numești tu lucruri serioase!

Pauline îi răspunse liniștit:

— E foarte serios, de vreme ce te superi... Îți spun din nou că trebuie să vorbim despre asta. Desigur, suntem vechi camarazi, dar tare mă tem că nu suntem plămădiți ca doi îndrăgostiți. La ce bun să ne înverșunăm, când până la urmă, poate, nu vom fi fericiți niciunul, nici celălalt.

Atunci Lazare se pierdu într-un potop de vorbe întretăiate. Voia, oare, să se certe cu el? Dar nu putea să stea tot timpul agățat de gâtul ei. Dacă nunta lor fusese amânată din lună în lună, știa prea bine că vina nu el o purta. Și era nedrept să-i spună că n-o mai iubește. O iubise atât, chiar în camera aceea, încât nici nu mai îndrăznea să atingă nimic, din teama de-a nu se purta urât. La evocarea acestei amintiri a trecutului, obrații Paulinei se împurpurară. Lazare avea dreptate, își amintea de dorința lui ce dănuise puțin, de răsuflarea lui arzătoare cu care o învăluia. Dar cât de departe erau acum orele acelea de patimă minunată, și ce prietenie rece de frate nutrea față de ea? De aceea răspunse cu tristețe:

— Dragul meu prieten, dacă m-ai iubi cu adevărat, în loc să ții un discurs, așa cum faci, ai fi fost de mult în brațele mele, și-ai plânge, și-ai găsi alte argumente ca să mă convingi.

Lazare pări și mai mult, schiță un gest vag, de protest, lăsându-se să cadă pe un scaun.

— Nu, continuă Pauline, e limpede, nu mă mai iubești... Ce vrei? Fără îndoială că nu suntem făcuți unul pentru altul.

Când stăteam închiși aici, n-aveai încotro și te gândeai la mine. Iar mai târziu, gândul ăsta s-a dus, n-a ținut, pentru că nu avea nimic din ce te-ar fi putut ține.

Un ultim protest exasperat îl făcu să-și iasă din fire. Se răsuci pe scaun și bâlbâi:

— În sfârșit, unde vrei să ajungi? Ce înseamnă toate astea, te întreb? Mă întorc liniștit, urc să-mi iau papucii și tu pici pe capul meu așa, pe nepusă masă, și spui o poveste abracadabrantă... Nu te mai iubesc, nu suntem făcuți unul pentru celălalt, trebuie să rupem căsătoria... încă o dată, ce înseamnă toate astea?

Pauline, care se apropiase de el, rosti cuvintele rar:

— Asta înseamnă că o iubești pe alta și că te sfătuiesc să te însori cu ea.

O clipă, Lazare rămase mut. Apoi luă hotărârea să rânjească. Bine! Prin urmare scenele începeau iar, din nou gelozia ei avea să dea totul peste cap! Nu suporta să-l vadă vesel o singură zi, simțea nevoia să facă gol în jurul lui. Pauline îl asculta cu un aer profund îndurerat; și, dintr-o dată, își puse mâinile tremurătoare pe umerii lui, dând frâu liber inimii să izbucnească în acest strigăt fără de voie:

— O, dragul meu! Cum poți crede că aș vrea să te chinui! ... Tot nu pricepi că nu doresc decât ca tu să te simți bine, că aș îndura orice numai ca să te știu mulțumit o oră! Nu-i așa? o iubești pe Louise, ei bine! îți spun s-o iei de nevastă... înțelege bine, eu nu mai contez, ți-o dau pe fata asta.

Se uită la ea, speriat. La o fire nervoasă și fără echilibru ca a lui sentimentele săreau de la o extremă la alta, la cel mai neînsemnat șoc. Începu să clipească des, izbucni în plâns!

— Taci, sunt un mizerabil! Da, mă disprețuiesc pentru tot ce se întâmplă în casa asta de ani de zile... Sunt debitorul tău, să nu spui nu! Ți-am luat banii, i-am prăpădit ca un nerod, și iată că acum am decăzut într-atât, încât îmi dai de

pomană cuvântul pe care ți l-am dat, ca unui milog, ca unui om lipsit de curaj și de onoare.

— Lazare! Lazare! șopti fata înspăimântată.

Cu o mișcare furioasă, Lazare sărise în picioare, și mergea, se izbea cu pumnii în piept.

— Lasă-mă! Dacă ar fi să fac dreptate, ar trebui să mă omor pe loc... Nu-i așa că pe tine se cuvenea să te iubesc? Nu e îngrozitor că o doresc pe astălaltă, care nu mi-era hărăzită, care nu-i atât de bună ca tine și mai puțin arătoasă, mai știi și eu? Când un bărbat se pretează la așa ceva, înseamnă că se târăște în mocirlă... Vezi că nu ascund nimic, că nu încerc deloc să mă scuz... Ascultă, decât să-ți accept sacrificiul, mai curând o dau eu însumi pe Louise afară și mă duc în America, și n-am să vă mai văd niciodată, nici pe una, nici pe cealaltă.

Îndelung, Pauline se strădui să-l potolească și să-l facă să-i vină mintea la cap. Nu putea și el o dată măcar să ia viața așa cum era, fără exagerare? Oare nu vedea că îi vorbea cu înțelepciune, după ce chibzuise îndelung? Căsătoria asta avea să fie minunată pentru toată lumea. Dacă putea vorbi despre ea atât de liniștit, însemna că, departe de a mai suferi, acum ajunsese s-o dorească și ea. Dar, dusă de dorința de a-l convinge, făcu stângăcia să pomenească despre zestrea Louisei, lăsând să se înțeleagă că Thibaudier, imediat după căsătorie, avea să-i ofere un post ginerelui său.

— Asta-i! strigă Lazare apucat iar de furie, vinde-mă acum! Spune repede că nu te mai vreau pentru că te-am ruinat și că am obrăznicia să mă adresez alteia, să mă însor cu o fată bogată... Ah! nu! Toate astea sunt prea urâte. Niciodată, pricepi? Niciodată!

Pauline, ajunsă la capătul puterilor, încetă să-l mai roage. Se lăsă tăcerea. Lazare se prăbușise iar pe scaun, cu picioarele frânte, în timp ce fata, la rândul ei, se plimba prin încăperea aceea mare, dar încet, întârziind dinaintea

fiecărei mobile; și, din toate acele vechi lucruri prietene, din masa pe care o frecase atâta cu coatele, din dulapul unde se mai aflau încă jucăriile ei de copil, din toate amintirile ce zăceau acolo îi urca spre inimă o speranță de care nu voia să țină seamă dar a cărei blândețe, totuși, puneă pe de-a-ntregul stăpânire pe ea, puțin câte puțin. Și dacă o iubea cu-adevărat, îndeajuns pentru a refuza să fie al alteia! Dar știa ea prea bine ce urmează după clipele părăsirii de sine, ascunse în spatele înflăcăării dintâi a sentimentelor frumoase. Și-apoi, era o lașitate să spere, se temea să cedeze vreunui vicleșug al slăbiciunii.

— O să te gândești, spuse drept încheiere, oprindu-se dinaintea lui. Nu vreau să ne chinuim mai mult... Sunt sigură că mâine o să fii mai înțeleghător.

Ziua următoare însă și-o petrecură într-o mare stânjeneală. O tristețe mocnită, un fel de acreală întunecă iarăși casa. Louise avea ochii roșii, Lazare fugea de ea și-și petrecea ceasuri întregi încuiat la el în odaie. Apoi, în zilele următoare, stinghereala aceasta se. Risipi puțin câte puțin, iar râsetele începură iar, și şușotelile și atingerile mângâietoare. Pauline aștepta, amăgită de speranțe nebunești, în ciuda judecății. Înaintea acestei incertitudini groaznice, i se păru că nu știuse ce-i suferința. În sfârșit, într-o seară, pe când cobora la bucătărie să ia o lumânare, îi găsi pe Lazare și pe Louise sărutându-se pe coridor. Fata fugi râzând, iar el, îndrăzneț din pricina întunericului, o apucă în brațe pe Pauline, sărutând-o zgomotos pe amândoi obraji, ca un frate.

— M-am gândit, șopti el. Ești cea mai bună dintre femei și cea mai înțeleaptă... Dar te iubesc în continuare, te iubesc așa cum am iubit-o pe mama.

Pauline avu puterea să răspundă:

— Treaba e ca și făcută, sunt foarte mulțumită.

De teamă să nu leșine, nu îndrăzni să între în bucătărie, atât de palidă se simțea, după răceala feței. Fără lumină,

urcă din nou, zicând că uitase ceva. Și-acolo, în camera ei, în întuneric, crezu c-avea să moară, se sufoca, neputând nici măcar să plângă. Oare ce-i făcuse de împinsese cruzimea până acolo încât îi scormonise rana? Nu putuse să accepte pe loc, în ziua în care era stăpână pe puterile ei, fără să se îmbete cu o speranță deșartă? Acum sacrificiul era dublu, îl pierdea a doua oară și cu atât mai dureros cu cât își închipuise că-l va recâștiga. Doamne Sfinte! Era ea curajoasă, dar ce groaznic lucru să-i facă misiunea atâta de cumplită.

Totul a fost repede pus la punct. Véronique, năucită, nu mai înțelegea nimic, zicând că lucrurile mergeau cu susul în jos de când cu moartea doamnei. Dar mai cu seamă pe Chanteau îl răscoli deznodământul acesta. El care de obicei nu se ocupa de nimic și dădea din cap a încuviințare la fiecare toană a celorlalți, retras parcă în egoismul minutelor de liniște pe care le fura durerii, începu să plângă atunci când Pauline îi anunță ea însăși noua schimbare. Se uita la ea, se bâlbâia, mărturisirile îi scăpau în cuvinte întretăiate: nu era vina lui, ar fi voit ca lucrurile să se petreacă altfel, pe vremuri, și în privința banilor, și-a măritșului; dar Pauline știa cât de rău stătea el cu sănătatea. Și-atunci fata îl sărută, jurându-i că ea îl silea pe Lazare s-o ia pe Louise de nevastă, din interes. În primul moment nu îndrăzni s-o creadă, clipea din ochi cu o rămășiță de tristețe, tot zicând:

— Chiar așa? Chiar așa?

Apoi, cum o văzu că râde, se consolă repede și deveni de-a dreptul vesel. În sfârșit, i se ridicase o piatră de pe inimă, căci povestea aceea veche îi stătea pe suflet, fără a îndrăzni să aducă vorba despre ea. O sărută pe Louise pe obraji, și seara, la desert, le cântă cu cântecel. Totuși în clipa când să fie dus la culcare, ceru să fie liniștit încă într-o privință.

— Tu rămâi cu noi, nu-i așa? o întrebă pe Pauline.

Fata șovăi o clipă; și, roșind de minciună, îi răspunse:

— Bineînțeleles.

Le trebuiră o lună întreagă pentru formalități. Thibaudier, tatăl Louisei, acceptase numaidecât cererea în căsătorie a lui Lazare, care-i era fin. Între ei nu avu loc nicio discuție, decât cu două zile înainte de nuntă, când tânărul refuză hotărât să conducă la Paris o companie, de asigurări, în care bancherul era cel mai de seamă acționar. Lazare găsea de cuviință să mai rămână încă un an sau doi la Bonneville, unde avea să scrie un roman; o capodoperă, înainte de-a se duce să cucerească Parisul. Dealtfel, Thibaudier se mulțumi să înalțe din umeri, zicându-i în glumă că e un mare nerod.

Căsătoria trebuia să se celebreze la Caen. În ultimele două săptămâni umblară întruna între Caen și Bonneville. Pauline era amețită, o însoțea pe Louise, se întorcea frântă. Cum Chanteau nu se putea mișca din Bonneville, ea trebuise să promită că va asista la ceremonie, unde avea să fie singura reprezentantă a familiei vărului său. Apropierea zilei aceleia o îngrozea în ajun, făcu în așa fel ca să nu doarmă la Caen în noaptea căsătoriei, deoarece i se părea că avea să sufere mai puțin dacă se întorcea să doarmă în odaia ei, cuprinsă de legănatul iubit al oceanului. Pretextă că sănătatea unchiului o îngrijora, că nu voia să stea departe de el atât de mult. Zadarnic insistă chiar bătrânul să stea câteva zile acolo: doar nu era bolnav, nu? dimpotrivă, foarte surescitat de gândul căsătoriei, de masa din care n-avea să se înfrupte, plănuia cu viclenie să-i ceară slujnicei, în lipsa Paulinei, o mâncare oprită, potârnică împănate, de pildă, ceea ce nu mânca niciodată fără să fie sigur de-o criză. În ciuda tuturor insistențelor, fata răspunse că în seara aceea rămânea la Bonneville; și se gândea că astfel va putea fi mai liberă, ca a doua zi să-și facă valiza și să dispară.

O ploaie mărunță cădea, tocmai bătuse de miezul nopții, când vechea berlină a lui Malivoire o aduse pe Pauline în

seara căsătoriei, îmbrăcată într-o rochie din mătase albastră, prost apărută de un șal micuț, dârdâia, foarte palidă, dar cu mâinile fierbinți. O găsi în bucătărie pe Véronique așteptând-o, adormită pe-un colț al mesei; iar flacăra înaltă a luminării o făcu să clipească din ochii adânc întunecați, ca și cum ar fi rămas plini de tenebrele de pe drum, pe când rămăseseră larg deschiși, de la Arromanches. Nu putu scoate decât cuvinte dezlănate de la slujnica pe jumătate adormită: domnul nu fusese cuminte, acum dormea, nimeni nu venise. Și-atunci, Pauline luă o luminare și urcă, înghețată de casa aceea goală, deznădăjduită de moarte din pricina întunericului și-a tăcerii care-i striveau umerii.

Ajunsă la etajul al doilea, se grăbi să se adăpostească la ea în odaie, când o mișcare irezistibilă, de care se miră, o făcu să deschidă ușa lui Lazare. Înălță lumânarea, să poată vedea, de parcă odaia i s-ar fi părut plină de fum. Nimic nu se schimbă, fiecare mobilă era la locul ei, și totuși, Pauline avea senzația unui dezastru, a unei nimiciri, o spaimă ascunsă, aidoma celei din odaia unui mort. Cu pași înceți, înainta până la masă, privind călimara, pana, o pagină începută care tot mai zăcea pe-acolo. Apoi plecă. Se terminase, ușa se închise asupra golului plin de zgomote al camerei.

La ea, avu aceeași senzație de necunoscut. Să fi fost aceea camera ei, cu trandafirașii albaștri ai tapetului, cu patul de fier, strâmt, înconjurat cu perdelețe de muselină? Și totuși trăise acolo atâtea ani! Fără să pună lumânarea jos, ea, atât de curajoasă de obicei, inspecta totul, dădu perdelele la o parte, se uită sub pat, pe după mobile. Era în ea ca o zguduire, o stupoare ce-o făcea să stea ținută dinaintea mobilelor. Niciodată n-ar fi crezut că o asemenea spaimă avea să pogoare din plafonul acela, de pe care cunoștea fiecă pată; și-atunci, regretă că nu rămăsese la Caen, casa aceea o înspăimânta ca niciodată, atât de plină

de amintiri și-atât de goală era, cufundată toată în întuneric și rece în noaptea aceea cu furtună. Gândul să se culce îi era de neîndurat. Se așeză, fără ca măcar să-și scoată pălăria, rămase câteva clipe nemișcată, cu ochii larg deschiși la flacăra luminării ce-o orbea. Dintr-o dată se miră, ce căuta ea în locul acela, cu capul plin de un zumzet a cărui rumoare o împiedica să gândească? Era ora unu, avea să se simtă mai bine în pat. Și începu să se dezbrace, cu mâinile înfrigurate și încete.

O nevoie de ordine stăruia în acel haos al vieții sale. Își strânse grijuliu pălăria, aruncă o privire spre botine, să vadă dacă nu s-au murdărit. Își pusese rochia pe spătarul unui scaun, nu mai avea pe ea decât un jupon și cămașa, când privirea i se opri pe sâni de fecioară. Puțin câte puțin, o flacăra îi împurpura obraji. Din încâlceala minții, imagini se precizau, apărându-i dinaintea ochilor, cei doi la ei în cameră, acolo, o cameră pe care o cunoștea, unde ea însăși în dimineața aceea adusese flori. Mireasa era culcată, el intra, se apropia cu un râset tandru. Cu un gest violent, lăsă juponul să alunece, își scoase cămașa și, goală acum, se privi din nou. Așadar nu pentru ea erau podoabele acelea ale dragostei? Niciodată, desigur, nuntirea n-avea să vină. Privirea îi coborî de la pieptul tare cu muguri pe el, unde mocnea preaplinul sevei, spre șoldurile încăpătoare, spre pântecul unde dormea o maternitate viguroasă. Era pârguită cum se cuvine, vedea cum viața îi pulsează în mâini și-n picioare, cum înflorea la încheieturile tainice ale cârnii părul brun, își respira mirosul de femeie, ca un buchet deschis în așteptarea fecundării. Și nu ea, ci cealaltă, în adâncul camerei aceleia de-acolo, pe care și-o amintea limpede, stătea leșinată în brațele soțului a cărui venire ea însăși o așteptase atâția ani!

Se aplecă și mai mult. Scurgerea roșie a unei picături de sânge de-a lungul coapsei o mira. Dintr-o dată înțelese: cămașa ei, năruită la pământ, părea să fi fost împrăștiată ca

după ce faci o rană cu cuțitul. De asta simțea, de când plecase din Caen, o asemenea slăbiciune prin tot corpul. Nu se aștepta să fie atât de devreme, rana aceea, pe care pierderea dragostei o deschisese, aducând-o la înseși izvoarele vieții. Și vederea acelei vieți care pierdea, inutilă, îi spori deznădejdea. Prima oară își amintea cum strigase de spaimă, când, într-o dimineață, se trezise însângeraată. Mai târziu, oare nu avusese copilăria, într-o seară, înainte de-a sufla în luminare, să-și cerceteze cu o privire furișă înflorirea deplină a trupului și-a sexului? Era mândră ca o proastă, gusta fericirea de-a fi femeie. Ah! Jalnic lucru! Ploaia roșie a pubertății cădea acolo, astăzi, asemănătoare lacrimilor zadarnice pe care fecioara le vărsa în ea...

...Și-atunci simți gelozia până la adâncul măruntaielor, la închipuirile ce i se perindau mereu prin minte. Voia să trăiască, să trăiască pe deplin, să se bucure de viață, ea, care iubea viața! La ce bun să trăiești, dacă nu-ți dăruie ființa? Și-i vedea pe cei doi, o ispitea gândul să-și mutilizeze nuditatea și căuta foarfecele din priviri. De ce să nu taie pieptul, să-și frângă coapsele, să-și deschidă pe deplin pânțele? Era mai frumoasă decât fata aceea blondă și slabă, era mai puternică, iar el, cu toate acestea, n-o alesese pe ea. Niciodată nu-l va cunoaște, nimic din ea nu trebuia să-l mai aștepte de-acum încolo, nici brațele, nici șoldurile, nici buzele. Totul putea fi aruncat la gunoi, ca o zdreanță. Era oare cu puțință ca ei să fie împreună iar ea să rămână singură, să tremure de frig în casa aceea neîncălzită?

Deodată, se trânti pe pat cu fața în jos. Apucă perna între brațele tremurătoare, mușcând-o ca să-și înăbușe hohotele de plâns și încerca să-și ucidă carnea revoltată, zdrobind-o de saltea. Suspine prelungi o străbăteau, din creștet până-n tălpi. Zadarnic pleoapele i se strângeau, ca să nu mai vadă, vedea totuși, lucruri monstruoase se desprindeau din întuneric. Ce să facă? Să-și crape ochii și să vadă mai

departe, totdeauna, poate!

Minutele se scurgeau, nu mai avea decât conștiința propriei sale torturi. Teama o făcu să se ridice în picioare. Cineva se afla acolo, auzise râzând. Dar nu dădu decât peste luminare, consumată aproape toată, și care făcuse să pocnească tipsia sfeșnicului. Și dacă, totuși, cineva o văzuse? Râsul acela închipuit încă îi mai alerga peste piele, ca o mângâiere brutală. Oare ea era fata aceea goală? O apucă rușinea, își încrucișa repede mâinile peste sâni, ca să nu se mai vadă pe sine. În sfârșit, repede, își petrecu o cămașă de noapte, se duse să se vâre în așternut, pe care-l trase până la bărbie. Trupul îi tremura, se chircea de tot. Acum, cu lumânarea stinsă, nu mai mișca, zdrobită de rușinea crizei aceleia.

Pauline își făcu valiza în cursul dimineții, fără să aibă tăria să-l anunțe pe Chanteau că pleacă. Dar seara fu nevoită să-i spună tot, deoarece doctorul Cazenove trebuia să vină a doua zi după ea, ca s-o ducă el însuși la ruda lui. Când înțelese, unchiul, răscolit tot, își înălță bițele lui mâini infirme într-un gest smintit, ca pentru a o reține; și se bâlbâia, o implora. N-avea să facă niciodată una ca asta, n-avea să-l părăsească, ar fi însemnat o crimă, avea să i se tragă moartea, nu încăpea nicio îndoială. Apoi, după ce-o văzu cum se îndârjește în blândețea ei și ghici care sunt motivele, se hotărî să spună ce prostie făcuse să mănânce potârniche în ajun. Înțepături ușoare se și făceau simțite la încheieturi. Veșnic aceeași poveste, era o bătălie din care ieșea mereu învins: să mănânce? sau să se chinuie? și mânca, sigur că avea să sufere, mulțumit și îngrozit în același timp. Dar poate că nu va avea curajul să-l părăsească în toiul unei crize.

Într-adevăr, pe la ora zece dimineața, Véronique urcă s-o anunțe pe domnișoara că îl aude pe domnul răcnind la el în odaie. Era în toanele cele mai proaste, bombănea prin toată casa că, dacă domnișoara pleacă, și ea avea s-o șteargă,

pentru că s-a săturat să îngrijească un bătrân cu minte atât de puțină. Pauline, o dată mai mult, trebui să se așeze la căpătâiul unchiului. Când doctorul veni s-o ia, i-l arătă pe bolnav, care triumfa, urla cât îl țineau puterile, îi striga să plece dacă o lasă inima. Totul fu amânat.

În fiecare zi, fata tremura la gândul întoarcerii lui Lazare și-a Louisei, pe care noua lor cameră, fosta cameră de oaspeți, aranjată pentru ei, îi aștepta de-a doua zi după căsătorie. Nu mai veneau de la Caen, Lazare scria că lua note despre lumea finanțelor, înainte de-a se înfunda la Bonneville, ca să înceapă lucrul la o carte mare, prin care voia să spună adevărul despre oamenii de afaceri. Apoi, într-o bună dimineață, sosi fără nevastă-sa, anunțându-i liniștit că avea să se instaleze cu ea la Paris: socrul îl convinsese, primise postul în compania de asigurări, sub pretextul că astfel putea lua note pe viu; și, mai târziu, va vedea el, se va întoarce la literatură.

După ce Lazare umplu două lăzi cu lucrurile trebuitoare și după ce berlina lui Malivoire îl luă, Pauline se întoarse în casă năucă, nemaiaflând în ea vechile-i porniri. Chanteau, foarte suferind încă, o întrebă:

— Rămâi, nădăjduiesc? Așteaptă măcar să mă îngropi!

Fata nu voi să răspundă pe loc. Sus, valiza gata făcută aștepta. O privea ceasuri în șir. De vreme ce ceilalți se duceau la Paris, era urât din partea ei să-și părăsească unchiul. Desigur, n-avea mare încredere în hotărârile vărului ei; dar, dacă menajul se întorcea, nimic n-ar fi putut-o opri să plece. Iată după ce Cazenove, furios, îi spuse că pierdea o situație minunată ca să-și strice viața la niște oameni care trăiau pe spinarea ei din tinerețe, se hotărî dintr-o dată.

— Du-te, îi tot spunea Chanteau acum. Dacă trebuie să câștigi pitaci și să fii fericită, nu te pot sili să trăiești în mizerie lângă un șontorog ca mine... Du-te!

Într-o dimineață, Pauline îi răspunse:

— Nu, unchiule, rămân.

Doctorul, care se afla de față, plecă înălțând mâinile la cer.

— E imposibilă micuța asta! Și ce viespar în casa aceea! Niciodată n-o să scape de-acolo.

IX

Și zilele începură iar să se scurgă în casa de la Bonneville. După o iarnă foarte rece, venise o primăvară ploioasă, marea biciuită de averse părea un lac de noroi; apoi, vara târzie se prelungise până în mijlocul toamnei, toropită de un soare arzător, care dogora necuprinsul albastru cu niște călduri copleșitoare, adormindu-l; apoi se ivise iarna, și o primăvară, și. Încă o vară, scurgându-se toate minut cu minut, în același ritm, în pasul cadențat ale orelor.

Pauline, ca și cum inima i s-ar fi potrivit după mișcarea aceea de orologiu, își regăsise calmul. Suferința îi amorțea, legănată de scurgerea regulată a zilelor, prinsă în ocupații ce-ajungeau să fie mereu aceleași. Dimineața cobora, își săruta unchiul, schimba cu slujnica aceleași cuvinte ca în ajun, cosea după-amiaza, seara se culca devreme, și, a doua zi, totul era luat de la capăt, fără ca vreodată un eveniment neașteptat să întrerupă monotonia vieții. Chanteau, din ce în ce mai anchilozat de reumatism, cu picioarele umflate, cu mâinile strâmbe, rămânea mut, atunci când nu răcnea, cufundat în fericirea de-a nu suferi. Véronique, care parcă-și pierduse limbaj căzuse într-o morocăneală posacă. Numai cinele de sâmbăta întrerupeau tihna aceasta, Cazenove și abatele Horteur stăteau totdeauna până la aceeași oră, se auzeau voci până la ora zece, apoi saboții preotului plecau pe caldarâmul din curte, în timp ce cabrioleta doctorului se punea în mișcare, dusă

de trapul apăsător al calului bătrân. Veselia Paulinei se domolise, o veselie curajoasă pe care știa să și-o păstreze până și-n necazuri. Râsul ei răsunător nu mai umplea odăile și nici scara; dar continua să rămână principiul activ și bun al casei, aducând cu sine în fiecare dimineață o nouă însuflețire curajului de-a trăi. După trecerea unui an, inima i se domolise încât putea crede că orele aveau să se scurgă de acum înainte mereu într-același fel, asemănătoare lor înșile și pline de blândețe, fără ca nimic să trezească în ea durerea amărâtă.

La început, după plecarea lui Lazare, fiecare scrisoare de-a lui o tulburase. Nu trăia decât datorită scrisorilor acelora, le aștepta cu nerăbdare, le recitea, căuta un înțeles ascuns dincolo de cuvintele scrise. Vreme de trei luni venirea cu regularitate, soseau din două în două săptămâni, erau foarte lungi, pline de amănunte, năvalnice de speranță. Lazare se înflăcărase și de astă dată, se lansa în afaceri, visa să dobândească pe loc o avere colosală. După cum spunea, compania de asigurări ar fi produs beneficii enorme; și n-avea să se oprească acolo, avea să provoace fuzionarea altor întreprinderi; se arăta încântat de lumea finanțelor și-a industriei, niște oameni încântători când îi cunoșteai, pe care se învinuia de a-i fi judecat atât de prosteste, ' ca un poet. Orice urmă de idee literară părea dată uitării. Apoi nu mai contenea cu bucuriile menajului lor, povestea copilării de îndrăgostit despre nevastă-sa, cum îi fura sărutări, ghidușile pe care le făceau, arătând cât e de fericit, pentru a-i mulțumi aceleia pe care o numea „scumpa mea soră”. Tocmai amănuntele, pasajele acelea intime făceau ca degetele Paulinei să fie cuprinse de un tremur ușor. O ametea mireasma de dragoste ce se răspândea din hârtia scrisorii, un miros de heliotrop, parfumul preferat al Louisei. Hârtia aceea stătuse în apropiere de rufăria lor: închidea ochii vedea cum rândurile scânteiază, continuând frazele, aducând-o în intimitatea

nemijlocită a lunii lor de miere. Dar încetul cu încetul scrisorile se răriră, devenind mai scurte, vărul încetă să vorbească despre afacerile pe care le punea la cale, mulțumindu-se să-i trimită îmbrățișări din partea nevastei. Dealtminteri, nu dădea nicio explicație, pur și simplu încetă să mai spună ceva. Să fi fost nemulțumit de slujbă, lumea finanțelor să fi început a-i stârni repulsia? sau fericirea conjugală era întunecată de neînțelegeri? Fata făcea presupuneri, se neliniștea din cauza plictisului, a desperării pe care le simțea mocnind sub cele câteva cuvinte, trimise parcă fără tragere de inimă. Către sfârșitul lui aprilie, după șase săptămâni de tăcere, primi un bilețel de patru rânduri, unde citi că Louise era însărcinată în luna a treia. Și tăcerea se așternu din nou, nu mai primi nicio veste.

Trecură mai și iunie. Un flux frânse unul din țăruși, a fost o întâmplare considerabilă pe seama căreia se trăncăni mult: toți cei din Bonneville rânjeau, pescarii începură să fure cheresteaua ruptă. Mai avu loc încă un eveniment, micuța Gonin, în vârstă de numai treisprezece ani și jumătate, născu o fetiță; și nu erau siguri dacă tatăl era băiatul lui Cuche, căci fusese văzută cu un om în vârstă. Apoi calmul se înstăpâni din nou, satul își ducea traiul la poalele falezei, ca una din acele plante de mare îndărătnice. În iulie trebui să fie reparat zidul terasei și unul din timpanele casei. Când zidarii izbiră o dată cu cazmaua, restul începu să se năruie. Rămaseră să lucreze o lună întreagă, costul se ridică la aproape zece mii de franci.

Tot Pauline plătea și-acum. O nouă spărtură se făcu în banii din comodă, tot avutul ei se redusese la patruzeci de mii de franci. Dealtminteri, nu se zgârcea la nimic, pentru casă ajungându-i cei trei sute de franci, renta lor lunară; trebuise să mai vândă încă niște titluri, ca să nu se atingă de banii unchiului. Ca pe vremuri nevasta lui, Chanteau îi spunea și el că se vor socoti ei odată. Ar fi dat tot, avariția i se tocise de-a binelea cu prilejul fărâmițării aceleia încete a

moștenirii; și nu se mai zbătea decât pentru a salva banii de milostenii. Teama de-a nu mai putea face pomeni sâmbăta o deznădăjduia, deoarece găsea într-asta cea mai vie bucurie de peste săptămână. Începând cu iarna din urmă, începuse să tricoteze ciorapi, toți ștregarii din sat aveau acum picioarele apărute de frig.

Într-o dimineată, spre sfârșitul lui iulie, pe când Véronique mătura ipsosul lăsat de zidari, Pauline primi o scrisoare ce-o tulbură adânc. Scrisoarea era datată din Caen și nu conținea decât câteva cuvinte. Lazare, fără nicio altă explicație, o înștiința că avea să sosească a doua zi seara la Bonneville. Dădu fuga să-l vestească pe unchi. Amândoi se uitară unul la altul. Chanteau avea în ochi groaza de-a nu fi părăsit de Pauline, dacă tinerii căsătoriți ar fi stat multă vreme acolo. Nu îndrăzni s-o întrebe, citea pe fața ei hotărârea neclintită de-a pleca. În cursul după-amiezii urcă la ea să-și inspecteze rufăria. Cu toate acestea, nu voia să dea impresia că fuge.

Pe la ora cinci, pe o vreme minunată, Lazare coborî din trăsură dinaintea porții. Pauline veni în întâmpinarea lui. Dar, chiar înainte de a-l îmbrățișa, se miră:

— Cum așa? Ești singur?

— Da, răspunse el simplu.

Și el cel dintâi o sărută cu foc pe amândoi obraji.

— Dar Louise unde e?

— La Clermont, la sora ei vitregă. Doctorul i-a recomandat să stea la munte... Sarcina o obosește mult.

Vorbind, înainta spre peron, arunca prin curte priviri prelungi, își privi și verișoara; și o emoție pe care și-o stăpânea făcea să-i tremure buzele. Cum un câine ieși din bucătărie și începu să-l latre, păru mirat la rândul lui:

— Ce mai e și cu ăsta? Întrebă el.

— E Loulou, răspunse Pauline. Nu te cunoaște... Loulou, fii bun și nu-ți mușca stăpânul!

Câinele continua să mârâie.

— E îngrozitor, draga mea. Unde-ai pescuit asemenea urâciune? Era într-adevăr o biată corcitură, urât, cu blana mâncată de râie. Pe deasupra veşnic în toane rele, mârâind întruna, plin de acea tristeţe a câinilor de pripas care indispuie oamenii.

— Ce vrei, când mi l-au dat, m-au încredinţat că o să crească mare şi frumos; şi, după cum vezi, uite ce-a ieşit... E al cincilea pe care încercăm să-l creştem: toţi ceilalţi au murit, numai el s-a înverşunat să trăiască.

Cu un aer morocănos, Loulou se hotărâse să se culce la soare, întorcând spatele tuturor. Muştele roiau pe deasupra lui. Şi-atunci Lazare se gândi la anii scurşi, la ceea ce nu mai era şi la ceea ce intra iar în viaţa lui, nou şi urât. Mai aruncă o privire prin curte.

— Bietul meu Mathieu, şopti el foarte încet.

Pe peron, Véronique îl întâmpină cu o clătinătură din cap, fără a se opri din curăţatul unui morcov. Dar Lazare se duse drept spre sufragerie, unde tatăl lui aştepta, răscolit de sunetul glasurilor. Pauline strigă încă de pe prag:

— Ştii, unchiule, că e singur, Louise e la Clermont.

Privirea lui Chanteau se luminează şi-şi întrebă fiul, mai înainte de a-l săruta:

— O aştepţi să vină aici? Când o să vină după tine?

— Nu, nu, răspunse Lazare, eu mă duc s-o iau pe ea de la sora ei vitregă, apoi ne ducem la Paris... Stau două săptămâni cu voi, pe urmă o şterg.

Privirea lui Chanteau exprimă o mare bucurie tăcută; şi cum Lazare, în sfârşit, îl îmbrăţişa, îi răspunse prin două sărutări viguroase. Totuşi simţi nevoia să-şi exprime regretul.

— Păcat că nevastă-ta n-a putut veni, am fi fost aşa de fericiţi s-o primim!... Rămâne pentru altă dată, va trebui neapărat s-o aduci pe la noi.

Pauline tăcea, ascunzându-şi sub zâmbetul afectuos al primirii zbuciumul lăuntric. Totul lua din nou o altă

întorsătură, n-avea să plece nici. Acum, și n-ar fi putut spune dacă se simțea fericită sau supărată, într-atât ajunsese la discreția altora. Dealtfel, dincolo de bucurie, încerca tristețe, tristețea de a-l regăsi pe Lazare îmbătrânit, cu ochii stinși, cu riduri de amărăciune în colțul gurii. Cunoștea bine încrețiturile acelea ce-i brăzdau fruntea și obraji; dar acum se adânciseră, ghicea ascunzându-se în ele încă și mai mult plictis și spaimă. Și el o privea. Și i se păru că înflorise, că se făcuse mai frumoasă și mai puternică, deoarece șopti, zâmbind la rândul său:

— Asta-i! Nu v-a mers rău în lipsa mea. Toți sunteți grași... Tata întinerește, Pauline e minunată... Și, curios, casa mi se pare mai mare.

Îmbrățișa dintr-o privire și sufrageria, așa cum făcuse și în curte, surprins și mișcat. Ochii îi poposiră în cele din urmă asupra Minouchei, culcată pe masă, ținându-și lăbuțele ca un manșon, și într-atât de cufundată în fericirea ei de pisică, încât nici nu se clinti.

— Nici măcar Minouche n-a îmbătrânit, zise el. Ia zi, nerecunoscătoare, ai putea și tu să te bucuri un pic!

O mângâie, și pisica începu să toarcă, tot fără să se clintească.

— Oh! Minouchei nu-i pasă decât de ea, zise Pauline vesel. Alaltăieri, din nou Véronique i-a aruncat cinci pisoi. Și vezi, nu pare de loc tulburată.

Se grăbiră cu cina, pentru că Lazare prânzise devreme. În ciuda strădaniilor fetei, cina fu tristă. Lucruri ce nu erau rostite îi împiedicau să vorbească în voie; tăcerea se așternea des. Cei ai casei evitară să-i pună întrebări, văzându-l că răspunde stingerit; nu încercară să afle nici cum îi mergeau afacerile la Paris, nici de ce le dăduse de veste că vine abia din Caen. Cu un gest vag, Lazare îndepărta întrebările prea directe, ca pentru a amâna răspunsurile pe mai târziu. Când se aduse ceaiul, lăsă numai să-i scape un suspin adânc de mulțumire. Ce bine

era să te afli acolo și ce treabă bună s-ar fi putut face în liniștea aceea deplină! Pomeni ceva despre o dramă în versuri la care lucra de zece luni. Verișoara rămase uluită când adăugă că se gândea s-o termine la Bonneville. Zece zile i-ar fi fost de ajuns.

La ora zece, Véronique vesti că odaia domnului Lazare e gata. Dar, ajunși la etajul întâi, unde slujnica voia să-l culce, în fosta cameră de oaspeți, aranjată pentru ei, Lazare se supără.

— Cum îți închipui c-am să mă culc acolo!... Mă duc sus, în patul meu îngust de fier.

Véronique bodogănea. De ce capriciul acela, de vreme ce făcuse patul? Doar n-avea de gând s-o pună acum să-i pregătească altul?

— Bine, zise el, am să dorm într-un fotoliu.

Și, în timp ce Véronique smulgea furioasă cearșafurile și urca să le pună la etajul al doilea, Pauline resimțea o bucurie inconstientă, o veselie bruscă, ce-o azvârli de gâtul vărului ei, urându-i noapte bună, ca pe vremea vechei lor camaraderii din copilărie. Avea așadar să stea încă o dată în odaia cea mare, atât de aproape de ea, încât îl auzi multă vreme mergând, ca înfrigurat de amintirile care și pe ea o țineau trează.

Abia a doua zi Lazare începu să-i facă mărturisiri Paulinei; și n-o făcu dintr-o dată, fata află mai întâi cum stăteau lucrurile din frânturi de fraze aruncate în conversație. Apoi, luându-și inima-n dinți, curând îi puse ea însăși întrebări, plină de-o afecțiune îngrijorată. Cum se împăca cu Louise? Erau tot așa de fericiți? El răspundea da, dar se plângea de unele necazuri mărunte dintre ei, povestea întâmplări fără importanță care îi făcuseră să se certe în toată regula. Căsnicia lor, fără să fi ajuns la o ruptură propriu-zisă, suferea de pe urma nenumăratelor supărări ivite între temperamentele lor nervoase, incapabile de echilibru nici în bucurie, nici în durere. Exista între ei un soi de ranchiună

ascunsă, ca și cum ar fi avut surpriza și mânia de-a se fi înșelat unul în privința celuilalt, de a-și fi descoperit atât de repede adâncul sufletului, după marea dragoste de la început. Pauline crezu un moment că anumite pierderi de bani îi oțărâse așa; dar se înșela, cei zece mii de franci rentă rămăseseră aproape neatinși, Lazare însă se săturase de afaceri, așa cum se săturase de muzică, de medicină, de industrie; și în legătură cu subiectul ăsta, rosti cuvinte brutale, nicicând nu văzuse o lume mai neroadă și mai coruptă decât aceea a finanței, prefera orice altceva: plictisul provinciei, mediocritatea unui trai strâmtorat, în locul acelei veșnice patimi a banilor, în locul îndobitocirii minții, supusă presiunii smintite a cifrelor. Dealtfel, părăsise compania de asigurări, era hotărât să-și încerce norocul în teatru, începând chiar cu iarna viitoare, când se va fi întors la Paris. Piesa ce-o scria trebuia să-l răzbune, dezvăluia în paginile ei șancrul banilor devorând societatea modernă.

Pauline nu se neliniști prea mult de acea nouă ratare, pe care o ghicise îndărătul stânjenelii ce se desprindea din ultimele lui scrisori. Ceea ce-o impresiona cel mai mult era neînțelegerea tot mai mare dintre el și nevastă-sa. Și căuta cauza: cum de ajunseseră atât de curând la starea aceea de insatisfacție, doar erau tineri, trăiau pe picior mare, neavând altă grijă decât aceea a propriei lor fericiri. De nenumărate ori reveni asupra acestei chestiuni, și-și cercetă neobosit vărul, până când acesta, stingherit ca de fiecare dată, începea să se bâlbâie, pâlea, îi ocolea privirea. Recunoscuse prea bine rușinea și teama aceea, spaima de moarte, al cărei fior îl ascundea pe vremuri, așa cum îți ascunzi un viciu tainic; era oare cu putință ca răceala de gheață a neființei să se fi strecurat între ei, în patul încă fierbinte de îmbrățișările împreunării? Timp de mai multe zile se îndoi de acest lucru; apoi, fără ca el să-i fi mărturisit mai multe, citi adevărul în ochii lui, într-o seară pe când îl văzu coborând de la el din cameră, pe întuneric, răscolit

tot, ca și cum ar fi fugit dinaintea unor spectre.

La Paris, în plină izbucnire a dragostei, Lazare uitase de moarte. Se adăpostea pătimaș în brațele Louisei, într-atât de lipsit de putere, încât dormea greoi, ca un copil. Și ea îl iubea ca o amantă, cu aceeași cochetărie voluptuoasă de pisicuță, plămădită numai și numai pentru plăcerea bărbatului, nefericită și descumpănită de îndată ce el înceta să se mai ocupe de ființa ei. Și satisfacția înflăcărată a vechii lor dorințe, uitând de orice altceva, agățați unul de gâtul altuia se prelungise atât cât crezuseră că nu vor seca niciodată bucuriile izvorâte din senzualitate. Dar sașietate venise, Lazare se mira că nu poate trece dincolo de beția primelor zile; în timp ce ea, în nesățioasa-i nevoie de mângâieri, necerând și nedând nimic mai mult, nu-i aducea niciun sprijin, nicio încurajare în viață. Să fi fost atât de trecătoare bucuria cărnii? Oare nu te puteai cufunda mereu înlăuntrul ei, spre a descoperi neîncetat noi senzații, al căror necunoscut să fie destul de puternic pentru a ajunge să ne dea iluzia fericirii? Într-o noapte, Lazare se trezi tresărind și simți o răsuflare de gheață, a cărei atingere făcu să i se ridice părul în vârful capului; și începu să tremure, murmurând strigătul lui de spaimă: „Doamne! Doamne! Trebuie să murim!” Louise dormea lângă el. La capătul îmbrățișărilor lor, tot peste moarte dădea.

Și alte nopți trecură, bântuite de-aceeași spaimă. Totul venea pe neașteptate, în timpul insomniilor, fără nicio regulă, fără să poată prevedea sau împiedica ceva. Dintr-o dată, în mijlocul calmului, îl cuprindea fiorul spaimii; în vreme ce ziua, chiar mânios fiind și obosit, nu se simțea bântuit de teamă. Și nu era o simplă tresărire, ca altădată, leziunea nervoasă se mărea, urmarea fiecărei noi zguduiri era resimțită de întreaga-i ființă. Nu putea dormi fără să țină aprinsă lampa de noapte, întunecimea îi sporea neliniștea, în ciuda faptului că se temea mereu ca soția sa să nu descopere răul de care suferea. Afla chiar într-asta o

aggravare a simptomelor, deoarece pe vremuri, când se culca singur, îi era îngăduit să fie laș. Făptura aceea vie, a cărei căldură o simțea alături de sine, îl îngrijora. De cum spaima îl făcea să-și înalțe capul de pe pernă, năucit de somn, privirea i se oprea asupra ei, înnebunit la gândul să n-o vadă cu ochii deschiși, uitându-se ținută în ochii lui. Dar ea nu se mișca niciodată, îi zărea la lumina lămpii de noapte trăsăturile neclintite ale feței, buzele pline și pleoapele subțiri, albăstrui. Și-atunci începu să se liniștească, până într-o noapte, când, așa cum se temuse atâta vreme, o văzu cu ochii larg deschiși. Louise nu spunea nimic, se uita la el cum tremură, cu fața palidă. Desigur, și ea simțise prezența morții căci păru să înțeleagă, se trase lângă el, cu acea părăsire de sine a femeilor care cer ajutor. Apoi, vrând să se mai mintă unul pe celălalt, se prefăcură că auziseră un zgomot de pași, și se sculară ca să se uite pe sub mobile și pe după perdele.

De atunci, amândoi împărtășiră aceeași spaimă. Nicio mărturisire nu le ieșea de pe buze, era o taină rușinoasă de care nu se cădea să vorbească; dar, stând acolo, în adâncul alcovului, întinși pe spate și cu ochii larg deschiși, își auzeau limpede gândurile. Ea era la fel de nervoasă ca și el, își comunicau unul altuia răul, așa cum doi amanți se împărtășesc din aceeași patimă. Dacă Lazare se trezea iar Louise dormea, se înspăimânta de somnul acela: oare mai respira? Nu-i mai auzea răsuflarea, poate că murise dintr-o dată. O clipă, îi cerceta fața, îi atingea mâinile. Apoi, liniștit, tot nu adormea. Gândul că într-o zi Louise avea să moară îl umplea de gânduri lugubre. Care dintre ei avea să plece primul, el sau ea? Urmărea amândouă ipotezele, imagini funerare se desfășurau în scene de-o mare precizie: groaznica sfârșiere a agoniei, grozăvia celor din urmă pregătiri, despărțirea brutală, veșnică. Ajuns aici, întreaga lui ființă se cutremura de revoltă: să nu se mai vadă unul pe altul, niciodată, niciodată! După ce-ai trăit așa, trup

lângă trup; și simțea că-și pierde mințile, grozăvia aceea mintea lui refuza s-o accepte. În teama sa, devenea curajos, dorea să fie el cel dintâi care să plece. Și-atunci se-nduioșa, și-o închipuia pe Louise rămasă văduvă, continuând să trăiască așa cum trăise pe timpul lui, făcând cutare lucru și încă altul, pe care el n-avea să-l mai facă. Uneori, pentru a alunga obsesia aceea, o cuprindea blând în brațe, fără s-o trezească; dar îi era cu neputință să stea mult așa, senzația aceea de viață pe care i-o da îmbrățișarea îl îngrozea și mai mult. Dacă-și așeza capul pe pieptul ei, ascultându-i bătăile inimii, nu le putea urmări multă vreme fără să se simtă rău, crezând mereu că o catastrofă se putea ivi dintr-o clipă într-alta. Picioarele ei, pe care le împletise cu picioarele lui, mijlocul atât de gingaș sub îmbrățișarea lui, întreg corpul acela atât de suplu, de adorat, curând nu mai era în stare să-l atingă, îl umplea repede de-o așteptare anxioasă, pradă coșmarului său despre nimicnicie. Și chiar atunci când ea se trezea, când dorința îi unea și mai strâns încă, buzele ei lipite de buzele lui, năpustindu-se în spasmele dragostei cu gândul la propria-i condiție jalnică, în cele din urmă se pomeneau la fel de zbuciumați și rămâneau culcați pe spate, fără a-și mai putea afla somnul, dezgustați de bucuria de-a iubi. În întunericul alcovului, cu ochii larg deschiși, priveau mereu asupra morții.

Cam pe timpul acela, Lazare se lăsă de afaceri. Lenea îl cuprindea iarăși, și petrecea zile întregi în trândăvie, invocând drept scuză disprețul nutrit pentru cei care manevrau banii. Adevărul e că obsesia continuă a morții îi lua pe zi ce trece gustul și puterea de-a trăi. Ajungea iar la vechea lui întrebare: „La ce bun toate astea?” De vreme ce saltul final se afla acolo, mâine, astăzi, într-o oră, poate, la ce bun să te mai agiți, să depui interes, să ții la un lucru mai curând decât la altul? Totul se dovedea un eșec. Existența lui nu era decât o moarte lentă, zilnică, a cărei

mişcare de orologiu o asculta ca pe vremuri, părându-i că se aude din ce în ce mai slab. Inima nu mai bătea atât de repede, celelalte organe își încetineau și ele ritmul, curând, desigur, totul avea să se oprească; și urmărirea cutremurându-se diminuarea aceea a vieții, pe care vârstă în mod fatal avea s-o aducă,. Ceea ce însemna năruirea propriei lui ființe, distrugerea continuă a corpului său: părul îi cădea, îi lipseau mai mulți dinți, simțea mușchii golindu-se de putere, ca și cum s-ar fi întors în țarină. Apropierea vârstei de patruzeci de ani îi dădea o stare de melancolie tenebroasă, curând bătrânețea avea să fie acolo, desăvârșindu-i pieirea. De pe atunci se credea bolnav de toate, ceva avea să se spargă, desigur, zilele i se scurgeau în așteptarea înfrigurată a unei catastrofe. Apoi, vedea cum alții mor pe lângă el, și, de fiecare dată când afla de moartea vreunui coleg, primea o lovitură. Era cu putință ca acela să se fi dus dintre vii? Dar avea cu trei ani mai puțin decât el, era clădit ca să țină o sută de ani! Celălalt, însă, cum de se prăpădise? un om atât de prudent, care-și cântărea până și hrana! Și două zile nu se mai gândea la nimic altceva, uluit de deznodământul acela tragic, palpându-se pe sine, întrebându-se ce boli ar putea avea, căutând în cele din urmă pricină bieților morți. Încea nevoia de-a se liniști, îi învinuia de-a fi murit din vina lor: primul comisese o imprudență de neiertat; ar al doilea fusese victima unei maladii deosebit de rare, al cărei nume nici doctorii nu-l știau. Zadarnic însă încerca să alunge spectrul nedorit, veșnic auzea înăuntru-i scârțâind roțițele mașinăriei, gata să se strice, aluneca fără putință de oprire pe panta anilor, la capătul căreia gândul "marii prăpăstii întunecoase îl scălda în sudori reci, făcând să i se ridice părul de groază.

Când Lazare nu se mai duse la slujbă, în casă izbucniră certuri. Era atât de irascibil încât se aprindea la cea mai mică scânteie. Boala tot mai accentuată pe care o

ascundea cu atâta grijă se manifesta în afară prin bruschețe, proastă dispoziție, ticuri de maniac. O vreme, îl urmări teama de foc în asemenea măsură încât se mutară de la etajul al treilea la unu, ca să se poată salva mai repede în cazul când casa ar fi ars. Grija veșnică pentru ce va fi mâine îi strica bucuria clipei prezente. Trăia într-o continuă așteptare a nenorocirii, tresărind ori de câte ori o ușă se deschidea prea tare, simțind inima bătându-i puternic când primea o scrisoare. Apoi, era neîncrezător în toate, își ascundea banii, puși, în sume mici, în locuri diferite, cele mai neînsemnate intenții le ținea secrete; și mai nutrea, pe deasupra o mare supărare pe lume, gândul că era nerecunoscut, că eșecurile lui succesive se datorau unei vaste conspirații a oamenilor și-a lucrurilor. Dar, dominând totul, înecând totul, plictisul îi era necuprins, un plictis de om dezechilibrat, pe care ideea mereu prezentă a morții apropiate îl dezgusta de acțiune și-l făcea să zacă nefolositor, sub pretext că viața nu era decât neant. De ce să se mai zbată? Știința era mărginită, nu putea împiedica nimic și nici să determine nimic. Împărtășea plictisul sceptic al întregii sale generații, iar nu plictisul romantic al unui Werther sau al unui René, deplângând regretul după vechile credințe, ci plictisul noilor eroi ai îndoielii, cel al tinerilor chimiști care se supără și declară că lumea nu e posibilă deoarece ei n-au descoperit dintr-o dată viață în adâncul retortelor lor.

În cazul lui Lazare, printr-o contradicție logică, spaima nemărturisită a neființei mergea mână în mână cu fanfaronada mereu afișată a neantului. Însăși spaima lui, dezechilibrul naturii sale de ipohondru îl menea ideilor pesimiste, urii furioase pe existență. Aceasta era privită ca o înșelăciune, de vreme ce nu dura o veșnicie. Oare nu-ți petreceai prima parte a vieții visând la fericire, iar a doua regretând și tremurând de spaimă? De aceea exagera și mai mult teoriile „bătrânului”, cum îl numea pe

Schopenhauer, din care cita pe de rost pasaje dure. Vorbea despre stârpirea voinței de-a trăi, pentru a face să înceteze parada barbară și prostească a vieții, despre forța supremă a lumii care se dă în spectacol, în scopul, unui egoism necunoscut. Dorea suprimarea vieții pentru a suprima frica. Totdeauna ajungea la această scăpare: să nu dorești nimic din teama de-a nu ți se întâmpla ceva și mai rău, să eviți mișcarea, care înseamnă durere, apoi să te lași pradă morții pe de-a-ntregul. Îl preocupa mijlocul practic al unei sinucideri generale, al unei dispariții totale și rapide, consimțită de totalitatea ființelor. Era o idee ce revenea întruna în conversațiile obișnuite, ca un fel de ieșire familiară și brutală. La cel mai neînsemnat necaz, regreta că încă n-a pierit. O simplă durere de cap îl făcea să se vaite cu furie de chereșteaua lui șubrezită. Când se întreținea cu un prieten, aducea numaidecât vorba despre plictisurile existenței și chiar despre norocul celor care hrăneau buruienile la cimitir. Subiectele lugubre îl obsedau, îl izbi articolul unui astronom fantezist ce anunța ivirea unei comete a cărei coadă avea să măture pământul ca pe-un grăunte de nisip: nu se cuvenea să vadă într-asta catastrofa cosmică așteptată, cartușul uriaș ce-avea să azvârle pământul în aer, ca pe-un vapor vechi și putred? Și dorința aceea de moarte, teoriile atât de scumpe lui despre nimicire nu erau nimic altceva decât zbaterea desperată a înfricoșării sale, parada de vorbe goale sub care-și ascundea așteptarea groaznică a propriului sfârșit.

Sarcina soției lui în perioada aceea îi pricinui un nou zbuluciu, încearcă o senzație de nedefinit, în același timp o mare bucurie și o accentuare a răului. Contrar ideilor „bătrânului”, gândul de a fi tată, de a fi creat viață îl umplea de orgoliu. Deși se prefăcea furios pe faptul că și imbecilii abuzau de dreptul de-a face la fel, resimțea totuși surpriză și vanitate, ca și cum un asemenea eveniment îi era rezervat numai lui. Apoi, bucuria îi fu stricată, îl chinuia

gândul că nașterea avea să ia o întorsătură proastă: de pe atunci, pentru el mama era pierdută, iar copilul nici măcar nu avea să se nască. Și ca pentru a-i întări temerile, primele luni de sarcină aduseră accidente dureroase, totul era dat peste cap în casă, tabieturile nu mai erau respectate, certurile dese îl năruiră de tot până la urmă. Copilul, care trebuia să-i apropie pe soți, sporea neînțelegerile dintre ei, frecușurile izvorâte din traiul în comun. Lazare era mai cu seamă iritat de suferința nelămurită de care Louise se plângea cât era ziua de mare. Și așa, când doctorul pomeni despre odihnă într-o regiune de munte, a fost ușurat s-o conducă la sora ei vitregă și să fugă pentru două săptămâni, sub pretextul că se duce să-și vadă tatăl la Bonneville. La drept vorbind îi era rușine de fuga aceea. Dar așa îi dicta conștiința, o scurtă despărțire avea să le calmeze nervii la amândoi și, la urma urmei, era de-ajuns dacă se afla de față când ar fi sosit sorocul nașterii.

Seara când Pauline află în sfârșit toată povestea acelui un an și jumătate cât trecuse rămasese o clipă fără glas, amețită de întreg dezastrul. Se aflau în sufragerie, îl culcase pe Chanteau iar Lazare tocmai încheiase cu toate confidențele, având în față ceainicul ce se răcise, sub lumina lămpii care pâlpâia.

După o tăcere, Pauline spuse în sfârșit:

— Dar, Doamne, voi nu vă mai iubiți!

Lazare se ridicase ca să se îndrepte spre odaia lui și protestă, cu un râset îngrijorat.

— Ne iubim atât cât se poate iubi, draga mea copilă... N-ai aflat nimic despre treaba asta, aici, în văgăuna voastră? De ce cu dragostea s-ar întâmpla altfel decât cu toate celelalte lucruri?

De cum pătrunse la ea în odaie, Pauline avu una din acele crize de disperare care de-atâtea ori o ținutise acolo, pe același scaun, trează și zbuciumându-se în timp ce toți ai casei dormeau. Oare răul să înceapă iarăși? După ce

crezuse că totul se aranjase atât pentru ceilalți cât și pentru ea, după ce-și smulsese inima, dându-i-l pe Lazare Louisei, afla dintr-o dată inutilitatea sacrificiului făcut: cei doi nu se mai iubeau, zadarnic plânsese ea și se torturase ca într-un adevărat martiriu. La acest rezultat jalnic ajunsese, la noi dureri, la viitoare lupte, a căror presimțire o îngrijora și mai mult. Prin urmare niciodată nu încetai să suferi!

Și, în timp ce stătea cu brațele atârându-i, uitându-se ținută cum arde lumânarea, gândul că numai ea era vinovată în toată întâmplarea aceea îi era șoptit de glasul conștiinței, chinuind-o. Zadarnic se luptase cu faptele: numai ea purta răspunderea acelei căsătorii, fără a înțelege că Louise nu era soția potrivită pentru vârul ei; căci acum vedea limpede, era prea nervoasă pentru a-l echilibra, gata să se piardă cu firea ea însăși la cea mai mică suflare, singurul ei farmec fiind acela al unei amante, dar de care el se săturase. De ce abia acum o izbeau toate astea? Oare nu tot aceleași motive o făcuseră s-o lase pe Louise să-i ia locul? Înainte găsea că e mai iubitoare, i se părea că fata aceea, veșnic cu sărutul pe buze, ar fi avut puterea să-l salveze de la dispozițiile lui tenebroase. Ce jale! Să faci răul voind să faci binele, să fii atât de neștiutoare în ale vieții încât să-i pierzi tocmai pe oamenii a căror salvare o dorești! Desigur, își închipuise că o face din bunătate, săvârșind o faptă de caritate durabilă, în ziua când plătise bucuria lor cu atâtea lacrimi. Și nutri un dispreț adânc pentru propria ei bunătate, de vreme ce bunătatea nu ducea totdeauna la fericire.

Toată casa dormea, Pauline nu mai auzea, în tăcerea camerei, decât zvâcnitul sângelui zbătându-i-se în tâmpile. Și revolta din ea sporea încetul cu încetul pentru a izbucni. De ce nu se căsătorise cu Lazare, ei îi aparținea, ar fi putut să nu-l cedeze. Poate că la început el ar fi fost nemângâiat, dar s-ar fi priceput ea mai pe urmă să-i insufle propriul ei curaj, să-l apere împotriva acelor coșmare prostești.

Totdeauna făcea prostia să se îndoiască de ea, într-asta stătea singura cauză a nenorocirilor. Și conștiința forței, a sănătății, a tandreței ei își făcea simțit tumultul, afirmându-se în sfârșit. Oare ea nu prețuia mai mult decât cealaltă? Ce prostie săvârșise, dispărând cu bună-știință din calea lor! Acum nu-i recunoștea Louisei nici măcar dragostea, în ciuda gesturilor ei languroase de amantă senzuală, deoarece descoperea în inima ei o dragoste și mai înflăcărată, aceea care se sacrifică ființei iubite. Își iubea îndeajuns vărul pentru a dispărea, dacă cealaltă l-ar fi făcut fericit; dar de vreme ce aceea nu se pricepea să păstreze marea fericire de a-l avea,. Nu se cuvenea să intervină, să pună capăt acelei unirii nepotrivite? Și mânia Paulinei sporea întruna și se simțea mai frumoasă, mai curajoasă, își privea pieptul și pântecul de fecioară, însuflețită dintr-o dată de orgoliul femeii ce-ar fi putut fi. O certitudine fulgerătoare se impunea, aceea că ea ar fi trebuit să-l ia în căsătorie pe Lazare.

Și simți povara unui regret nespus. Orele nopții treceau, se scurgeau una după alta, fără a-i trece prin minte să se târască până la pat. Un vis o purta pe aripile lui, așa cu ochii larg deschiși cum stătea, orbită de flacăra înaltă a luminării la care se uita întruna, fără s-o vadă. Nu mai era la ea în odaie, își închipuia că se căsătorise cu Lazare și traiul lor comun se desfășura dinainte-i, în scene de dragoste și de fericire. Era când la Bonneville, pe malul mării albastre când la Paris, pe o stradă zgomotoasă; era aceeași liniște ca și în odaia ei micuță, peste tot stăteau împrăștiate cărți, pe masă se afla un buchet înfloritor de trandafiri, lampa arunca o lumină aurie, când se lăsa seara, făcând să doarmă umbre pe plafon. În fiecare clipă mâinile lor se căutau, Lazare își recăpătase veselia nepăsătoare din tinerețe, ea îl iubea într-atât încât credea că viața n-avea să se sfârșească niciodată. La cutare oră se așezau la masă; la cutare oră ieșeau în oraș împreună, mâine aveau să verifice

amândoi cheltuielile din săptămână ce trecuse și se înduioșa de amănuntele familiare ale căsniciei lor, la temelia căreia se afla soliditatea propriei lor fericiri, care în sfârșit. Se afla acolo, vădită, reală, începând cu clipa fericită a trezirii și până la ultimul sărut ce și-l dădeau la culoare. Vara călătoreau. Apoi, într-o dimineață, ea își dădea seama că e însărcinată. Dar un fior puternic o smulse din visul acela, nu merse mai departe, tot la ea în cameră se afla, dinaintea luminării arse aproape în întregime, însărcinată, Dumnezeule mare! Cealaltă era însărcinată, și niciodată lucrurile astea n-aveau să i se întâmple, și niciodată ea n-avea să cunoască asemenea bucurii! Fu o trezire atât de nemiloasă, încât lacrimile îi țâșniră din ochi și plânse la nesfârșit cu suspine ce-i sfâșiau pieptul. Lumânarea se stinse, trebui să se dezbrace pe întuneric.

Pauline rămase din noaptea aceea înfrigurată, cu o emoție profundă, nutriend sentimente de caritabilă pietate față de căsnicia destrămată a vărului și față de ea însăși. Tristețea i se prefăcea într-un fel de speranță plină de duioșie. N-ar fi știut să spună pe ce conta, nu îndrăznea să se analizeze, într-atât de încâlcite erau sentimentele ce-i năvăleau în inimă. De ce să se chinuie astfel? Oare nu-i mai rămâneau încă zece zile? Avea tot timpul să ia o hotărâre. Ceea ce era important era să-l liniștească pe Lazare, să facă în așa fel încât să tragă folos de pe urma odihnei lui la Bonneville. Și-și regăsi bucuria, începură să ducă amândoi traiul lor frumos de pe vremuri.

Mai întâi renăscu vechea camaraderie din copilărie.

— Las-o încolo de dramă, prostănacule! O să fie fluierată, asta o să se-ntâmple cu drama ta... Poftim! Ajută-mă mai curând să văd dacă Minouche nu mi-a dus ghemul de ață sub dulap.

Lazare ținea scaunul, în timp ce ea, urcându-se și înălțându-se pe vârful picioarelor, se uita după dulap. Ploua de două zile, nu puteau ieși din odaia cea mare. Izbucneau

în răsete de cum descopereau câte ceva din anii de demult.

— Ah, uite-ți păpușa pe care ai făcut-o din două gulere tari de-ale mele... Și ăsta, îți amintești? E un portret de-al tău pe care l-am desenat în ziua când erai așa de urâtă și plângeai de furie că nu voiam să-ți dau și ție briciul.

Pauline puneă prinsoare că încă mai poate să se urce dintr-o săritură pe masă. Și el, la rândul lui sărea, fericit că e deranjat de la treabă. Drama, dealtminteri, fusese vârată într-un sertar. Într-o dimineață, când descoperiră marea simfonie a durerii, Pauline interpretă unele părți, accentuând comic ritmul; și Lazare își bătea joc de opera lui, cânta notele, ca să susțină pianul, ale cărui sunete stinse nu se mai auzeau. Totuși, un fragment, faimosul marș al Morții le aduse seriozitatea pe chip: zău așa, nu era rău, bucata aceea trebuia păstrată. Totul îi amuza și-i înduioșa: o colecție de floridee, lipită odinioară de Pauline și găsită sub cărți; un borcan uitat, conținând bromură, obținută la uzină; modelul minuscul al unui țăruș, pe jumătate rupt, ca atunci când, pus în apă, se frânge în două. Apoi se apucară să colinde casa, fugărindu-se în jocuri de copii scăpați pe-afară; coborau și urcau etajele întruna, străbăteau odăile, lăsând ușile să se trântescă zgomotos. Nu era întocmai ca pe vremuri? Ea avea zece ani, iar el nouăsprezece, și începea să aibă pentru el o prietenie pasionată de fetiță. Nimic nu se schimbase, sufrageria avea același bufet de nuc, de culoare deschisă, lampa suspendată de aramă vopsită, vederea din Veneția, ca și cele patru litografii înfățișând anotimpurile, care și-acum îi mai înveselea. Sub cutia de sticlă, opera bunicului dormea în același loc, făcând până într-atât una cu căminul, încât slujnica puneă deasupra ei paharele și farfuriile. Într-o singură cameră intrau cuprinși de emoție, în fosta odaie a doamnei Chanteau, rămasă neschimbată de când murise. Nimeni nu mai deschidea scrinul, tapetul de creton galben cu ramaje verzui se decolora de la sine în zilele când lăsau

soarele să pătrundă pe ferestrele larg deschise. Tocmai atunci se ivi prilejul unei aniversări, încât umplură odaia de buchete uriașe.

Dar curând, cum vântul măturase norii iar ploaia încetă, porniră pe-afară, pe terasă, în grădina de zarzavat, de-a lungul falezelor, și tinerețea începu iar.

— Vii să pescuim creveți? îi striga Pauline, dimineața, prin pereții subțiri sărind din pat.

Porneau în costum de baie, regăseau vechile stânci, abia cu ceva mai roase de mare, de-atâtea săptămâni și luni cât se scurseseră. Ai fi zis că numai în ajun cercetaseră colțul acela de coastă. Lazare își amintea.

— Fii atentă! E o groapă acolo, iar fundul e plin de pietre mari.

Dar Pauline îl liniștea numaidecât.

— Știu foarte bine, nu-ți fie teamă... oh, uite ce crab uriaș am prins!

Legănatul proaspăt al mării le ajungea până la șolduri, se îmbătau de aerul curat cu gust de sare ce adia dinspre larg. Și porneau în escapadele de pe vremuri, se plimbau până departe, odihnindu-se pe nisip sau adăpostindu-se în adâncul unei grote, ca să treacă o aversă ce venise pe neașteptate, apoi se întorceau la căderea nopții, pe cărările întunecate. Nimic nu părea să se fi schimbat nici sub cer, marea era tot acolo, nesfârșită, repetând mereu aceleași orizonturi, în veșnica ei schimbătate. Oare nu ieri o văzuseră, înveșmântată în albastrul acela turcoaz, străbătută de dărele tremurătoare și ceva mai deschise, ca de moar, și pe unde pătrundea fiorul curenților? Iar marea aceea plumburie, sub cerul livid, ca și bura de ploaie, spre stânga, ce sosea odată cu fluxul, n-aveau să le vadă și mâine, făcându-i să confunde zilele? Întâmplări mărunte și uitate le veneau în minte, dându-le senzația puternică a realității imediate. El, pe-atunci, avea douăzeci și șase de ani, iar ea șaisprezece. Când Lazare uita și-o împingea

băiețește, Pauline rămânea stingherită, înăbușindu-și o senzație plăcută de sfială. Deși nu-l evita, căci nu se gândea la niciun rău. O viață nouă îi însufletea, își sușoteau cuvinte, râdeau fără niciun motiv, tăceri prelungi se lăsau între ei, pe care le rupeau cuprinși de un tremur. Lucrurile cele mai obișnuite căpătau un înțeles aparte; când unul din ei cerea pâine, sau arunca o vorbă despre vreme, sau când își urau noapte bună în fața ușii. Întreg valul trecutului urca în ei, plin de blândețea vechilor pasiuni adormite și care acum renășteau. De ce s-ar fi neliniștit? Nici nu încercau să se împotrivească în vreun fel, marea părea să-i lege și să le insuflă lânzezeala vocii ei veșnic monotonă.

Și zilele se scurgeau astfel, liniștit. Lazare se afla într-atreia săptămână a șederii sale acolo. Nu pleca, primise mai multe scrisori de la Louise, care se plictisea mult dar pe care sora ei vitregă voia s-o oprească să mai rămână. Răspunzându-i, Lazare o sfătuia să mai stea, transmițându-i sfaturile doctorului Cazenove, pe care într-adevăr îl consulta. Mersul liniștit și regulat al casei puneă încetul cu încetul stăpânire pe el, orele de masă, de sculare și de culcare, pe care la Paris și le schimbaseră, toanele rele ale slujnicei, durerile nelipsite ale tatălui său, care stătea nemișcat, cu fața contractată de-aceeași suferință, în timp ce totul, în viața dimprejur se grăbea și se schimba. Și-apoi cinele de sâmbăta, la care revedea chipul doctorului și-al abatelui, cu veșnicele discuții despre vremea proastă sau despre turiștii de la Arromanches. Minouche, la desert, sărea și-acum pe masă, cu o ușurință de pană, venea și-l izbea puternic în bărbie, ca să se mângâie; și ușoara atingere a dinților ei reci îl ducea cu mulți ani în urmă. Nu era nou, în toate acele lucruri de demult, decât Loulou, trist și îngrozitor de urât, culcat covrig pe sub vreo masă, mârâind de cum se apropia cineva. Zadarnic îi dădea Lazare zahăr: animalul, după ce-l ronțăia, își arăta iar colții, încă și mai pornit. Trebuiseră să-l, lase de capul lui, așa că

trăia singur, ca un străin în casă, ca o ființă nesociabilă, care nu cere oamenilor și zeilor decât îngăduința de-a fi lăsat să se plictisească în pace.

Uneori totuși, în timpul lungilor plimbări făcute de Pauline și Lazare, li se întâmplau și lucruri neașteptate. Astfel, într-o zi, în timp ce părăsiseră poteca de pe faleză, ca să nu treacă prin fața uzinei din golful Comorii, dădură chiar peste Boutigny, la cotitura unui drum cu hârtoape. Boutigny era acum domn mare, îmbogățit de pe urma fabricării sodei de rufe; se căsătorise cu femeia aceea care se devotase într-atât încât să-l urmeze în colțul acela uitat de lume; și nevasta îi născuse de curând al treilea copil. Toată familia, însoțită de un servitor și de-o doică, ocupa un brec minunat la care erau înhămați doi cai albi, frumoși. Cei doi trebuiră să se tragă la marginea drumului ca să nu fie prinși de roți. Boutigny care mâna, lăsase caii la pas. O clipă se simțiră stânjenți: nu-și mai vorbeau de-atâția ani, prezența femeii și-a copiilor făcea încurcătura încă și mai penibilă. În sfârșit, cum ochii li se întâlneau, se salutară și dintr-o parte și dintr-alta, încet, fără un cuvânt.

După ce trăsura dispăru, Lazare, care se îngălbenise foarte tare, spuse cu greu:

— Prin urmare, acum trăiește pe picior mare?

Pauline, pe care o răscolise numai vederea copiilor, răspunse cu blândețe:

— Da, se pare că a câștigat în timpul din urmă niște sume uriașe... Știi că a început și el vechile tale experiențe.

Tocmai asta îi aducea lui Lazare o strângere de inimă. Pescarii din Bonneville, în nevoia lor batjocoritoare de-a nu-i fi pe plac, îl puseseră la curent. De câteva luni, Boutigny, ajutat de un tânăr chimist, plătit de el, trata din nou cenușa de alge prin metoda frigorifică și, mulțumită îndârjirii lui prudente de om practic, obținea rezultate minunate.

— La naiba, șopti Lazare cu o voce înăbușită, de fiecare dată când știința înaintează cu un pas, înseamnă că un idiot

o împinge; fără s-o facă dinadins.

Plimbarea le-a fost stricată, merseră în tăcere, cu ochii ațintiți în depărtare, privind cum din mare se înalță aburi cenușii, care făceau cerul să devină palid. Noaptea, când ajunseră acasă, tremurau de frig. Cercul vesel de lumină pe care lampa suspendată îl lăsa pe fața albă de masă îi încălzi din nou.

Într-altă zi, în timp ce rătăceau prin părțile Verchemontului, mergând pe-o cărare, prin niște ogoare cu sfecă, se opriră, uimiți să vadă cum din acoperișul de paie al unei case iese fum. Era un incendiu, soarele era în toi și-i împiedica să vadă flăcările; și casa ardea de una singură, cu ușile și ferestrele închise, în timp ce țăranii trebuie să fi fost la muncă prin împrejurimi. Numai decît părăsiră poteca, alergară strigând; dar nu făcură decît să sperie câteva coțofene, care cârâiau în niște meri. În sfârșit, de pe un strat îndepărtat de morcovi se arătă o femeie legată la cap cu o basma, privi o clipă, apoi începu să fugă nebunește pe arătură, cu o repeziciune aprigă, de să-și rupă picioarele. Gesticula, urla un cuvânt pe care nu-l puteau desluși într-atât de tare se sufoca. Căzu, se ridică, din nou căzu, porni iar, cu mâinile sângerându-i. Basmaua îi căzuse de pe cap, părul începu să-i fluture în soare.

— Dar ce spune? întreba Pauline mereu, cuprinsă de spaimă. Femeia se apropie, și auziră strigătul răgușit, asemănător urlului unei fiare.

— Copilul!... Copilul!... Copilul!...

De dimineață, tatăl și fiul lucrau la depărtare de aproape o leghe, pe un ogor semănat cu ovăz, care le fusese lăsat moștenire. Ea, abia dacă ieșise din casă, se dusese să ia un coș de morcovi; și plecase lăsând copilul adormit și încuind totul, ceea ce nu făcea niciodată. Fără doar și poate că focul mocnea de mult, căci nu-și revenea din uimire, se jura că stinsese până și cel mai mic tăciune. Acum, din acoperișul de paie nu mai rămăsese decît scrumul, flăcările

se înălțau, făcând să tremure cu o înfiorare roșietică marea lumină galbenă a soarelui.

— Ai închis cu cheia, strigă Lazare.

Femeia nu-l auzi. Era înnebunită, dăduse ocol casei, desigur poate ca să caute ceva ce rămăsese deschis, o gaură despre care știa cu siguranță că nu există. Apoi căzu iar, picioarele n-o mai duceau, fața ei îmbătrânită, cenușie, pe care acum o vedeau, era zbuciumată de deznădejde și de spaimă, în timp ce continua să strige:

— Copilul!... Copilul!...

Lacrimi mari țâșniră din ochii Paulinei. Dar pe Lazare îl irita mai cu seamă strigătul acela, care de fiecare dată îi făcea rău. Nu mai putea îndura, zise dintr-o dată:

— Mă duc eu să-i salvez copilul.

Verișoara îl privi, pierdută. Încercă să-i apuce mâinile, îl oprea.

— Tu! Nu vreau... Acoperișul o să cadă. – Vedem noi! zise el simplu.

Și începu și el să-i strige femeii în ureche:

— Cheia! N-ai cheie?

Femeia rămase năucită. Lazare o îmbrânci și-i smulse în sfârșit cheia. Apoi, în timp ce ea rămase să se tânuie jos, pe pământ, el se îndreptă liniștit spre casă. Pauline îl urmărea din priviri, fără să mai încerce a-l opri, ținută locul de spaimă și de uimire, într-atât părea că săvârșește un lucru firesc. O ploaie de scântei cădea, trebui să stea lipit de ușă, ca s-o deschidă, căci ghemotoace de paie aprinse se rostogoleau de pe acoperiș, ca o apă minată de furtună; și-atunci, se poticni de-o piedică, cheia ruginită nu voia să se-nvârtă în broască. Dar nici măcar nu înjură, încercă pe îndelete, izbuti să deschidă, mai rămase o clipă în prag, ca să lase să iasă afară cel dintâi val de fum, care-l izbi în față. Niciodată n-ar fi crezut că poate proceda cu un asemenea sânge rece, se mișca de parcă era în vis, cu o siguranță, o îndemânare și o prudență ce-i erau dictate de

pericol. Se plecă, pieri înăuntru.

— Doamne Sfinte! Doamne Sfinte!. Gângăvea Pauline, pierită de spaimă.

Printr-un gest involuntar, își împreunase mâinile, frământându-și-le mai să le rupă, înălțându-le într-o neîntreruptă pendulare, așa cum fac bolnavii cuprinși de dureri mari. Acoperișul pârlia, se prăbușea pe unele locuri, niciodată vărul ei nu va avea timp să iasă. Încerca o senzație de eternitate, i se părea că e înăuntru de-o veșnicie. Jos, pe pământ, femeia nu se mai tânguia, uluită toată că văzuse un domn pătrunzând în flăcări.

Un strigăt puternic răsună. Paulinei îi scăpase, din străfundul ființei, fără să vrea, în clipa când acoperișul se prăbuși între zidurile fumegânde.

— Lazare!

El se afla în ușă, cu părul de-abia pârlit, cu mâinile puțin arse; și, după ce i-l azvârli în brațe femeii pe micuțul care se zbătea plângând, aproape că se supără pe verișoara lui:

— Ce e? Ce te frământă așa?

Pauline îi sări de gât, plângând în hohote, și într-o asemenea descărcare nervoasă, încât, de teamă să nu leșine, Lazare trebui s-o așeze pe o piatră năpădită de mușchi ce se sprijinea de fântână. Și el simțea acum cum îl părăsesc puterile. Tot acolo se afla un jgheab plin cu apă în care-și vârî mâinile cu vădită plăcere. Răceala aceea îl făcea să-și revină în simțiri și încerca, la rândul său, o mare uimire pentru fapta ce-o săvârșise. Cum așa? se vârâse acolo, în mijlocul flăcărilor? Era ca o dedublare a propriei sale ființe, se vedea limpede prin fum, mișcându-se cu o sprinteneală și o prezență de spirit incredibile, și asistând la fapta aceea ca la o minune săvârșită de un străin. O rămășiță de exaltare lăuntrică îl făcea să se împărtășească dintr-o bucurie subtilă, neștiută până atunci.

Pauline își mai revenise, îi cercetă mâinile, zicând:

— Nu, nu-i nimic, arsurile nu sunt adânci. Dar trebuie să

ne întoarcem, o să te pansez... Doamne! Cum m-ai speriat!

Își udase batista, ca să-i bandajeze mâna dreaptă, cea mai atinsă. Se ridicară, încercând s-o mângâie pe femeie care, după ce-și sărutase cu furie copilul, îl așezase lângă ea, fără a-i mai arunca vreo privire; și-acum, se văicărea pentru casă, urlând la fel de tare, întrebându-se ce-aveau să zică bărbații când or veni și-or găsi totul năruit. Zidurile încă se mai țineau, un fum negru ieșea din jăratecul dinăuntru, jerbe mari de scânteii izbucneau pârâind.

— Hai, curaj, draga mea! îi spunea Pauline întruna. Vino mâine să stai de vorbă cu mine.

Vecinii, alarmați de fumul ce ieșea, începură să vină în fugă. Așa că îl putu lua pe Lazare. Întoarcerea a fost foarte liniștită. El simțea oarecare durere, dar Pauline voi cu orice chip să-l ia de braț, ca să se sprijine de ea. Nu găseau niciun cuvânt încă să-și spună, într-atât de zguduiți de emoție erau, și se priveau zâmbind. Fata mai cu seamă încerca un soi de mândrie fericită. Lazare era așadar curajos, el care pălea numai la gândul morții? Cărarea se desfășura sub pașii lor. Pauline era absorbită și mirată cu gândul la aceste lucruri contradictorii, privitoare la singurul bărbat pe care-l cunoștea bine; căci îl văzuse petrecându-și nopți întregi lucrând, apoi trândăvind luni întregi, îl surprinsese în momente de-o sinceritate descumpănitoare după ce mințise sfruntat, sau cum o săruta camaraderește pe frunte în timp ce-i simțea mâinile înfrigurate de dorință arzându-i încheieturile; și iată că astăzi devenise erou! Avea dreptate să nu se lase descurajată de viață, zicând că lumea e foarte bună ori foarte rea. Când sosiră la Bonneville, tăcerea lor emoționată izbucni într-un potop de cuvinte zgomotoase. Cele mai mici amănunte erau reconstituite, povesteau de zeci de ori întâmplarea, amintind mereu alte fapte uitate, de care-și aminteau fie unul, fie celălalt, ca la flacăra vie a unui fulger. Se vorbi mult în casă despre asta, îi ajutară pe țăranii cărora le

arsese casa.

Trecuse aproape o lună de când Lazare se afla la Bonneville. Primi o scrisoare de la Louise, în care aceasta se arăta plictisită la culme. Răspunse că avea să vină s-o ia la începutul săptămânii următoare. Ploi torențiale începură iarăși să cadă, averse ce se abăteau cu violență deseori asupra coastei, asemănătoare unei ecluze deschise ce-ar fi luat cu sine pământ, mare și cer, într-un abur cenușiu. Lazare adusese serios vorba despre drama pe care voia s-o termine, și, cum dorea s-o știe pe Pauline alături de el, ca să-l încurajeze, urca și ea să tricoteze ciorapi micuți, pentru a-i împărți copiilor din sat. Dar Lazare înceta să mai lucreze de cum fata se așeza dinaintea mesei. Începeau să vorbească aproape pe șoptite, veșnic aceleași lucruri repetate neobosit, uitându-se țintă unul în ochii celuilalt. Nu se mai jucau, evitau atingerile de mâini, cu prudența instinctivă a copiilor care-au fost certați și care simt pericolul unor umeri ce se ating, a răsuflării ce se încrucișează cu o altă răsuflare și de care până nu de mult râdeau. Nimic dealtfel nu li se părea mai minunat decât pacea aceea obosită, somnolența ce-i toropea, în timp ce-afară ploaia răpăia, izbind neîncetat în olanele acoperișului. O tăcere îi făcea să roșească, puneau fără de voie câte-o mângâiere în fiecare cuvânt, împinși de acel imbold care puțin câte puțin făcuse să renască între ei și să înflorească zilele de pe vremuri, pe care le credeau înmormântate pentru totdeauna.

Într-o seară, Pauline veghease până la miezul nopții în odaia lui, tricotând, în vreme ce Lazare, cu pana căzându-i din mâini, îi explica pe îndelete viitoarele sale opere, dramele populate de personalități proeminente. Toți ai casei dormeau, până și Véronique se dusesse devreme la culcare; și jelania aceea înfrigurată a nopții, din care răzbătea numai tânguirea obișnuită a fluxului, le transmisese puțin câte puțin un fel de înduioșare senzuală.

Lazare, descărcându-și inima, mărturisi că-și ratase viața: dacă, de data asta, și literatura avea să-i scape printre degete, era hotărât să se retragă într-o fundătură și să-și ducă traiul ca un pustnic.

— Tu nu știi, continuă el zâmbind, mă gândesc adesea că ar fi trebuit să ne expatriem, după moartea mamei.

— Cum așa, să ne expatriem?

— Da, să fugim undeva departe, în Oceania bunăoară, într-una din acele insule unde viața e atât de blândă.

— Dar pe tatăl tău l-am fi luat?

— Oh! Nu-i decât un vis, știi... Nu-i interzis să imaginezi lucruri agreabile, când realitatea nu-i veselă.

Părăsise masa, venise să se așeze pe unul din brațele fotoliului în care stătea Pauline. Fata își lăsă lucrul ca să râdă în voie de galopul continuu al acestei imaginații neînfrânate de copil mare, zăpăcit; și-și înălța capul spre el, răsturnată pe speteaza fotoliului, în timp ce el era atât de aproape, încât simțea alături de șoldul lui căldura vie a umărului ei.

— Nebun mai ești, bietul meu prieten! Ce să fi căutat no: acolo?

— Să trăim!... Ți-amintești de cartea aceea de călătorii pe care-o citeam împreună, acum doisprezece ani? Se trăiește acolo ca în paradis. Niciodată iarnă, un cer veșnic albastru, viața numai sub soare și sub stele... Am fi avut o cabană, am fi mâncat fructe delicioase, și nimic de făcut, și niciun necaz!

— Prin urmare doi sălbatici, cu inele prin nas și pene pe cap?

— Da! Și de ce nu?... Ne-am fi iubit de la un capăt al anului la celălalt, fără să numărăm zilele, ceea ce n-ar fi fost chiar într-atât o nerozie.

Fata îl privi, pleoapele i se zbătură, un fior ușor făcu să-i piară culoarea din obraji. Gândul acela la dragoste îi pogora în suflet, umplându-l de-o plăcere languroasă. Îi luase

mâna, fără vreo intenție, din nevoia de-a fi și mai aproape de ea, de-a ține ceva de-al ei; și se juca cu mâna aceea caldută, ale cărei degete delicate le îndoia, râzând mereu cu un râs ce devenea silit. Pauline nu se îngrijora, era și acesta unul din jocurile tinereții lor; apoi simți că puterile o părăsesc, îi și aparținea în tulburarea tot mai mare ce-o cuprinsese. Până și vocea i se schimbă.

— Dar să mănânci fructe întruna e cam puțin. Ar fi trebuit să vânam, să pescuim, să cultivăm un ogor... Dacă, așa cum se spune, femeile sunt cele ce lucrează acolo, m-ai fi pus să sap pământul?

— Pe tine? Tu, care ai niște minute atât de mici!... Dar maimuțele? Oare oamenii n-au ajuns astăzi să facă din ele niște servitori desăvârșiți?

Pauline se prăpădi de râs auzind gluma asta, în timp ce Lazare adăuga:

— Dealtfel, mânușițele tale nici n-ar mai fi fost... Le-aș fi mâncat uite-așa!

Și începu să-i sărute mâinile, să i le muște, cu sângele năvălindu-i în față, într-o izbucnire de dorință ce-l orbea. Și nu mai scoaseră un cuvânt, a fost o nebunie împărtășită de amândoi, își pierdură capul și unul și celălalt, amețiți. Pauline i se lăsa pradă, cufundată în fotoliu, cu fața roșie și umflată, cu ochii închiși, ca pentru a nu mai vedea. Cu o mână viguroasă, Lazare o și descheiase la piept, rupea agrafele jupoanelor, când buzele li se întâlneau. Îi dădu o sărutare, iar ea îi răspunse pătimaș strângându-l de gât din toate puterile. Dar, în acest șoc al corpului său de fecioară, fata deschise ochii și se văzu alunecând pe podele, recunoscând lampa, dulapul, plafonul, de pe care până și cele mai neînsemnate pete îi erau familiare, și păru să se trezească, încercând surpriza unei persoane care descoperă că e la ea acasă, după ce-a avut un coșmar. Se zbatu violent, sări în picioare. Jupoanele cădeau de pe ea și, cum era descheiată, pieptul i se vedea în toată goliciunea.

Scoase un strigăt în tăcerea din cameră, unde nu li se auzeau decât răsuflările gâfâite.

— Lasă-mă, e îngrozitor!

El nu mai auzea, nebun de dorință. O apucă din nou, smulse toate hainele de pe ea. Căuta la întâmplare cu buzele goliciunea pielii, arzând-o cu sărutările lui și, de fiecare dată, Pauline se cutremura de fiori. De două ori încă fu cât pe ce să cadă, cedând nevoii de nebiruit de-a se dărui, suferind îngrozitor din pricina acelei lupte pe care-o da împotriva ei însăși. Dăduseră ocol mesei, cu răsuflarea gâfâind, cu mâinile și picioarele amestecându-li-se, când el reuși s-o împingă pe un divan vechi, ale cărui arcuri scârțâiră. Cu mâinile încordate, Pauline îl ținea la distanță, spunând întruna cu o voce din ce în ce mai răgușită:

— Oh! Te rog, lasă-mă, oh! Lasă-mă... E îngrozitor ceea ce vrei!

Cu dinții strânși, el nu rosti o vorbă. Credea că în sfârșit îi aparține, când fata se desprinsese pentru o ultimă oară, făcând o efortare atât de puternică, încât Lazare ajunse împleticindu-se până la masă. Atunci, liberă o clipă, Pauline putu să iasă, să străbată coridorul dintr-un salt și să intre la ea în odaie. Dar Lazare o și ajunsese, nu avu timpul să închidă ușa. Și cum împingea, ca să poată trage zăvorul și să răsucescă cheia, Pauline trebui să se proptească în canatul de lemn al ușii din toate puterile și, luptându-se pentru porțiunea aceea întredeschisă a ușii, se simțea pierdută dacă el și-ar fi vârât înăuntru fie și numai vârful papucului. Chera scârțâi cu un zgomot ascuțit, se lăsă tăcere deplină și se putură auzi din nou izbiturile mării în zidul terasei.

În acest timp, Pauline, fără lumânare, cu ochii deschiși în întuneric, rămăsese sprijinită de ușă. Înțelegea prea bine că, de cealaltă parte a ușii, Lazare nici el nu se clintise din loc. Îi auzea răsuflarea, tot i se părea c-o mai simte arzându-i ceafa. Dacă se îndepărta, poate că ar fi spart o

bucată de uşă împingând cu umărul. Faptul că stătea acolo o liniştea; şi, maşinal, continua să apese din toate puterile, ca şi cum el încă ar mai fi împins. Două minute se scurseră, interminabile, având şi unul şi celălalt senzaţia că se înverşunează să rămână acolo, înflăcăraţi, zguduţi de pornirea năvalnică a dorinţei pe care n-o puteau potoli. Apoi vocea lui Lazare se auzi şoptind foarte jos, înăbuşită de emoţie:

— Pauline, deschide-mi... Eşti acolo, ştiu.

Un fior îi străbătu carnea, vocea aceea o înflăcărase din creştet până-n tălpi. Dar nu răspunse. Cu capul plecat, îşi ţinea cu o mână jupoanele, ce-i cădeau, în timp ce cu cealaltă, crispată pe piept îşi strângea sânii, pentru a le ascunde goliciunea.

— Te chinui tot atât cât şi mine, Pauline... Deschide, te implor. De ce să ne refuzăm fericirea asta?

Acum se temea să n-o trezească pe Véronique, care avea odaia alături. Rugăminţile lui erau blânde, semănând cu scâncetul unui bolnav.

— Deschide odată... Deschide, şi-apoi n-aveam decât să ne omorâm, dacă vrei... Nu ne iubim din copilărie? Tu trebuia să-mi fii soţie, nu e firesc să-mi fii într-o bună zi?... Te iubesc, te iubesc, Pauline...

Ea tremura şi mai tare, fiecare cuvânt o străpungea în inimă. Sărutările cu care-i acoperise umerii prindeau din nou viaţă, ca nişte stropi de foc. Şi se încorda şi mai mult, temându-se să nu deschidă, să nu se dăruie în acea pornire irezistibilă a trupului aproape gol. Lazare avea dreptate, îl adora, de ce să-şi refuze bucuria aceea, pe care aveau s-o ascundă amândoi faţă de toată lumea? Casa dormea, noaptea era întunecoasă. Oh! Să doarmă în întuneric, unul în braţele celuilalt, să-l strângă la pieptul ei, fie şi numai o oră! Oh! Să trăiască! în sfârşit să trăiască!

— Doamne! Cât de neîndurătoare poţi fi, Pauline!... Nici măcar nu vrei să-mi răspunzi, şi eu stau aici atât de jalnic.

Deschide, am să te îmbrățișez, am să te păstrez, o să uităm totul... Deschide, deschide-mi, te rog...

Lazare hohotea de plâns și începu la rândul ei să plângă. Continua să tacă, în ciuda sângelui ce i se revolta în vine. Timp de o oră el o ținu tot așa, implorând-o, supărându-se, ajungând să spună cuvinte groaznice, ca apoi să rostească altele, blânde și arzătoare. De două ori Pauline crezu că plecase, și de două ori Lazare se întoarse de la el din cameră, vorbind cu și mai multă înflăcărare drăgăstoasă. Apoi, după ce-l auzi cum. Se închide furios în camera lui, încercă o tristețe nespusă. De data asta se sfârșise, ea câștigase; dar simțea de pe urma acestei victorii un gust de deznădejde și rușine atât de violent, încât se dezbracă și se vârî în pat fără a mai aprinde lumânarea. Gândul să se vadă goală în hainele acelea sfâșiate de pe ea o umplea de-o sfială groaznică. Dar răcoarea cearșafurilor liniști puțin arsura sărutărilor ce-i înfiorau umerii; și rămase multă vreme nemișcată, zdrobită parcă sub povara dezgustului și-a supărării.

Nesomnul o ținu trează până la ziuă. Grozăvia aceea o obseda. Toată seara fusese o fărădelege ce-i făcea silă. Acum nu se mai putea scuza pe sine, se vedea silită să recunoască duplicitatea sentimentelor amoroase ce le împărtășea și ea. Afecțiunea ei maternă pentru Lazare, învinuirile mocnite împotriva Louisei nu erau altceva decât trezirea ipocrită a vechii ei pasiuni. Ajunsese să se mintă în acest fel, și dacă-și cerceta și mai în profunzime sentimentele nemărturisite ale inimii, ar fi descoperit bucuria de-a le destrăma căsnicia, speranța, poate, de-a trage folos din asta. Oare nu ea îl adusese pe Lazare în starea de-a retrăi zilele de pe vremuri? Oare n-ar fi trebuit să prevadă că la capăt se afla căderea? Și ajunseseră în situația aceea cumplită care-i marca pe toți: îl dăduse alteia, în timp ce ea îl adora iar el o dorea. Gândul acesta îi umplea mintea, îi zvâcnea în tâmpile, ca bătaia mărunță a

unor clopote. Mai întâi, hotărî ca în ziua următoare să fugă. Apoi găsi că fuga aceea însemna o lașitate. De vreme ce el pleca, de ce să nu aștepte? Și-apoi, dintr-o pornire de orgoliu ce-o încerca iarăși, găsea de cuviință că trebuie să se învingă, ca să nu ia cu sine rușinea de-a fi procedat cum nu trebuie. Simțea că, de-acum înainte, n-ar mai fi putut ține capul sus, dacă rămânea cu remușcări de pe urma serii aceleia.

A doua zi, Pauline coborî la ora obișnuită. Numai după pleapele vineții i s-ar fi putut ghici chinurile de peste noapte. Era palidă și foarte calmă. Când Lazare se ivi la rândul lui, dădu tatălui său drept orice explicații, pentru oboseala ce i se citea pe chip, faptul că lucrase până noaptea târziu. Ziua se scurse cu ocupațiile ei obișnuite. Niciunul, nici celălalt nu făcu nicio aluzie la ceea ce se petrecuse între ei, nici chiar atunci când rămaseră singuri, departe de ochii și urechile altora. Nu fugeau unul de altul, păreau siguri pe curajul lor. Dar seara, pe când își spuseră noapte bună pe coridor, dinaintea ușilor, căzură nebunește unul în brațele celuilalt, sărutându-se apăsător pe gură. Apoi Pauline se închise, speriată, în timp ce Lazare fugi ca să se azvârle în pat și să plângă.

Și acesta fu traiul lor de-atunci încolo. Zilele urmau încet unele după altele, iar ei stăteau alături, în așteptarea îngrijorată a unei greșeli posibile. Fără ca vreodată să aducă vorba despre lucrurile acelea, fără ca vreodată să pomenească despre noaptea aceea cumplită, se gândeau întruna la ea, temându-se să nu se prăbușească împreună, indiferent unde, ca fulgerați. Va fi fost dimineața, când se trezeau, sau seara, când schimbau câteva cuvinte, înainte de-a se culca? La el sau la ea? Sau în vreun loc ascuns din casă? Lucrul rămânea plin de taină. În timpul acesta judecata rămânea limpede, fiecă slăbiciune de moment, fiecare nebunie de-o clipă, îmbrățișările desperate în spatele vreunei uși, sărutările înflăcărâte pe care și le furau

În întuneric îi umpleau apoi de-o mânie dureroasă. Pământul li se clătina sub picioare, se agăţau de hotărârile luate pe când judecau la rece ca să nu cadă pradă vârtejului aceluia. Dar niciunul, nici celălalt n-avea tăria singurei salvări, aceea a despărţirii imediate. Pauline, sub pretextul curajului, se îndârjea să țină piept primejdiei. Lazare, preocupat pe de-a-ntregul, cedând primului impuls al unei noi aventuri, nici măcar nu mai răspundea scrisorilor urgente pe care Louise i le trimitea. Se afla la Bonneville de şase săptămâni, şi li se părea că viaţa aceea semănată cu situaţii neprevăzute, sfâşietoare şi-atât de plăcute trebuia să țină o veşnicie.

Într-o duminică, la cină, Chanteau se înveseli, după ce-şi îngăduise să bea un pahar de vin de Burgundia, îndrăzneală pe care o plătea scump de fiecare dată. În ziua aceea Pauline şi Lazare petrecuseră ore încântătoare plimbându-se de-a lungul mării, sub cerul necuprins şi albastru; şi schimbau priviri înduioşate, în care tremura tulburarea adusă de frica de ei înşişi, ceea ce făcea ca acum camaraderia dintre ei să fie atât de palpitantă.

Râdeau toţi trei, când Véronique, în clipa când trebuia să aducă desertul, se ivi în uşa de la bucătărie şi strigă:

— Iat-o pe doamna!

— Ce doamnă? întrebă Pauline uluită.

— Doamna Louise, ce naiba!

Exclamară toţi pe înfundate, exprimându-şi mirarea. Chanteau, înspăimântat, se uita la Pauline şi Lazare, care păliseră. Dar acesta se ridică brusc, cu vocea încâlcindu-i-se de mânie.

— Cum aşa? Louise! Dar nu mi-a scris! I-aş fi interzis să vină... Doar n-a înnebunit!

Soarele scăpata, luminând puternic şi blând. După ce-şi azvârli şerveţelul, Lazare ieşi afară, iar Pauline îl urmă, silindu-se să-şi regăsească seninătatea şi zâmbetul. Louise era, într-adevăr, şi cobora anevoie din berlina lui moş

Malivoire.

— Ai înnebunit? Îi strigă soțul din mijlocul curții. Prostii din astea nu se fac fără să scrii!

Atunci ea izbucni în plâns. Era atât de bolnavă acolo și se plictisea îngrozitor! Cum nu primise răspuns la ultimele două scrisori, o apucase o nevoie irezistibilă să plece, nevoie amestecată cu dorul de Bonneville. Dacă nu-i scrisese, o făcuse tocmai din teama de-a se împotrivi.

— Și eu, care mă gândeam cu-atâta drag c-am să vă revăd pe toți!

— E ridicol! O să pleci mâine!

Louise, înmărmurită de primirea aceea, căzu în brațele Paulinei. Aceasta, văzând-o cât de greoi se mișcă și cum i se îngroșase mijlocul, pălise încă și mai mult. Simțea acum lângă ea pântecul acela de femeie însărcinată, îi era groază și milă. În cele din urmă izbuti să-și înăbușe revolta plină de gelozie și-l potoli pe Lazare.

— De ce-i vorbești așa de aspru? Sărut-o... Draga mea, ai avut dreptate să vii, dacă socotești că te vei simți mai bine la Bonneville. Știi cât te iubim cu toții, nu-i așa?

Loulou urla, furios pe vocile acelea care tulburau tihna obișnuită a curții. Minouche, după ce-și întinsese năsucul pe peron, se retrăsese, scuturându-și lăbuțele, ca și cum ar fi fost pe cale să se compromită printr-o faptă dezagreabilă. Toată lumea pătrunse în casă, Véronique trebui să mai pună un tacâm și s-o servească pe Louise de la început.

— Cum așa? Tu ești, Louise, repeta Chanteau scoțând niște chicoteli îngrijorate. Ai vrut să ne faci o surpriză?... Eu am fost cât pe ce să mă înec cu vinul.

Seara se sfârși totuși cu bine. Toți redeveniseră stăpâni pe ei. Evitară să stabilească ceva pentru zilele următoare. În clipa când i să urce, stinghereala îi cuprinse iar, căci Véronique întrebă dacă domnul avea să se culce în camera doamnei.

— Oh! Nu, Louise se va odihni mai bine așa, șopti.

Lazare, care întâlnise instinctiv o privire de-a Paulinei.

— Ai dreptate, culcă-te sus, zise Louise. Sunt groaznic de obosită, am să mă întind în voie.

Trecură trei zile. Pauline luă în sfârșit o hotărâre. Avea să-i părăsească luni. Soții voiau să rămână până aproape de sorocul nașterii, și mai era o lună întreagă; dar își dădea prea bine seama că vărul ei se săturase de Paris și că va sfârși prin a-și mânca rentele la Bonneville, ca unul acrit de veșnicele lui eșecuri. Cel mai bine era să le cedeze locul numaidecât, căci nu izbutea să se învingă, găsea încă și mai puțin ca pe vremuri curajul de-a trăi laolaltă cu ei, în intimitatea aceea ce există între soț și soție. Oare nu într-asta se afla și mijlocul de-a scăpa pericolelor ivite de pe urma pasiunii crescânde ce se ivise iar între ea și Lazare și de pe urma căreia suferiseră atâta? Numai Louise se miră, după ce află de hotărârea Paulinei. Erau invocate argumente fără de replică, doctorul Cazenove spunea că doamna din Saint-Lô îi făcea Paulinei niște propuneri excepționale; iar aceasta nu mai putea refuza; rudele ei aveau s-o silească pentru a primi o slujbă care să-i asigure viitorul. Chanteau, cu lacrimile în ochi, consimți el însuși.

Sâmbătă, avu loc o ultimă cină, la care preotul și doctorul luară și ei parte. Louise, foarte suferindă, abia dacă putu să vină la masă. Ceea ce întrista adunarea, în ciuda eforturilor Paulinei, care zâmbea fiecăruia în parte, având remușcări pentru faptul că lăsa tristă casa aceea pe care, de-atâtă ani, o înveselise cu preaplinul bucuriei sale. Inima i se strângea de supărare. Véronique dădea la masă cu o înfățișare tragică. La friptură, Chanteau refuză să bea un deget de vin, cuprins dintr-o dată de-o prudență exagerată, tremurând la gândul că în curând n-o va mai avea pe Pauline să-l îngrijească, ea care numai cu glasul și-i potolea durerile. Lazare, nervos, se certă tot timpul cu doctorul privitor la o nouă descoperire științifică.

La ora unsprezece, casa se cufundă într-o tăcere deplină.

Louise și Chanteau adormiseră, în timp ce slujnica rânduia prin bucătărie. Și-atunci, la etajul de sus, dinaintea fostei lui camere de holtei în care continua să stea, Lazare o opri o clipă pe Pauline, ca în fiecare seară.

— Adio, șopti el.

— Ba nu, nu adio, spuse ea silindu-se să râdă. La revedere, de vreme ce nu plec decât luni.

Și se priviră, ochii li se încețoșară, și căzură unul în brațele celuilalt, în timp ce buzele li se împreunau nesățios într-un ultim sărut.

X

A doua zi la micul dejun, se așezară cu toții dinaintea ceștilor de cafea cu lapte, mirându-se că n-o văd și pe Louise. Slujnica se pregătea să urce și să ciocane la ea în ușă, când aceasta în sfârșit se ivi. Era foarte palidă și abia mergea.

— Ce ai? întrebă Lazare îngrijorat.

— Mi-e tare rău de când s-a crăpat de ziuă, răspunse ea. Nici astă-noapte n-am putut închide ochii; cred că am auzit de fiecare dată când a bătut ceasul.

Pauline protestă:

— Dar trebuia să chemi, măcar te-am fi îngrijit.

Louise ajunse dinaintea mesei și se așeză, scoțând un oftat de ușurare.

— Oh, continuă ea, nu mi-ați fi fost de niciun folos. Așa mă simt mereu de opt luni, durerile nu mă slăbesc aproape deloc.

Ducea tare greu sarcina, deși se obișnuise cu grețurile permanente, cu durerile de pânțe, a căror violență o făcea uneori să stea încovoiată zile întregi. În dimineața aceea grețurile dispăruseră dar își simțea mijlocul ca zdrobit de-o cingătoare.

— Se obișnuiește omul cu răul, spuse Chanteau cu un aer sentențios.

— Așa e, și nici n-am stare, zise în chip de încheiere tânăra femeie. De asta am coborât... Acolo, sus, mi-e cu neputință să stau locului.

Nu măncă, ci numai sorbi câteva înghițituri de cafea cu lapte. Toată dimineața se târî de colo colo prin casă, mutându-se de pe un scaun pe altul. Nimeni nu îndrăznea să-i vorbească, deoarece își ieșea din fire și părea să sufere încă și mai mult, de cum se ocupa cineva de ea. Durerile n-o mai părăseau. Dar, cu puțin înainte de amiază, criza păru s-o mai slăbească, așa încât se așeză iarăși la masă, mâncând o ciorbă. Dar între ora două și trei începu să se simtă săgetată cumplit; și nu-și mai află locul, trecea întruna din sufragerie în bucătărie, urcând greoi la ea în odaie, pentru ca numaidecât să coboare.

Pauline, sus, își făcea valiza. Pleca a doua zi: abia dacă avea timpul să scotocească prin mobile și să-și facă bagajul. Dar în fiecare minut, se ducea și se apleca deasupra balustradei, îngrijorată de pașii aceia plini de suferință care apăsau dușumelele. Pe la patru, cum o auzea pe Louise foindu-se încă și mai mult, se hotărî să bată în ușa lui Lazare; acesta se închisese, exasperat și supărat pe soartă, care, după cum spunea el, îl copleșea cu toate nenorocirile.

— N-o putem lăsa așa, îi explică ea. Trebuie să-i vorbim. Vino cu mine.

O găsiră la etajul întâi, sprijinindu-se de balustradă, nemaiavând putere nici să coboare, nici să urce.

— Dragă mea, spuse Pauline cu blândețe, starea ta ne îngrijorează... O să trimitem după moașă.

Atunci Lazare își ieși din fire.

— Oh, Doamne, e cu putință să mă chinuiți așa, când eu nu cer decât să fiu lăsat în pace!... Ce crezi că poate face moașa la opt luni?

— Ar fi totuși mai înțelept s-o examineze.

— Nu, nu vreau, știu eu foarte bine ce e. Fie-vă milă, nu mai vorbiți cu mine, nu mă mai chinuiți!

Și Louise se încăpățână și păru atât de mânioasă, încât Lazare își ieși și el din fire. Pauline trebui să promită că nu va trimite după moașă. Moașa era o anume doamnă Bouland, din Verchemont, căreia îi mersese faima prin părțile acelea pentru mâna ei ușoară și pentru priceperea ce-o avea. Toată lumea spunea că nici la Bayeux, nici la Caen nu era alta pe măsura ei. De aceea Louise, alintată cum era și obsedată de presimțirea că avea să moară la naștere, hotărâse să i se încredințeze. Cu toate acestea, îi era o teamă cumplită de doamna Bouland, teama lipsită de rațiune pe care o încerci față de dentist, care trebuie să te vindece dar la care te duci cât mai târziu cu putință.

La ora șase, din nou se calmă dintr-o dată. Louise se bucură nespus că avusese dreptate: știa ea bine, erau durerile obișnuite, doar ceva mai puternice; grozav le-ar mai fi stat să deranjeze lumea de pomană la ora aceea! Și, cum se simțea moartă de oboseală, preferă să se culce, după ce mănăcă cu cotlet. Totul avea să se termine cu bine, spunea ea, numai să poată dormi. Și se încăpățâna să respingă îngrijirile, voi să rămână singură în timp ce familia cina, îi opri chiar să se ducă s-o vadă, de teamă să nu fie trezită și să se sperie.

Aveau în seara aceea la cină supă și friptură de vițel. Începutul mesei fu tăcut, la suferințele Louisei se adăuga tristețea pricinuită de plecarea Paulinei. Evitau să-și zângăne lingurile și furculițele, ca și cum zgomotul lor ar fi putut ajunge la primul etaj și-ar fi supărat-o și mai mult pe bolnavă. Chanteau își dădu însă drumul la gură, povestind cazuri neobișnuite de sarcină, când Véronique se ivi dintr-o dată cu friptura de vițel tăiată și zise:

— Nu știu prea bine, dar mi se pare se aud vaiete de-acolo, de sus.

Lazare se ridică și deschise ușa de la coridor. Toți,

încetând să mai mănânce, își ascuțiră auzul. La început nu auziră nimic; apoi, gemete prelungi, înăbușite, ajunseră până la ei.

— A apucat-o din nou, zise Pauline. Mă duc la ea.

Își azvârli șervețelul și nici nu se atinse de felia de friptură pe care slujnica i-o puse în farfurie. Din fericire, cheia se afla în ușă, așa că putu să intre. Stând pe marginea patului, tânăra femeie, desculță, înfășurată într-un capot, se legăna ca un pendul, săgetată neîndurător de durere, care-o făcea să suspine cu regularitate.

— Ți-e mai rău? întrebă Pauline. Nu răspunse.

— Acum vrei să trimit după doamna Bouiand? Și-atunci Louise abia putu să rostească, resemnat:

— Da, mi-e totuna. Poate că pe urmă am să mă liniștesc... Nu mai pot, nu mai pot...

Lazare, care urcase după Pauline și asculta la ușă, îndrăzni să intre, zicând că ar fi fost prudent să trimită pe cineva repede și până la Arromanches, după doctorul Cazenove, pentru cazul când s-ar fi ivit complicații. Dar Louise începu să plângă. Nu le era niciun strop de milă. De ea? De ce-o chinuiau așa? Știau prea bine, gândul că un bărbat ar moși-o o revoltase întotdeauna. Era ca un fel de pudoare maladivă de femeie cochetă, se simțea rău numai la gândul de-a fi văzută în durere și suferință; aceeași teamă o făcea ca în fața soțului și-a verișoarei să-și strângă capotul peste bietul ei mijloc îndurerat.

— Dacă te duci după doctor, suspină ea, am să mă culc, am să mă întorc cu fața la perete și n-am să mai răspund nimănui.

— Cheam-o numai pe moașă, îi zise Pauline. Nu cred nici eu că a sosit sorocul. E vorba doar s-o liniștim.

Și amândoi coborâră. Abatele Horteux intrase să le spună numai bună seara, și rămăsese fără glas, găsindu-l pe Chanteau speriat.

Insistară ca Lazare să mănânce măcar o felie de friptură,

Înainte de-a porni la drum; dar pierzându-și capul, acesta spuse că s-ar îneca de-ar lua chiar și-o singură înghițitură, apoi porni în goana spre Verchemont.

— M-a strigat, mi se pare, nu? Întrebă Pauline dând fuga pe scară. Dacă o să am nevoie de Véronique am să lovesc în podea... Termină singur, de mâncat, unchiule.

Preotul, stingherit de-a fi picat în plină naștere, nu nimerea obișnuitele-i cuvinte de consolare. În cele din urmă se retrase, după ce făgădui să mai vină, dar numai după ce-avea să treacă pe la familia Gonin, deoarece bătrânul infirm se simțea foarte rău. Și Chanteau rămase singur, dinaintea mesei nestrânse. Paharele erau pe jumătate pline, friptura de vițel se sleia în farfurii, furculițe murdare și felii de pâine din care se mușcase stăteau răspândite peste tot pe fața de masă, azvârlite de comesenii plini de îngrijorare. În timp ce puneau o oală de apă la fiert, pentru orice eventualitate, slujnica bodogănea, neștiind dacă să strângă masa sau să lase totul vraște.

Sus, Pauline o găsisese pe Louise stând în picioare, ținându-se de spătarul unui scaun.

— Mă doare tare rău dacă stau așezată, ajută-mă să umblu.

De dimineață se văita de niște înțepături pe piele, de parcă ar fi ciupit-o muștele foarte tare. Acum simțea contracții, o senzație de menghine ce i-ar fi strâns pântecul tot mai tare, gata să i-l strivească. De cum se așeza sau se culca, i se părea că o masă de plumb îi zdrobește măruntaiele; și simțea nevoia să meargă, se sprijinea de brațul verișoarei care-o plimba de la pat la fereastră.

— Ai puțină febră, zise fata. Dacă ai bea puțină apă?

Louise nu putu răspunde. O contracție violentă o făcuse să se îndoiaie din șale, și se agăță de umerii Paulinei cu un asemenea tremur, încât pe. Amândouă le cuprinse spaima. Îi scăpară strigăte, în care se afla deopotrivă nerăbdare și

groază.

— Mor de sete, murmură când, în sfârșit, putu vorbi. Limba mi-e uscată și vezi ce roșie sunt la față... Dar nu, nu mă lăsa! am să cad. Să mergem, să mai mergem, o să beau ceva mai târziu.

Și continuă să se plimbe, târându-și picioarele, legănându-se, lăsându-se mai greu de brațul ce-o susținea. Era ora nouă. De ce nu mai sosea odată și moașa aia? Acum dorea din inimă să vină, voiau așadar s-o vadă cum moare, de-o lăsau atâta vreme fără ajutor. Verchemont se afla la douăzeci și cinci de minute, o oră ar fi fost de ajuns. Lazare se amuza, sau pățise ceva, se isprăvisese, nimeni n-avea să se mai întoarcă. O apucară grețurile, începu să vomite.

— Du-te, nu vreau să mai stai lângă mine!... E cu putință, Doamne Sfinte, să ajung în halul ăsta, să fac silă la toată lumea!

Nici în chinurile acelea groaznice, gândul la pudoare, la grația ei feminină, unica-i preocupare, n-o părăsea., De o mare rezistență nervoasă, în ciuda faptului că era plăpândă, se înverșuna din răspuțuri să nu se lase pradă durerii, o sâcâia faptul că nu-și putuse pune ciorapii, că lăsa să i se vadă părți goale din trup. Dar o stânjeneala și mai mare o cuprinse, nevoi imaginare o chinuiau întruna, și voi ea verișoara să stea cu spatele la ea, și se înfășură într-un colț de perdea, ca să încerce să le potolească. Slujnica tocmai urcase, ca să vadă dacă poate fi cu ceva de folos, iar Louise șopti cu o voce firavă, de cum i se păru că simte o apăsare:

— Oh! Nu de față cu femeia asta... Te rog, scoate-o puțin pe coridor.

Pauline începea să-și piardă capul. Bătu de ora zece, nu știa cum să mai justifice absența atât de îndelungată a lui Lazare. Desigur, n-o găsisese acasă pe doamna Bouland; și ea cum avea să se descurce, neștiind cum trebuie procedat, cu nefericita aceea de Louise, a cărei stare părea să se

în răutățească? Reminiscente din lecturile de pe vremuri îi veneau acum limpede în minte, ar fi examinat-o bucuros, în nădejdea de-a se liniști pe sine și de-a o liniști și pe ea. Dar simțea că aceasta se rușinează într-atât, încât șovăia să-i propună. – Ascultă, draga mea, nu Vrei să mai lași să te vad?

— Tu! Oh, nu, nici gând!... Tu nu ești măritată. Pauline nu se putut împiedica să râdă.

— Nu-i nimic, zău că nu!... Aș fi atât de mulțumită să te pot alina!

— Nu! Aș muri de rușine, n-aș îndrăzni niciodată să mă mai uit în ochii tăi.

Bătu de ora unsprezece, așteptarea devenea de neîndurat. Véronique porni spre Verchemont, ducând cu ea un felinar și având porunca să se uite prin toate șanțurile. De două ori, Louise încercase să se culce, simțindu-și picioarele frânate de oboseală; dar numaidecât se sculase, și acum stătea iar în picioare, sprijinită în coate de comodă, mișcându-se pe loc și legănându-și întruna șalele. Durerile, care până atunci o apucau cu intermitențe, acum se apropiau, se contopeau într-una singură, și-atât de puternică, încât îi tăia respirația. În fiecare clipă, mâinile-i, bâjbâind, se ridicau de pe comodă, alunecând de-a lungul șalelor, apucând și strângând șoldurile ca pentru a le ușura greutatea ce le strivea. Și Pauline, în spatele ei, stătea neputincioasă, era silită s-o vadă cum se chinuie, întorcea capul, prefăcându-se că e preocupată de altceva, când o vedea cum își strânge capotul cu un gest stingher, văicărindu-se întruna că părul ei blond e nepieptănat și fața delicată i s-a urât.

Era aproape de miezul nopții când un zgomot de roți o făcu pe fată să coboare repede scările.

— Și pe Véronique, strigă ea de pe peron, recunoscându-l pe Lazare și pe moașă, n-ați întâlnit-o?

Lazare îi spuse că veniseră pe drumul dinspre Port-en-

Bessin: numai ghinioane, doamna Bouland se afla la trei leghe de-acolo, la căpătâiul unei lehuze, nici tu cal, nici tu trăsură să se ducă după ea, făcuse cele trei leghe pe jos, mergând nebunește, iar acolo necazuri peste necazuri! Noroc că doamna Bouland avea o brișcă.

— Dar femeia aceea? întrebă Pauline, doamna terminase cu ea, a putut să plece?

Vocea lui Lazare tremură, zise pe înfundate:

— Femeia aceea a murit.

Pătrunseră în vestibul, care era luminat de o luminare pusă pe una din trepte. Se lăsă o scurtă tăcere, în timp ce doamna Bouland își punea paltonul. În cuier. Era o femeie micuță și brunetă, slabă, galbenă ca lămâia, cu un nas mare, dominator. Vorbea energic, cu apucături de om neobișnuit să fie contrazis, ceea ce făcea ca țărani s-o divinizeze.

— Dacă doamna binevoiește să mă urmeze, zise Pauline. Nu mai știam ce să fac, verișoara mea se vaită întruna de dureri, de la căderea serii.

În cameră, Louise se schimba mereu de pe un picior pe altul, stând tot dinaintea comodei. Când o văzu pe moașă, începu să plângă. Aceasta îi puse câteva întrebări scurte, privind datele, locul și felul durerilor. Apoi conchise sec:,

— Să vedem... Nu pot spune nimic până nu-mi dau seama de poziția fătului.

— Așadar acuma e? șopti Louise scăldată toată în lacrimi. Oh, Doamne! La opt luni.! Și eu, care credeam că mai am încă o lună!

Fără să răspundă, doamna Bouland afâna pernele, stivindu-le una peste alta în mijlocul patului. Lazare, care urcase și el, se arăta stângaci, ca orice bărbat ce asistă la o naștere. Se apropiase totuși, își sărutase soția pe fruntea scăldată în sudoare, dar aceasta păru că nici măcar nu-și dă seama de mângâierea aceea încurajatoare.

— Haide, haide, zise moașa.

Louise, înspăimântată, îi aruncă Paulinei o privire, a cărei rugămintă mută fata o înțelege. Îl luă pe Lazare și ieșiră amândoi pe coridor, fără a putea să se îndepărteze mai mult. Lumânarea, rămasă jos, lumina casa scării cu zgârcenie, ca o lămpiță de noapte, întretăiată de umbre bizare; și stăteau acolo, unul sprijinit de perete, celălalt de rampă, față în față, nemișcați și tăcuți. Trăgeau cu urechea spre cameră. Scâncete nelămurite se auzeau întruna, întrerupte de două strigăte sfâșietoare. Apoi li se păru că trece o veșnicie până în clipa când moașa deschise în sfârșit ușa. Se pregăteau să intre dar aceasta îi împinse, ca să iasă ea însăși și să închidă ușa în urma ei.

— Ce s-a întâmplat? șopti Pauline.

Cu un semn, le dădu de înțeles să coboare; și abia jos, pe coridor, le vorbi:

— Cazul ăsta s-ar putea să ia o întorsătură proastă. Datoria mea este să previn familia.

Lazare păli. Simți trecându-i peste față o adiere rece, ce-l îngheță. Se bâlbâi:

— Dar ce se întâmplă?

— Copilul e cu umărul stâng înainte, din câte mi-am putut da seama, și mi-e teamă chiar ca brațul să nu iasă cel dintâi.

— Și ce-i cu asta? întrebă Pauline.

— Într-un asemenea caz, prezența unui doctor e absolut necesară... Nu-mi pot lua răspunderea nașterii, mai cu seamă la opt luni.

Se lăsă un moment de tăcere. Apoi Lazare, disperat, se revoltă. Unde voia să găsească un doctor la ora aceea din noapte? Soția lui ar fi putut să se prăpădească de nu știu câte ori, înainte ca el să-l poată aduce pe doctor de la Arromanches.

— Nu cred într-un pericol imediat, spunea moașa mereu. Plecați numaidecât... Eu nu pot face nimic.

Și cum Pauline, la rândul ei, o implora să facă ceva, în

numele umanității, ca măcar să-i ușureze suferința nefericitei de Louise, ale cărei strigăte răsunau acum în întreaga casă, moașa vorbi foarte răspicat:

— Nu, lucrul ăsta îmi este interzis... Cealaltă a murit. Nu vreau să-și dea și asta duhul în mâinile mele.

În clipa aceea auziră dinspre sufragerie glasul înlăcrimat al lui Chanteau care chema.

— Sunteți aici? Intrați!... Mie nu-mi spune nimeni nimic. E o veșnicie de când aștept noutăți.

Intrară. De când își întrerupseseră cina, uitaseră de Chanteau. Rămăsese dinaintea mesei neștrânse, stând degeaba, punându-și răbdarea la încercare, cu resemnarea sa somnolentă de infirm, obișnuit să stea multă vreme nemișcat și singur. Nenorocirea aceea nouă care răscolea casa îl întrista: și nici măcar n-avusese inima să-și termine mâncarea, rămăsese cu ochii țintă la farfuria plină din fața lui:

— Nu merge cum trebuie? șopti el.

Lazare înălță furios din umeri. Doamna Bouland, foarte stăpână pe sine, îl sfătui să nu-și piardă timpul mai mult.

— Luați brișcă. Ce-i drept, calul nu-i bun la nimic. Dar în două ore și jumătate vă puteți duce și întoarce... Până atunci eu stau de veghe.

Hotărându-se dintr-o dată, Lazare se năpusti afară, cu certitudinea că la înapoiere avea să-și găsească soția moartă. Îl auziră cum înjură, cum biciuiește calul, care se urni trăgând brișcă după el cu mare larmă de fierăraie.

— Ce se întâmplă? întrebă iarăși Chanteau, căruia nimeni nu-i răspundea.

Moașa începuse să urce și Pauline o urmă, după ce-i spusese unchiului doar că nefericita de Louise avea să se chinuie mult. Cum Pauline îl îmbia să-l culce, el se îndârji să stea ca să știe ce se întâmplă. Dacă îl apuca somnul, avea să doarmă foarte bine în fotoliu, așa cum dormea după-amiezi întregi. Abia rămase singur când Véronique se ivi și

ea, cu felinarul stins. Era furioasă. De doi ani nu mai rostise atâtea cuvinte deodată.

— Trebuia să spună că au de gând s-o ia pe drumul ălălalt! Și eu care mă chioram prin toate șanțurile și m-am dus până la Verchemont ca o vacă!... Și încă și-acolo am așteptat o juma de ceas, proțăpită în mijlocul drumului.

Chanteau se uita la ea cu ochii lui greoi:

— Doamne, fată dragă, n-aveați cum să vă întâlniți.

— Și-apoi, când mă întorceam, numa' ce-l zăresc pe domnu' Lazare mânând ca un nebun într-o trăsură ca vai de lume... Eu îi strig că e așteptat, da' el dă bice mai tare și e cât pe ce să mă calce!... Nu, m-am săturat de treburile astea din care nu pricep o iotă! Fără să mai pun la socoteală că mi s-a stins și felinarul.

Și-și repezi stăpânul, voi să-l silească să mănânce, ca măcar să poată strânge masa. Nu-i era, foame, dar avea să ia o îmbucătură de friptură rece, numai așa, ca să-și treacă timpul. Ceea ce-l necăjea acum era faptul că abatele nu se ținuse de cuvânt. De ce să făgăduiești oamenilor că le ții tovărășie, dacă ești hotărât să stai la tine acasă? Adevărul e că preoții nu prea aveau ce căuta acolo unde nasc femeile! Ideea asta îl înveseli, și era gata să se înfrupte vesel de unul singur.

— Hai, domnule, grăbește-te și 'mneta, îl tot zorea Véronique. Curând e ora unu, și nu pot lăsa vasele nespălate până mâine... Da știu că în casa asta afurisită n-are omul pic de liniște!

Începuse să strângă farfuriile de pe masă, când Pauline o chemă de pe scară, cu o voce grăbită. Și Chanteau rămase iar dinaintea mesei, uitat din nou, fără ca nimeni să coboare să-i aducă vești.

Doamna Bouland se instalase în cameră, plină de autoritate, răscolind prin mobile, dând porunci. Mai întâi puse să se facă focul, căci odaia i se părea umedă. Apoi spuse că patul e incomod, prea jos, prea moale; și, cum

Pauline îi mărturisi că aveau în pod un pat vechi de chingi, o trimise pe Véronique după el, îl instala dinaintea căminului, așezând la căpătâi o scândură și punând pe el doar o simplă saltea. Apoi avu nevoie de-o mulțime de lenjerie, un cearșaf pe care-l pături în patru, ca să cruțe salteaua, alte cearșafuri și șervețele, cârpe, pe care le puse la încălzit pe scaune, dinaintea focului. Curând, odaia, plină de toată rufăria aceea, tăiată în două de pat, semăna cu o ambulanță instalată în grabă, în așteptarea unei băătăi.

Dealtminteri, acum nu-i mai tăcea gura, o încuraja pe Louise cu o voce militărească, ca și cum i-ar fi comandat durerii. Pauline o rugase cu glas scăzut să nu aducă vorba de doctor.

— Nu te teme, domniță. Ar fi mai bine dacă ai sta culcată; dar, dacă asta nu ți-e pe plac, mergi fără teamă, sprijină-te de mine... Am avut destule nașteri la opt luni, și copiii au ieșit mai zdraveni decât ceilalți... Nu, nu, nu te doare chiar așa rău cum crezi. O să te ușurăm numaidecât, în doi timpi și trei mișcări.

Louise nu se liniștea. Strigătele ei deveneau nespuse de sfâșietoare. Se agăța de mobile; uneori, vorbe fără șir vesteau că delirează puțin. Moașa, ca s-o calmeze pe Pauline, îi explică în șoaptă că durerile de dilatare a colului erau uneori mai neîndurătoare decât marile dureri ale expulzării. Avusese cazuri când, la primul copil, travaliul acesta pregătitor ținuse două zile. Se temea mai cu seamă să nu se rupă apa înainte de sosirea doctorului căci atunci acesta ar fi fost silit să procedeze într-un mod periculos.

— Nu-i cu putință, spunea Louise întruna, gâfâind, nu-i cu putință... O să mor...

Doamna Bouland îi dădu în cele din urmă douăzeci de picături de laudanum într-o jumătate de pahar cu apă. Apoi, încercă s-o fricționeze în regiunea lombară. Biata femeie, căreia îi scădeau puterile, i se lăsa tot mai mult în voie: nu mai cerea decât ca verișoara ei și slujnica să iasă din odaie,

Își ascundea doar goliciunea între cele două părți ale capotului, pe care-l ținea cu mâinile crispate. Dar scurtul răgaz pe care frecția îl aduse nu ținu mult; și fu apucată de contracții cumplite.

— Să așteptăm, zise cu stoicism doamna Bouland. Nu pot face absolut nimic. Trebuie să lăsăm natura să lucreze.

Și începu chiar o discuție despre cloroform, față de care avea repulsia vechii școli. După părerea ei, lehuzele mureau ca muștele în mâinile doctorilor care întrebuițau doctoria aceea. Durerea era necesară, niciodată o femeie adormită nu era în stare de un travaliu la fel de bun ca una trează.

Pauline citise contrariul. Nu spunea nimic, cu inima plină de compătimire în fața ravagiilor nașterii, care o nimiceau pe Louise făcând din grația, din farmecul ei de blondă delicată un obiect înspăimântător, vrednic de milă. Și simțea cum clocotește în ea mânia împotriva durerii, nevoia de-a o suprima, ar fi înfruntat-o ca pe-o dușmancă, dacă ar fi știut prin ce mijloace.

Între timp noaptea. Înainta, se făcuse aproape ora două. De mai multe ori, Louise pomenise de Lazare. O mințeau, îi spuneau că e jos, într-atât de zguduit el însuși încât se temea să n-o descurajeze. Dealtfel, nici nu mai avea conștiința timpului: orele treceau, pe când minutele i se păreau nesfârșite. Singura senzație stabilă în toată agitația aceea era faptul că n-avea să se termine niciodată, că toți cei de pe lângă ea erau plini de rea-voință. Ceilalți nu voiau s-o ușureze, se înfuria pe moașă, pe Pauline, pe Véronique, învinuindu-le că nu știu nimic din cele convenite.

Doamna Bouland tăcea. Arunca spre pendulă priviri furișe, deși nu-l aștepta pe doctor mai devreme de-o oră, pentru că știa încetineala cu care mergea calul, din pricina umflăturilor la picioare [...]. Apa se va rupe fără doar și poate; și o convinse pe Louise să se culce. Apoi o preveni:

— Nu te teme. Și nu te mai mișca! Acum n-aș vrea să

grăbesc lucrurile.

Louise rămase nemișcată câteva clipe. Îi trebuia un efort de voință neobișnuit pentru a rezista împunsăturilor dezordonate ale durerilor; durerea se accentua astfel și curând nu mai putu ține piept, sări din patul cu chingi, într-o zvâcnire exasperată a întregii ființe...

— Gata! zise moașa, înjurând printre dinți.

— De asta mă simțeam atât de prost. Acum nu-mi mai e rău deloc, s-a terminat... Știam eu bine că nu pot să nasc în luna a opta. Tot luna viitoare va fi... Nu vă pricepeți la nimic, nici unii, nici alții.

Doamna Bauland clătină din cap, nevoind să-i strice clipa aceea de liniște, răspunzându-i că durerile cele mari ale facerii abia de-acum încolo aveau să vină. O avertiză numai pe Pauline, cu glas scăzut, rugând-o să treacă de partea cealaltă a patului de chingi, ca să împiedice o cădere posibilă, în cazul în care lehuza s-ar fi zbatut. Dar când durerile o apucară, Louise nu încercă să se ridice: nu mai avea nici voință, nici putere. De cum se trezi durerea, fața ei căpătă o culoare pământie și o expresie deznădăjduită. Nu mai vorbea, se zăvora în chinul acela fără de sfârșit, în care nu mai conta de-acum încolo pe nimeni, atât de părăsită, atât de vrednică de milă până la urmă, încât își dori să moară pe loc. Dealtfel, nici nu mai era vorba de contracții involuntare; de felul celor care de douăzeci și patru de ore îi străbăteau măruntaiele; acum simțea efortul atroce al întregii ființe, efort pe care nu-l putea reține, pe care îl exagera chiar ea, dintr-o nevoie irezistibilă de-a se ușura. Valul pornea din capul coastelor, cobora între șale, ajungând la vintre într-un soi de sfârtecăre tot mai cuprinzătoare. Fiecare mușchi al pântecelui lucra, se încorda, când strângându-se când alungindu-se, asemenea unui arc [...]. Un fel de tremur n-o mai părăsea, fiind astfel zguduită de la mijloc până la genunchi de unduiri prelungi și dureroase, ce se puteau vedea, una câte una, cum o

scoboară pe sub piele, în încordarea tot mai violentă a trupului.

— Nu se mai sfârșește, Doamne! Nu se mai sfârșește? șopti Pauline.

Vederea unor asemenea lucruri făcuseră să-i piară calmul și curajul obișnuite. Și se opintea ea însăși, într-un efort imaginar, la fiecare din gemetele și gâfâielile cu care lehuza își însoțea muncile. Strigătele, la început scurte, crescură puțin câte puțin, preschimbându-se în vaiet de oboseală și de neputință. Era aceeași încordare, același icnet ca al tăietorului de lemne care-și repede securea ceasuri întregi asupra aceluiași nod, fără să-i poată străpunge nici măcar scoarța.

Între o durere și alta, în clipele acelea scurte de tihnă, Louise se văita c-o pârjolește setea. Gâtul ei uscat avea mișcări penibile de strangulare.

— Mor, dați-mi să beau!

Și bea o înghițitură de ceai de tei foarte slab, pe care Véronique îl ținea în fața vetrei. Dar adesea, în clipa când își ducea ceașca la gură, Pauline trebuia s-o apuce, căci o nouă durere, un nou val de încordare îi întindea mușchii, fața răsturnată se împurpura, iar gâtul se brobonea de sudoare...

...La ora trei, doamna Bouland nu-și mai ascunse îngrijorarea față de Pauline. Simptome alarmante începură să se manifeste, mai cu seamă o înceată pierdere a puterii. Ai fi zis că lehuza suferă mai puțin, deoarece strigătele și eforturile ei erau tot mai lipsite de energie; dar adevărul e că travaliul amenința să se oprească, oboseala fiind prea mare. Cădea pradă durerilor fără istov, fiecă clipă de întârziere era un pericol. Începu iar să delireze, și chiar leșină într-un rând. Doamna Bouland profită de prilej ca s-o examineze din nou și să-și dea seama mai bine de poziția fătului.

— Tocmai de asta mă temeam și eu, șopti ea. Oare să-și

fi rupt calul picioarele, de nu mai sosesc odată?

Și cum Pauline îi spunea că n-o poate lăsa așa să moară pe nefericita aceea, moașa își pierdu cumpătul:

— Îți închipui cumva că mă cred la nuntă? Dacă încerc și iese prost, toate or să se spargă în capul meu... Așa de bine se poartă toți cu noi!

Când Louise își recapătă cunoștința, se vaită că simte o durere.

— Iese brațul copilului, continuă doamna Bouland foarte încet. A trecut în întregime. Dar umărul e tot acolo, niciodată n-o să poată trece.

Totuși, la ora trei și jumătate, în fața situației din ce în ce mai critice, s-ar fi hotărât poate să intervină, când Véronique, care urca de la bucătărie, o chemă pe domnișoara pe coridor, zicându-i că sosește doctorul. O lăsară pentru o clipă singură cu lehuza, în timp ce Pauline și moașa coborâră. În mijlocul curții, Lazare înjura de zor calul; dar când află că soția sa mai trăiește, reacția fu atât. De puternică, încât se liniști. Doctorul Cazenove începuse să urce peronul, punându-i doamnei Bouland întrebări din mers.

— Prezența dumitale, ivit așa pe neașteptate, ar speria-o, îi zise Pauline în timp ce urcau pe scară. Acum, după ce-ai sosit, trebuie să-i spunem și ei.,

— Fă-o, dar repede, zise el simplu, cu o voce tăioasă. Pauline intră singură, ceilalți rămaseră la ușă.

— Draga mea, îi explică ea, închipuie-ți că doctorul, după ce-a văzut cum arăți ieri, a bănuț ceva; acum tocmai a sosit... Ar trebui să primești să te vadă, de vreme ce nu se mai isprăvește odată.

Louise nu părea să audă. Își răsucea disperată capul pe pernă, în sfârșit, abia dacă putu să rostească:

— Cum vreți voi, Doamne!... Parcă eu mai știu, acum? Eu nici nu mai exist.

Doctorul înaintase. Atunci moașa îi sfătui pe Lazare și pe

Pauline să coboare: va veni să le spună cum merg lucrurile, îi va chema, dacă aveau nevoie de ajutor. Aceștia se retraseră, tăcuți. Jos, în sufragerie, Chanteau așipise, dinaintea mesei rămasă tot nestrânsă. Somnul trebuie să-l fi prins pe când își lua cina frugală, pe care o prelungise cât putuse, ca pe-o distracție, deoarece furculița încă se mai găsea la marginea farfuriei, unde se afla o rămășiță de friptură. Pauline, după ce intră, fu nevoită să ducă lampa de-acolo, care fila și era cât pe ce să se stingă.

— N-are rost să-l trezim, șopti fata. E inutil să știe.

Și se așeză binișor pe un scaun, în timp ce Lazare rămase în picioare, nemișcat. Clipe de așteptare groaznică începură, niciunul, nici celălalt nu rostea un cuvânt, nu puteau nici măcar să-și înfrunte spaima din priviri, întorcând capul de cum li se întâlneau ochii. Și niciun zgomot nu sosea de sus, nici gemetele slabe ale Louisei nu se mai auzeau, zadarnic stăteau cu urechea la pândă, fără să prindă altceva decât tumultul propriei lor îngrijorări. Și tocmai tăcerea aceea plină de fiori, tăcerea aceea de moarte îi speria în cele din urmă. Ce se petrecea, oare? De ce-i trimiseseră de-acolo? Ar fi preferat să audă strigăte, o bătlie, ceva viu care să se zbată acolo sus, deasupra creștetelor lor. Minutele se scurgeau și casa se cufunda și mai mult în neantul acela. În sfârșit, ușa se deschise și doctorul Cazenove intră.

— Ei? întrebă Lazare, care se așezase până la urmă în fața Paulinei.

Doctorul nu răspunse numaidecât. Lampa afumată cu lumina aceea îndoielnică a nopților lungi de veghe abia dacă-i lumina fața tăbăcită, pe care emoțiile puternice nu făceau decât să adâncească brazdele. Dar când vorbi, glasul său spart lăsă să se vadă lupta ce se dădea în el.

— Ei bine! încă n-am făcut nimic, răspunse el. Nu vreau să întreprind nimic până nu mă sfătuiesc cu voi.

Și cu un gest mașinal își trecu degetele peste frunte, ca

pentru a înlătura un obstacol, un nod pe care nu-l putea desface.

— Dar nu noi se cuvine să hotărâm, doctore, zise Pauline. Noi am încredințat-o mâinilor dumitale.

Cazenove clătină din cap. O amintire neplăcută nu-i dădea pace, își aminti de unele negrese pe care le asistase la naștere, în colonii, de una mai cu seamă, o fată robustă al cărei copil se prezenta tot cu umărul înainte și care își dăduse sufletul, în timp ce el extrăgea porțiuni de carne și oase. Pentru chirurgii din marină erau singurele experiențe” posibile de acest gen, femeii pe care aveau prilejul să le opereze, atunci când se întâmpla să-și facă stagiul prin vreun spital de pe-acolo. De când se retrăsese la Arromanches, practicase îndeajuns și căpătase îndemănare; dar cazul atât de dificil pe care-l întâlnea în această familie prietenă îl făcea la fel de șovăielnic ca pe vremuri. Tremura ca un începător, neliniștit și din pricina bătrânelor lui mâini, care nu mai aveau energia din tinerețe.

— Trebuie să vă spun totul. Mamă și copil mi se par amândoi condamnați... Poate că ar mai fi totuși timpul să-l salvăm pe unul din ei...

Lazare și Pauline se ridicaseră amândoi deodată, înghețați de-același fior. Chanteau, trezit de vocile lor, își deschisese ochii tulburi și asculta cu spaimă lucrurile ce se rosteau dinainte-i.

— Pe cine să încerc să salvez? Întrebă doctorul, la. Fel de cutremurat ca și bieții oameni cărora le puneă această întrebare. Pe copil sau pe mamă?

— Pe cine? strigă Lazare... Știu și eu? Pot oare să spun? Lacrimi îl sufocau iarăși, în timp ce verișoara lui, foarte palidă, rămânea mută în fața acestei alternative groaznice.

— Dacă încerc să-l întorc, continuă doctorul să-și exprime incertitudinile cu voce tare, copilul va ieși, fără nicio îndoială, în bucăți. Și mi-e teamă s-o obosesc pe mamă,

care și-așa se chinuie de prea multă vreme... Pe de altă parte, cezariana l-ar scoate teafăr pe micuț; dar starea bieteii femeii nu e într-atât de desperată, încât să-mi de-a dreptul s-o sacrific astfel... E o chestiune de conștiință, vă implor să vă pronunțați singuri.

Hohotele de plâns îl împiedică pe Lazare să răspundă. Își luase batista și-o răsuca nervos, în efortul ce-l făcea de-a fi stăpân pe propria lui judecată. Chanteau se uita întruna, uluit. Și numai Pauline fu în stare să răspundă:

— De ce-ai coborât, doctore?... Rău faci că ne chinui, ești singurul în măsură să-ți dai seama de situație și să procedezi așa cum trebuie.

Chiar atunci doamna Bouland veni să anunțe că situația se agravează.

— V-ați hotărât?... Lehuzei îi slăbesc puterile.

Atunci, într-unui din acele elanuri bruște care descumpănesc, doctorul îl îmbrățișă pe Lazare, tutuindu-l.

— Ascultă! O să încerc să-i salvez pe amândoi. Iar dacă se prăpădesc, ei bine! voi fi și mai nemângâiat decât tine, pentru că voi crede că e din vina mea.

Apoi repede, cu vioiciunea unui om hotărât, discută despre cum să întrebuițeze cloroformul. Adusese tot ce era necesar, dar unele simptome îl făceau să se teamă de hemoragie, iar în acest caz folosirea era categoric interzisă. Sincopele lehuzei și pulsul slab îl îngrijorau. Așa că rezistă implorărilor familiei, care-i cerea să întrebuițeze cloroformul, istovită de suferințele pe care le împărtășea de aproape douăzeci și patru de ore; și Cazenove era încurajat în refuzul său de atitudine moașei, ai cărei umeri se ridicau plini de repulsie și dispreț la auzul aceluia cuvânt.

— Aduc pe lume două sute de copii pe an, șopti ea. Au, oare, nevoie de cloroform toate femeile astea?... Se chinuie și ele ca toate celelalte!

— Urcați, dragii mei, zise doctorul. O să am nevoie de voi... Și-apoi îmi place mai mult să vă știu lângă mine.

Toți se pregăteau să iasă din sufragerie, când Chanteau vorbi și el în sfârșit. Îl strigă pe fiul său.

— Vino să mă săruți... Ah, biata Louise! Nu-i cumplit să ți se întâmple una ca asta tocmai când te-aștepți cel mai puțin? Dacă măcar ar fi ziuă!... Spune-mi și mie când se va fi isprăvit.

Și din nou rămase singur în încăperea aceea. Lampa fila, iar bătrânul închidea pleoapele, orbit de lumina aceea tulbure, cuprins din nou de somn. Se mai împotrivi însă câteva minute, plimbându-și privirile pe vesela de pe masă și pe scaunele în neorânduială, pe care șervețelele încă mai spânzurau. Dar aerul era prea încărcat, tăcerea prea apăsătoare. Și fu răpus, pleoapele îi căzură, de pe buze îi ieși o răsuflare ușoară, regulată, în mijlocul acelei dezordini tragice și-a cinei întrerupte din ajun.

Sus, doctorul Cazenove îi sfătui pe cei ai casei să aprindă un foc zdravăn în camera vecină, fosta cameră a doamnei Chanteau: s-ar fi putut să aibă nevoie de ea, după ce lucrurile vor fi ieșit cu bine. Véronique, care rămăsese lângă Louise în timp ce moașa lipsise, se duse numaidecât să-l aprindă. Apoi făcură alte pregătiri, puseră la încălzit dinaintea căminului lenjerie fină, mai aduseră un lighean, urcară o buiotă cu apă fierbinte, un litru de alcool, o bucată de seu pe o farfurie. Doctorul crezu de cuviință s-o înștiințeze pe lehuză.

— Draga mea copilă, nu te necăji, dar trebuie cu orice preț să intervin... Viața dumitale ne e dragă tuturor, iar dacă bietul micuț e amenințat, nu te punem lăsa mai mult în starea asta... îmi îngădui să intervin, nu-i așa?

Louise părea să nu-l audă. Încordată din pricina travaliului ce continua fără voia ei, cu capul căzut în partea stânga a pernei, cu gura deschisă, scotea un scâncet încet, continuu, ce aducea cu un horcăit. Când își ridică pleoapele, se uită la plafon cu privirea rătăcită, ca și cum s-ar fi trezit într-un loc necunoscut.

— Îmi îngădui? întrebă iarăși doctorul.

Și-atunci Louise abia dacă rosti:

— Ucideți-mă, ucideți-mă numaidecât.

— Repede, doctore, te implor, șopti Pauline. Suntem aici și luăm asupra noastră responsabilitatea a tot ce se întâmplă.

Dar doctorul ținu să insiste, spunându-i lui Lazare:

— Răspund de ea numai dacă nu survine o hemoragie. Copilul însă mi se pare condamnat. Nouă din zece mor în asemenea condiții, căci totdeauna se produc leziuni, fracturi, uneori o strivire completă.

— Treci la fapte, doctore, treci la fapte, zise Lazare cu un gest sfârșit.

.....

...Doctorul Cazenove stătea între genunchii ținuți de cele două femei. Se întoarse, mirat de pâlparea tremurătoare ce-l lumina. În spatele lui, Lazare dărdăia atât de tare, încât lumânarea i se clătina în mână, ca speriată de pala unei furtuni.

— Dragă băiete, zise el, pune sfeșnicul pe măsuta de noapte. Am să văd mai bine.

Nefiind în stare să mai privească, soțul se duse și se prăbuși pe un scaun, la capătul celălalt al odăii. Dar degeaba nu se uita, tot zărea mânuța micii făpturi, mâna aceea care voia să trăiască și care părea să caute pe pipăite un sprijin în lumea aceea, în care sosea cea dintâi. Atunci, doctorul îngenunche.

Avu loc o nouă sincopă, Louise păru ca și moartă, iar lucrarea mușchilor se opri aproape cu totul.

— E mai bine așa, zise doctorul, pe care doamna Bouland îl înștiințase. Simțeam că-mi zdrobește mâna, aș fi fost silit s-o scot, într-atât de neîndurat ajunsese durerea... Ah! Nu mai sunt tânăr! Până acum aș fi isprăvit.

De câteva clipe, mâna sa apucase picioarele, mișcându-le încet, pentru a opera mișcarea de răsucire. Intervenii o

oprire, așa încât trebui să apese iar în partea de jos a pântecului, cu mâna dreaptă. Mâna cealaltă se ivi încet, întâi încheietura, apoi degetele. În sfârșit se iviră și picioarele copilului. Toți răsuflară ușurați, Cazenove oftă, cu fruntea plină de sudoare, cu respirația întretăiată, ca după un mare efort fizic.

— Gata, cred că nu s-a întâmplat nimic rău, inima lui micuță bate. Dar încă nu suntem siguri de voinicul ăsta!

Se ridicase, se prefăcea că râde. Îi ceru repede slujnicei rufărie caldă. Apoi, în timp ce-și spăla mâna murdară și însângerată ca a unui măcelar, voi să-i dea curaj soțului, prăbușit pe scaun.

— Se sfârșește curând, dragul meu. Încă puțin!

Lazare nu mișcă. Doamna Bouland, care o trezise pe Louise din leșin, dându-i să respire un flacon de eter, își exprimă îngrijorarea pentru faptul că travaliul nu mai continua. Îi spuse încet doctorului, care-i răspunse tare:

— Mă așteptam. Trebuie s-o ajut...

— N-a mai rămas decât capul, zise doctorul cu vocea tremurătoare. Nu îndrăznesc să-l ating din cauza zvâcnetelor astea continui... De vreme ce durerile au revenit, înseamnă că se va ușura de la sine. Să așteptăm puțin.

Copilul căzu într-o ultimă sforțare, sub o ploaie de sânge.

— În sfârșit, rosti Cazenove. Asta o să se poată lăuda că n-a sosit pe lume în veselie.

Emoția tuturor era atât de mare, încât niciunul nu fu curios să știe dacă-i fetiță sau băiat.

— E băiat, domnule, îl vesti moașa pe soț.

Lazare, cu capul întors spre perete, izbucni în lacrimi. Purta cu sine o imensă deznădejde, ideea că ar fi fost mai bine să moară cu toții, decât să mai trăiască după atâta suferință. Făptura aceea abia născută îl întrista de moarte.

Pauline se aplecase asupra Louisei, sărutând-o din nou pe frunte.

— Vino s-o săruți, îi zise vărului.

Lazare se aplecă și el. Dar fu zguduit de un fior la atingerea feței aceleia scaldată într-o sudoare rece. Soția lui nici nu mai răsufla, avea ochii închiși. Și începu să plângă în hohote, jos, lângă pat, cu capul sprijinit de perete.

— Cred că a murit, șopti doctorul. Leagă repede buricul. Copilul, în clipa când se născuse, nu scosese scâncetele acelea subțiratic, ca un mieunat, însoțite de o gargariseală înăbușită, semn care vestește pătrunderea aerului în plămâni. Era negru-vinețiu, palid pe unele locuri, mic pentru cele opt luni cât avea, cu un cap exagerat de mare.

Doamna Bouland, cu un gest rapid, tăie și legă buricul, după ce lăsă să iasă o oarecare cantitate de sânge. Copilul tot nu respira, bătăile inimii nu se simțeau.

— S-a sfârșit, zise Cazenove. Poate c-ar trebui să încercăm să-l fricționăm, să-i facem insuflații; dar cred că ne-am pierde timpul... Și-apoi mama e aici, și are mare nevoie să mă gândesc la ea.

Pauline asculta.

— Dați-mi-l mie, zise ea. Am să încerc... Dacă nu începe să respire, înseamnă că și eu mi-am pierdut răsuflarea.

Și-l duse cu sine în camera de-alături, după ce luă sticla de alcool și rufăria.

Alte zvâcniri, cu mult mai slabe, o făceau pe Louise să iasă din starea aceea de prostrație. Erau ultimele dureri ale facerii. După ce doctorul o ajută să elimine și casa copilului, trăgând de ombilic, moașa o ridică pentru a lua prosoapele. Apoi o întinseră amândoi, după ce-i spălară coapsele, iar pântecul i-l legară într-un bandaj lat de pânză. Teama de hemoragie încă îl mai necăjea pe doctor, deși cantitatea de sânge pierdut era aproape normală. Pe de altă parte, expulzarea i se părea completă; dar slăbiciunea lehuzei și, mai cu seamă, sudoarea rece ce-o învăluia erau foarte alarmante. Stătea nemișcată, galbenă ca ceara, cu cearșaful tras până sub bărbie, strivită sub așternutul ce n-

o mai încălzea.

— Rămâi, îi zise doctorul moașei, nelăsând mâna Louisei, pentru a-i controla pulsul. Nici eu n-o să mă mișc de la căpătâiul ei până nu voi fi pe deplin liniștit.

De cealaltă parte a coridorului, în fosta cameră a doamnei Chanteau, Pauline se lupta cu asfixia crescândă a micuței făpturi jalnice ce-o adusese cu ea. Se grăbise să pună pruncul pe un fotoliu, dinaintea focului mare din cămin; și, în genunchi, muind o cârpă într-o farfurie plină de alcool, îl fricționa întruna, cu o încredere îndărătnică, fără ca măcar să simtă durerea ce-i anchiloza puțin câte puțin brațul. Era într-atât de puțin la trup, atât de fragil și de jalnic, încât cel mai mult se temea să nu-l ucidă frecându-l atâta. De aceea, mâna îi umbla încolo și-ncoace ca o mângâiere, abia. Atingându-l, oa aripa unei păsări în zbor îl întorcea grijuliu, încercând să readucă la viață fiecare din părțile micuțului lui trup. Dar copilul tot nu mișca. Chiar dacă frecția îl încălzise puțin, pieptul rămânea strâns, nicio răsuflare nu-l făcea să se ridice. Dimpotrivă, părea că se învinețește și mai mult.

Atunci, fără să-i fie silă de fața aceea moale, abia spălată, își lipi gura de gura lui inertă. Încet, îndelung, Pauline suflă, potrivindu-și suflul pe măsura micuților plămâni în care aerul nu putuse pătrunde. Când se sufoca ea însăși, se oprea pentru câteva clipe. Sângele i se urca la cap, urechile începură să-i păcăne, avu un pic de amețeală. Dar nu renunța, își dăruie astfel răsuflarea mai bine de-o jumătate de oră, fără a fi încurajată de cel mai mic rezultat. Când trăgea aer în piept, nu simțea în gură decât un gust fad ca de moarte. Foarte ușor, încercase zadarnic să-i apese coastele, strângându-le din vârful degetelor. Nimic nu izbutea; o alta în locul ei ar fi renunțat la învierea aceea imposibilă. Dar Pauline era însuflețită de deznădejdea îndârjită a unei mame care adusese pe lume copilul nefericit al măruntaielor ei. Voia să trăiască și, în cele din

urmă, simți bietul trup însuflețindu-se, gura lui micuță având o mică tresărire sub gura ei.

Aproape de-o oră, bălălia ce-o purta o țintuia desperată în încăperea aceea, uitând de toate. Semnul slab de viață, senzația aceea atât de fugară pe care-o simțiseră buzele ei îi dădu curaj, începu din nou să-l fricționeze, iar din minut în minut îi dăruia răsuflarea ei, alternând cele două operații, dăruindu-și preaplinul milei. Era o nevoie din ce în ce mai mare de-a învinge, de-a dăruia viață. O clipă crezu că se înșelase, căci buzele ei nu atingeau decât niște buze nemișcate. Apoi, simți iar o contracție rapidă. Puțin câte puțin, răsuflarea ei intra, îi era luată și apoi dăruită. Sub piept, i se părea că simte cu regularitate bălăile inimii. Și gura ei nu mai părăsi gura aceea micuță, împărțea viața pe din două cu făptura firavă a copilului, nu aveau amândoi decât o singură răsuflare, în învierea aceea miraculoasă, o răsuflare înceată, prelungă, care trecea de la unul la celălalt ca un suflet ce-ar fi fost al amândurora. Murdărie, mucozități îi mânjiră buzele, dar bucuria de a-l fi salvat fu mai presus de dezgust: Pauline aspira acum cu strășnicie căldura vieții, care-o îmbăta. Când în sfârșit copilul țipă, un țipăt slab și jalnic, fata se prăbuși dinaintea fotoliului, mișcată până în străfundul ființei.

Focul ardea puternic, umplând camera de o lumină vie. Pauline stătea pe jos, dinaintea copilului, pe care încă nu-l privise. Cât de firav era! O biată făptură abia formată! Și pentru ultima oară revolta izbucni în ea, sănătatea i se revolta împotriva fiului aceluia jalnic pe care Louise i-l dăruia lui Lazare. Și-și scoborî privirea cu desperare spre șoldurile ei, spre pântecul ei de fecioară ce tresărise. În pântecul ei încăpător ar fi purtat un fiu sănătos și puternic. Era regretul nespus al unei existențe ratate, al sexului ei de femeie ce-avea să dormiteze steril. Criza ce-o cuprinsese în noaptea nunții lor începea iar, prilejuită de rezultatul jalnic al nașterii... Avea să rămână ca o țarină în țelină, ce se

usucă la o parte. În locul aceluia avorton jalnic de pe fotoliu, asemănător unui vierme, vedea băiatul plin de sănătatea ce s-ar fi născut din căsătoria ei, și nu se putea mângâia, și plângea copilul pe care n-avea să-l aibă.

Dar ființa aceea nefericită orăcăia întruna. Se zbătu, Paulinei îi fu teamă să nu cadă. Și, față de-atâta urâțenie și slăbiciune, mila i se trezi. Avea măcar să-l despovăreze, să-l ajute să trăiască, după cum avusese bucuria să-l ajute să vină pe lume. Și, uitând de ea însăși, îi dădu cele dintâi îngrijiri, îl luă pe genunchi, în timp ce tot mai plângea, iar în lacrimile vărsate se amesteca regretul după propria ei maternitate ca și mila pentru soarta jalnică a tuturor muritorilor.

Doamna Bouland, înștiințată, veni să-l îmbăieze pe noul-născut. Îl înfășurară mai întâi într-un scutec călduț, apoi îl îmbrăcară și-l culcară în patul din cameră, până când avea să fie gata leagănul. Moașa, cât se poate de mirată că-l află însuflețit, îl examina ' cu grijă; și spuse că i se părea a avea conformația bună, dar că se vor chinui mult să-l crească, într-atât de plăpând era. Dealtfel, se grăbi să se întoarcă lângă Louise, a cărei viață era foarte amenințată.

Cum Pauline se instala alături de copil, veni și Lazare, înștiințat la rândul lui de minunea ce se săvârșise.

— Vino să-l vezi, îi spuse fata foarte emoționată.

Se apropie dar tremura tot, și nu-și putu reține această observație:

— Doamne! L-ai culcat în patul ăsta!

De cum intrase îl trecuse un fior. Camera aceea părăsită, cernită încă de doliu, în care intrau atât de rar, o găsea acum încălzită și luminată, înveselită de palpăirea focului. Mobilele totuși rămăseseră la locul lor, pendula arăta tot ora șapte și treizeci și șapte de minute, nimeni nu mai locuise acolo de când mama lui murise. Și tocmai în patul în care ea își dăduse sufletul, în patul acela sfânt și de temut îl vedea renăscând pe copilul lui, micuț de tot în imensitatea

cearșafurilor.

— Te necăjește? îl întreabă Pauline mirată.

Clătină din cap, neputând vorbi, într-atât îl sufoca emoția. Apoi în sfârșit bălmăji:

— Dar mă gândesc la mama... Ea a plecat, și iată încă unul care o să plece ca și ea. De ce-a venit pe lume?

Plânsul îl împiedică să vorbească. Teama și dezgustul față de viață izbucneau, în ciuda efortului pe care-l făcea să tacă, de când Louise scăpase din chinurile acelea groaznice. În clipa când atinsese cu gura fruntea încrețită a copilului, se dădu repede îndărăt, căci i se păruse că simte cum craniul se afundă sub buzele lui. În fața fapturii aceleia atât de firave pe care o arunca în viață, o anumită remușcare îl făcea să se simtă desperat.

— Fii pe pace, continuă Pauline să-l liniștească. O să facem un voinic din el... Nu-i nimic dacă acum e atât de micuț.

Se uită la ea și, în izbucnirea aceea, o mărturisire sinceră îi porni din suflet.

— Tot ție îți datorăm și viața lui... Așadar tot timpul o să-ți fiu dator?

— Dar eu n-am făcut decât ce-ar fi făcut și moașa dacă n-ar fi fost ocupată!

Cu un gest, Lazare îi impuse tăcere.

— Oare mă crezi într-atât de rău ca să nu înțeleg că îți datorez totul?... Din clipa când ai intrat în casa asta n-ai făcut decât să te sacrifici. Nu mai vorbesc de banii tăi, dar tot mă mai iubeai când m-ai dăruit Louisei, acum o știi...: Dacă ai bănuî cât de rușine îmi e când mă uit la tine, când îmi amintesc! Ji-ai fi deschis și vinele, erai mereu bună și veselă, chiar și în zilele când îți zdrobeam inima. Ah! Aveai dreptate, numai veselia și bunătatea contează, restul e un simplu coșmar.

Pauline încercă să-l întrerupă, dar Lazare continuă și mai tare:

— Ce prostii toată împotrivirea, toată fanfaronada, toate tenebrele pe care le vânturam din teamă și din vanitate! Eu ți-am stricat viața, și pe-a ta, și pe-a mea, și pe-a familiei mele... Da, numai tu judecai limpede. Existența e atât de ușoară când cei din casă sunt bine dispuși și trăiesc unii pentru alții!... Dacă lumea crapă de mizerie, măcar să crape vesel, să facă haz de necaz!

Violența acelor cuvinte o făcu să zâmbească, și Pauline îi apucă mâinile.

— Lasă, liniștește-te... De vreme ce recunoști că am dreptate, înseamnă că te-ai îndreptat, totul va fi bine.

— Ce să spun, m-am îndreptat! Zic așa acum, pentru că sunt clipe când adevărul îți iese oricum de pe buze. Dar mâine, am să mă prăbușesc iarăși în chinul meu. Parcă te poți schimba!... Nu, lucrurile nu vor merge mai bine ci, dimpotrivă, din ce în ce mai rău. Știi la fel de bine ca și mine... Propria mea prostie mă face să turbez!

Atunci fata îl trase blând spre ea, zicându-i cu gravitate:

— Nu ești nici prost, nici rău, ești nefericit... Sărută-mă, Lazare.

Schimbară un sărut dinaintea micuței făpturi ce părea că adormise; era un sărut ca între frate și soră, în care nu mai rămânea nimic din dorința înflăcărată ce-i mistuise abia cu câteva zile în urmă.

Se ivea ziua, o zi cenușie, de-o mare blândețe. Cazenove veni să vadă copilul și se minună găsindu-l într-o stare atât de bună. Fu de părere să fie dus în camera Louisei, căci acum credea că e în măsură să poată răspunde de sănătatea ei. Când micuțul îi fu dus mamei, aceasta abia zâmbi. Apoi închise ochii și căzu într-un somn ce-avea s-o refacă, acel somn care e convalescența lehzurilor. Întredeschiseseră puțin fereastra, ca să iasă mirosul de sânge, și o răcoare minunată, un adevărat fior de viață urca dimpreună cu* fluxul. Toți stăteau nemișcați, obosiți și fericiți, dinaintea patului în care dormea ea. În sfârșit, se

retraseră cu pași înceți, nelăsând-o lângă ea decât pe doamna Bouland.

Doctorul însă nu plecă decât pe la vreo opt. Îi era foarte foame, la fel ca și lui Lazare și Paulinei, care se simțeau lihnii; Véronique trebui să le prepare cafea cu lapte și-o omletă. În sufragerie dădură peste Chanteau, uitat de toți, care dormea adânc; cufundat în fotoliu. Nimic nu se clintise din loc, atâta doar că odaia era otrăvită de fumul acru al lămpii, care tot mai fila. Pauline făcu răsând observația că masa, de pe care tacâmurile nu fuseseră luate, nu mai trebuia să fie pusă. Adună firimiturile, făcu puțină ordine. Apoi, cum cafeaua cu lapte nu mai venea, începură se se înfrupte din friptura rece de vițel, glumind pe seama mesei întrerupte de nașterea aceea cumplită. Acum, după ce pericolul trecuse se arătau veseli ca niște copii.

— Poate că n-o să mă credeți, le tot spunea Chanteau, dar dormeam iepurește... Eram furios că nimeni nu vine să-mi aducă vești, și totuși nu simțeam niciun fel de îngrijorare, deoarece visam că totul merge foarte bine.

Și se veseli și mai mult, când îl văzu pe abatele Horteux sosind în fugă, după liturghia de dimineață. Glumi nemilos pe seama lui:

— Bravo! Păi se poate? Va să zică mă lași așa, baltă!... într-atât te sperie copiii?

Preotul, ca să iasă din încurcătură, povesti cum într-o seară o ajutase pe-o femeie să nască pe drum și cum îi botezase copilul. Apoi primi să bea un păhăruț de lichior.

Soarele limpede lumina curtea, când doctorul Cazenove plecă în sfârșit. Cum Lazare și Pauline îl conduceau, o întrebă pe aceasta încet:

— Nu mai pleci astăzi?

O clipă fata rămase tăcută. Ochii ei mari și gânditori se ridicau, părând a privi departe, în viitor.

— Nu, răspunse apoi. Trebuie să aștept.

XI

După luna mai, care a fost îngrozitoare, primele zile ale lui iunie începură să se scurgă, foarte călduroase. Vântul din vest bătuse trei săptămâni, furtuna răvăşise coastele, năruise falezele, înghiţise bărci, ucisese oameni, iar cerul albastru ca şi marea mătăsoasă, zilele călduţe şi limpezi ce luminau acum căpătaseră o blândeţe nespusă.

În după-amiaza aceea minunată, Pauline se hotărâse să împingă pe terasă fotoliul pe roţile al lui Chanteau şi să-l culce lângă el, pe o pătură de lână roşie, pe micuţul Paul, care împlinise un an şi jumătate. Era naşa lui şi-l alinta atât pe copil cât şi pe bătrân.

— N-o să-ţi facă rău soarele, unchiule?

— Da' de unde! E atâta vreme de când nu l-am văzut!... Şi pe Paul îl laşi să doarmă aici?

— Da, da, aerul o să-i facă bine.

Pauline îngenunchease pe un colţ al păturii şi se uita la el; purta o rochie albă, din care se zăreau mâinile şi picioarele goale. Cu ochii închişi, copilul îşi întorcea spre soare faţa micuţă, roză şi nemişcată.

— Vezi, a adormit numaidecât, şopti ea. Obosise de-atâta legănat... Fii atent să nu-l supere muştele.

Şi o ameninţă făcându-i cu degetul, pe Minouche, care stătea pe una din ferestrele sufrageriei, spălându-se de zor. Pe nisip, ceva mai încolo, Loulou, întins cât era de lung, deschidea când şi când câte un ochi bănuitor, gata să mârâie şi să muşte.

Când Pauline se ridică, Chanteau scoase un geamăt înfundat.

— O să te apuce iar?

— Oh! Să mă apuce! Mai bine zis nu mă mai părăseşte... M-am văitat, nu-i așa? Ce caraghios! Nici măcar să nu-mi mai dau seama!

Ajunsesse un înspăimântător obiect de milă. Puțin câte puțin, reumatismul cronic adunase calciul la toate încheieturile, tofuși uriași se formaseră pe corp, împungând pielea cu excrescențele lor alburii. Picioarele, ce nu se mai zăreau, stăteau vârâte în pâslari, zgârcindu-se asupra lor însele și aducând cu ghearele unor păsări infirme. Mâinile mai cu seamă își dezvăluiau din plin grozăvia diformității. Era acum anchilozat complet, nu se mai putea sluji nici de mâini, nici de picioare, cele câteva încheieturi ce mai funcționau pe jumătate pârlău de parcă ai fi scuturat un sac de nuci. Cu timpul, însuși corpul părea să se fi pietrificat în poziția pe care o adoptase ca să îndure mai ușor durerea: aplecat înainte, cu o puternică înclinare spre dreapta; într-atât încât luase forma fotoliului și rămânea ghemuit și răsucit astfel chiar și când îl culcau. Durerile nu-l mai părăseau, inflamația se iveau la cea mai neînsemnată schimbare de vreme, pentru un deget de vin pe care-l bea sau o gură de carne din care se înfrupta, abătându-se de la regimul lui sever.

— N-ai vrea să bei o ceașcă de lapte? Poate te-ai răcori, nu?

— Ah, ce să spun, laptele! răspunse el printre gemete. Încă o invenție drăgălașă, cura lor de lapte! Cred că m-au dat gata cu asta... Nu, nu, nimic, e cel mai bun lucru.

Îi ceru totuși să-i schimbe poziția piciorului stâng, căci nu-l mai putea mișca singur.

— Ticăloasa asta de vreme arde rău astăzi. Pune-l acolo, mai departe, împinge-l! Așa, îți mulțumesc... Ce zi frumoasă! Ah, Doamne!

Cu ochii pironiți spre zarea necuprinsă, continuă să geamă fără să-și dea seama. Vaietul lui de durere făcea acum parte din el, ca și respirația. Înbrăcat într-un halat de molton gros, albastru, a cărui mărime făcea ca mâinile și picioarele să-i înoate în el, ieșind deasupra ca niște rădăcini, își lăsa în părăsire pe genunchi mâinile pocite,

lamentabile în lumina nemiloasă a soarelui. Și marea îi stârnea interesul, infinitul acela albastru pe care treceau pânze albe, drumul acela fără pietre de hotar ce i se deschidea în față, lui, care nu mai era în stare să pună un picior înaintea celui alt.

Pauline, grijulie față de picioarele desculțe ale micuțului Paul, îngenunchease din nou, ca să pună peste ele un colț al păturii. Vreme de trei luni, în fiecare săptămână, crezuse că pleacă luna următoare. Dar mâinile firave ale copilului o țineau în loc cu o putere de neînvins. În prima lună, în fiecă dimineață se temeau că nu va apuca seara. Numai ea săvârșea întruna minunea de a-l salva, în fiecă clipă, deoarece mama tot mai stătea la pat iar doica pe care trebuiseră s-o ia nu făcea decât să-l alăpteze, cu acea prostie docilă a unei juninci. Copilul avea nevoie de-o îngrijire continuă, temperatura trebuia mereu supravegheată, viața i se menaja oră de oră, iar Pauline depunea o îndârjire de adevărată cloșcă, pentru a înlocui luna de gestație ce-i lipsea. După ce trecu o lună copilul dobândi din fericire puterea unui copil născut la termen, apoi se dezvoltase puțin câte puțin. Dar tot rămânea foarte plăpând, Pauline nu-l părăsea o clipă, mai ales de când fusese înțârcat, căci Paul resimțise acest lucru.

— Așa, zise ea, n-o să-i fie frig... Vezi, unchiule, ce bine-l prinde culoarea roșie! Îl face să pară roz de-a binelea.

Chanteau întoarse anevoie capul, singura parte a corpului pe care o mai putea mișca. Șopti:

— Dacă-l săruți, o să-l trezești. Lasă-l în pace, îngerășul de el... Vezi fumul de colo? Vine dinspre Le Havre. Ce zici? repede mai aleargă!

Pauline trebui să se uite la fum, ca să-i facă plăcere. Era un punct negru pe imensitatea apei. Un fir subțiratic de fum păta orizontul. Fata rămase o clipă nemișcată, privind marea liniștită, sub cerul necuprins și senin, fericită de frumusețea acelei zile.

— Și uite așa mi se arde tocana, zise ea îndreptându-se spre bucătărie.

Dar cum se pregătea să intre în casă, o voce se auzi strigând-o de la primul etaj:

— Pauline!

Era Louise, care se rezema în coate de fereastra fostei odăi a doamnei Chanteau unde acum stăteau tinerii căsătoriți. Zburlită, cu un camizol pe ea, continuă să vorbească plină de acreală:

— Dacă Lazare e acolo, spune-i să urce.

— Nu, încă nu s-a întors. Atunci se supără de-a binelea.

— Știam eu că n-o să apară decât seara, și asta dacă o să catadicsească să vină! Nici astă-noapte n-a dormit acasă, cu toate că-mi promisese... Ah! Drăguțul de el! Când apucă să plece la Caen, nu s-ar mai întoarce.

— Are atât de puține distracții! răspunse Pauline cu blândețe. Și-apoi, povestea cu îngrășămintele i-o fi luat timp... Fără îndoială, o să se-ntoarcă odată cu doctorul, în cabrioleta lui.

De când locuiau la Bonneville, certurile dintre Lazare și Louisefeu se mai isprăveau. Nu erau niște certuri pe față, ci îmbufnări mereu reînnoite, viața jalnică și stricată a două ființe care nu se potrivesc. Louise, însănătoșită cu greu și dureros după naștere ducea o viață goală, fiindu-i groază de grijile gospodăriei, omorându-și timpul cu cititul, dichisindu-se până la ora cinei. Lazare, pradă unui plictis nespus, nu deschidea nici măcar o carte, stătea ceasuri întregi ca năuc în fața mării, lăsându-se ispitit când și când de-o călătorie la Caen, după care se întorcea încă și mai istovit. Iar de Pauline, oare luase Miele casei în mâini, ajunseseră să nu se poată lipsi, căci îi împăca de trei ori pe zi.

— Ar trebui să termini cu îmbrăcatul, zise ea. Părintele nu va întârzia să vină și-o să stai cu el și cu unchiul. Eu sunt atât de ocupată!

Dar Louise nu-și domolise mânia.

— E cu putință! Să lipsească așa de mult! Așa cum mi-a scris și tata ieri, o să prăpădească și restul banilor.

Într-adevăr, Lazare se și lăsase antrenat în două afaceri soldate dezastruos, încât Pauline, îngrijorată pentru soarta copilului, îi făcuse cadou, ca nașă, două treimi din avutul ei, luând asupra-și o asigurare ce-avea să producă o sută de mii de franci în ziua când copilul va fi ajuns la majorat. Ea nu mai rămăsese decât cu o rentă de cinci sute de franci, singura sa supărare era că se vedea nevoită să-și restrângă obișnuitele fapte de binefacere.

— Frumoasă speculație, povestea asta cu îngrășămintele! urmă Louise. Tata trebuie să-l fi convins să renunțe, iar dacă nu se întoarce înseamnă că se distrează... Oh! Puțin îmi pasă, n-are decât s-alerge după fuste!

— Atunci de ce te superi? o întrebă Pauline. Lasă, bietul băiat nu se gândește la nimic rău... Coboară, da? Ce părere ai de Véronique asta, care se face nevăzută într-o zi de sâmbăta și mă lasă cu toată bucătăria pe cap!

Era ceva inexplicabil, care-i preocupa pe toți ai casei de două ore. Slujnica apucase să curețe legumele pentru tocană, jumulise și curățase o rață; apoi, dintr-o dată, parcă intrase în pământ, n-o mai văzuse nimeni. Pauline se hotărâse în sfârșit să pună ea tocana, la foc, uluită de dispariția aceea.

— Cum așa, tot n-a apărut? întrebă Louise, uitând pentru o clipă de mânia ei.

— Nu, răspunse fata. Știi ce cred eu că s-a întâmplat? A dat pe rață patruzeci de bănuți unei femei care trecea pe-aici, iar eu mi-aduc aminte să-i fi spus că am văzut la Verchemont rațe mai frumoase, cu treizeci de bănuți. Numaidecât s-a schimbat la față și mi-a aruncat o privire de să mă-ngroape... Ei bine! Pun prinsoare ca s-a dus la Verchemont să vadă dacă n-am mințit.

Și râse, deși râdea cu tristețe, deoarece suferea din

cauza izbucnirilor de mânie pe care Véronique le avea împotriva ei, fără vreo explicație rezonabilă. Sentimentele ei față de Pauline se schimbaseră iarăși după moartea doamnei Chanteau, făcând-o încetul cu încetul să nutrească pentru aceasta ura de pe vremuri.

— E mai bine de-o săptămână de când nu și-a descleștat gura, zise Louise. Toate prostiile din lume sunt cu putința când ai o fire ca asta.

Pauline făcu un gest de îngăduință.

— Eh! S-o lăsăm să-și facă toanele. Se întoarce ea, iar noi n-o să murim de foame din pricina asta.

Copilul începu să se miște pe pătură. Pauline dădu fuga și se aplecă deasupra lui.

— Ce-i, dragălașule?

Mama, stând tot la fereastră, privi o clipă apoi dispăru în cameră. Chanteau, absorbit, întoarse numai capul, în clipa când Loulou începu dintr-o dată să mârâie; și își vesti nepoata:

— Pauline, îți sosesc musafirii.

Doi ștengari în zdrențe soseau, primii din ceată, a căror vizită o aștepta în fiecare săptămână. Micuțul Paul adormise la loc numaidecât, așa că se ridică zicând:

— Ah, că bine mai pică! N-am o clipă de răgaz... Rămâneți, copii, așezați-vă pe bancă. Iar tu, unchiule, dacă mai sosesc și alții, să le spui să se așeze lângă ăștia... Trebuie neapărat să văd ce face tocana.

Când se întoarse, după un sfert de oră, pe bancă se și aflau doi băieți și două fete, vechii ei copii sărmani, dar care crescuseră, deși păstrau obiceiul de-a cerși.

Niciodată năpastă mai mare nu se abătuse asupra Bonneville-ului. În timpul furtunilor din mai, ultimele trei case fuseseră zdrobite de faleză. Se terminase, fluxurile puternice măturaseră tot satul, după ce-l asaltaseră veacuri la rând, în năvala continuă a apei care în fiecare an rodea câte-un colț din ținut. Nu mai rămăseseră, pe pietriș, decât

valurile biruitoare, ștergând până și. Rămășițele ruinelor. Pescarii, izgoșiți din vizuina unde de generații se îndârjiseră să rămână, veșnic amenințați de valuri, fuseseră de astă dată siliți să urce mai sus, pe țărmul prăpăstios, și viețuiau grămadă, cei mai avuți își durau case, ceilalți se adăposteau pe. Sub stânci, alcătuiind laolaltă un alt "Bonnevillle, până când valurile aveau iar să-i izgonească și de-acolo, după alte secole de bătălii. Pentru a-și desăvârși opera de distrugere, marea trebuise să măture mai întâi țărușii și palisadele. În ziua aceea vântul sufla dinspre nord, cantități monstruoase de apă se năpusteau cu asemenea larmă, încât izbiturile zguduiau biserica. Lazare, înștiințat, nu voise să coboare. Rămăsese pe terasă, privind înaintarea fluxului, în timp ce pescarii alergau să vadă, ațâțați de atacul acela furios. O mândrie plină de groază le umplea sufletele: că tare mai urla, putoarea, și cum avea să mai măture totul, scârbavnica! În mai puțin de douăzeci de minute, dispăruse într-adevăr totul, palisadele spintecate, țărușii frânți, făcuți surcele. Și oamenii urlau laolaltă cu ea, gesticulau și țăpăiau ca niște sălbatici, însuflețiți de beția vântului și-a apei, fiindu-le pe plac grozăvia aceluia masacru. Apoi, în timp ce Lazare le arăta pumnul, ei fugiseră, urmăriți din spate de galopul turbat al valurilor, pe care nimic nu-l mai putea opri. De-acum încolo aveau să crape de foame, să se văicărească în noua așezare Bonneville, învinuind-o pe putoare de sărăcia lor și ajungând să trăiască din mila bunei domnișoare.

— Ce cauți aici? strigă Pauline zărindu-l pe băiatul lui Houtelard. Ți-am interzis să mai calci pe-aici.

Era acum vlăjgan mare, având aproape douăzeci, de ani. Înfățișarea lui tristă și sperioasă de copil bătut se prefăcuse în viclenie. Răspunse plecându-și ochii.

— Se cade să vă fie milă de noi, domnișoară. Suntem așa de nenorociți de când s-a prăpădit tata!

Houtelard, plecat pe mare într-o seară cu furtună, nu se

mai întorsese niciodată; nu găsiseră nimic, nici leșul lui, nici al matelotului, nici măcar o scândură din barcă. Dar Pauline, silită să-și împartă cu zgârcenie pomenile, jurase să nu le dea nimic nici băiatului, nici văduvei, atâta vreme cât trăiau unul cu altul în văzul lumii. De cum murise tatăl, mama vitregă, fosta slujnică ce-l snopea în bătai pe micuț din zgârcenie și răutate, și-l făcuse ibovnic, nemaiavând vârsta să fie bătut. Întregul Bonneville făcea haz de întorsătura pe oare o luaseră lucrurile.

— Știi de ce nu vreau să calci pe-aici, continuă Pauline. Când o să-ți schimbi purtarea, o să vedem.

Atunci, cu o voce plângăreață, băiatul se văicări:

— Ea a vrut. Altminteri m-ar fi bătut iar. Și-apoi, nu mi-e mamă, ce contează dacă e cu mine ori cu altul... Dați-mi ceva, domnișoară. Am rămas fără nimic. Eu, m-aș descurca; dar pentru ea cer, că e bolnavă, zău dacă mint, pot să jur!

Fata, făcându-i-se milă, îl expedie până la urmă dându-i o pâine și ciorbă. Făgădui chiar să treacă s-o vadă pe bolnavă și să-i ducă leacuri.

— Ah, leacuri! șopti Chanteau. Încearcă s-o faci să-ți înghită vreun hap! Nu vrea decât carne.

Dar Pauline începuse să se ocupe de micuța Prouane, care avea un obraz întreg lovit.

— Cum de-ai putut să te jupoi în halul ăsta?

— Am căzut și m-am izbit de-un copac, domnișoară.

— De-un copac?... S-ar zice mai curând că te-ai prăvălit peste colțul unei mobile.

Fată mare acum, cu pomeții ieșiți în afară, având tot privirea rătăcită, ca a unei halucinate, se străduia zadarnic să stea politicoș în picioare. Picioarele i se muiau, limba grea i se împleticea în gură, fără a izbuti să rostească așa cum trebuie cuvintele.

— Dar ai băut, nefericito! strigă Pauline, privind-o țintă.

— Vai, domnișoară, cum se poate!

— Ești beată și-ai căzut la tine acasă, nu-i așa? Nu știu ce

neastâmpăr aveți cu toții... Stai jos, mă duc să aduc amică și feșe.

O pansa, în timp ce căuta s-o facă să se rușineze. Frumos îi ședea ei, fată așa de mare, să se îmbete cot la cot cu taică-său și cu maică-sa, niște bețivi care într-o bună zi aveau să fie găsiți morți din pricina calvadosului! Fetița asculta, părând s-o apuce somnul, cu ochii tulburi. După ce se văzu pansată, bălmăji:

— Tata se vaită de junghiuri, am să-l fricționez dacă-mi dați un pic de rachiu camforat.

Pauline și Chanteau nu se putură împiedica să râdă.

— Știu eu unde-ar ajunge rachiuul meu! Îți dau bucuroasă o pâine, cu toate că sunt sigură că o s-o vinzi și-ai să bei banii... Stai jos. Cuche o să te ducă acasă.

La rândul lui, băiatul lui Cuche se ridicase în picioare. Era desculț, având drept orice veșmânt niște pantaloni vechi și o bucată de cămașă zdrențuită, care lăsa să i se vadă pielea, neagră și tăbăcită, zgâriată de mă răcini. Acum, când bărbații nu mai voiau să se culce cu maică-sa, îngrozitor de decăzută, el însuși umbla prin ținut ca să-i aducă mușterii. Era văzut bătând drumurile, sărind peste gardurile vii cu o sprinteneală de sălbăticiune, trăind ca un animal pe care foamea îl face să se năpustească asupra oricărei prăzi. Întruchipa ultimul hal al sărăciei și al abjecției, o asemenea decădere umană, încât Pauline îl privea cu remușcare, ca și cum s-ar fi simțit vinovată că lasă o făptură să se zbată într-o adevărată cloacă. Dar, de cum încerca să-l dezbrace de năravurile lui, era gata s-o șteargă, nesimțind față de muncă și de servitute decât ură.

— De vreme ce-ai venit, zise ea cu blândețe, înseamnă că te-ai gândit la cele ce ți-am spus sâmbăta trecută. Vreau să văd urma unor sentimente alese în vizitele astea pe care tot mi le mai faci... Nu mai poți trăi la fel de josnic, iar eu nu mai sunt așa de bogată, mi-e cu neputință să te hrănesc și tu să trândăvești... Te-ai hotărât să primești ce ți-am

propus?

De când se ruinase, încerca să înlocuiască lipsa de bani trezind interesul pentru săracii ei și altor persoane miloase. Doctorul Cazenove obținuse în cele din urmă ca mama lui Cuche să fie internată la spitalul incurabililor din Bayeux, ea însăși având puși deoparte o sută de franci ca să-l îmbrace pe băiat, căruia îi găsise slujbă într-o echipă de muncitori pe șantierul din Cherbourg. În timp ce ea vorbea, băiatul își pleca ochii, ascultând-o cu neîncredere.,

— Ne-am înțeles, va să zică? urmă Pauline. O să-ți însoțești mama apoi o să te duci la slujba ta.

Și cum se îndrepta spre el, băiatul făcu un salt în urmă. N-o mai slăbea din ochi, crezând că voise să-l apuce de încheietura mâinii.

— Ce ai? întrebă Pauline mirată.

Atunci băiatul șopti, cu înfățișarea lui de animal încolțit: – O să mă luați și-o să mă închideți. Nu vreau. De-atunci, totul fu zadarnic. O lăsa să vorbească, părea convins de bunele ei intenții; dar în clipa când fata se mișca, el se năpustea spre ușă; și, cu un clătinat îndărătnic din cap, refuza și în privința mamei, și în privința lui, preferind să nu aibă ce mânca dar să trăiască liber.

— Ieși afară de-aici, puturosule! strigă Chanteau în cele din urmă. Ești prea bună să-ți bați capul cu un nemernic ca ăsta!

Mâinile Paulinei tremurau văzând cum milostenia ei e inutilă, iar iubirea față de aproapele se sfărâma de mizeria acceptată cu bună-știință. Făcu un gest desperat de toleranță.

— Lasă, unchiule, sunt niște necăjiți, trebuie să mănânce și ei. Și-l chemă îndărăt pe Cuche, ca să-i dea, la fel ca și sâmbetele trecute, o pâine și patruzeci de bănuți. Dar băiatul continua să se dea îndărăt, apoi zise:

— Puneți toate astea pe jos și duceți-vă... Am să le iau.

Pauline se văzu nevoită să-i dea ascultare. Cuche înainta

precaut, pândind-o mereu din priviri. Apoi, după ce înhață cei patruzeci de bănuți și pâinea, o luă la sănătoasa, lipăind cu picioarele goale.

— Sălbăticiile! strigă Chanteau. O să vină într-una din nopțile astea să ne gâtuie pe toți... Fata asta de ocnaș e aici, pot să pun mâna-n foc că ea mi-a șterpelit fularul mai zilele trecute.

Vorbea despre micuța Taurmal, al cărei bunic fusese și el vârat la închisoare, ca și tatăl. Numai ea mai rămăsese pe bancă, alături de micuța Prouane, năucită de bătură. Se ridicase, fără a părea a fi auzit învinuirea de furt, și începu să se văicărească.

— Fie-ți milă, buna mea domnișoară... Numai mama și cu mine am rămas acasă, jandarmii vin în fiecare seară și ne bat, trupul ni-e tot numai o rană, iar mama e pe moarte... Oh! buna mea domnișoară, ne-ar trebui bani, și fiertură grasă, și vin bun...

Chanteau, exasperat de minciunile ei, începuse să se foiască în fotoliu. Pauline însă și-ar fi dat și cămașa de pe ea.

— Taci din gură, șopti. Ai căpăta mult mai mult dacă ai vorbi mai puțin... Rămâi aici, am să-ți pregătesc un paner.

Când se întoarse cu o paporniță veche, de dus pește, în care pusese o pâine, doi litri de vin și carne, văzu pe terasă o altă clientă de-a ei, pe micuța Gonin, care-și adusese fetița, o copilită de aproape doi ani. Mama, în vârstă de șaisprezece ani, era atât de plăpândă și de puțin formată, încât părea sora mai mare care-și plimbă sora mezină. Îi era greu s-o aducă, dar o târa cum putea, știind că domnișoarei îi plac copiii la nebunie și că le dă totul.

— Doamne Sfinte! Ce îndesată el strigă Pauline luând fetița în brațe. Și unde mai pui că n-are nici măcar cu șase luni mai mult decât Paul!

Fără să vrea, privirea i se opri cu tristețe asupra micuțului, care dormea în continuare în mijlocul păturii.

Fata aceea care născuse atât de tânără trebuia să fie nespus de fericită că are un copil așa de bine dezvoltat. Dar ea se plânea.

— Dac-ați ști cât mănâncă, domnișoară! Și n-am rufărie, și nu știu cu ce s-o îmbrac... Și-apoi, de când tata s-a prăpădit, mama și omul ei se răzbună pe mine. Se poartă cu mine de parcă aș fi târătura târăturilor, îmi zic că, dacă ai început să te culci, trebuie să aduci bani, nu să prăpădești.

Într-o bună dimineață bătrânul infirm fusese într-adevăr găsit mort în lada lui de cărbuni; și era într-atât de vânăt de lovituri, încât poliția a fost cât pe ce să intervină. Acum, femeia și ibovnicul ei aduceau vorba s-o gătuie pe mucoasa aia mică, o gură de prisos la masă.

— Biată micuță! șopti Pauline. Am pus ceva îmbrăcăminte deoparte, și-acum îi împletesc niște ciorapi... Ar trebui să mi-o aduci mai des, avem mult lapte aici, și-apoi ar mânca supă de arpacaș... Am să trec s-o văd pe maică-ta și-am s-o sperii, de vreme ce spui că încă te mai amenință.

Micuța Gonin își luase fetița, în timp ce domnișoara îi pregătea și ei un pachet. Se așezase și o ținea pe genunchi cu o stângăcie de fetiță care se joacă cu păpușa. Ochii ei limpezi se mirau întruna că o făcuse și, cu toate că-i dădea să sugă, deseori era cât pe ce s-o scape din brațe, când o legăna la pieptul său firav. Domnișoara o certase strașnic într-o zi când, ca să se bată cu pietre cu micuța Prouane, își pusese fetița la marginea drumului, pe-o grămadă de prundiș.

Abatele Horteur își făcu și el apariția pe terasă.

— Iată-i pe domnul Lazare și pe doctor, vesti el.

În aceeași clipă auziră uruitul cabrioletei; și în timp ce Martin, fostul matelot cu picior de lemn, ducea calul în grajd, Cazenove coborî curtea, strigând:

— Vă aduc un flăcău care a înnoptat prin străini, pe cât

se pare. Nădăjduiesc că n-o să-i tăiați capul.

Lazare se ivi și el, abia zâmbind.

Îmbătrânea repede, adus de spate, cu fața pământie, ca măcinat de neliniștea lăuntrică ce-l rodea. Fără îndoială că se pregătea să-și justifice întârzierea, când fereastra de la primul etaj, rămasă deschisă, se închise cu furie.

— Louise nu e gata, explică Pauline. Coboară și ea numaidecât. Se priviră cu toți și se simțiră prost, zgomotul acela de fereastră trântită anunța o ceartă. După ce făcu un pas către scară, Lazare preferă să aștepte. Își sărută tatăl și pe micuțul Paul; apoi, pentru a-și ascunde îngrijorarea, își certă verișoara, zicându-i morocănos:

— Expediază-i pe păduchioșii ăștia. Știi că nu-mi place să mă împiedic de ei.

Se referea la cele trei fete rămase pe bancă. Pauline se grăbi să lege pachetul micuței Gonin.

— Acum plecați, zise ea. Voi două s-o țineți pe prietena voastră, ca să nu mai cadă iar... Și fii cuminte tu, cea cu fetița. Nu care cumva s-o uiți pe drum.

Cum în sfârșit se pregăteau să plece, Lazare voi să inspecteze coșul micuței Tournai. Găsiră ascunsă acolo o râșniță veche de cafea, pe care fata o azvârlise într-un ungher și-apoi o furase. Le împinseră pe toate trei afară, cea beată clătinându-se pe picioare între celelalte două.

— Ce oameni! strigă abatele așezându-se lângă Chanteau. Dumnezeu i-a părăsit, nici vorbă. De cum ajung la vârsta împărtășaniei, ticăloasele astea fac copii, beau și fură ca tat'su și ca mă-sa... Ah! le-am prezis de-atâtea ori nenorocirile care i-au ajuns.

— Ia spune, dragul meu, îl întrebă doctorul pe Lazare ironic, ai de gând să te-apuci de cioplitul faimoșilor țăruiși?

Dar acesta făcu un gest violent. Aluziile la băătălia pierdută cu marea îl scoteau din fire. Strigă:

— Eu!?!... Mai curând aș lăsa fluxul să ne înece decât să pun mâna pe-un par și să-l așez de-a curmezișul drumului,

ca să-l opresc... Ah, nu, m-am lecuit! Am fost un prost, nu te-apuci de lucrurile astea de două ori la rând. Când te gândești că i-am văzut pe ticăloșii ăștia țopăind de bucurie în ziua dezastrului!... Și știi de ce-i bănuie? Că mi-au retezat pe-ascuns bârnele, în ajunul fluxului celui mare, pentru că nu e cu neputință să se fi rupt de la sine.

Își salva astfel amorul lui propriu de constructor. Apoi, cu mâna întinsă spre Bonneville, spuse:

— Să crape cu toții! Atunci am să țopăi și eu!

— Nu fi atât de rău, îl mustră Pauline cu înfățișarea ei liniștită. Numai săracii au dreptul să fie răi... Și-o s-o iei de la capăt cu țărușii tăi, n-ai încotro.

Lazare se și potolise, epuizat parcă de izbucnirea pătimașă de mai înainte.

— Nici pomeneală, șopti, m-aș plictisi prea tare... Ai dreptate, nimic nu merită osteneala să te înfurii. Ori că îi ia apa, ori că nu, ce-mi pasă mie?

Tăcerea se lăsă din nou. Chanteau căzuse iar în nemișcarea lui de om suferind, după ce-și ridicase capul să primească sărutarea fiului său. Preotul își răsucea degetele, doctorul se plimba cu mâinile la spate. Se uitau cu toții acum la micuțul Paul, care dormea și pe care Pauline îl apăra chiar și de mângâierile tatălui său, nevoind să fie trezit. De când sosiseră, îi rugase să vorbească încet, să nu tropăie prea tare pe lângă pătură; și până la urmă îl amenință cu cravașa pe Loulou, care tot mai mârâia în urma calului ce fusese dus la grajd.

— Îți închipui cumva c-o să tacă! spuse Lazare. O să ne spargă urechile încă o oră de-acum înainte... Niciodată n-am văzut un câine așa de urâcios. Îl superi de îndată ce te miști, nici măcar nu-ți dai seama că ai câine la casă, într-atât trăiește numai pentru el. Făptura asta nevrednică nu-i bună decât ca să ne facă să-l regretăm pe bietul nostru Mathieu.

— Ce vârstă are Minouche? întrebă Cazenove. De când

știu o aveți.

— Merge pe șaptesprezece ani, răspunse Pauline, și-i la fel de sănătoasă ca totdeauna.

Minouche, care continua să se spele pe fereastra sufrageriei, ridicase capul când doctorul îi rostise numele. Rămase pentru o clipă cu lăbuța în aer, cu pântecele ca descheiat la soare; apoi începu iar să se lîngă, delicat.

— Oh, și aude bine, observă Pauline. Cred că numai vederea i-a slăbit puțin, ceea ce n-o împiedică să fie la fel de haimana ca mai înainte... închipuți-vă că de-abia e o săptămână de când Véronique i-a azvârlit șapte pisoi. Și ce credeți? Marți a dispărut iar.

...Veselă, fără să fie încurcată, nici să roșească, vorbea despre dragostele pisicii. Un animal așa de curat și de delicat, care nici măcar nu voia să iasă afară din casă când era noroi, se bălăcărea de patru ori pe an prin noroaiele tuturor băltoacelor!...

— Barem e curată, conchise abatele Horteur, care se uita cura Minouche își roade limba de-atâta spălat. Pe când atâtea putori din sat stau tot îngălate.

Chanteau, uitându-se și el la pisică, suspină ceva mai tare, scoțând vaietul acela continuu și involuntar de care nici el nu-și mai dădea seama.

— Te doare mai rău? îl întrebă doctorul.

— Ai? De ce? zise el trezindu-se parcă într-o tresărire. A, da, pentru că respir mai tare... Da, mă doare mai tare în seara asta. Am crezut că soarele o să-mi facă bine dar tot mă sufoc, toate încheieturile parcă mă ard.

Cazenove îi examina mâinile. Toți, la vederea acelor biete cioturi diforme, simțiseră fiori trecându-le prin spate. Iar preotul lăasă iarăși să-i scape una din cugetările sale:

— Cu niște degete ca astea nu-i ușor să joci dame... Iată o distracție care acum îți lipsește.

— Fii cumpătat la mâncare, îl povățui doctorul. Cotul e tare umflat, ulcerația se întinde mereu.

— Cum poți oare fi mai cumpătat de-atâta? Vinul mi se dă cu măsură, carnea mi se cântărește, trebuie oare să nu mai mănânc deloc? Asta înseamnă să nu mai trăiești, zău așa... Dacă m-aș putea înfrupta de unul singur! Dar cum să fiu în stare, cu mașinăriile astea în loc de mâini? Pauline, oare-mi dă să mănânc, e foarte sigură că nu pun nimic altceva în gură.

Fata zâmbi.

— Ba da, ba da, ieri te-ai ospătat cam mult... E vina mea, nu pot să mă împotrivesc când văd că lăcomia te face atât de nefericit.

Și-atunci se prefăcură cu toții că se înveselesc și-l tachinară despre desfrânările la care tot se mai deda. Dar vocea le tremura de milă, în fața acelei rămășițe de om, o masă inertă care trăia numai atât cât să fie în stare să sufere. Își reluase vechea poziție, corpul înclinat spre dreapta, mâinile pe genunchi.

— În seara asta, de pildă, avem rață la frigare, zise Pauline. Dar se întrerupse și întrebă:

— Apropo, nu cumva ați zărit-o pe Véronique prin Verchemont?

Și povesti cum slujnica dispăruse. Nici Lazare, nici doctorul n-o văzuseră. Se mirară de toanele ei, glumiră pe seama lor: nostim ar fi fost ca, în clipa când s-ar fi întors, să-i găsească stând la masă și mâncând, s-o vadă ce mutră o să facă.

— Vă părăsesc, zise Pauline, sunt de jurnă la bucătărie. Dacă tocana s-ar arde, ori dacă rața n-ar fi fi îndeajuns de friptă, unchiul m-ar concedia!

Abatele Horteur izbucni într-un râs zgomotos, până și doctorul făcea haz de cuvintele fetei, când fereastra de la primul etaj se deschise brusc, cu zgomot de cercevele trântite furios. Louise nu se arătă, se mulțumi să strige cu o voce acră, prin deschizătura dintre geamuri:

— Lazare, vino sus!

Acesta făcu un gest de revoltă, refuzând să se supună unei chemări strigate pe tonul acela. Dar Pauline îi adresă o rugămintă mută, doritoare să evite o scenă de faţă cu lumea; şi Lazare urcă, în timp ce ea mai rămase puţin pe terasă, pentru a face să dispară impresia proastă lăsată de Louise. Toţi tăceau, uitându-se încurcaţi spre mare. Soarele cu razele lui piezişe aşternuse peste ea o pânză aurie, făcând ca valurile-i micuţe şi albastre să ardă cu o flacără scurtă. În depărtare, zarea părea de un voriu blând. Ziua aceea frumoasă se sfârşea într-o tihnă regească, desfăşurând necuprinsul cerului şi al apei fără niciun nor, fără nicio pânză.

— Ce mai! îndrăzni Pauline să spună cu un zâmbet, de vreme ce n-a dormit acasă se cuvine să-l certe un pic.

Doctorul o privi şi zâmbi la rândul lui, iar fata ghici că se gândeşte la cele ce-i spusese pe vremuri, când prevestise că Pauline nu-i face Louisei un cadou frumos, dăruindu-i-l pe Lazare. Aşa că se îndreptă spre bucătărie.

— Eu vă las, încercaţi să faceţi câte ceva... Iar dumneta, unchiule, cheamă-mă dacă Paul se trezeşte.

În bucătărie, după ce mestecă în tocană şi pregăti frigarea, împinse cratiţele de mânie. Vocile Louisei şi-a lui Lazare răzbăteau până la ea prin tavan, din ce în ce mai răstite, şi era disperată la gândul că trebuie, să se fi auzit şi de pe terasă. Chiar că n-aveau minte deloc să strige aşa, ca nişte surzi, să facă părtaşă pe toată lumea la neînţelegerile lor. Dar nu voia să se ducă la ei: mai întâi pentru că era ocupată cu pregătitul cinei; şi apoi se simţea prost să se ducă aşa, să se vâre între ei până şi în odaia lor. De obicei îi împăca jos, în sufragerie, la ceasurile când se aflau cu toţii acolo. Se duse pentru o clipă în sufragerie, unde puse masa făcând mult zgomot. Dar vocile tot se auzeau, nu putu îndura mai mult gândul că-şi făceau atâta rău unul altuia; şi se duse la ei, însufleţită de generozitatea aceea activă care făcea din fericirea celorlalţi propria ei

existență.

— Dragii mei, zise ea intrând ca furtuna la ei în cameră, o să spuneți că lucrurile astea nu mă privesc, numai că strigați prea tare... Nu-i lucru cuminte să vă înversunați așa și să semănați groaza în casă.

Străbătuse odaia și se grăbi înainte de toate să închidă fereastra, lăsată întredeschisă de Louise. Din fericire, nici doctorul, nici preotul nu rămăseseră pe terasă. Dintr-o aruncătură de ochi văzu că nu mai e decât Chanteau, căzut pe gânduri, lângă micuțul Paul, care dormea.

— Cei de jos vă auzeau de parcă ați fi fost în sufragerie, continuă ea. Ce v-a apucat și de data asta?

Dar cei doi se montaseră și continuă cearta, fără ca măcar să pară a-și da seama de prezența ei. Și Pauline rămase nemișcată, cuprinsă de senzația aceea de rău, pentru faptul că se afla în camera unde cei doi dormeau. Cretonul galben cu ramaje verzi, carpeta roșie, vechile mobile de acaju lăsaseră locul unor tapiserii dese de lână și unui mobilier de femeie delicată; nimic nu mai rămăsese de pe vremea mamei care murise, un parfum de heliotrop se răspândea de pe măsuța de toaletă pe care stăteau înșirate șervețele ude; și mirosul acela o înăbușea un pic; privirea ei, fără să vrea, dădu ocol camerei, unde fiecă obiect vorbea despre căsătoria neizbutită a celor doi. Chiar dacă acceptase în cele din urmă să locuiască în aceeași casă cu ei, consumată zi de zi de revoltele ei, chiar dacă izbutise să poată dormi noaptea, deși îi știa acolo, îmbrățișați poate, încă nu pătrunsese la ei în cameră, în mijlocul intimității lor conjugale, unde se aflau haine zvârlite peste tot și patul nestrâns. Un fior puse stăpânire pe ea, fiorul geloziei de pe vremuri.

— E cu neputință să vă sfâșiați așa! șopti Pauline după o tăcere. Nu vreți cu niciun chip să fiți cuminți?

— Cred și eu, strigă Louise, pentru că m-am săturat!... îți închipui cumva că-și recunoaște vina? Da' de unde! Mi-am

îngăduit numai să-i spun cât de îngrijorați am fost din pricină că n-a venit astă-noapte, și el se repede la mine ca un sălbatic, mă învinuiește că i-am stricat viața până într-atât încât mă amenință că se exilează în America!

Lazare o întrerupse cu o voce cumplită:

— Mincinoaso!... Dacă mi-ai fi reproșat întârzierea pe un ton așa de blând, te-aș fi sărutat și totul s-ar fi terminat până acum. Dar tu m-ai învinuit că-ți fac viața un chin. Da, m-ai amenințat că te duci să te azvârli în mare dacă am să continui să-ți fac viața insuportabilă.

Și se porniră iar amândoi, vărsându-și fără menajamente năduful adunat în frecușurile permanente ce se iveau între firile lor. Totul începea printr-o ironie rostită în legătură cu cel mai neînsemnat lucru, și care, puțin câte puțin, se prefăcea în furie, care apoi le otrăvea tot restul zilei. Ea, cu fața ei blândă, se făcea rea, de când bărbatul o lipsea de plăceri, de-o răutate de pisică alintată ce se mângâie de ceilalți și-și scoate ghearele. Pe el, în ciuda indiferenței, certurile îl smulgeau din amorțeala plictisului, înverșunându-se ca în felul acesta să-și stârnească interesul pentru viață.

Pauline continua să-i asculte. Suferea mai mult decât ei. Felul acesta de-a se iubi nu-l putea înțelege cu niciun chip. De ce nu aveau duiosia să se cruțe reciproc? de ce nu se împăcau unul cu felul de-a fi al celuilalt, de vreme ce trebuiau să trăiască împreună? I se părea ceva atât de ușor să afli fericirea în obișnuință și în compătimire. Și se simțea mâhnită deoarece continua și-acum să vadă în căsătoria lor opera ei, o operă pe care ar fi dorit-o bună, trainică, răsplătind-o măcar pentru sacrificiul făcut și certitudinea de-a fi procedat înțelept.

— Nu-ți reproșez că-mi azvârli banii în vânt.

— Asta ar mai lipsi, strigă Lazare. Nu-i vina mea dacă am fost furat.

— Oh! numai cei nepricepuți sunt furați, cei oare se lasă

buzunăriți. Așa se face că am ajuns să ne mulțumim drept rentă cu patru-cinci mii de franci acolo, atât cât să ne îngăduie să trăim în colțul ăsta uitat de lume. Dacă n-ar fi fost Pauline, copilul nostru ar fi ajuns fără lețcaie într-o bună zi, căci mă aștept să mănânci și restul, plin de idei extraordinare cum ești, ideile tale care ratează unele după altele.

— Hai, dă-i înainte, și tatăl tău mi-a făcut niște complimente drăguțe, ieri. Am bănuț că i-ai scris. De asta am și abandonat afacerea cu îngrășămintele, o operație sigură, din care se putea scoate un câștig de sută La sută. Dar sunt și eu ca și tine, m-am săturat, să mă ia naiba dacă am să mai întreprind ceva!... O să trăim aici.

— Frumoasă viață, nu-i așa, pentru o femeie de vârsta mea! O adevărată temniță; nici măcar o ocazie să ieși ca să poți vedea lume; veșnic marea asta dobitoacă aici, în fața ta, sporindu-ți plictisul încă și mai mult... Ah, dacă aș fi știut, dacă aș fi știut!

— Dar eu, crezi cumva că mă amuz?... Dacă n-aș fi însurat, aș putea să plec în altă parte, foarte departe, să-mi încerc norocul. De nu știu câte ori până acum m-a ispitit gândul ăsta. Dar acum s-a sfârșit, sunt ținut în viziunea asta uitată de lume, unde nu-mi rămâne nimic altceva de făcut decât să dorm... M-ai dat gata, simt prea bine.

— Te-am dat gata, eu Oare eu te-am silit să mă ieși de nevastă? Oare nu ți-ai putut da seama că nu suntem făcuți unul pentru celălalt?... E vina ta, dacă ne-am stricat viața.

— Da; ne-am stricat viața, iar tu faci tot ce-ți stă în putință ca s-o faci încă și mai de neîndurat, pe fiecare zi ce trece.

În clipa aceea, cu toate că-și făgăduise să nu se vâre, Pauline, fremătând toată, îi întrerupse.

— Tăceți din gură, nefericiților!... E drept că vă stricați cu bunăștiință viața asta care-ar putea fi atât de plăcută. De ce vă asmuțiți așa să spuneți lucruri pe care n-o să vi le

iertăți și de care o să vă pară rău?... Nu, nu, tăceți din gură, nu vreau să mai continuați!

Louise se prăbușise plângând pe un scaun, în timp ce Lazare, zguduit până-n adânc, se plimba cu pași mari.

— Plânsul nu slujește la nimic, draga mea, continuă fata. Nu ești deloc îngăduitoare, greșești în multe privințe... Iar tu, bietul meu prieten, cum îți îngădui să te porți așa de urât cu ea? E cumplit, credeam că măcar ai inimă bună... Da, amândoi sunteți niște copii mari, deopotrivă de vinovați, și care nu mai știți ce să inventați ca să vă chinuiți. Dar mie nu-mi plac, pricepeți? mie nu-mi plac oamenii triști pe lângă mine... Să vă sărutați numaidecât.

Încerca să râdă, nu mai simțea tremurul acela care începuse s-o îngrijoreze. Nu mai nutrea decât o singură și mare dorință, aceea de a-i vedea dinaintea ei, unul în brațele celuilalt, ca să fie sigură că cearta s-a terminat.

— Să-l sărut, nici pomeneală! zise Louise. Prea multe prostii mi-a spus.

— În ruptul capului! strigă și Lazare. Atunci Pauline izbucni de-a binelea în râs.

— Hai, nu mai faceți pe bosumflații. Știți prea bine cât de încăpățânată sunt... Mâncarea se arde, musafirii ne așteaptă... îngenunche dinaintea ei, strânge-o binișor la pieptul tău... Haide, haide, cu mai multă convingere!

Și nu se lăsă până ce nu-i văzu îmbrățișându-se pățimaș, ca doi îndrăgostiți, privindu-i cum se sărută pe gură cu un aer vesel și triumfător, fără ca ochii săi limpezi să se tulbure. Căldura veseliei se răspândi în ea, ca o flacără subtilă ce-o așeza mai presus de ei. În acest timp vărul își îmbrățișa soția cu nespuse de multe remușcări; iar aceasta, tot în camizol, cu brațele și gâtul gol, îl mângâia la rândul ei, plângând și mai tare.

— Vedeti, așa e mai bine decât să vă bateți, zise Pauline. Plec, n-aveți nevoie de mine ca să vă împăcați.

Se și afla la ușă, pe care o închise repede, lăsând în urmă

camera aceea de dragoste cu patul nefăcut, cu hainele împrăștiate, al cărei miros de heliotrop acum o înduioșa, ca un miros complice ce-avea să săvârșească misiunea ei de împăciuitoare.

Jos, în bucătărie, Pauline începu, să cânte, mai mestecând o dată în tocană. Dădu foc la un braț de lemne, fixă irigarea pentru rață, supraveghe friptura cu pricepere. Roboteala aceea de slujnică o amuza, își pusese un șorț mare, alb, era încântată să-i slujească pe toți, făcând până și treburile cele mai umile, pentru a-și putea spune că ei îi datorau, în ziua aceea, veselia și sănătatea lor. Acum când se bucurau mulțumită ei, își pusese în gând să le dea o masă ca de sărbătoare, lucruri foarte gustoase, din care să, mănânce cu poftă, priindu-le.

Gândul la unchi și la copil îi veni în minte, se grăbi să dea fuga pe terasă, și fu foarte mirată să-și găsească vărul stând lângă copil.

— Cum așa, strigă ea, ai și coborât?

Lazare răspunse numai printr-un semn din cap, din nou pradă indiferenței sale obosite, cu umerii aduși, fără să facă nimic. De aceea fata întrebă îngrijorată:

— Sper că n-ați luat-o de la capăt, după ce-am plecat eu?

— Nu, nu, se hotărî în sfârșit, să-i spună. Louise o să coboare de îndată ce-o să-și pună rochia... Ne-am iertat. Dar cât o să țină? Măine o să se ivească alt prilej de ceartă, și tot așa în fiecare zi, în fiecare oră. Parcă te poți schimba, parcă te poți împotrivi întrucâtva vieții!

Pauline deveni gravă, își plecă ochii întristați. Avea dreptate, și ea vedea limpede desfășurându-se zilele la fel, veșnic aceeași ceartă între ei, iar ea trebuia să-i împace. Ea însăși nu era sigură că s-a vindecat, că n-avea să cedeze din nou violenței geloziei. Ah! niciodată n-aveau să se sfârșească necazurile acelea de zi cu zi! Dar ochii i se ridicară: de-atâtea ori își călcase pe inimă! Și-apoi nu era sigur dacă ei n-aveau să obosească tot certându-se, pentru

că ea va fi neobosită în dorința de a-i împăca. Ideea asta o înveseli și i-o spuse râzând lui Lazare. Ei ce i-ar mai fi rămas de făcut, dacă toți ai casei ar fi fost fericiți? s-ar fi plictisit, așa că trebuie să-i lase și ei câte-o rană de vindecăt.

— Unde s-au dus abatele și doctorul? întrebă, surprinsă că nu-i mai vede.

— Trebuie să fie în grădină, răspunse Chanteau. Abatele a vrut să-i arate perele noastre doctorului.

Pauline se pregătea să arunce o privire din colțul terasei, când se opri dintr-o dată în fața micuțului Paul.

— Ei, s-a sculat! strigă ea. Ia te uită cum a și luat-o la goană hoinarul ăsta!

În mijlocul păturii roșii, Paul se târa în patru labe, încercând să fugă, hoțește. Dar, înainte de-a da de nisip, se împiedică de vreo cută a păturii, deoarece se clătină și căzu pe spate, cu hăinuța dată peste cap, cu mâinile și picioarele în aer. Se zbătea, mișcându-și goliciunile trandafirii în mijlocul aceluia roșu ca de mac înflorit.

Ia te uită! Ne arată tot ce are, continuă ea vesel. Așteptați să vedeți cum merge, de ieri.

Îngenunchease lângă el, încercând să-l facă să stea în picioare. Crescuse așa de greu, încât era mult rămas în urmă pentru vârstă lui; o vreme se temuseră chiar că va rămâne cu picioarele moi. De aceea familia privea încântată să-l vadă făcând primii pași, cu mâinile bătând aerul, căzând pe spate la cea mai neînsemnată pietricică ivită-n cale.

— Știi, nu glumesc! repeta Pauline. Vorbesc foarte serios, dovedește-ne că ești bărbat... Hai, stai drept, du-te și sărută-l pe tata apoi pe bunicul.

Chanteau, cu fața chinuită de spasme dureroase, întorcea capul să privească scena. În ciuda tristeții sale, Lazare intră bucuros în joc.

— Vino, îi zise copilului.

— Oh, trebuie să-i întinzi mâinile, îi explica fata. Nu

pornește el așa, la întâmplare, vrea să știe unde o să cadă... Hai, comoara mea, un pic de curaj.

Erau trei pași de făcut. Privitorii scoaseră exclamații înduioșate, fură apucați de un entuziasm nespus când Paul se hotărî să străbată distanța aceea scurtă, clătinându-se ca să-și țină echilibrul nesigur al picioarelor. Apoi se lăsă să cadă între mâinile tatălui, care-l sărută pe părul încă rar; și râdea cu râsul acela firav și încântat al copiilor mici de tot, deschizând larg o gură umedă și proaspătă ca un trandafir. Nașa voi chiar atunci să-l facă să vorbească, dar limba copilului rămăsese încă și mai în urmă decât picioarele, scotea numai niște strigăte guturale, în care doar părinții deslușeau cuvintele „tată” și „mamă.”

— Nu s-a terminat, zise Pauline, a promis că se duce să-l sărute și pe bunicul... Nu-i așa? de data asta ai de mers, nu glumă!

Cel puțin opt pași despărțeau scaunul lui Lazare de fotoliul lui Chanteau. Nicicând Paul nu se avântase atât de departe în lume. Așa că a fost o întreagă poveste. Pauline se așeză de-a lungul drumului, ca să ia seama să nu se întâmple vreo nenorocire. Și-i trebuise două minute întregi ca să-l hotărăască pe copil. În sfârșit, acesta porni, speriat tare, cu mâinile bătând aerul. Pauline fu convinsă la un moment dat că avea să-l prindă în brațe. Dar copilul continuă curajos și căzu abia peste genunchii lui Chanteau. Strigăte de „bravo” răsunară.

— Ați văzut cu cât curaj a pornit?... Ah! Copilul ăsta nu-i un fricos, o să iasă un flăcău pe cinste din el.

Și, din clipa aceea, îl puseră să facă de zece ori la rând același drum. Acum nu-i mai era teamă, pornea de cum era strigat, se ducea de la bunic la tată și se-ntorcea iar la bunic, râzând din inimă, foarte amuzat de jocul acela, veșnic gata să cadă, ca și cum pământul i s-ar fi cutremurat sub picioare.

— Încă o dată la tata! strigă Pauline.

Lazare începea să obosească. Copiii, chiar și al său, îl plictiseau repede. Văzându-l cât era de vesel și în afară de orice primejdie acum, ideea că micuțul acela avea să-l continue, că avea, desigur, să-i închidă ochii, îl făcu să se cutremure înfiorat, sufocându-se de spaimă. De când hotărâse că avea să vegeteze la Bonneville, o singură preocupare îl frământa, gândul că avea să moară în camera unde și mama sa murise; și de fiecare dată când urca scările își spunea că într-o bună zi, în mod fatal, sicriul cu trupul lui avea să treacă pe-acolo. Intrarea pe coridor era strâmtă, era o cotitură greu de trecut, care de fiecare dată îl făcea să se chinuie, întrebându-se cum aveau să procedeze ca să-l poată scoate fără să-l dea de pereți. Pe măsură ce vârsta îi știrbea în fiecă zi câte puțin din viață, gândul morții îi grăbea descompunerea ființei, îl nimicea până într-atât încât îi secătuia cele de pe urmă puteri virile. Era sfârșit, după cum însuși o spunea, inutil de-atunci înainte, întrebându-se la ce bun se mai agita, golindu-se din ce în ce mai mult în prostia plictisului.

— Încă o dată la bunicul! strigă Pauline.

Chanteau nu putea nici măcar să-i întindă mâinile ca să-l primească în brațele lui și să-l țină. Zadarnic își desfăcea genunchii, degetele acelea atât de neputincioase care se crispau de pantaloni îi smulgeau suspine adânci. Copilul se obișnuise cu vaietul continuu al bunicului de când trăia lângă el, închipuindu-și, desigur, cu mintea lui abia mijind, că toți bunicii se chinuie la fel. Totuși, în ziua aceea, în plin soare, când cădea pe genunchii bunicului, copilul își înălța fața micuță, înceta să mai râdă, privindu-l cu luminile șovăielnice ale ochilor. Cele două mâini diforme păreau niște blocuri monstruoase de carne și cretă; fața, brăzdată de crețuri roșii, chinuită de suferință, era răsucită puternic spre umărul drept; în timp ce întreg corpul avea niște bulbucături și niște adâncituri ca ale unei rămășițe de statui reprezentând un sfânt vechi din piatră, prost lipit. Și Paul

părea mirat să-l vadă la soare, într-atât de bolnav și de bătrân.

— Încă o dată, încă o dată! striga Pauline.

Ea, fremătând de veselie și de sănătate, îl trimitea mereu de la unul la celălalt, de la bunicul, închis în durerea lui, la tatăl ros de spaima zilei ce-avea să vină.

— Poate că el va aparține unei generații ceva mai puțin proaste, zise ea dintr-o dată. Care să nu învinuiască chimia că-i strică viața și va crede că poți trăi chiar având certitudinea că într-o zi o să mori.

Lazare începu să râdă, încurcat.

— Oh, șopti apoi, va avea reumatism ca tata, iar nervii lui vor fi încă și mai slabi decât ai mei... Uite-te la el ce șubredel Legea degenerescentei.

— Ce-ar fi să taci! strigă Pauline. Am să-l cresc eu, și-ai să vezi dacă sunt în stare sau nu să scot om din el!

Se făcu tăcere, în timp ce fata îl luă pe micuț strângându-l matern la pieptul ei.

— De ce nu te măriți, dacă îți plac așa de mult copiii? o întreabă Lazare.

Pauline rămase uluită.

— Dar am un copil! Oare nu mi l-ai dat mie?... Să mă mărit! Nici prin gând nu-mi trece, dacă vrei să știi!

Îl legăna pe micuțul Paul, râdea și mai tare, zicând în glumă că vărul ei o convertise la credința Sfântului Schopenhauer, că voiasă rămână fată, ca să se dăruiască operei de eliberare universală; și ea întruchipa, cu-adevărat renunțarea, dragostea pentru ceilalți, bunătatea nemărginită față de umanitatea cea rea. Soarele scăpata în marea necuprinsă, din cerul palid pogora o mare seninătate, necuprinsul apei și necuprinsul aerului căpătaseră blândețea aceea împăcată a sfârșitului de zi. Numai o mică pânză albă, foarte departe, mai puneă o pată strălucitoare pe necuprinsul zării, care apoi se stinse, după ce astrul coborî sub linia dreaptă și simplă a orizontului. Pe

urmă, doar căderea înceată a serii se mai simți pe valurile nemișcate. Iar Pauline continua să lege copilul la piept, cu răsul ei curajos, în picioare în mijlocul terasei, învăluită de întuneric, între vărul copleșit de gânduri și unchiul care se văita. Își dăruise tot ce avea, iar răsul său răsuna de fericire.

— Nu mai cinăm în seara asta, întrebă Louise, care se ivi într-o rochie cochetă de mătase cenușie.

— Eu sunt gata, răspunse Pauline. Nu știu ce tot fac cei doi în grădină.

În clipa aceea abatele Horteur veni spre ei, cu fața răvășită. Cum îl întrebară îngrijorați ce s-a întâmplat, spuse fără menajamente aceste cuvinte, după ce mai întâi căutase o frază care să îndulcească lovitura:

— Am găsit-o pe biata Véronique spânzurată de unul din perii din grădină.

Toții strigară de uimire și de groază, galbeni sub suflarea morții ce le adia peste fețe.

— Dar de ce? strigă Pauline. Nu avea niciun motiv, începuse chiar să pregătească cina... Doamne! Oare nu cumva din cauză că i-am spus că a plătit rața cu zece bănuți mai mult?

Doctorul Cazenove se ivi și el. De un sfert de oră se trudea zadarnic s-o readucă la viață, în magazie, unde Martin îi ajutase s-o ducă. Ce ți-e și cu mințile astea sucite ale bătrânelor slujnice! Niciodată nu se putuse mângâia cu gândul că stăpâna îi murise.

— N-a ținut mult, zise el. S-a folosit foarte simplu de betele unuia dintre șorțurile ei de bucătărie.

Lazare și Louise, înghețați de spaimă, tăceau. Atunci, Chanteau, după ce ascultase în tăcere, se revoltă dintr-o dată la gândul că le stricase cina. Și nenorocitul acela fără picioare și fără mâini, pe care trebuia să-l duci și să-l hrănești ca pe-un copil, răămășița aceea jalnică de om a cărei viață nu-i slujea decât ca să urle de durere, strigă

indignat și furios:

— Prost trebuie să mai fii ca să te omori!

Sfârșit